

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КРАВЧУК Олег Вікторович

УДК 351:355.02](477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕКСПЕРТНО-
КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

Спеціальність 25.00.05 – державне управління державною безпекою та
охороною громадського порядку

Подається на отримання наукового ступеню доктора наук з державного
управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.В. Кравчук

Науковий керівник: Домбровська Світлана Миколаївна доктор наук з
державного управління, професор, Заслужений працівник освіти України.

Харків 2020

АНОТАЦІЯ

Кравчук О. В. Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку. – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2020.

Необхідність дослідження питань, пов'язаних з удосконаленням державного управління галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки, зумовлює зростання уваги вітчизняних науковців і практиків до цієї теми. Не зважаючи на велику наукову цінність досліджень, які були проведені, до цього часу недостатньо дослідженою залишається низка питань щодо модернізації державно-управлінських механізмів забезпечення державної безпеки та системного оновлення функціональної компоненти з забезпечення громадського порядку тощо, що обумовлює його актуальність.

Дослідники зосереджують увагу переважно на окремих проблемах розвитку експертно-криміналістичної діяльності. Це дисертаційне дослідження уперше усуває ці недоліки. Воно представляє більш високий рівень наукового узагальнення, заснований на комплексному вивченні явища криміналістичної діяльності у світлі розвитку напрямів державного управління галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки.

За своєю метою дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації державного управління в галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України.

Нами було охарактеризовано теоретико-методологічні основи державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки України та обґрунтовано методологічні особливості експертно -

криміналістичного дослідження для забезпечення державної безпеки України.

Систематизовано зарубіжний досвід державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки та проведено комплексний аналіз організаційно-правового механізму державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки. Для проведення комплексного дослідження розкрито сутність та напрями інноваційного підходу до державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки та сформовано чинники становлення кадрового потенціалу експертів-криміналістів. Окреслено сучасні напрями інтеграції інституційного механізму державного управління експертно-криміналістичної діяльності, а також визначено й науково обґрунтовано стратегічні напрями з формування інформаційної структури розкриття злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. Нами вперше було розроблено концептуальну модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичних дій з розкриття злочину.

Для досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань дисертантом широко використовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, економічної і споріднених з ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичну модель вдосконалення системи державного управління експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України. Дедуктивний доказ висунутої

гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливість висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта; структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки України; ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів державного управління експертно-криміналістичної галузі України; статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку; теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки України, уточнити їхні функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, Укази Президента України, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація Державної служби статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

В дисертаційному дослідженні уперше було розроблено та науково обґрунтовано державно-управлінську сервісно-орієнтовану концептуальну модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичними діями з розкриття злочину, що базується на гуманістично-правових принципах функціонування цільової, функціональної та адаптивної підсистеми управління персоналом, а також передбачає імплементацію закордонного досвіду реформування правоохоронної системи; впровадження правових регуляторів професійної поведінки співробітників органів внутрішніх справ; розробку стандартів, вжиття комплексу заходів з підвищення якості правового виховання та правової професійної культури; а також системно

оформлено комплексний підхід до визначення концепту підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення експертно-криміналістичної служби України, який передбачає: розроблення комплексу організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, методів і засобів, які забезпечують інформаційні зв'язки між елементами управлінської системи; утворення інформаційних багатоцільових підсистем функціонування органів внутрішніх справ; запровадження єдиної політики інформаційного забезпечення; централізацію банків даних щодо скоєння та попередження скоєння злочинів та інтеграцію інформації на всіх рівнях.

Теоретико-методологічні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних концептуальних і науково-методичних висновків, пропозицій та рекомендацій щодо інституційного забезпечення розвитку механізмів державного управління експертно-криміналістичними діями з розкриття злочину.

***Ключові слова:** інформаційно-аналітичне забезпечення експертно-криміналістичної служби України, державне управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки, державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку, реформування правоохоронної системи, організаційно-правовий механізм державного управління експертно-криміналістичними діями з розкриття злочину.*

SUMMARY

Kravchuk O.V. Public administration of the forensic development of public security of Ukraine – Qualifying scientific paper, as the manuscript.

Thesis for the scientific degree of a candidate of science in public administration, speciality 25.00.05 – Public administration in the field of state security and public order protection. – National University of Civil Defence of Ukraine. – Kharkiv, 2020.

The need for the research of the issues related to the improvement of public

administration of the forensic development of public security causes an increased attention to this topic of the domestic scientists and practitioners. Despite the great scientific value of the studies that have been carried out, a number of issues concerning the modernization of public-administrative mechanisms for ensuring public security and systematic updating of the functional component for ensuring public order remain still to be researched and this determines the relevance of the thesis.

Researchers mainly focus on particular problems of the forensic activities development. The given thesis addresses these shortcomings. It represents a higher level of scientific generalization, based on a comprehensive study of the phenomenon of forensic activity regarding the directions of public administration development in the field of the forensic support of public security.

The objective of the research is to provide theoretical and methodological substantiation and practical recommendations as for optimization of public administration in the field of the forensic support of public security of Ukraine.

We have characterized the theoretical and methodological foundations of public administration of the forensic support of public security of Ukraine and substantiated the methodological features of the forensic research to ensure public security of Ukraine.

The foreign experience of public administration in the field of the forensic support has been systematized, and a comprehensive analysis of the organizational and legal mechanism of public administration in the field of the forensic support of public security has been conducted. In order to carry out a comprehensive analysis, the nature and directions of the innovative approach to public administration of the forensic support of public security has been carried out, the factors of formation of the forensic personnel potential have been defined. The modern directions of integration of the institutional mechanism of public administration of the forensic activity have been outlined, as well as strategic directions of the informational structure formation of crime detection in public administration of forensic activities have been defined and scientifically grounded. For the first time, we have developed

a conceptual model of the organizational and legal mechanism of public administration of the forensic crime detection activities

General and special methods of scientific cognition have been widely used to achieve the goal of research and to solve the tasks set. The methodological basis of the research is the general scientific methods of research and special methods based on modern scientific principles of managerial, economic and related sciences. The methodology of the study is based on a systematic approach, the methodological specificity of which is determined by focusing the study on the disclosure of the integrity of the object and the mechanisms that provide it, definition of various types of connections of a complex object and bringing them into a single theoretical picture.

The author has used a number of scientific methods, in particular: the hypothetical-deductive method to define the thesis methodology, which allowed formulating a hypothesis of the research, to build a heuristic model for improving the system of public administration of the forensic support of public security of Ukraine. The deductive evidence of the research hypothesis has not only confirmed the correct formation of its methodology, the validity of the conclusions, but also has provided the opportunity to forward and verify practical recommendations for the improvement of the object under study; structural and functional analysis, the essence of which is to identify the elements of the public administration system of the forensic support of public security of Ukraine; a number of comparative methods that enabled the analysis of standards and mechanisms of public administration of the forensic sphere of Ukraine; a statistical method that revealed the true and accurate facts about the object under study; prognostic method by which the longer-term prospects of its development were defined; theoretical and conceptual method, which directed the study, embodied in the analysis of the functions, structure and parameters of the object, and made it possible to designate, comprehend, describe and compare the role of public administration of the forensic support of public security of Ukraine, to clarify their functions in the activities of each of the subsystems, to evaluate the results of managerial impact, to identify its prospects and mechanisms.

The information base of the thesis made the laws and regulations, Decrees of the President of Ukraine, works of foreign and domestic scientists, Internet resources, statistical information of the State Statistics Service of Ukraine and other central executive bodies.

In the thesis research, the following has been developed and scientifically substantiated for the first time: the public-administrative service-oriented conceptual model of the organizational-legal mechanism of public administration of the forensic actions for the crime disclosure based on humanistic and legal principles of functioning of the goal oriented, functional and adaptive subsystem of the personnel management; the implementation of the foreign experience in reforming the law enforcement system; introduction of the legal regulators of professional behaviour of law enforcement officers; the standards, implementation of measures to improve the quality of legal education and legal professional culture, as well as a comprehensive approach to defining the concept of improving the effectiveness of information and analytical support of the forensic expert service of Ukraine, which envisages: development of a set of organizational, legal, technical and technological measures, methods and means that provide information links between elements of the management system; creation of information multipurpose subsystems of functioning of the law enforcement agencies; introduction of a unified information security policy; centralization of crime databases and crime prevention and informational integration at all levels.

The theoretical and methodological provisions of the thesis have been brought to the level of specific conceptual and scientific-methodological conclusions, proposals and recommendations for institutional support of public administration of the forensic development of the public security of Ukraine.

***Keywords:** informational and analytical support of the forensic service of Ukraine, public administration of the forensic support of public security, public administration of public security and public order protection, the law enforcement system reformation, organizational and legal mechanism of public administration of the forensic activities for the crime detection.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії

1. Кравчук О. В. Розвиток експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України: державноуправлінський аспект : монографія. НУЦЗУ, 2020. 308 с.

Статті у наукових фахових виданнях з державного управління

2. Кравчук О. В. Побудова інформаційної моделі формалізації експертно-криміналістичних даних в органах державного управління. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. – 2019. Т. 30 (69). № 2. С. 55–57.

3. Кравчук О. В. Напрями застосування спеціальних методів криміналістики у процесах забезпечення державної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 6. С. 104–107.

4. Кравчук О. В. Формалізація інформаційного механізму державного управління у сфері охорони громадського порядку (на прикладі розслідування злочинів). *Вісник Житомирського державного технологічного університету: Серія: економіка, управління та адміністрування*. №1 (87). С. 185–189.

5. Кравчук О. В. Державне управління забезпечення державної безпеки в умовах цифровізації. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : електронне наукове фахове видання ХНТУ*. 2019. № 1. URL : http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/18.pdf (дата звернення: 13.01.2020).

6. Кравчук О. В. Шляхи вдосконалення організаційного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності в Україні в контексті забезпечення державної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 3. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1402> (дата звернення 10.02.2020).

7. Кравчук О. В. Об'єктивна необхідність створення єдиної державної експертно-криміналістичної служби в Україні. *Держава та регіони*. 2019. № 2. С.72–76.

8. Кравчук О. В. Особливості застосування криміналістичної техніки у процесах державного управління експертно-криміналістичною діяльністю. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 1 (10). С. 303–308.
9. Кравчук О. В. Організаційний механізм перетворення системи регіональних експертно-криміналістичних підрозділів. *Право та державне управління*. 2019. № 2. С.211–214.
10. Кравчук О. В. Структурування процесу розкриття злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019 . № 11. С. 103–105.
11. Кравчук О. В. Досвід європейських країн стосовно державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (35). Т. 2. С. 63–67.
12. Кравчук О. В. Сучасні підходи до розвитку криміналістичної науки, як складової у забезпеченні державної безпеки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. №10. С. 154–158.
13. Кравчук О. В. Розробка моделі дослідження механізму злочину в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 14. С. 45–47.
14. Кравчук О. В. Дослідження криміналістики як об'єкту державного управління. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 11. С.15–17.
15. Кравчук О. В. Побудова інформаційної структури розкриття і розслідування злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 15. С. 90–93.
16. Кравчук О. В. Проблеми державної уніфікації експертних методик відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 12. С. 38– 40.
17. Кравчук О. В. Державне техніко-криміналістичне забезпечення: форми та специфіка застосування. *Вчені записки Таврійського національного*

університету імені В.І. Вернадського Серія «Державне управління». 2019. Т. 30 (69). № 4. С.73–75.

18. Кравчук О. В. Методологические основы государственного управления криминалистики в Украине. *East Journal of Security Studies*, 2018. № 3. С.21–27. URL : <http://nuczu.edu.ua/ukr> (дата звернення 15.01.2019).

19. Кравчук О. В. Особенности аттестации судебных экспертов в государственном управлении экспертно-криминалистической деятельностью. *East Journal of Security Studies*, 2018. № 1(3). С. 252–258. URL : <http://nuczu.edu.ua/ukr/> (дата звернення 10.02.2020).

20. Кравчук О. В. Теоретико-методологические проблемы государственного управления развитием научной криминалистики для обеспечения безопасности общества. *Власть и общество (история, теория, практика)*. № 1 (49) 2019, Т. III. С.187–196.

21. Kravchuk O., Pestsov R., Ryabovolenko I. Kitsan Y. Magistrate's Courts in the Criminal Justice System. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Volume IX, Winter 7(37). 2018. 2414 – 2418. URL : <http://journals.aserspublishing.eu/jarle/index> (включено до міжнародної наукометричної бази Scopus).

Особистий внесок здобувача: здійснено теоретичний аналіз використання спеціальних експертно-криміналістичних знань третейськими судами в системі кримінального судочинства. Проаналізовано законодавство європейських країн щодо правового статусу магістратів та досліджено повноваження магістратських судів у кримінальному провадженні.

22. Kravchuk O., Khalymon S., Polovnikov V. Forensic Economic Examination as a Means of Investigation and Counteraction of Economic Crimes in East Europe (example of Ukraine). *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* (включено до міжнародної наукометричної бази Scopus). 2019. Vol. 22. № 3 URL : <https://www.abacademies.org/articles/forensic-economic-examination-as-a-means-of-investigation-and-counteraction-of-economic-crimes-in-east-europe-example-of-ukraine-8263.html> (включено до міжнародної наукометричної бази

Scopus).

Особистий внесок здобувача: розкрито питання організації належного кадрового забезпечення в частині проведення судово-економічної експертизи у контексті розвитку експертно-криміналістичного забезпечення.

23. Кравчук О. В., Луценко Ю. В., Циганюк Ю. В., Клименко С. В. Правовое регулирование государственной безопасности: обзор современных тенденций зарубежного законодательства. *Всероссийский криминологический журнал*. 2019. Т. 13. № 4. С. 680–690. URL : <http://cj.bgu.ru/reader/article.aspx?id=23062> (включено до міжнародної наукометричної бази Scopus).

Особистий внесок здобувача: досліджено основні напрямки політики державної безпеки та складові сфери її забезпечення, проаналізовано поняття «державна безпека» в законодавстві окремих країн Європейського союзу та Східної Європи.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

24. Кравчук О. В. Здійснення експертно-криміналістичної діяльності в Україні в контексті забезпечення державної безпеки. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та фінансів»*. 19 травня 2019 р. Дніпро. С. 174–176.

25. Кравчук О. В. Теоретичні основи дослідження державного управління розвитком криміналістичної галузі України. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, 17–18 травня 2019 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. С. 92–94.

26. Кравчук О. В. Щодо розвитку криміналістичної науки, як складової забезпечення державної безпеки. *Засади функціонування кримінальної юстиції : збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року)*. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С.67–70.

27. Кравчук О. В. Розвиток криміналістики як засіб забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку. *Освіта і наука у сфері*

національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю відродження та 450-річчю утворення Національного університету «Острозька академія» (14 червня 2019 р.). Острого : Національний університет «Острозька академія», 2019. С. 211–214.

28. Кравчук О. В. Розвиток криміналістичної науки, як складової у забезпеченні державної безпеки. *Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року, Мелітополь, Україна)* / відп. ред. Ортіна Г. В. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. С.332–334.

29. Кравчук О. В. Окремі питання управління криміналістичної галузі в умовах цифровізації. *Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 522–525.

30. Кравчук О. В. Інформаційне застосування спеціальних методів криміналістики у процесах забезпечення державної безпеки. *Сучасні тенденції організаційно-методологічного забезпечення підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної інтернет - конференції з проблем вищої освіти і науки (18 листопада 2019 р.)*. Харків : ХНАДУ, 2019. С. 370–374.

31. Кравчук О. В. Державне регулювання розвитку криміналістичних технологій для забезпечення державної безпеки. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної заочної конф., (29 листопада 2019 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 108-110.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	26
1.1. Теоретичні основи державного управління експертно-криміналістичної систематики	26
1.2. Сутність і особливості експертно-криміналістичної класифікації в системі державного управління.....	39
1.3. Системний підхід до узагальнення криміналістичного наукового знання в системі державної безпеки	55
Висновки до першого розділу.....	76
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	79
2.1. Методологічні особливості експертно криміналістичного дослідження для забезпечення державної безпеки України	79
2.2 Основні аспекти забезпечення діяльності з розкриття й розслідування злочинів для забезпечення державної безпеки	99
2.3. Методичні основи дослідження тактичного ризику у сфері розвитку експертно-криміналістичної галузі	116
Висновки до другого розділу	133
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ	137
3.1 Зарубіжний досвід державного управління у галузі експертно- криміналістичного забезпечення державної безпеки.....	137
3.2. Організаційно-правові механізми державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки	150

3.3. Основні етапи становлення кадрового потенціалу експертів-криміналістів.....	167
Висновки до третього розділу.....	185
РОЗДІЛ IV. ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	189
4.1. Інноваційний підхід до державного управління експертно-криміналістичного забезпечення.....	189
4.2. Інтеграція інноваційних механізмів державного управління.....	207
4.3. Удосконалення організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичної сфери.....	226
Висновки до четвертого розділу.....	254
РОЗДІЛ V. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	257
5.1. Шляхи вдосконалення організаційного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності в Україні в контексті забезпечення державної безпеки.....	257
5.2. Стратегічні напрями з формування інформаційної структури розкриття злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю	269
5.3. Модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичних дій з розкриття злочину	291
Висновки до п'ятого розділу.....	314
ВИСНОВКИ.....	319
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	324
ДОДАТКИ.....	399

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Прискорення темпів розвитку науки як один з наслідків науково-технічного прогресу призводить до того, що криміналістика в останні десятиліття значно поповнила обсяг своїх наукових знань. На сучасному етапі її розвитку особливо актуальними стають аналіз і узагальнення наявних теоретичних знань з метою їх впорядкування в систему несуперечливих і взаємодоповнюючих теорій.

У зв'язку з цим можна зробити висновок, що узагальнення накопичених в криміналістиці знань, відбиваючи загальну тенденцію розвитку науки, набуває особливої актуальності, з точки зору перспектив розвитку її загальної теорії.

Актуальність подібних теоретичних узагальнень, що визначається передусім їхнім фундаментальним значенням для системи криміналістичного наукового знання, посилюється потребами сучасної практики боротьби зі злочинністю через кількісне зростання злочинів, їхній організований характер, появу нових видів злочинів. Все це ставить підвищені вимоги до організації самого процесу розкриття і розслідування злочинів, до його наукового забезпечення. Несуперечлива, впорядкована і повна криміналістична теорія, з цього погляду, є необхідною умовою розробки дійсно ефективних, науково обґрунтованих рекомендацій з організації і власне здійснення процесу розкриття, розслідування і запобігання злочинам, сприяючи, тим самим у боротьбі зі злочинністю.

У своїй сукупності, потреби практики і сучасний стан криміналістичної теорії вимагають серйозного осмислення, теоретичного аналізу і узагальнення, обумовлюють актуальність дисертаційного дослідження.

Необхідність дослідження питань, пов'язаних з удосконаленням державного управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки, зумовлює зростання уваги вітчизняних науковців і практиків до цієї теми. На сьогодні існує значний теоретично-науковий доробок

з досліджуваної проблематики. Особливе значення мають праці, автори яких заклали теоретико-методологічні підвалини досліджень механізмів функціонування й забезпечення державної безпеки України, зокрема: В. Бакуменка, В. Богдановича, В. Горбуліна, О. Євсюкова, О. Данільяна, О. Дзьобаня, С. Домбровської А. Качинського, В. Ліпкана, О. Литвина, С. Лихачова, Н. Нижник, В. Плішкіна, Г. Пономаренка, Є. Романенка, В. Садкового, Г. Ситника, В. Шведун та ін.

Дослідженню основних напрямів діяльності галузі експертнокриміналістичного забезпечення державної безпеки присвятили свої роботи: Ю. Аврутін, В. Антонов, В. Бесчастний, М. Білоконь, Ю. Битяк, Л. Власюк, В. Гіжевський, І. Голісниченко, В. Грохольський, С. Гусаров, Є. Додін, Ж. Жуковська, Ю. Загуменний, Є. Зозуля, І. Зозуля, Л. Івашова, М. Ільницький, І. Казанчук, З. Кісіль, О. Коваленко, М. Ковалів, В. Ковальська, Я. Когут, В. Колпаков, А. Комзюк, С. Кононенко, М. Левицька, Я. Малик, О. Мартиненко, Н. Матюхіна, В. Московець, М. Небеська, О. Негодченко, В. Ортинський, О. Остапенко, І. Парубчак, О. Проневич, Ю. Римаренко, І. Руколайніна, В. Соболєв та ін.

Незважаючи на велику наукову цінність досліджень, які були проведені вищеназваними вченими, до цього часу недостатньо дослідженою залишається низка питань щодо модернізації державно-управлінських механізмів забезпечення державної безпеки та системного оновлення функціональної компоненти з забезпечення громадського порядку тощо.

Дослідники зосереджують увагу переважно на окремих проблемах розвитку експертно-криміналістичної діяльності. Це дисертаційне дослідження уперше усуває ці недоліки. Воно пропонує більш високий рівень наукового узагальнення, заснований на комплексному вивченні явища криміналістичної діяльності у світлі розвитку напрямів державного управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи Національного

університету цивільного захисту України за такими темами: 1) «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (ДР № 0118U001007), у межах якої дисертант визначив шляхи підвищення ефективності механізмів державного управління агропромисловим комплексом України; 2) «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (ДР № 0115U002035), у якій автором обґрунтовано підходи до формування дієвих механізмів державного управління в галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й розробці практичних рекомендацій щодо оптимізації державного управління в галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України.

З урахуванням наведеного визначення мети дисертаційного дослідження, виділено такі науково-теоретичні, методологічні та практико орієнтовані завдання:

- охарактеризувати теоретико-методологічні основи державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки України;
- обґрунтувати методологічні особливості експертно - криміналістичного дослідження для забезпечення державної безпеки України;
- систематизувати зарубіжний досвід державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки;
- провести комплексний аналіз організаційно-правового механізму державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки;
- розкрити сутність та напрями інноваційного підходу до державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки;
- сформулювати чинники становлення кадрового потенціалу експертів-криміналістів;

- окреслити сучасні напрями інтеграції інституційного механізму державного управління експертно-криміналістичної діяльності;
- визначити й науково обґрунтувати стратегічні напрями з формування інформаційної структури розкриття злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю;
- розробити концептуальну модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичних дій з розкриття злочину.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з державним управлінням галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України.

Предметом дослідження є державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної вище мети дослідження і вирішення поставлених завдань дисертантом широко використовувалися загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Методологічну основу роботи становлять загальнонаукові прийоми досліджень і спеціальні методи, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах управлінської, юридичної і споріднених з ними наук. В основу методології дослідження було покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, що її забезпечують, на виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх у єдину теоретичну картину.

Автором використано низку наукових методів, зокрема: гіпотетико-дедуктивний метод формування методології дисертаційного дослідження, який дав змогу сформулювати гіпотезу дослідження, побудувати евристичну модель вдосконалення системи державного управління експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України. Дедуктивний доказ висунутої гіпотези дослідження не тільки підтвердив правильність формування його методології, справедливість висновків, а й дав можливість також висунути й верифікувати практичні рекомендації з удосконалення досліджуваного об'єкта;

структурно-функціональний аналіз, сутність якого полягає у виділенні елементів системи державного управління експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України; ряд порівняльних методів, що надали можливість аналізу стандартів і механізмів державного управління експертно-криміналістичної галузі України; статистичний метод, що дав змогу розкрити реальні й точні факти стану досліджуваного об'єкта; прогностичний метод, за допомогою якого визначено більш віддалені перспективи його розвитку; теоретико-концептуальний метод, що визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, та дав змогу позначити, осмислити, описати та порівняти роль державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки України, уточнити їх функції в діяльності кожної з підсистем, оцінити результати управлінського впливу, виявити перспективи й механізми.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили нормативно-правові акти, Укази Президента України, праці зарубіжних і вітчизняних учених, Інтернет-ресурси, статистична інформація Державної служби статистики України та інших центральних органів виконавчої влади.

Наукова новизна дисертаційної роботи й отриманих результатів визначається особистим внеском автора в розв'язанні актуальної наукової проблеми щодо теоретико-методологічного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій щодо оптимізації державного управління в галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України.

При цьому наукова новизна конкретизується в таких положеннях:

уперше:

– розроблено та науково обґрунтовано державно-управлінську сервісно-орієнтовану концептуальну модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичними діями з розкриття злочину що базується на гуманістично-правових принципах функціонування цільової, функціональної та адаптивної підсистеми управління персоналом, а також передбачає імплементацію закордонного досвіду реформування

правоохоронної системи; впровадження правових регуляторів професійної поведінки співробітників органів внутрішніх справ; розробку стандартів, вжиття комплексу заходів з підвищення якості правового виховання та правової професійної культури;

– системно оформлено комплексний підхід до визначення концепту підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення експертно-криміналістичної служби України, який передбачає: розроблення комплексу організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, методів і засобів, які забезпечують інформаційні зв'язки між елементами управлінської системи; утворення інформаційних багатоцільових підсистем функціонування органів внутрішніх справ; запровадження єдиної політики інформаційного забезпечення; централізацію банків даних щодо скоєння та попередження скоєння злочинів та інтеграцію інформації на всі рівні;

– запропоновано державну уніфікацію експертних методик відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів на основі наукової парадигми та припускає зіставлення криміналістичного знання, з формою фіксації, які дають можливість забезпечити скоординовану, дієву та цілеспрямовану діяльність усіх підрозділів даних органів; належний організаційний та управлінський вплив на стан гарантування внутрішньої безпеки держави; проводити інституційну декомпозицію правоохоронної системи держави, забезпечуючи її адресність і цільовий характер функціонального впливу;

удосконалено:

– концептуальні положення зарубіжного досвіду державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки та стратегічної міжнародної взаємодії органів внутрішніх справ, що дають можливість, об'єднавши зусилля сторін, сформувати постійно діючі канали співробітництва та обмін досвідом з підготовки кадрів; проведення наукових досліджень; залучення міжнародних організацій до реалізації програм реформування експертно-криміналістичної служби України та передбачають модернізацію механізмів інформаційного забезпечення та реалізацію в

практичній діяльності науково обґрунтованих, передових методик і прийомів в управлінні та підтримання професійних стандартів у роботі;

– компетентнісний підхід до оптимізації становлення кадрового потенціалу експертів-криміналістів та практичної реалізації положень сучасної освітньої парадигми, який передбачає впровадження у процес професійної підготовки методів активізації внутрішньо мотивованих характеристик особистості з метою формування ситуативної, інтелектуальної, функціональної та соціальної компетентності, підвищення потенціалу та професіоналізму персоналу;

набуло подальшого розвитку:

– методологічні положення інтеграції інституційного механізму державного управління експертно-криміналістичною діяльністю, що враховують необхідність виконання багатокomплекcних завдань з охорони порядку громадян; забезпечують цілеспрямованість, системність і розподіл відповідальності та функцій;

– методичні напрями до наукової характеристики інноваційного підходу державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки, які, на відміну від наявних, передбачають обрання єдиної стратегії досягнення цього виду безпеки, а також системне визначення на всіх рівнях державного управління синергетичними ефектами і значущими особливостями функціонування, з одного боку експертно-криміналістичної служби України, а з іншого – соціальної сфери, зокрема демократичності суспільного устрою, легітимності правової системи, національної єдності та згуртованості, наявності правової культури населення;

– уточнення сутності категорії «державного управління в галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки» крізь призму державного управління, що відрізняється обґрунтуванням виокремлення підходів до її дослідження залежно від видової класифікації (на рівневі та функціональні), а також важливості забезпечення в Україні балансу інтересів у цій сфері та пріоритетів державно-правового закріплення, а також фахового

призначення персоналу щодо комплектування експертно-криміналістичної служби, гарантування її якісного функціонування та розвитку з метою результативного вирішення завдань з боротьби з організованою злочинністю, охорони громадського порядку та гарантування внутрішньої безпеки держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретико-методологічні положення дисертаційної роботи доведено до рівня конкретних концептуальних і науково-методичних висновків, пропозицій та рекомендацій щодо інституційного забезпечення розвитку державного управління в галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України.

Рекомендації автора використані у практичній діяльності в Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі Міністерства внутрішніх справ України (довідка про впровадження № 23-01/78 від 23.09.2019 р.) та Тернопільському науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі Міністерства внутрішніх справ України (довідка про впровадження № 19/120-1/730 від 28.12.2019 р.).

Офіційного впровадження запропонованих автором шляхів підвищення ефективності заходів з забезпечення державної безпеки шляхом впровадження громадської експертизи та формування якісної безпекової політики отримано у роботі Кіровоградської обласної державної адміністрації (довідка про впровадження 01-25/08/01 від 08.04.2020), забезпечення моніторингу щодо державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки у діяльності Хмельницької міської ради (довідка про впровадження № 02-21-496 від 08.04.2020 р.) та у роботі Управління з питань цивільного захисту населення Хмельницької державної адміністрації (довідка про впровадження № 230 від 08.04.2019 р.).

Окремі положення дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій Хмельницької обласної

державної адміністрації (довідка про впровадження № 396/01 -23.2019 від 29.12.2019 р.), Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова при викладанні дисциплін «Національна та громадська безпека», «Публічна політика», «Криміналістика», «Управління правоохоронними органами» та інші (акт впровадження №0004/20 від 08.01.2020 р) та Національної Академії державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького при викладанні дисциплін «Національна безпека», «Державна безпека кордону, «Криміналістика» та інші (акт впровадження № 10 від 29.01.2020 р.).

Теоретичні узагальнення та методичні положення стосовно уніфікації експертних методик відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів на основі наукової парадигми зіставлення криміналістичного знання застосовано у роботі Державного бюро розслідувань Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Хмельницькому (довідка про впровадження № 13997/1-02 від 28.12. 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, мету й завдання, методичні підходи до їхнього вирішення, теоретичну цінність роботи та практичне значення одержаних результатів, отримані здобувачем особисто в ході дослідження. Дисертаційне дослідження виконано автором самостійно. Основні розробки, висновки та рекомендації, здійснені в межах цього дослідження, отримані автором особисто. Ідеї дослідників, котрі є співавторами декількох наукових праць, в дисертаційній роботі не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дисертації доповідались і обговорювались на конференціях, конгресах і семінарах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та фінансів» (м. Дніпро, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика» (м. Харків, 2019 р.); Всеукраїнській заочній

науково-практичній конференції «Засади функціонування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 25-річчю відродження та 450-річчю утворення Національного університету «Острозька академія» (м. Острогоз, 2019); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування», (м. Мелітополь, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку обліку, контролю та фінансів в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів» (м. Харків, 2019); Міжнародній науковій конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 2019); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні тенденції організаційно-методологічного забезпечення підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції» (м. Харків, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2019).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 31 науковій праці, зокрема в 1 одноосібній монографії, 17 статтях у фахових наукових виданнях України з державного управління, 5 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав з обраного напрямку дослідження, 8 тезах у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків і списку використаних джерел (739 найменувань). Загальний обсяг роботи – 411 сторінок, з них – 332 основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Теоретичні основи державного управління експертно-криміналістичної систематики

Необхідність визначення основних теоретичних концепцій у системі державного управління системними засобами і методами у криміналістичній науці обумовила формування спеціального розділу в загальній теорії державно-управлінської науки, державного управління у галузі розвитку криміналістики, що одержав назву «державне управління криміналістичною системою» [2, с. 14].

Цей термін був уведений у понятійний апарат криміналістики і визначений як розділ загальної теорії державного управління розвитком криміналістики, у якому розглядаються принципи систематизації й основні елементи криміналістичних систем і класифікацій, що ґрунтується на положеннях системно-структурного підходу до вивчення явищ дійсності у процесі державного управління розвитком галузі. Слід зазначити, що цей термін цілком удалий.

Погляд на державне управління розвитком криміналістичної систематики як теоретичної основи систематизації накопичених криміналістикою знань і класифікаційних побудов у криміналістиці здобуває все більшого поширення державно-управлінській системі. Цей погляд, у цілому, розділяється й нами, хоча, як представляється, ознаки, принципи й завдання криміналістичної систематики повинні бути визначені більш конкретно в системі державного управління.

Специфіка систематизації у системі державного управління криміналістичних знань, на наш погляд, обумовлюється, насамперед, об'єктом криміналістичних знань. Як справедливо відзначається в державно-управлінській літературі [10, 48, 51], кожна приватна наука, як природнича або технічна, так і гуманітарна, застосовує системний підхід у відповідності зі специфікою досліджуваних нею об'єктів. У зв'язку з цим, систематизацію знань, отриманих у результаті пізнання криміналістикою свого об'єкта, у формі найбільш доступної для їхнього використання слід розглядати як основне призначення державного управління криміналістичною систематикою.

Об'єкт криміналістичного вивчення визначається як двоєдиний, що включає в себе злочинну діяльність, а також діяльність з її розкриття, розслідування й попередження.

Такий підхід до визначення об'єкта пізнання в системі державного управління криміналістикою, в цілому, розділяється більшістю вчених-криміналістів, хоча зустрічаються і його супротивники.

Своєрідну концепцію державного управління об'єктом криміналістики висловив В. М. Бесчастний [49], запропонувавши обмежити його двома основними компонентами - поведінкою злочинця й криміналістичною діяльністю. На нашу думку, у структурі розслідуваної події поведінка злочинця – єдиний обов'язковий компонент. Процес і закономірності поведінки жертви під час і після здійснення злочину досліджуються тільки тому, що жертва виступає об'єктом поведінки злочинця. У структурному відношенні в модель поведінки злочинця вписуються закономірності, що ставляться до криміналістики. При аналізі наслідків поведінки повинні розкриватися закономірності зміни слідів події. Вивчення зовнішніх зв'язків системи «поведінка злочинця» дозволяє, на думку С. К. Курило, вийти на організаційний механізм державного управління розслідуваної події й навколишнє середовище [334].

Як справедливо відзначається в криміналістичній та державно-управлінській літературі, злочинна діяльність як система складається з

наступних елементів: суб'єкти (основні й другорядні учасники діяння), предмет (жертва) зазіхання, його ціль (уся суб'єктивна сторона складу злочину, злочинна поведінка (способи й засоби, виверти й хитрування, використовувані злочинцями), обстановка здійснення (навколишні суб'єктивні умови, у яких відбувається злочинна діяльність) і результат (фізичний, майновий і моральний збиток, заповіданий охоронюваним законом суб'єктам). Як бачимо, злочинна поведінка виступає лише одним з елементів злочинної діяльності й, напевно, у відриві від неї інших елементів може претендувати на роль одного із двох основних об'єктів криміналістичного пізнання [323].

Здається, що основними об'єктами систематизації в криміналістиці повинні виступати знання, отримані в результаті вивчення злочинної діяльності як у цілому (на базовому рівні), так і її окремих видів, організаційного механізму державного управління криміналістично значимою інформацією, а також сукупність розроблених на основі отриманих знань засобів, прийомів і рекомендацій з виявлення, розкриття, розслідування й попередження злочинів.

Державне управління системою криміналістичної систематики у літературі стала розглядатися як самостійна структурна частина загальної теорії криміналістики в системі державно-управлінських знань. Такий підхід до визначення місця криміналістичної систематики в структурі державної криміналістики слушний, оскільки теоретичні основи криміналістичних системних досліджень виступають важливим елементом криміналістичної методології. Значення криміналістичної систематики для криміналістики переконливо показав Р. С. Белкін, відзначивши, що вона виражається: по-перше, у загальній систематизації криміналістичних наукових знань, тобто в системі науки; по-друге, у сукупності приватних систем, кожна з яких поєднує тільки одну групу явищ, процесів, сторін об'єктивної дійсності (наприклад, системи тактичних прийомів проведення тих або інших процесуальних дій, системи рекомендацій з розслідування окремих видів злочинів, структури таких об'єктивних процесів як планування розслідування тощо); по-третє, у різних криміналістичних класифікаціях об'єктів, їхніх властивостей і ознаках, зв'язків і

відносин, категорій і понять, з якими доводиться мати справу криміналістиці [44].

У той же час, державне управління розвитком криміналістичної систематики не є відособленим елементом загальної теорії криміналістики. Очевидний її тісний взаємозв'язок методологічного характеру із вченнями про методи криміналістики.

У спільній праці Т. В. Аверьянкової, Р. С. Белкіна, Ю. Г. Корухова «Криміналістика» [302] відзначається, що вчення про методи криміналістики слід розглядати як методологію у вузькому змісті цього поняття – систему конкретних методів наукового пізнання (загальний метод, загальнонаукові методи, спеціальні методи криміналістики). Цей висновок слушний, оскільки до методології науки слід відносити й системний підхід, як це відбувається в деяких областях наукових знань, зокрема – історії.

У науковій літературі також неодноразово відзначалося, що системний підхід слід розглядати як загальнонаукову методологію, У той же час, специфіка системних досліджень, комплексний характер застосування в їхньому процесі різних методів логічного мислення (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія тощо), почуттєво-раціональних методів (спостереження, порівняння, опис, експеримент, моделювання, вимір тощо), кібернетичних методів не дозволяє віднести системний метод ні до однієї із зазначених груп. У зв'язку з цим необхідно говорити про особливий статус системного підходу в науковому пізнанні. Це підтверджує висновок про те, що системний підхід «знаходить своє вираження у всіляких областях знання (кібернетиці, біології, соціології, психології й багатьох інших), на різних рівнях пізнання (філософському й спеціально-науковому), у різних типах досліджень (якісному й кількісному, аналітичному й синтетичному, індуктивному й дедуктивному).

Особливий статус системного підходу відзначався й у юридичній літературі. Зокрема, С. Е. Віцін писав: «Місце системного підходу слід розцінювати як проміжне між філософією й спеціальним науковим пізнанням». Схожу позицію висловив В. А. Жбанков, відзначивши, що системний підхід

слід розглядати як одну з фундаментальних стратегій наукового дослідження, яка містить у собі складний комплекс приймань і методів. На думку Л. Д. Самигіна, системний підхід до вивчення й конструюванню соціальних, інформаційних і технічних складних систем стає основним методологічним засобом суспільних, природничих і технічних наук [360].

Сказане підтверджує висновок про необхідність розробки наукових основ застосування системних засобів і методів у криміналістиці й, як наслідок, спеціального розділу загальної теорії криміналістики - криміналістичної систематики.

Цікаві питання взаємозв'язку криміналістичної систематики й вчення про мову криміналістики. Цей взаємозв'язок також носить методологічний характер. Як відзначив В. А. Штофф, «на відміну від мовознавства (лінгвістики), що досліджує всі аспекти природних (історичних, національних) мов, на відміну від психології, що розглядає мовну діяльність, як одну з функцій мозку й поведінки людини, методологія науки... розглядає мову як засіб побудови й розвитку науки як системи знань». Інакше кажучи, кінцевий результат застосування системного підходу – уява системної природи об'єктів через систему понять. Найбільш яскраво це прослідковується в криміналістичних класифікаціях, а також у системі криміналістичної науки. У зв'язку з цим можна говорити про системний характер мови криміналістики, її похідної від системних досліджень і, у той же час, існування поняттєво-термінологічного апарату науки слід розглядати як необхідний засіб системного підходу.

Отже, державне управління формуванням криміналістичної систематики, як розділ загальної теорії державно-управлінської науки, можна визначити як комплекс наукових положень, що розкривають принципи й основні напрямки систематизації наукових знань у криміналістиці, процедури й специфіку побудови криміналістичних систем, форми їхньої уяви й функціонування, понятійний і термінологічний апарат, методичні основи використання криміналістичних систем у практичній діяльності правоохоронних органів.

У якості основних принципів державного управління формуванням криміналістичної систематики виступають загальні принципи науки, а також принципи системного підходу. Під принципом (від латинського – початок, основа) слід розуміти ті основні умови, які визначають гносеологічну спрямованість наукових досліджень, розглядаючи їх при цьому в якості одного з різновидів єдиного за своєї гносеологічною сутністю процесу наукового пізнання об'єктивного світу.

Загальними принципами науки є: принцип історизму, принцип системності науки й принцип об'єктивності науки.

Принцип історизму є загальнометодологічним і застосовується у всіх науках. Він відбиває діалектичну вимогу розгляду предмета пізнання під кутом зору його виникнення, розвитку, зникнення. Історизм – це, насамперед, вимога вивчення явища з урахуванням його походження й історичного розвитку. Цей принцип не слід змішувати з історичним методом пізнання. Даний принцип – ширше поняття, у якому відображений й певний погляд на світ, на явища, і певний метод пізнання явищ.

Принцип системності науки означає такий підхід до предмета пізнання, при якому криміналістика в цілому, окремі її розділи й напрямки, досліджувані нею об'єкти і явища розглядаються як елементи, тобто як взаємозалежні частини цілого. Даний принцип дозволяє розглядати в єдиній системі наукові знання, відбиває дію такого загального закону розвитку науки, як закон безперервності нагромадження наукових знань. Реалізація цього принципу забезпечує й поступальний розвиток науки, тому що дозволяє погоджувати наявні знання з новими й очікуваними, сприяє дії законів розвитку науки. Даний принцип тісно взаємозалежний і деякою мірою обумовлений спеціальними принципами системного підходу, однак не підмінює їх.

Зміни в суспільстві, що відбулися за останнє десятиліття, обумовили появу нового загальнонаукового принципу – принципу об'єктивності, сутність якого полягає в деполітизації, десуб'єктивізації науки. Стосовно до криміналістичної систематики принцип об'єктивності означає, що перед нею

повинна стояти мета, щоб у побудованій системі відбилися фактично існуючі ознаки криміналістичних об'єктів і відмінності між ними.

Крім вищезгаданих принципів будь-яке системне дослідження базується на низці принципів системного підходу. Необхідно відзначити, що ці принципи, розкриті в загальнонауковій літературі, визнаються вченими-криміналістами основними при проведенні системних досліджень у криміналістиці. Серед них особливо виділяються принципи цілісності й зв'язку [365].

Принцип цілісності зобов'язує розглядати будь-який досліджуваний об'єкт як щось ціле, що складається із частин, але, що не зводиться до суми цих частин. Система може бути як щось цілісне лише тоді, коли вона як така протистоїть своєму оточенню – середовищу, у яке можуть входити й інші системи. Розчленовування системи приводить до поняття елемента – далі неподільної одиниці, властивість і функції якої залежать від її місця в рамках цілого. Слушне твердження М. Ф. Овчиннікова, який вважає, що не всяка довільно обрана частина системи є її елементом, хоча всякий елемент є частиною системи [426].

Системні дослідження ґрунтуються також на принципі необхідності. Елементи системи безпосередньо або опосередковано взаємозалежні між собою. Серед них особливе місце займають системотворчі зв'язки й відносини.

Сукупність істотних (системотворчих) зв'язків у науковій літературі часто ототожнюється з поняттям «структура системи». У науковій і криміналістичній літературі можна зустріти різні за своїм формулюванням визначення структури системи, однак їх аналіз дозволяє відзначити, що структура системи розуміється в основному як зв'язки (відносини) між елементами, що дозволяє розглядати поняття «структура системи» і «сукупність істотних системних зв'язків» як синоніми.

Зв'язок у криміналістичних системах активно досліджувалася вченими - криміналістами. Так, А. О. Ейсман висловив думку про те, що зв'язок у криміналістичних системах виступає у вигляді:

– генетичного зв'язку (зв'язок між причиною й наслідком);

- функціонального зв'язку (зв'язок між взаємозалежними процесами);
- об'ємного зв'язку (зв'язок між об'єктами, що є однією групою);
- субстанціонального зв'язку (зв'язок між властивостями речі й самою річчю);
- зв'язку перетворення (зв'язок оригіналу й копії).

О. О. Хмиров, погодившись із думкою А. О. Ейсмана, вказав на існування в криміналістичних системах також просторових і часових зв'язків. Часові зв'язки і їхня роль в розслідуванні злочинів детально розглянуті В. П. Лавровим і В. М. Мешковим. В. А. Жбанков у якості однієї з основних ознак системного підходу справедливо вказує наявність у системах зв'язків управління [432].

Широкий спектр системних зв'язків указує на існування безлічі різних за своєю структурою й видом криміналістичних систем.

Структура системи може бути організована як по «горизонталі» (зв'язок між однопорядковими елементами системи), так і по «вертикалі» (зв'язок між різнопорядковими елементами системи). «Вертикальна» структура дозволяє говорити про поняття рівнів системи і їхньої ієрархії.

У зв'язку з цим, аналізуючи криміналістичну науку з різних сторін (у різних «зрізах»), можна уявити її наступним чином:

- як структурну сукупність розділів, підрозділів, під-підрозділів тощо;
- як систему понять і категорій;
- як систему рекомендацій.

Викладені вище загальні принципи криміналістики й загальнонаукові принципи системного підходу є базовими для побудови системи державного регулювання формуванням криміналістичної систематики, однак не виключають необхідність визначення спеціальних принципів криміналістичних системних досліджень, що вказують на особливий характер цієї частини методології криміналістичної науки, що дозволяє відрізнити її від аналогічних розділів в інших областях наукового знання.

У криміналістичній літературі спеціальні криміналістичні принципи були

визначені як висновки, які робляться до однієї частини теорії криміналістики або її окремих проблем. Трохи уточнюючи це визначення, відзначимо, що стосовно принципів окремих криміналістичних теорій і знань, у тому числі й криміналістичної систематики, більш правильно вживати не «висновки», а основні, вихідні положення такого вчення.

Спеціальні принципи криміналістичної систематики й базові на основі криміналістичних системних досліджень, доцільно розділяти на дві групи:

- принципи, що обумовлюють призначення й спрямованість криміналістичної систематики;
- принципи, що забезпечують належну якість і повноту криміналістичних системних досліджень.

Принципи обох груп обумовлені специфікою об'єкта й предмета сучасної криміналістики, тісно взаємозалежні із завданнями як криміналістичної науки в цілому, так і завданнями проведеними у її рамках системних досліджень [446].

До принципів, що обумовлюють призначення й спрямованість системи державного управління формуванням криміналістичної систематики, включаються наступні вихідні положення:

1. Об'єктивна пізнаванність за допомогою системних засобів і методів об'єктів криміналістичної науки, закономірностей, що становлять її предмет. Наслідком із цього принципу є висновок про основне цільове призначення криміналістичної систематики, що полягає в створенні на основі своїх принципів системи криміналістичних знань про об'єкти криміналістичної науки, тих або інших закономірностей, що становлять її предмет, що узагальнює результати всіх попередніх системних наукових досліджень і, в той же час, виводить криміналістику на якісно інший рівень.

2. Об'єктивна систематизація криміналістичних наукових знань. Як уже було відзначено раніше, системність криміналістики є одним із ключових її ознак як самостійної науки. Однак, з огляду на постійний розвиток складових її знань, теорій, інших структурних елементів, збереження системності криміналістики стає однією із ключових завдань криміналістичної систематики.

Наслідком зазначеного принципу є висновок про необхідність постійного впорядкування системи криміналістики й складових її наукових знань, понять і термінів, з урахуванням нових результатів криміналістичних наукових досліджень, перспектив розвитку криміналістики.

3. Неповнота вивчення криміналістичних об'єктів і зображення результатів такого дослідження без врахування їхніх особливостей, сфери прояву й використання відповідних системних засобів і методів. Складність і особливості пізнаваних криміналістикою об'єктів (злочинної діяльності й діяльності з її розкриття, розслідування й попередження) обумовлює необхідність їхнього системного відображення, виділення окремих елементів і взаємозв'язків між ними. Саме систематика дозволяє глибше проникати в сутність досліджуваного об'єкта, повніше визначати його властивості, зв'язки, структуру. Наслідком з названого принципу є висновок про те, що системні засоби й методи – одні із ключових пізнавальних інструментів у криміналістиці, а положення криміналістичної систематики є важливим елементом її методології.

4. Обумовленість завдань криміналістичної систематики є прикладним характером криміналістичної науки. Прикладний характер криміналістики припускає її практичну спрямованість, тобто, як справедливо відзначається в криміналістичній літературі, система криміналістичних наукових знань є важливим елементом наукових основ практичної діяльності боротьби зі злочинністю. Таким чином, можна зробити висновок про те, що результати криміналістичних досліджень, особливо призначені для практики, а також використовувані у вченні криміналістики, повинні представлятися строго в системній формі, не містити протиріч і носити уніфікований характер.

5. Криміналістична специфіка аналізованої систематики проє й у тому, що вибір різних напрямків системних дослідженні обумовлений винятково потребами криміналістичної науки й практики боротьби зі злочинністю. У світлі даного принципу можна говорити про три основних напрямки використання теоретичних концепцій криміналістичної систематики:

- систематизація в рамках матеріально-логічної структури науки (формування наукового «каркасу» криміналістики або, інакше кажучи, її системи), результатом якої є подальше формування загальної системи криміналістики як структурної сукупності розділів, підрозділів тощо [451, с. 98]:
- систематизація в рамках мови науки (формування понятійно-термінологічного апарату криміналістики),
- систематизація в рамках вирішення практичних завдань у боротьбі зі злочинністю й здійсненні правосуддя, які стоять перед криміналістикою (формування системи криміналістичних рекомендацій з виявлення, розкриття, розслідування й попередження злочинів, застосування криміналістичних знань у судовому розгляді у кримінальних справах).

Ці напрямки криміналістичної систематизації самостійні й не повинні підмінювати собою один одного, як це іноді відбувається в криміналістичній літературі. Наприклад, важливим елементом криміналістичної систематизації в рамках мовної структури науки є класифікація понять за багатьма формально логічними категоріями. Однак, вона не може бути покладена за основу сучасної чотириелементної системи криміналістики (загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, тактика й методика), оскільки ця система побудована за зовсім іншими критеріями.

Принципи, що забезпечують якість і повноту криміналістичних системних досліджень, містять у собі наступні вихідні положення:

1. Забезпечення повноти системних досліджень криміналістикою об'єктів, у зв'язку із чим системне вивчення різних криміналістичних об'єктів завжди повинне носити комплексний характер, розглядати їх з різних сторін, у різних «зрізах», у взаємозв'язку з іншими об'єктами і їхньому впливі один на одного. Реалізація даного принципу тісно пов'язана з використанням загальнонаукових методологічних аспектів системних досліджень (структурного, функціонального, інтегрального, історичного), однак його

спеціальний характер проє в тому, що повнота й багатоаспектність криміналістичного системного дослідження різних об'єктів завжди обумовлена винятково потребами й завданнями криміналістичної науки й практики боротьби зі злочинністю.

2. Облік даних практики при проведенні криміналістичних системних досліджень і апробації їхніх результатів. Спроби розкрити даний принцип стосовно до окремих різновидів систематизації криміналістичного наукового знання вже вживали в криміналістичній літературі. Зокрема, стосовно до класифікаційного принципу обліку практики спробував розкрити П. Б. Куцоніс. На його думку, даний принцип полягає в том, що: по-перше, класифікація ґрунтується на матеріалах практики; по-друге, практика боротьби зі злочинністю дозволяє перевірити істинність тієї або іншої класифікації; по-третє, криміналістичні класифікації будуються з метою вирішення завдань боротьби зі злочинністю. Погодимось, в цілому, з наведеним змістом названого принципу. Здається, що аналогічним чином даний принцип впливає й на всі інші види й напрямки системних досліджень у державному регулюванні розвитку системи криміналістики. Однак слід уточнити, що основою для системних побудов може служити тільки позитивна практика боротьби зі злочинністю. Даний принцип припускає, що застосовувані в розробці різних криміналістичних систем поняття й терміни повинні відноситися до мови криміналістики й використовуватися відповідно до її традиційного розуміння. Особливо це стосується термінології розроблювальних систем практичних рекомендацій, а також систем, використовуваних у процесі навчання криміналістиці [455].

Система принципів державного управління формуванням криміналістичної систематики впливає на коло завдань, розв'язати які й покликана систематизація криміналістичних знань. У науково - дослідницькій діяльності із систематизацією пов'язується вирішення найрізноманітніших завдань. При цьому й роль систематизації і її місце в науковому дослідженні визначаються по-різному, насамперед залежно від того, як трактується

систематизація: як певний етап наукового дослідження або як результуючий продукт.

Найбільш широко основні науково-дослідницькі можливості систематизації виражаються в сприянні руху науки або галузі техніки із щабля емпіричного нагромадження знань на рівень теоретичного синтезу, системного підходу. Такий підхід можливий лише за умови теоретичного осмислення різноманіття фактів.

Необхідно відзначити, що значення криміналістичної систематики для науково-дослідної діяльності цим не вичерпується. Вона відіграє важливу роль у визначенні напрямків подальших наукових досліджень в області окремих розділів криміналістичної науки - криміналістичної техніки, тактики й методики розслідування окремих видів злочинів. У свою чергу, чіткий розподіл наукових знань у структурі науки дає можливість щодо них найбільш повно й системно розробити різні криміналістичні рекомендації з розслідування злочинів, що найбільш відповідають потребам практики [578].

На основі викладеного, можна виділити наступні спільні завдання, які стоять перед системою державного регулювання формуванням криміналістичної систематизації як елементом науково-дослідної діяльності для забезпечення посилення цілісності й уніфікації системи науки в цілому і її окремих підсистем. Адже подальша систематизація понятійного апарату криміналістики і наукового знання, розвиток термінології науки дає змогу:

- розкриття системних і понятійних зв'язків між криміналістичною наукою в цілому, її окремими розділами й іншими областями наукового знання;
- усунення недоліків, які є у криміналістичних системних формуваннях, удосконалення наявних і розробка нових криміналістичних систем відповідно до положень науки й потребами практики;
- визначення нових напрямків криміналістичних наукових досліджень;
- забезпечення можливості використання розроблених систем у практиці боротьби зі злочинністю;

– розширення сфери використання комп'ютерних технологій у розробці й удосконаленні криміналістичних систем.

Ці завдання визначають більш конкретні цілі систематизації щодо окремих розділів і понять криміналістичної науки. Криміналістичні системні дослідження можуть обумовлюватися й іншими, більш конкретними завданнями, що впливають з криміногенної обстановки, яка склалася в державі. Ці завдання визначають потребу подальшого розвитку системних об'єднань у криміналістичній науці за різними напрямками [581].

1.2. Сутність і особливості експертно-криміналістичної класифікації в системі державного управління

Різні класифікаційні системи широко й давно використовуються в сучасній науці. Так, ще в 1909 році відомий логік Х. Зігварт писав: «Класифікація всієї сукупності того, що містить всесвіт, була б ... логічно завершеним пізнанням, що містять у собі всі» [712]. У будь-якій галузі наукового знання можна знайти велику кількість різних класифікаційних побудов різного роду об'єктів, проведених для вирішення великого кола пізнавальних завдань.

Широкі можливості класифікаційних досліджень є й у криміналістиці. Об'єктами класифікації в ній є багато явищ, характерних для процесу розкриття й розслідування злочинів. Тим часом у сучасній криміналістиці склалася ситуація, коли при ще недостатньо розроблених теоретичних основах криміналістичної класифікації ведуться наукові класифікаційні дослідження в окремих її областях. При цьому зазначені дослідження здійснюються в умовах наявності суперечливих думок. У криміналістичній науці спостерігаються протиріччя щодо поняття криміналістичної класифікації, її місця в науці, та системі державного управління розвитком визначено галузі, процесу побудови класифікаційної системи тощо. Ці обставини вказують на те, що продовження розробки теоретичних основ державного управління криміналістичною

класифікацією – актуальне наукове завдання, обумовлене потребами як державно-управлінської так і криміналістичної теорії й практики розкриття й розслідування злочинів для забезпечення безпеки держави та її громадян.

Відзначимо, що у вітчизняній логіко-філософській літературі 70-х - початку 80-х років ХХ сторіччя обговорювалася ідея формування загальнонаукової теорії класифікації як цілісної системи знань. Спроби формування такої теорії робили й на міжнародному рівні. Зокрема, у 1985 році була створена Міжнародна федерація класифікаційних наукових суспільств. Однак, уже в 1986 році С. С. Рожева, один із провідних спеціалістів в області класифікації, відзначала, що надії створити універсальні алгоритми класифікації з ряду причин, серед яких необхідно виділити: неясність самого поняття «класифікація», відсутність чіткої уяви про класифікацію як особливого роду пізнання, проблеми класифікації в різних галузях знання – поки не виправдалися [661, с. 79]. Загальнонаукова теорія класифікації й на сьогоднішній день не сформована, а представлена лише окремими напрямками досліджень, у переважній більшості в області природничих наук. Її відсутність породжує необхідність формування теорії класифікаційних досліджень у рамках окремо взятих наук, до яких безсумнівно відноситься й криміналістика. Тим часом, наявні в логіко-філософській науці дослідження класифікаційних проблем можуть і повинні бути використані для розвитку теорії криміналістичної класифікації як елемента криміналістичної систематики.

Формування теорії криміналістичної класифікації покликане поповнити загальну методологію криміналістики, що є системою її світоглядних принципів, концепцій, категорій, понять, методик. Вивчення цієї теорії пов'язане з визначенням її сутності, пізнавального значення, можливостей вирішення наукових і практичних завдань.

Інтерес до класифікаційних проблем у сучасній криміналістиці не знижується. Практично кожне наукове дослідження супроводжується уточненням наявних або побудовою нових класифікаційних конструкцій, їхня якість, можливості наукового й практичного використання багато в чому

залежать від тих базисних положень, які використовувалися при їхній розробці [664].

Відзначимо, що теоретичні основи, роль і пізнавальні можливості класифікації в криміналістичній науці вже розглядалися в роботах учених. Однак фундаментальні дослідження, які можуть скласти базис криміналістичної теорії класифікації, дотепер не здійснені, внаслідок чого в цій області дослідження залишається ряд невирішених проблем. Зокрема, дотепер немає утвердженого визначення класифікації, неоднозначно вирішується питання про місце теоретичних основ криміналістичної класифікації в системі криміналістичної науки.

Щодо суті класифікації, в загальнонауковій літературі можна зустріти наступні її трактування [602, с.111]:

1. Система супідрядних понять (класів, об'єктів) якої-небудь галузі знань або діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями або класами об'єктів.

2. Розподіл предметів якого-небудь роду на класи, згідно з найбільш істотними ознаками, властивими предметам даного роду, що й відрізняють їх від предметів інших, при цьому кожний клас займає в системі певне постійне місце й, у свою чергу, ділиться на «підкласи», і при цьому складання класифікації зводиться до розподілу понять .

3. Особливий випадок застосування логічної операції розподілу обсягу поняття, що представляє собою деяку сукупність розподілів (розподіл деякого класу на види, розподіл цих видів тощо).

4. Багатоступінчастий, розгалужений розподіл логічного обсягу поняття, у результаті чого створюється система супідрядних понять.

5. Розподіл предметів за групами (класами), при яких кожний клас має своє постійне, певне місце.

6. Система (схема) супідрядних понять (імен, класів), кожне з яких займає в ній строго певне місце.

7. Логічне приймання, засноване на логічному розподілі поняття й

уживаний в емпіричних науках для розподілу предметів на роди й види.

8. Система супідрядних понять (класів, об'єктів) якої-небудь області знання або діяльності людини, що часто представляється у формі схем (таблиць) і використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями або класами об'єктів, а також для точного орієнтування в поняттях або відповідних об'єктах.

Аналіз наведених формулювань дозволяє виділити дві найпоширеніші класифікації: 1) це розподіл логічний обсягу поняття, результатом якого є створення системи супідрядних понять; 2) це розподіл тих або інших предметів за наявними ознаками на класи, види тощо.

Криміналістика у визначенні класифікації також виходить із цих її понять. Так, у криміналістичній літературі є наступні визначення класифікації:

1. Поділ безлічі предметів, явищ, відносин, властивостей, ознак тощо на окремі групи за тими або іншим підставами.

2. Розподіл об'єктів на групи на підставі подібності об'єктів кожної групи і їх відмінності від об'єктів інших груп.

3. Побудова системи супідрядних понять.

4. Створення класифікаційної системи, яку становлять явища, розподілені на класи.

Таким чином, і в криміналістиці спостерігається двоякий підхід до визначення сутності класифікації. Яке із двох визначень є вірним і може бути використане в криміналістичній науці?

Поняття в наукових словниках, логіко-філософській літературі визначається як думка, що фіксує ознаки відображуваних у ній предметів і явищ, що дозволяють відрізнити ці предмети і явища від суміжних з ними [637]; узагальнення (і уявне виділення предметів) деякого класу за їхніми специфічними ознаками. Класифікуючи те або інше поняття, ми піддаємо розподілу його обсяг, тобто обмежена безліч предметів, явищ, які мисляться в понятті. Класи, на які розподілилися ті або інші предмети, представляючи собою кінцеву або нескінченну сукупність об'єктів, виділену за загальною для

них ознакою є, на нашу думку, ні чим іншим, як супідрядними поняттями стосовно діленого (родового) поняття.

На основі вищесказаного, можна зробити висновок, що розуміння класифікації як розподілу поняття, результатом якого є створення системи супідрядних понять або розподіл предметів, явищ, відносин, властивостей на класи, групи, види, по суті є описом однієї й тієї ж логічної процедури.

Однак, визначаючи криміналістичну класифікацію як розподіл предметів, явищ за класами, групами, необхідно враховувати наступне: класифікація не є «випадковим» групуванням об'єктів, тобто випадків, коли розподіл проводиться довільно, поза принципом (підстави розподілу). Як вірно помітив ще в 1974 році В. І. Баченні, такі групування не носять закономірного характеру.

Враховуючи наукові думки, згідно з якими теоретичні основи криміналістичної класифікації є складовою частиною криміналістичної систематики, варто розглянути її з позицій системно-структурного підходу, що полягає у загальнонауковому напрямку досліджень, орієнтованому на виявлення спеціальних методологічних принципів теоретичного відтворення в знанні про цілісні системні об'єкти [139].

З огляду на основні положення системного підходу, класифікація може розглядатися у двох значеннях.

У рамках традиційно вузького підходу криміналістична класифікація – це засіб, що сприяє систематизації наукових знань, а не сама систематизація. Так, на думку Р. С. Белкіна, систематизація ґрунтується на процедурі класифікації. А. А. Хмиров вважає, що класифікація сприяє систематизації накопичених знань, а, отже, більш осмисленому їхньому застосуванню. Точки зору, згідно з якою поняття «систематизація» і «класифікація» мають право на самостійне існування, дотримуються й деякі інші вчені. Зазначені думки вчених, у цілому, незаперечні, але, як нам здається, вони розглядають класифікацію у вузькому розумінні, тільки як логічну операцію розподілу обсягу поняття (перше значення класифікації).

У широкому розумінні криміналістична класифікація є специфічним

різновидом систематизації наукових знань (друге значення класифікації). У зв'язку з цим, варто проаналізувати поняття «систематизація».

У словнику систематизація тлумачиться як приведення в систему [129].

У криміналістичній літературі можна зустріти наступні визначення цього терміну:

1. Виділення в об'єкті криміналістичного дослідження істотних елементів і їхніх зв'язків, необхідних і достатніх для оцінки об'єкта дослідження як цілісної системи, що є фактичною основою для вирішення криміналістичних завдань.

2. Міркування, що приводять до висновку, що впливає з окремих посилок, з метою задоволення насущної потреби в з'ясуванні логічних зв'язків і закономірних зв'язків між окремими встановленими фактами.

3. Таке впорядкування наукового знання, яке відповідало б об'єктивно існуючим закономірним зв'язкам між елементами предмета наукового пізнання, відбивало б ці зв'язки.

Резюмуючи вищенаведені визначення, можна сказати, що систематизація в криміналістиці – це дослідницька діяльність, спрямована на виявлення в об'єкті криміналістичного дослідження істотних елементів, структур і зв'язків його вивчення, що полегшує, з метою вирішення важливих завдань криміналістичної науки. Метою наукової класифікаційної діяльності в криміналістиці є побудова системи супідрядних криміналістичних понять. Це дозволяє говорити про те, що криміналістична систематизація й криміналістична класифікація співвідносяться як загальне із часткове. Тобто, криміналістична класифікація як науково-дослідна діяльність є різновидом систематизації криміналістичних наукових знань.

До числа особливостей криміналістичної класифікації, як різновиду систематизації криміналістичних наукових знань, слід включати:

Об'єкт класифікації. Об'єктом криміналістичної класифікації завжди виступає поняття як думка, що відбиває істотні ознаки якого-небудь предмета або явища, що входить у предмет вивчення як державно-управлінської, так і

криміналістичної науки.

Необхідно також відзначити, що об'єкт криміналістичної класифікації є одним з основних її відмінностей від класифікації в інших науках [135, с. 98].

Процедура класифікації. Класифікація завжди проводиться за тою або іншою підставою, тобто ознакою, що розрізняє групи об'єктів у безлічі, обумовленій головним поняттям. Систематизація ж може проводитися на основі аналізу, шляхом виділення й вивчення системних зв'язків і без використання такої підстави. Яскравим прикладом такої систематизації є система криміналістичної науки, оскільки провести класифікацію поняття криміналістики так, щоб елементами, що становлять класифікаційну систему, були поняття загальної теорії, тактики й методики, неможливо.

Особливості структури системи. Класифікаційна система характеризується наявністю зв'язків побудови, що обумовлена підставою розподілу; зв'язку обсягів понять.

Грунтуючись на вищевикладеному, відзначимо, що термін «класифікація» може використовуватися для позначення:

- логічної операції розподілу обсягу того або іншого криміналістичного поняття;
- різновиду систематизації криміналістичних наукових знань;
- побудованої класифікаційної системи криміналістичних понять.

Відмітимо, що таке використання терміну «класифікація» не суперечить лексичному значенню цього слова.

Як ми вже зазначали, у літературі неоднозначно вирішується питання про місце теоретичних основ криміналістичної класифікації в системі криміналістичної науки, а зараз уже і системі державного управління для забезпечення державної безпеки. Ця теорія представляється нам як внутрішньо диференційована, але цілісна система знань про висвітлену нею область соціальної дійсності.

Дана точка зору зустріла слухні, на наш погляд, заперечення з боку О. Юхно, який помітив, що будь-яка теорія являє собою не просто сукупність

деяких думок і поглядів з визначеного питання, а вищу, найрозвиненішу форму організації наукового знання, що дає цілісну уяву про закономірності й істотні зв'язки досліджуваного явища або об'єкта [705]. На наш погляд, ні криміналістична класифікація злочинів, ні класифікація інших криміналістичних об'єктів не може претендувати на статус приватної криміналістичної теорії. Криміналістична класифікаційна система належить тому розділу криміналістики, у рамках якого були проведені класифікаційні дослідження.

Класифікаційний спосіб організації знань, склався спочатку в діяльності людей стихійно, та поступово починає виступати як особливий метод пізнання навколишньої дійсності. Як і будь-який метод, класифікація припускає, з одного боку, вказівку на дії, які необхідно зробити, з іншого боку – на певну уяву про об'єкт. На думку О. Ярмиша О. [707], останнє потрібно для переносу зазначеного способу дії в нові ситуації, тобто для визначення границь можливого застосування методу. Вивчаючи конкретні об'єкти, ми їх ідентифікуємо з науковими поняттями, роблячи, по суті, процедуру визначення подібності й відмінності. Процедура ця складна, а найчастіше й умовна. Так, якщо виходити з одного криміналістичного поняття, то ознаки двох шуканих об'єктів можуть збігатися. Усі поняття, що використовуються в криміналістиці, можна підрозділити за такими напрямками:

За сферою дії. За даною ознакою, всі поняття, що використовуються в криміналістиці, можна розділити на загальнонаукові, приватно-наукові й на юридичні. Останні, у свою чергу, нам можна класифікувати за методами нормативно-правового механізму державного управління на: загально-правові, тобто такі, що використовуються у всіх правових науках (наприклад, закон, держава); право-галузеві, що використовуються, в основному, в декількох юридичних науках (наприклад, слідчі дії, злочин) одного циклу; власне криміналістичні, тобто такі, що вироблені й використовуються тільки в криміналістиці (наприклад, слідча ситуація, тактичний прийом).

За нормативно-правовим закріпленням. Криміналістичні поняття за

визначеною ознакою діляться на закріплені в законах або інших нормативних актах та такі, що не мають правового закріплення. Подібна класифікація всіх юридичних понять, в цілому, проводиться на загально-правовому рівні. При цьому нормативно закріплені поняття поділяються на розкриті (законодавець не тільки фіксує поняття як таке, але й вказує його істотні ознаки) і нерозкриті (законодавець не розкриває змісту поняття). Така класифікація, на наш погляд, застосована й в області криміналістики, тим більше, що багато нормативно закріплених правових понять вивчаються декількома юридичними науками.

За об'єктом, що описаний у понятті. Дана ознака є основою для розподілу всіх криміналістичних понять на складові, тобто будь-які матеріальні прояви та явища – усі інші прояви реальної дійсності, крім матеріальних. Об'єктами, що становлять перший елемент класифікаційної системи, є поняття осіб (наприклад, злочинці, запідозрені, очевидці), речей (зброя, документи, сліди-предмети тощо), інших матеріальних проявів (наприклад, сліди-відображення, властивості й ознаки). Як явища можна визначити: дії й процеси (слідчі дії, спосіб здійснення злочину тощо), ситуації (наприклад, слідча ситуація), логіко-криміналістичні конструкції (криміналістичні версії, тимчасові зв'язки й відносини при розслідуванні злочинів, тактичні помилки тощо) [687].

При цьому результати вироблених класифікаційних досліджень прямо залежать від певних навичок, названих в науковій літературі «оком систематика», тобто від уміння бачити й знаходити подібність і відмінність, а також осмислити побачене й аналізоване в категоріях системи. Більше того, у науковій літературі відстоюється точка зору, згідно з якою класифікація іноді здійснюється інтуїтивно.

І все-таки здається, що суб'єктивізм у класифікації можливо, якщо не подолати, то значно згладити. Це досягається шляхом комбінації власних класифікаційних досліджень із досвідом попередників, навіть обмеженим. Адже перетворення класифікації в метод пізнання приводить до її масового цілеспрямованого використання й, тим самим, обумовлює необхідність установлення правил і принципів такої роботи.

На наш погляд, визначення принципів класифікації повинне носити, насамперед, системний і комплексний характер. Це дозволить уникнути об'єднання в одну групу таких різнорівневих і різнохарактерних принципів як загальнонаукові принципи, принципи системного підходу, логічні правила розподілу обсягу поняття й спеціальні принципи криміналістичної систематики.

Загальнонаукові принципи, принципи системного підходу й спеціальні принципи криміналістичної систематики вже були розглянуті раніше, як основні умови системних досліджень в науці. Відзначимо, що ці принципи застосовуються й у процесі криміналістичних класифікаційних досліджень. Додамо лише, що в класифікаційній системі елементами виступають супідрядні поняття, отримані у результаті розподілу головного (родового) поняття. Самостійність, виділеність кожного із супідрядних понять обумовлюється тим, що кожне з них визначає ознаки особливого класу предметів, явищ, які не збігаються з ознаками класу, обумовленого іншим супідрядним поняттям, хоча й ті, і інші визначаються єдиною підставою розподілу головного (родового) поняття. У класифікаційній системі кількість елементів може бути від двох і більше. У той же час, кожне супідрядне поняття також може бути піддане розподілу за тою або іншою підставою, а отже, розглянуте в якості самостійної класифікаційної системи [660, с. 117].

Елементи класифікаційної системи деякими вченими названі класифікаційними гніздами або таксонами. Здається, що таке позначення більш прийнятне для математичних наук.

Однак особливості класифікації стосовно інших різновидів систематизації наукових знань вимагають вказівки й ще однієї групи принципів. Це правила розподілу обсягу поняття. На наш погляд, ці правила повинні бути визнані принципами побудови будь-якої криміналістичної класифікаційної системи, оскільки пізнавальне значення буде мати тільки логічно правильно побудована класифікація. Як справедливо помітив ще в 1969 році Н. А. Селіванов, строге дотримання правил розподілу понять є однією з основ логічно витриманої методології. У літературі традиційно приводиться чотири правила розподілу

обсягу поняття:

– розподіл повинен бути розмірним, тобто повинні бути перераховані всі види виділеного поняття;

– розподіл повинен проводитися тільки за однією підставою, тобто в процесі розподілу вибрана ознака повинна залишатися тією самою і не підмінюватися іншою ознакою;

– члени розподілу повинні виключати один одного, тобто конкретний предмет або явище повинні перебувати тільки в обсязі одного видового поняття й не входити в обсяг іншого видового поняття;

– розподіл повинен бути безперервним, тобто в процесі розподілу потрібно переходити до найближчих видів, не пропускаючи їх [643, с. 49].

Ці формально логічні правила розподілу обсягу поняття одержали свій розвиток у криміналістичній літературі. Наприклад, на основі перерахованих правил почата цікава спроба сформулювати вимоги, пропоновані до процесу класифікації в криміналістиці. Так, О. Скакун [635] у якості таких вимог називає:

- правильне визначення діленого поняття;
- дотримання послідовності операцій при розподілі;
- аргументованість, логічне обґрунтування;
- дотримання рівнів ділених понять;
- забезпечення повноти ряду в переліку або в одному ряді.

Здається, що цей перелік може бути доповнений вимогою істинності класифікаційної ознаки. Оскільки результатом розподілу поняття завжди повинна бути побудова класифікаційної системи, класифікаційна ознака повинна бути обрана таким чином, щоб відповідала даній вимозі. Ознака, за якою неможливо розділити обсяг поняття в цілому й, отже, побудувати класифікаційну систему супідрядних понять не може бути дійсною і використовуватися при розподілі криміналістичних понять.

У ході класифікаційних досліджень, на наш погляд, доцільно не обмежуватися розподілом криміналістичного поняття лише за однією

підставою, а будувати класифікаційні системи за всіма можливими дійсними ознаками, забезпечуючи спрямованість класифікаційних вишукувань на подальше пізнання об'єктів і закономірностей, досліджуваних наукою, систематизацію криміналістичних знань, а також на забезпечення можливості їх використання в практичній діяльності правоохоронних органів для забезпечення державної безпеки.

Принципи й вимоги до процесу такої класифікації відіграють основну роль не тільки при розробці класифікаційних систем, але й при їхньому використанні в наукових і практичних цілях.

Важливе місце в теорії класифікації займають її функції. В державно-управлінській літературі розглядаються наступні їхні види:

- інформування – властивість класифікації задовольняти потребу в наявних відомостях про пізнавану дійсність;
- прогнозування – властивість класифікації задовольняти потребу у відсутніх відомостях. Прогнозування може бути аналоговим (відомості отримуються у результаті встановлення подібності) і структурним (відомості отримуються у результаті аналізу структури класифікації);
- ретрогнозування – властивість класифікації теоретично відтворювати минуле пізнаваної дійсності;
- комунікація – властивість класифікації задовольняти потреби в погоджених діях.

В науковій діяльності, на нашу думку, наукове й практичне значення відіграють інформаційні властивості й властивості прогнозування. Функції ретрогнозування й комунікації реалізуються, насамперед, у практичній діяльності, що здійснюється відповідно до побудованої класифікаційної системи [631].

Отже, теоретичні основи криміналістичної класифікації є невід'ємною частиною криміналістичної систематики і є складеним елементом загальної теорії криміналістичної науки.

Як зазначалося раніше, результатом класифікації, як розподілу обсягу

поняття, є побудова понятійної системи. На наш погляд, криміналістичну класифікаційну систему слід визначити як ідеальну систему, що представляє собою цілісне понятійне коло, кожний з елементів (понять) якого перебуває в нерозривних, взаємних зв'язках між собою. Необхідно однак зазначити, що визначити класифікаційну систему як ідеальну, ми не можемо через теорію «ідеального типу», за допомогою якого, як вважають її представники, тільки й можна оцінити й класифікувати окремі фрагменти соціальної дійсності, факти.

Для елементів класифікаційних систем характерна наявність наступних видів зв'язків:

1. Зв'язки побудови. Зв'язки побудови між елементами (супідрядними поняттями) виражаються: по-перше, у тому, що супідрядні поняття є результатом розподілу одного поняття (родового, головного); по-друге, усі супідрядні поняття мають один набір ознак, що характеризують той або інший предмет або явище, що й родові поняття, за винятком ознаки розподілу.

2. Зв'язки, обумовлені підставою розподілу. Терміни «підстава розподілу обсягу поняття» і «ознака розподілу обсягу поняття» у логіко - філософському аспекті визнаються синонімами. Для класифікаційних систем характерна наявність двох видів зв'язку такого роду [637]:

– зв'язок між наявністю ознаки розподілу в одному із супідрядних понять і відсутністю такої ознаки в іншому супідрядному понятті. Такі класифікаційні системи містять два елементи дихотомічних класифікацій;

– зв'язок між ознаками за видозмінними підставами розподілу. Такі ознаки вказують на відмінність одного класу предметів, явищ, що розкривається одним супідрядним поняттям, від іншого класу, що розкривається, відповідно, іншим супідрядним поняттям.

3. Зв'язки обсягів понять. Даний вид зв'язку проє в класифікаційних системах у тому, що жодне із супідрядних понять за своїм обсягом не може бути ширшим, ніж головне (ділене) поняття й не може бути рівним йому.

Усі вищевказані особливості класифікаційних систем поширюються, на нашу думку, і на криміналістичні класифікації.

Питання побудови криміналістичних класифікаційних систем займають, на наш погляд, важливе місце в теорії наукової класифікації.

У числі найпоширеніших недоліків, що супроводжують наукові класифікаційні побудови, слід назвати:

1. Порухення при розробці наукових класифікаційних систем логічних правил розподілу обсягу поняття. У цих системах члени розподілу не виключають один одного, відсутні необхідні класифікаційні елементи або при їхній побудові використовується дві і більше класифікаційні підстави.

2. Неточності, пов'язані з вибором класифікаційної підстави. Як правило, це нечітке формулювання (неясність) класифікаційної підстави або безвідносність до діленого поняття. Терміном «безвідносність» ми визначаємо у випадку, коли в якості підстави класифікації використовуються ознаки, що характеризують не саме ділене поняття, а інше, нехай навіть пов'язане з діленим понятійне значення.

Однієї з основних причин недоліків існуючих наукових класифікаційних систем є, на наш погляд, відсутність чітких критеріїв побудови класифікацій. Через це процедура побудови й вибору форми уяви наукових класифікацій вимагає спеціального дослідження.

Визначимо свій погляд на побудову наукової, де виділимо наступні її етапи:

1. Виділення простору класифікації.
2. Вибір підстави класифікації.
3. Побудова класифікації.

Характеризуючи *перший етап* побудови класифікації, треба визначити, що простір класифікації, тобто безліч об'єктів, виділяється за допомогою визначення понять. Визначення понять, як і розподіл обсягу понять, являє собою логічну операцію, що використовується в процесі пізнання об'єктів дійсності. За допомогою даної логічної операції розкривається зміст поняття, тобто зафіксовані в понятті істотні ознаки об'єктів.

На *другому етапі* побудови наукової класифікаційної системи

визначаються важливі суб'єкту класифікації завдання й здійснюється вибір класифікаційної підстави, використання якої дозволяє побудувати систему у максимальному ступені.

У логіко-філософській літературі підстава побудови класифікації визначається як ознака, за якою здійснюється розподіл обсягу поняття [459, 622].

Аналіз вищенаведених визначень дозволяє встановити, що підстава розподілу, по-перше, носить об'єктивний характер; по-друге, може слугувати основною умовою побудови класифікаційної системи.

Об'єктивність – найважливіша вимога до класифікаційної ознаки. Вона означає, що обрана підстава класифікації повинна виключити можливість суб'єктивного підходу до створення класифікаційної системи. Класифікації є абстрактними конструкціями, оскільки не несуть матеріального характеру. Це позначається на формах їх уяви. На наш погляд, при класифікаційних дослідженнях того або іншого криміналістичного поняття можна комбінувати наведені форми відбиття класифікацій. Так, доповнення вираженої у вигляді тексту класифікаційної системи її схематичним відображенням надає наочність класифікації, що наводиться. Використання таблиці не тільки забезпечує наочність побудованої класифікаційної системи, але й дає можливість характеризувати елементи, що становлять дану систему, кількістю включених у кожен з них об'єктів, уся безліч яких становить обсяг розділеного поняття. Більше того, класифікаційна таблиця дозволяє прослідковувати тенденції зміни кількості об'єктів, що входять у кожний з елементів класифікаційної системи під впливом різних умов [451, с. 132].

Слід зазначити, що найчастіше при проведенні наукового дослідження виникає необхідність комплексного розгляду різних класифікаційних систем того самого поняття. На наш погляд, для вирішення такого завдання в необхідно застосовувати так звану «ідею конфігуратора», запропоновану В. А. Лефевром. Ця ідея, на думку даного автора, використовується з метою погодити між собою різні уяви про об'єкт і дати обґрунтування кожному з них

як особливому «зрізу» розгляду об'єкта, для чого будується особлива модель цього об'єкта – конфігуратор. Вважається, що дана ідея може використовуватися як форма уяви побудованих класифікаційних систем як у криміналістиці, так і системі державного управління розвитком даної галузі для забезпечення державної безпеки. Вона полягає в розробці певної класифікаційної схеми, ціль побудови якої – погодити між собою різні системні уяви про об'єкт вивчення й дати обґрунтування кожної з них як особливої площини розгляду криміналістичного поняття. Така класифікаційна схема (класифікаційний конфігуратор), на нашу думку, буде являти собою сукупність двох і більш класифікаційних систем, побудованих у результаті розподілу за різними підставами того самого криміналістичного поняття.

Основними вимогами до побудови класифікаційного конфігуратора криміналістичного поняття, на нашу думку, є:

1. Відповідність кожної зі складових конфігуратора класифікаційним системам логічних правил розподілу обсягу поняття;
2. Вхідження до складу цієї класифікаційної схеми понятійного апарату.

Класифікаційний конфігуратор дозволяє: по-перше, визначати повноту існуючих класифікаційних систем (на відсутність необхідного елемента в класифікації вказує неможливість віднесення до неї якого-небудь об'єкта, який підпадає під інші класифікації того ж поняття); по-друге, вибрати підстави для нових класифікаційних побудов; по-третє, виявляти й знімати протиріччя у вже розроблених класифікаційних системах.

Кількість класифікаційних систем, що становлять конфігуратор, підстави їх побудови вибираються з урахуванням мети і завдань проведеного наукового дослідження.

Можна говорити й про практичну корисність класифікаційного конфігуратора. На наш погляд, його використання дозволить найбільш точно описати конкретний предмет або явище, з якими зустрічаються працівники правоохоронних органів у процесі розслідування злочинів. У нормативно-правових актах часто використовується поняття «класифікатор». Тим часом,

такі класифікатори не є формою уяви класифікаційних систем, а похідні від неї. Основне їхнє призначення – уніфікація термінологічного апарату, що використовуються в певному роді діяльності або сфері знань, найчастіше в автоматизованій обробці інформації.

1.3. Системний підхід до узагальнення криміналістичного наукового знання в системі державної безпеки

Розвиток науки, що супроводжується кількісними і якісними змінами, природньо припускає необхідність спеціального звертання до проблеми організації й форм уяви про вже накопичені знання та ті, які ще формуються. Діалектика наукового пізнання має на увазі різні переходи: від емпіричних досліджень явищ дійсності до їхнього теоретичного осмислення.

Процес створення приватної наукової теорії спочатку будується на аналізі великої кількості конкретних фактів, на виявленні й відволіканні, що найчастіше зустрічаються, повторюють їхні ознаки і властивості, групуванні останніх і визначенні їхньої сутності, установленні взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними. Виражений у тих або інших наукових поняттях і визначеннях результат такого узагальнення залишається, проте проміжним, тому що подальший шлях пізнання має на увазі на наступному своєму етапі повернення до тем конкретності, які раніше зазнали абстрагування, але вже визначеними у їхніх сутностях і закономірностях [62].

Таким чином, первинне узагальнення, що приводить до тих або інших абстрактних понять і визначень, являє собою початковий етап становлення наукового знання в тій або іншій предметній області. Однак ця функція узагальнення не вичерпана. У наступній побудові наукової теорії в узагальненні будують уже самі споконвічно сформульовані абстракції. Назвемо їх первинними. Насправді, відволікання від деяких конкретних властивостей і ознак досліджуваних явищ, що становить процес абстрагування, допускає певну частку випадковості: у силу поки ще недостатнього пізнання об'єкта

дослідження, з одного боку, виділяються необов'язково істотні ознаки, з іншого боку – не всі істотні ознаки можуть бути виявлені на цьому етапі. Зважаючи на це, первинні абстракції, у міру розвитку наукового знання, шляхом його узагальнення також вимагають уточнення свого змісту [65].

Звернемося тепер до процесу формування юридичних абстракцій. Посилаючись на висловлення Гегеля про те, що будь-яке наукове пізнання починається від загальних уявлень про конкретності, дані в безпосередньому сприйнятті, до розуміння глибинної сутності всієї їхньої сукупності. Це все відбувається за допомогою абстрагування від елементів і формулювання відповідних загальних понять і визначень з наступним за ним пізнанням та поверненням до даних конкретностей, як уже зрозумілих у їхній сутності та закономірностях розвитку. В. С. Венедіктов відзначає, що в правовому дослідженні визначається, насамперед, конкретний об'єкт пізнання за допомогою конкретно-юридичних, юридично-психологічних та інших методів, які виявляють його загальні ознаки. У міру нагромадження емпіричних даних про об'єкт, відбувається їхнє об'єднання й систематизація. У результаті народжується первинне загальне знання про правове явище або процес, що досліджується. Однак, автор нагадує слова Гегеля: «...те, що відоме (bekant) ще не є пізнанням (erkennt)». Тому подальше завдання полягає в тому, щоб проникнути усередину правових явищ і процесів, визначити їхню сутність, зміст, внутрішню структуру, форми вираження й на цій основі обґрунтувати їхню закономірну необхідність, передбачити перспективи їх розвитку. Саме тут, на думку В. С. Венедіктова, проходить та тонка грань між знанням і пізнанням, між усвідомленням правової реальності і її науковим дослідженням, яка (при всій однопорядковості й органічному взаємозв'язку) відрізняє їх один від одного [72-72].

Таким чином, для наукового пізнання сутності й закономірностей розвитку права слід відштовхуватися від емпіричних даних, переходити до їхнього раціонально-абстрактного вираження. Доти, поки розуміння правових явищ і процесів не підніметься над їхніми одиничними проявами, наукове

пізнання залишається недосконалим. Воно не в змозі відтворити все багатство правової дійсності, відбиває тільки зовнішні й прості її ознаки, являє собою знімок, де за випадковим ховається необхідність, а за окремими явищами й процесами – їхня сутність. На допомогу приходить абстракція, що дозволяє виявити сутнісні характеристики тих або інших правових об'єктів, їхні «нові» якості, які виявилися недоступними для споглядального сприйняття, виявити їхні внутрішні сили, відносини, протиріччя.

Метод наукового пізнання, що полягає у створенні юридичних абстракцій, пропонує дослідження в такий спосіб: «У величезному різноманітті конкретних проявів правової дійсності спочатку виявляються й підсумуються повторювані або однакові фрагменти. Але таке загальне може включати в собі й несуттєві (другорядні, випадкові) ознаки правових об'єктів. Тому створення правових абстракцій здійснюється далі по шляху відволікання від подібних ознак і виявлення тих ознак, які становлять сутність і специфіку даних об'єктів. У юридичних абстракціях знаходять своє відображення не тільки істотні, загальні ознаки правових об'єктів, але й ті, які характеризують їхню специфіку».

Слушним є висновок автора про те, що правова абстракція аж ніяк не є продуктом довільного теоретизування; вона народжується на ґрунті юридичної практики, резюмує, концентрує, упорядковує багатобічний практичний досвід виникнення, дії й розвитку права. Відволікаючись від окремих правових конкретностей, правові абстракції «не відкидають» їх, а зводять до того загального, що укладене в конкретностях. Далі визначимо правову абстракцію як узагальнене, концентроване, інтегроване вираження правових конкретностей, своєрідний вузловий пункт, у якому поєднуються в строгій логічній системі як загальні, так і специфічні ознаки. Правові абстракції повніше, глибше відтворюють правову дійсність. Більше того, вони за своїм характером конкретніше окремих правових об'єктів, оскільки відтворюють їх «у єдності різноманітного».

Зміст абстрагування як методу наукового пізнання, його гносеологічне

значення, дозволяє нам сформулювати наступну методологічну підставу нашого дослідження: визнання об'єктивної необхідності узагальнення й упорядкування тих абстракцій, які відбивають зміст об'єкта й предмета науки криміналістики.

Історія державного управління розвитком криміналістики як конкретної області наукового знання повною мірою підтверджує дію основних закономірностей розвитку науки в цілому: нагромадження емпіричних даних, їхнє пізнання включене безпосередньо в практику розкриття й розслідування злочинів, первісне теоретичне узагальнення практичного досвіду, появу різних наукових теорій, що інтерпретують фактичні дані: становлення криміналістики як науки, визначення системи криміналістичних знань і не завжди рівномірний розвиток усіх її складових елементів.

На сьогоднішній день державне управління розвитком криміналістики має всі необхідні атрибути самостійної галузі наукового знання: власні предмет, методи, завдання, понятійний апарат тощо. Обсяг криміналістичних знань багаторазово збільшився [90].

Відповідно до логіки свого розвитку криміналістичне пізнання злочинної діяльності зафіксоване в таких наукових абстракціях, як «криміналістична характеристика злочинів», «механізм злочину», «спосіб злочину». У поняттях «слідча ситуація», «тактичні рішення», «тактична операція», «тактична комбінація» узагальнені криміналістичні аспекти розкриття й розслідування злочинів для забезпечення державної безпеки і громадського порядку. Наявність зазначених та інших теоретичних узагальнень служить необхідною умовою для подальшого розвитку науки державного управління розвитком криміналістики. Відповідно до загальних закономірностей наукового пізнання як складного діалектичного процесу на черговому етапі розвитку криміналістики, особливу актуальність здобувають завдання узагальнення й упорядкування самих, уже наявних криміналістичних знань для забезпечення громадського порядку.

Ціль узагальнення й упорядкування наукової теорії, як нам здається,

відповідає методологічним принципам повноти й несуперечності теорії. Принцип повноти теорії вимагає того, щоб окремо досліджувані проблеми, ті або інші їхні аспекти, розглядалися в комплексі як взаємозалежні явища дійсності. Однак, перш ніж приступати до системного дослідження, слід визначитися із сутністю самих системних елементів. Оскільки мова йде про вже наявні результати наукового пізнання, які, як правило, фіксуються в криміналістичних поняттях і їх інтерпретаціях, що відбивають суб'єктивну точку зору того або іншого дослідника, то очевидними є завдання їх узагальнення. Зміст узагальнення досить добре відомий і виражається у виявленні найбільш значимих, характерних, сутнісних властивостей досліджуваних явищ і виключенні випадкових, менш істотних. Вважаємо, що шляхом узагальнення авторських інтерпретацій базових криміналістичних понять, не завжди однозначних, можливо досягнути об'єктивного й несуперечливого їхнього розуміння.

Досить актуальним, на нашу думку, є завдання впорядкування теоретичних уявлень про сутність криміналістичної характеристики злочинів. Насправді, протягом останніх десятиліть, починаючи з 60-х років минулого сторіччя, криміналістична характеристика злочинів є предметом пильної уваги криміналістів. Однак, уявлення про неї досить суперечливі. В історії становлення й розвитку цього поняття є й підйоми, і спади: від загального «захоплення» ідеєю криміналістичної характеристики до її критичного осмислення, визнання неспроможності. Справедливості заради слід сказати, що «критичне» ставлення до криміналістичної характеристики поділяється не всіма вченими. Однак, вже сам факт такого неоднозначного ставлення вказує на необхідність аналізу наявних теоретичних уявлень, їх наступного узагальнення.

Процедура узагальнення, крім того, є актуальною й тому, що прихильники «кризи» криміналістичної характеристики злочинів прагнуть цю кризу подолати, вводячи нові поняття, зокрема, поняття механізму злочину, моделі злочину. Однак для того, щоб розібратися в тому, наскільки оновленим є зміст усіх нововведень, слід вдатися до аналізу й узагальненню останніх.

Теоретичне й методологічне значення подібних узагальнюючих процедур нами вважається безсумнівним, оскільки вони, будучи спрямовані на виявлення суті й усунення протиріч, в остаточному підсумку дозволять уникнути повторення допущених помилок [91, с. 34].

Безумовно, під процедуру узагальнення підпадають не тільки зазначені, а й ряд інших криміналістичних абстракцій, відносини між ними, характер взаємозв'язків і взаємозалежностей. Всі об'єкти і явища дійсності мають цілісний характер. Підкреслимо, що істотним є вивчення й узагальнення як самих елементів системи, так і взаємозв'язків між ними, тобто системної організації, її структури. Зважаючи на це, доцільно проаналізувати й подати в узагальненому вигляді всю систему пошуково-пізнавальної діяльності, спрямованої на розкриття й розслідування злочинів, елементами якої є криміналістична характеристика злочинів, криміналістична ситуація, характеристика пошуково-пізнавальної діяльності, що включає мету, завдання, механізми прийняття й реалізації рішень, операції тощо. Кожна з перерахованих характеристик також має системний характер. У криміналістичній літературі і криміналістична характеристика злочинів, і ситуації розслідування, та й сама пошуково-пізнавальна діяльність розкриваються через поняття системи. Однак слід визнати, що в контексті обговорюваної проблеми, взаємозв'язки між цими елементами, назовемо їх підсистемами, не зазнали спеціального узагальнюючого аналізу. Також не розглядалися і взаємозв'язки між елементами усередині самих підсистем.

Крім того, як було сказано вище, наукові абстракції, узагальнюючи й упорядковуючи практичний досвід (додамо й досвід теоретичного дослідження проблеми), спочатку виявляють і підсумують повторювані або однакові фрагменти, а далі, відволікаючись від несуттєвих, випадкових ознак, відбивають ті ознаки, які становлять сутність і специфіку явищ і процесів дійсності. Саме за такою схемою, ми вважаємо можливим послідовно провести узагальнення наявних точок зору на зміст криміналістичної характеристики, механізму злочину тощо, з метою виявлення «співпадаючих поглядів», аналізу

наявних протиріч, що, на нашу думку, дозволить визначити сутність і специфіку цих понять.

Аналогічним є процес визначення криміналістичної сутності діяльності з розкриття й розслідування злочинів: виявлення й аналіз різних дослідницьких підходів, вичленовування несуперечливого змісту, його узагальнення.

Для нас подібний висновок набуває особливого сенсу, у зв'язку з обґрунтуванням доцільності узагальнення істотних, не одиничних, а типових явищ і закономірностей правової дійсності, які становлять об'єкт і предмет науки криміналістики при забезпеченні державної безпеки.

Результати проведеного аналізу дозволяють нам розглядати об'єктивну необхідність, доцільність і навіть, певну закономірність застосування узагальнюючих процедур у побудові й уточненні загальної теорії кожної конкретної науки, у тому числі й криміналістики, як методологічну передумову нашого дослідження.

Історія державного управління розвитком криміналістики й сучасний стан загальної теорії повною мірою підтверджує дія основних закономірностей розвитку науки в цілому й, отже, подальший розвиток визначається дією загально-гносеологічної тенденції, а саме: узагальненням не стільки практики, скільки вже накопичених теоретичних знань про неї [100, с. 86].

Методологічне значення подібного узагальнення полягає, на наш погляд, в упорядкуванні загальної теорії криміналістики, з метою забезпечення державної безпеки та інтелектуального контролю над нею. Узагальнення й упорядкування теоретичних основ криміналістики повинне відповідати методологічним принципам повноти й несуперечності теорії.

Системний підхід до аналізу об'єктів дослідження стає усе більш розповсюдженим у сучасній науці. Об'єктивними причинами цього, на думку багатьох авторів, є з одного боку, комплексний характер самих об'єктів дослідження, з іншого – закономірності розвитку процесу наукового пізнання. Пізнання на певному етапі розвитку досягає такого рівня, коли виникає необхідність переходу від аналізу елементів об'єкта дослідження до аналізу

взаємозв'язків цих елементів і тих особливостей об'єкта, які є наслідками взаємозв'язків. Виникає потреба в знанні об'єкта збоку цілісності його, тобто об'єкта як системи. Зрозуміло, така закономірність починає діяти після того, як природа самих елементів вивчена вже досить глибоко, а самі ці елементи здобувають розвинутий вид.

Системний підхід реалізує діалектичний принцип про загальний зв'язок. Знання об'єкта дослідження як системи пов'язане з переосмисленням проблеми, розглядом її в нових поняттях, що враховують цілісність об'єкта, завдяки чому збільшуються можливості методів пізнання, що використовуються.

У системах як структури (порядок частин системи), так і функції (порядок процесів) мають ієрархічну будову. Ієрархія може бути горизонтальною (координація однопорядкових елементів системи) і вертикальною (субординація різнопорядкових частин).

Системний підхід припускає розгляд внутрішніх механізмів функціонування об'єкта, взаємозв'язків і взаємодій різних його сторін. Загальні положення системного підходу зустрічаємо в роботах різних авторів, як філософів, так і представників різних галузей знання. Для короткої його характеристики приведемо тут думку О. П. Дзьобань [438, с. 119]:

- використання цього методу обумовлене складністю об'єкта пізнання й різноманіттям його сторін і зв'язків, що знаходить своє відображення в тенденції сучасної науки розглядати досліджувані явища як взаємозалежні;

- вивчення дійсності на основі її системної уяви є таким етапом у розвитку пізнання, який дозволяє здійснити процес пізнання з урахуванням усіх сторін, зв'язків і опосередкувань дійсності. Тому системний підхід можна розглядати як конкретизацію діалектичного принципу про загальний зв'язок. Конкретизація цього принципу й надання йому статусу наукового методу, розробленого в строгих поняттях свідчить про те, що наука глибше проникає в сутність досліджуваних явищ;

- саме виникнення системного підходу пов'язане з неефективністю дослідження складних об'єктів традиційними методами: системний підхід, на

думку автора, це новий погляд на об'єкт дослідження, він пов'язаний з переосмисленням проблеми, визначення її в нових поняттях, що враховують цілісність об'єкта дослідження;

– системний підхід означає уяву про об'єкт дослідження як системи, що полягає певним чином у зв'язаних елементах, або здійснення логічної систематизації наукових теорій (наприклад, формалізації), де засобом систематизації є правила, по яких з одних термінів можна одержувати інші (правила визначення), з одних положень одержувати інші (правила висновку), з одних доказів – інші;

– суть системних досліджень – визнання необхідності вивчення об'єктів як цілісних систем, у яких складові їхні елементи досить чітко диференційовані, тобто системний підхід являє собою єдність аналітичного й синтетичного розгляду об'єкта;

– поведінка будь-якого елемента системи впливає на поведінку інших її елементів. Цей вплив можна розглядати в якості принципу, який, подібно закону тяжіння, встановлює зв'язок будь-якої частини системи з усіма іншими її частинами. Тому для оцінки будь-якого рішення в рамках організації необхідно визначити всі істотні взаємозв'язки й установити його вплив з урахуванням цих взаємозв'язків на поведінку всієї організації як єдиного цілого, а не тільки на ту частину, яка спочатку розглядалася.

Таким чином, з позиції системного підходу, об'єкт дослідження розглядається як складна система, специфіка якої визначається не стільки елементами структури, скільки характером відносин і зв'язків між елементами. Системний підхід припускає дослідження окремих сторін об'єкта, але не ізольовано один від одного, а в їхній сукупності, взаємозалежності й взаємозумовленості. Інакше кажучи, системний підхід – це погляд на досліджувану частину, сторону об'єкта крізь призму системи й погляд на об'єкт крізь призму взаємозалежних і взаємообумовлених елементів. Обґрунтовуючи доцільність застосування методу теоретичного узагальнення, ми вже говорили про необхідність вивчення взаємозв'язків і взаємної обумовленості елементів

системи криміналістики.

Щодо можливості дослідження складних систем: у силу того, що всеосяжне дослідження найчастіше буває неможливим, дослідники змушені займатися спрощеними формами систем.

Логіка спрощення в цьому зв'язку є необхідним елементом дослідження складних систем. Посилаючись на думку основоположника системного аналізу У. Ешбі, зазначимо те, що коли системи стають складними, то їхня теорія практично полягає в тому, щоб знайти шляхи їх спрощення. У цьому сенсі система – це об'єкт, спрощений за рахунок відкидання якихось її компонентів, сторін. Але, що собою представляє «механізм спрощення за рахунок відкидання»? Тут, очевидно, не випадкове відкидання, а спрощення системи за рахунок виключення з неї несуттєвих і збереження найбільш значимих, типових характеристик. На наш погляд, подібне спрощення є ні що інше, як реалізація методу узагальнення, відволікання й абстрагування істотних властивостей і ознак елементів системи. Узагальнення не стільки типових, як найпоширеніших, що й часто зустрічаються, скільки типових, тобто суттєво значимих, або значимих, що характеризують сутність системи в цілому, окремих її елементів, а також структурні взаємозв'язки між елементами [141, с. 98].

Про прагнення в науковому пізнанні до економічності у формах і способах обробки інформації пише О. І. Довгань [142]. Тут ми вже зустрічаємо цілком конкретну вказівку на те, що можливість згортання інформації, її ущільнення пов'язане з усе ширшими узагальненнями, аксіоматичністю наукового знання. Підкреслюючи необхідність розробки прийомів і методів ущільнення інформації, автор позначив два можливі напрямки: з одного боку, необхідно перетворювати форми інформації, не міняючи її змісту (організація знання), з іншого – можна підвищити ємність самих знань на основі гносеологічної обробки, тобто перетворювати вже не форму, а зміст.

Таким чином, крім технічної обробки інформації широкий розвиток одержують логічні й гносеологічні процеси її обробки. Не можна не погодитися

з думкою автора, що все це практично необмежено розширює інформаційні можливості людини, сприяє подальшому розвитку наукового пізнання.

Значна увага системно-структурному підходу приділена у вже згадуваній нами монографії Р. С. Белкина й А. І. Винберга: «Методологічні питання, що ставляться до специфічності криміналістичних структур і систем, пронизують зміст науки радянської криміналістики, яка в цілому представляє самостійну систему знань, що має свою і, разом з тим, взаємозалежну з іншими системами, що є, подібно криміналістиці, підсистемами в системі науки права». Системний підхід, зокрема, був вдало застосований у визначенні предмета криміналістики. «В основу системи криміналістики покладений цілісний зміст предмета криміналістики як науки, у яку взаємозалежними елементами входять загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика й методика розслідування й запобігання окремих видів злочинів. Кожний з названих елементів, будучи якісно відособленим, має певну самостійність і відносну незалежність» [167, с. 67–68].

Далі автори на прикладі криміналістичної техніки переконливо показують, що розгляд цього елемента поза системою, як якоїсь автономної сукупності технічних засобів і прийомів, не пов'язаних із криміналістикою, з її структурою, виглядає лише як конгломерат розрізнених технічних засобів і прийомів із області фізики, хімії, біології, механіки, фізіології, кібернетики й інших наук.

Автори справедливо стверджують, що в криміналістиці, як і в інших областях наукового знання, систематизація може слугувати засобом проникнення в сутність пізнаваних явищ і предметів, установлення зв'язків і залежностей між ними, вираження відносин між елементами структури, між підсистемами.

Відзначимо, що системний підхід у пізнанні об'єкта криміналістики актуальний і в цей час. Таким чином, ми приходимо до наступного методологічного обґрунтування необхідності й доцільності системного розгляду об'єкта дослідження, а саме: систематизацію елементів цілісної

системи пошуково-пізнавальної діяльності, розгляд їх у взаємозв'язку й взаємному впливі, відношення, у свою чергу, до цих елементів як до підсистем і розгляд останніх також з позицій системного аналізу. Слід підкреслити також, що на сучасному етапі розвитку криміналістичного наукового знання його зміст повинний бути піддано ущільненню, за рахунок виділення узагальнених типових блоків інформації, що виступають елементами досліджуваної системи та побудови типової моделі системи.

Послідовно розглядаючи принципи й значення системного аналізу, ми схильні стверджувати, що його ефективність при вивченні в криміналістиці злочинної діяльності й діяльності, спрямованої на розкриття й розслідування злочинів, пов'язана з ущільненням криміналістичного наукового знання, за рахунок виділення узагальнених типових блоків інформації, що виступають елементами досліджуваної системи.

Раніше ми вже зупинялися на тому значенні, яке мають узагальнюючі й систематизуючі процедури для розвитку наукової теорії. Крім того, була показана необхідність застосування логіки спрощення, під якою ми розуміємо узагальнення й систематизацію типових, тобто суттєво значимих, які характеризують сутність і системи в цілому та складових її елементів, а також їх взаємозв'язки. Одним з можливих методів спрощення систем виступає метод моделювання. Системне моделювання вперше було застосовано в природничих науках і мало позитивні результати: відомість усіх наявних ізольованих моделей того самого об'єкта в одну систему моделей або системну модель. І кожна модель, раніше ізольовано, що представляє якусь властивість (сторону) об'єкта, повинна в такій системній моделі зайняти певне місце, співвіднесене з місцем властивості (сторони) реального об'єкта, яке змодельоване [173].

Специфіка системної моделі полягає в тому, що кожна модель системного опису сприймається не як самостійна одиниця, а як одна із цілісної системи моделей, що представляють складний об'єкт. Тут моделювання виступає як засіб вирішення завдань системного дослідження. Побудова ж моделі системи ґрунтується на навмисному відволіканні деяких деталей, тобто на абстракції.

Таким чином, у процесі створення системної моделі досліджуваного об'єкта ми бачимо комбінацію позначених вище методів узагальнення, систематизації, моделювання.

Нам представляється цікавою точка зору Д. М. Сміт і Д. К. Сміт на механізми абстрагування при побудові моделей складних систем. У роботі «Абстракції баз даних: Агрегація й узагальнення» зустрічаємо поняття «ієрархії абстракцій». Автори вважають, що деякі складні системи можуть мати велику кількість релевантних, тобто суттєво значимих деталей, що ускладнює (мовою авторів) її інтелектуальну керованість. У подібних випадках можна забезпечити таку керованість шляхом декомпозиції моделі в ієрархію абстракцій. Ієрархія дозволяє вводити релевантні деталі. Абстракції на будь-якому заданому рівні ієрархії дозволяють (тимчасово) ігнорувати багато релевантних деталей при розумінні абстракцій на наступному більш високому рівні [177, с. 47].

Автори бачать переваги такої «ієрархії абстракцій» у доступності її використання (у можливості доступу різних користувачів до моделі на різних рівнях абстракції) і підвищенні стабільності моделі в процесі розвитку як окремих елементів, так і системи в цілому.

На наш погляд, ідея побудови типової моделі розкриття й розслідування злочинів, що розробляється нами, забезпечить доступність моделі, а, отже, і її корисність, як для практичних працівників, так і для теоретиків. Стабільність же подібної моделі забезпечує, як нам здається, з одного боку, можливість систематизації й упорядкування криміналістичного знання, з іншого – багато в чому визначить перспективи й подальші шляхи його розвитку.

В аналізованій нами роботі визначаються два види абстракцій, що мають фундаментальне значення для побудови подібних ієрархічних моделей: агрегація й узагальнення. При цьому агрегація розуміється як абстракція, яка перетворює зв'язок між об'єктами в якийсь агрегований об'єкт, а узагальнення – у родовий об'єкт. Вважається, що по суті це вірна ідея, проте, на наш погляд, вона має некоректну інтерпретацію. По-перше, ми не схильні виводити яке-небудь поняття через однокореневі слова. І визначення агрегації як

агрегування, на нашу думку, не проясняє її змісту.

По-друге, ми вважаємо, що не зовсім вдало обраний сам термін агрегація, тому що його семантика (від лат. *aggregatus*) припускає механічну суміш або механічне з'єднання в одне ціле різнорідних або однорідних частин. А агрегування означає об'єднання, підсумовування яких-небудь однорідних показників з метою одержання більш загальних, узагальнених, сукупних показників. Принципове заперечення викликає закладене в агрегацію механічне об'єднання ознак, тому що при побудові моделей гуманітарних теорій найбільше значення має змістовна обробка інформації, ніж її формальна організація.

По-третє, обраний для позначення другого виду ієрархічних абстракцій термін «узагальнення» також не розкриває специфічних особливостей узагальнення цього рівня, тому що абстракція – це і є узагальнення.

Як бачимо, зауваження викликала форма ідеї ієрархічного абстрагування, але не її суть. Суть же висловленої ідеї полягає, на наш погляд:

- по-перше, у необхідності проведення узагальнюючих процедур при побудові моделей складних систем;
- по-друге, у різних рівнях узагальнюючих процедур.

Повернемося до того змісту, які автори вкладають в кожний з рівнів абстрагування.

Отже, заслуговує на увагу те, що різні рівні абстрагування припускають:

- узагальнення безлічі подібних об'єктів;
- узагальнення зв'язків між раніше узагальненими об'єктами.

На першому рівні абстракція дозволяє узагальнено представити деякий клас індивідуальних об'єктів як єдиний об'єкт. А далі по тексту зустрічаємо позначення такого узагальненого об'єкта «родовим». Значення подібного узагальнення «індивідуальних об'єктів» в «іменованій родовий» полягає в наступному:

- а) у можливості оперування з родовими об'єктами;
- б) у специфікації (позначенні) атрибутів для родових об'єктів;

в) у специфікації зв'язків, у яких беруть участь родові об'єкти.

Другий рівень узагальнення припускає розгляд зв'язків між об'єктами, раніше узагальненими в родові. У результаті формується модель об'єкта більш високого рівня. Відмітимо, що модель для групи предметів як одна з вищих систематичних категорій підпадає під семантику «типу». Насправді, словник іноземних слів визначає «тип» (гр. *typos* – відбиток, форма, зразок) як 1) зразок, модель для групи предметів; форма чого-небудь; 2) у біології – одна з вищих систематичних категорій або таксонів, що поєднують родинні класи тварин і рослин; 3) розряд, категорія людей, об'єднаних спільністю яких-небудь зовнішніх і внутрішніх рис; 4) у літературі, мистецтві – узагальнений образ; 5) у лінгвістиці – характеристика основних структурних рис мови [182].

Наведені семантичні ознаки поняття «тип», на наш погляд, можуть бути представлені в такий спосіб: тип – це узагальнена модель, вища систематична категорія, що поєднує групу родинних об'єктів.

Таким чином, підводячи підсумок вищесказаному, ми повинні відзначити:

1) «ущільнення», логічні «спрощення» складних систем (до якихось цілком може бути віднесена й загальна теорія криміналістики) досягається за рахунок механізмів узагальнення;

2) механізм узагальнення може бути реалізований на двох рівнях;

3) на першому рівні узагальненню підлягають різні безлічі подібних між собою об'єктів; результатом узагальнення першого рівня є формування родових об'єктів;

4) другий рівень узагальнення полягає у формуванні типової моделі об'єкта, моделі вищого рівня, основу формування якої становить узагальнення структурних взаємозв'язків між раніше узагальненими в родові об'єктами першого рівня.

Але що ж собою представляють ті індивідуальні об'єкти в криміналістиці, узагальнення яких повинне привести до створення родового об'єкта. Іншими словами, що ж повинне бути піддане узагальненню на першому рівні? Ми

вважаємо очевидним, на підставі розглянутого вище механізму розвитку наукових, у тому числі і юридичних, абстракцій, виділення в якості таких, що знаходяться в узагальненні індивідуальних об'єктів базових криміналістичних категорій, понять, що узагальнюють ті явища й процеси навколишньої дійсності, які відбивають об'єкт і становлять предмет науки криміналістики.

Раніше ми вже зупинялися на проблемі пояснення сутності явищ, пов'язували її виникнення неоднозначністю інтерпретації поняттєво-категорійного апарату криміналістики з розбіжністю в поглядах, думках різних учених про необхідність проведення аналізу, систематизації наявних уявлень і їх узагальнення в теорії криміналістики. От чому нам надзвичайно важливо застосувати узагальнюючу процедуру стосовно базових теоретичних понять і категорій криміналістики, провести узагальнення першого рівня.

Крім того, слід визнати, що в наукових дослідженнях з криміналістики за останні 20 років прослідковується тенденція вивчення вузьких, гранично локалізованих проблем. Не применшуючи ані трохи їхньої актуальності, вбачаємо в цьому певний зміст, нагадаємо тільки діалектичний принцип розвитку наукового знання – від диференціації до інтеграції знання. Розподіл зусиль різних учених, ретельне вивчення окремих питань виправдане, однак вимагає надалі комплексного розгляду отриманих результатів. І тут доречно нагадати зміст другого рівня узагальнення, а саме узагальнення структурних взаємозв'язків між раніше вивченими явищами й процесами, що становлять об'єкт криміналістики для забезпечення державної безпеки.

Ми схильні розглядати загальну теорію криміналістики як типову теоретичну модель досліджуваної нею дійсності. Результати проведеного в цьому параграфі аналізу свідчать про те, що «ущільнення» системної теорії може бути досягнуте за рахунок механізмів узагальнення. Як було показано, механізм узагальнення може бути реалізований на двох рівнях: на рівні узагальнення теоретичних знань про кожний окремий елемент системи й на рівні їх взаємозв'язків. Виходячи зі змісту об'єкта криміналістики, а саме його двохаспектного характеру, ми вважаємося, що на першому рівні узагальненню

підлягають теорії різних учених про криміналістичний зміст злочинної діяльності (перший елемент системи) і про діяльність з розкриття й розслідуванню злочинів (другий елемент системи). Узагальнення взаємозв'язків між ними як елементами системи повинно становити зміст другого рівня.

Тісно пов'язаним з методами узагальнення, моделювання систем вис метод типології. Метод типології застосовується при аналізі загального й особливого в різноманітті явищ. Необхідність типологізації виникає у зв'язку з або впорядкованим описом безлічі досить неоднорідних об'єктів, або з вивченням яких-небудь закономірностей на основі аналізу таких безлічей [198].

Для з'ясування особливостей змісту типологічного методу звернемося до його розуміння в тих областях знання, де його використання вже дало позитивні результати.

Велика радянська енциклопедія в однойменній статті визначає типологію, як: 1) метод наукового пізнання, в основі якого лежить розчленовування об'єктів і їх угруповання за допомогою узагальненої, ідеалізованої моделі або типу. Типологія використовується з метою порівняльного вивчення істотних ознак, зв'язків, функцій, відносин, рівнів організації об'єктів як співіснуючих, так і розділених у часі; 2) результат типологічного опису й зіставлення... Будучи однією з найбільш універсальних процедур наукового мислення, типологія опирається на виявленні подібності й відмінності досліджуваних об'єктів, на пошук надійних способів ідентифікації, а у своїй теоретично розвинутому формі прагне відобразити будова досліджуваної системи, виявити її закономірності, що дозволяють пророкувати існування невідомих об'єктів [218].

Характеризуючи метод типології М. В. Гаків дає йому наступну інтерпретацію: типологічний метод розуміється, звичайно, як ідеальна модель, що відбиває деякі істотні ознаки певної безлічі явищ, але, що свідомо ігнорує інші ознаки, розглянуті в цьому випадку як несуттєві.

Порівнюючи типологічний метод з методом класифікації, автор підкреслив наступні його переваги: типологічний метод дозволяє досліджувати

сукупність однопорядкових явищ як якусь цілісність, розглянуту в якості закритої системи (на відміну від типології класифікація виходить із емпірично даного й тому неминуче випадкового по складу й обсягу безлічі явищ).

Типологічний метод дозволяє не тільки аналізувати вже зафіксовані явища, але й припускати існування таких конкретних об'єктів, які ще не відомі науці. Таким чином, типологічний метод дозволяє досліджувати всю сукупність однопорядкових явищ як якусь цілісність, розглянуту в якості закритої системи.

В даному випадку акцент ставиться на змістовній стороні групування, на можливості виявляти глибинні структури матеріалу, місця об'єктів у системі, їхньої значимості.

Проаналізувавши основні логічні форми типології, визначимо, що типологія може або безпосередньо ґрунтуватися на понятті типу, як основній логічній одиниці розчленовування досліджуваної реальності, або використовувати інші логічні форми. Це:

- по-перше, класифікація, ціль якої зводиться до побудови ієрархічних систем класів і їх підкласів на основі деяких ознак, не властивих самим об'єктам (назва, число) або властивих їм. Саме в такому класифікаційному аспекті розглядається поняття типології в теорії держави й права, де під типологією розуміється класифікація, об'єднання в групи на основі певних критеріїв. Аналогічне розуміння типології й у кримінології: «під час обговорення проблеми типології не можна не помітити, що в гносеологічному й методологічному плані ця проблема представляє частину більш загальної проблеми – проблеми класифікації досліджуваних об'єктів; а предметом наукового інтересу дослідників є не сама можливість, а підстави для класифікації злочинців»;

- другою логічною формою типології є систематика, що припускає максимально повну й розчленовану класифікацію даного з безлічі об'єктів з фіксованою ієрархією одиниць опису;

- по-третє, формою типології є таксономія, у рамках якої спеціально досліджуються й обґрунтовуються принципи раціональної класифікації й

систематики [231].

Звертає на себе увагу той факт, що із чотирьох споконвічно названих логічних форм типології в криміналістиці розкривається зміст трьох останні, а саме класифікації, систематики й таксономії, у той час як перша лише згадується як можливість типології на основі поняття типу як такого.

На наш погляд, це не випадково, а закономірно відбиває рівень методологічної розробленості, про що свідчить проведений нами аналіз літературних даних: можливість і необхідність типології через виділення й узагальнення типів допускається, але не досліджується. Назвемо цю логічну форму типології типізацією. Треба сказати, що в криміналістиці термін типізація вживається, але залишається невизначеним.

Ми вже говорили про недостатню, на нашу думку, увагу до методу типізації в методологічному плані. У силу того, що термін цей вживається в науковій літературі, але не завжди визначається (передбачається, що його зміст зрозумілий усім), на нашу думку доцільно внести термінологічну ясність: приступаючи до дослідження, ми вважаємо за необхідне уточнити саме поняття терміну «типізація».

Ми схильні розуміти типізацію як процес розчленовування досліджуваної реальності, в основі якого лежить поняття «типу» у якості основної логічної одиниці. Очевидно, що в цьому випадку типологія з'є як процес виділення, узагальнення й наступного вивчення певних типів об'єктів.

Але, як було показано вище, узагальнення об'єктів у типи є ніщо інше як кінцева мета процесу ієрархічного узагальнення системних об'єктів. Отже, метод типізації як логічна форма типології нами вважається тим конкретним засобом ієрархічного узагальнення (ущільнення, «спрощення») складних системних моделей.

Визначення типізації зустрічаємо в логічному словнику–довіднику, де: «типізація як втілення, уособлення загальних понять, ідей, думок за допомогою конкретних зразків, групування об'єктів за характерними ознаками; подібними зразками, що виражають загальні, істотні риси певної групи предметів, явищ є

типи» [416].

Словник іноземних слів визначає типізацію як: 1) добір або розробку типових конструкцій або виробничих процесів на основі загальних для ряду виробів або процесів технічних характеристик; 2) художнє узагальнення, вираження загальних ідей, соціальної сутності процесів і явищ, за допомогою конкретних типових образів.

Ми вважаємо за можливе дати наступне визначення типізації.

Типізація – це узагальнене в типах (типових образах-моделях) вираження сутності процесів і явищ. У цьому випадку слід говорити про результат процесу типізації. Сам же процес типізації ми схильні представити як процес виявлення, добору, узагальнення ознак, характерних для типу, а також розробку типових процесів (програм) оперування із цими типами. Подібне розуміння типізації, на нашу думку, дозволяє конкретизувати механізм реалізації процедури узагальнення.

Для з'ясування змісту методу типізації звернемося за довідкою у ті сфери науки, де цей метод уже одержав свій розвиток. Досить цікаво, на наш погляд, представлений цей метод у програмуванні. Він використовується для уніфікації мови програмування. Причому, істотним є те, що інформація типізується заздалегідь, тобто до її використання. У сильно типізованій мові програмування декларується, як кожна порція інформації буде використана, при цьому яке-небудь інше її використання виключене. У слабо типізованій мові не існує апріорі заданих обмежень на використання інформації.

Сильна типізація означає:

- кожна змінна повинна бути споконвічно декларована для того, щоб бути приписаної до певного типу, і повинна використовуватися тими способами, які цьому типу відповідають;
- змінні можуть бути згруповані в об'єкти з добре певною структурою й процедурами маніпуляції ними.

Перевага типізації як мови програмування полягає в тому, що:

- по-перше, вона робить більші програми більш керованими завдяки

точному визначенню використовуваних сутностей і їх відмінностей від інших;

– по-друге, компілятори використовують інформацію про типи для виявлення певних видів помилок;

– по-третє, типізація підвищує ефективність виконання.

Ми вважаємо, що описане тут розуміння типізації може виявитися корисним і для нашого дослідження. Очевидно впливає «взяти на озброєння» наступні принципи (відправні положення) типізації, а саме:

1. Споконвічна декларація кожної змінної. Ми бачимо в цьому процес узагальнення понять, що вже сформувалися в криміналістиці і категорій уточнення їхнього змісту, з'ясування сутності. Застосовуючи проаналізований вище механізм ієрархічного узагальнення, назовемо цю процедуру узагальненням першого рівня. Фактично, у цьому випадку результатом подібної «декларації» повинні стати «родові поняття».

2. Декларація способів використання «родових понять». Ми вважаємо, що тут повинно йтися про ті функції, які виконують «родові об'єкти».

3. Можливість групування змінних в об'єкти з хорошою структурою й процедурами маніпуляції з ними (що в ієрархії узагальнення було позначено нами як узагальнення другого рівня). Найбільш істотним в узагальненні другого рівня, як уже ми відзначали, є систематизація й структурування наявних взаємозв'язків між «родовими об'єктами», в остаточному підсумку, що дозволяють «вивести» типову модель досліджуваного об'єкта.

Сказане вище вносить, на наш погляд, істотне доповнення в розуміння змісту методу типізації. Представлена в типізації ієрархія узагальнення повинна будуватися:

– на чіткому споконвічному визначенні понятійного апарату, що відбиває ті процеси і явища дійсності, вивченням яких займається криміналістика;

– на встановленні істотних взаємозв'язків між ними;

– їхнє групування в узагальнені структуровані системи, створення типової моделі об'єкта криміналістики.

Таким чином, метод типізації дозволить упорядкувати теоретичні знання про процеси і явища дійсності, що становлять предмет криміналістики, установити значеннєвий взаємозв'язок між ними. Результатом типізованого узагальнення повинна стати типова модель досліджуваною криміналістикою дійсності, структурними елементами якої є: злочинна діяльність і криміналістичні аспекти діяльності, спрямованої на розкриття й розслідування злочинів для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку.

Висновки до першого розділу

На основі проведеного нами у першому розділі дисертаційної роботи дослідження, можна сформулювати наступні висновки.

Визначивши зміст методу типізації, конкретизуємо його стосовно до державного управління розвитком криміналістичної галузі. Нам очевидно, що типізація повинна відповідати реальності та об'єктивній дійсності, вивчення якої становить об'єкт криміналістики. Відомо, що об'єкт криміналістики як науки розглядається у двох аспектах: з одного боку, об'єктом криміналістики є злочинна діяльність, з іншого – діяльність, пов'язана з розкриттям, розслідуванням і попередженням злочинів. У зв'язку з цим, предмет криміналістичної типізації, відображаючи особливості об'єкта криміналістики як науки, складуть теоретичні знання про злочинну діяльність і криміналістичні аспекти розкриття й розслідування злочинів (перший етап типізації), а також їх узагальнення в систему, за допомогою виявлення взаємозв'язків і взаїмозалежностей між ними (другий етап типізації) для забезпечення державної та суспільної безпеки.

Таким чином, доцільно виділити наступні етапи побудови криміналістичних класифікаційних систем:

1. Встановлення та з'ясування інформаційних складових поняття, що характеризують істотні властивості об'єктів, а також визначення їхнього кола,

достатнього для відмінності цього поняття від будь-якого іншого;

2. Визначення завдань класифікації й вибір відповідної класифікаційної підстави;

3. Проведення розподілу обсягу поняття й вибір форми її знань.

Розглядаючи види криміналістичної класифікації, вважаємо за необхідне, насамперед, проаналізувати поняття загальної й приватної класифікаційних систем, які використовують у класифікаційних дослідженнях окремі вчені-криміналісти.

Як показав зроблений у першому розділі науковий аналіз, поняття загальної й приватної класифікації можуть мати різний зміст. Загальна класифікація – це класифікація, побудована в результаті розподілу головного (родового) поняття за такою підставою (загальна ознака), яка без видозміни може бути використана при розподілі обсягу будь-якого супідрядного поняття будь-якої іншої класифікаційної системи головного поняття. При цьому зв'язки, обумовлені підставою розподілу, будуть тотожні аналогічним зв'язкам у загальній класифікаційній системі. У цьому, на наш погляд, і буде проявлятися властивість загального («загальне» у словнику визначається як приналежне, властиве всім). Приватна ж класифікація – це класифікація, побудована на підставах, що носять приватний, індивідуальний характер, які не можуть бути використані при розподілі обсягу кожного з елементів інших класифікаційних систем головного (діленого) поняття.

Складні класифікації багаторівневі, коли один або кілька членів одного рівня, у свою чергу, підрозділяються на тій же підставі на члени другого рівня. Складена класифікація є складною системою класифікацій, пов'язаною між собою («класифікаційне древо»).

Аналізуючи існуючі наукові розробки, ми дійшли до висновку про кореспондуючий зв'язок між його розподілом і запропонованим нами розподілом класифікації на загальні й частки. Так, проста класифікація завжди буде приватною, а складна – загальною. У складеній класифікаційній системі можуть бути присутнім як частки, так і загальні розподіли, причому останні

будуть виконувати сполучну роль.

Використання штучної класифікації в криміналістичній науці вважаємо доцільним і обґрунтованим. Проводячи наукове дослідження, не завжди вдається чітко відокремити істотне від несуттєвого, особливо в області складних і динамічних соціальних об'єктів і явищ.

Необхідно відзначити, що всі масштаби, що розширюють застосування системних досліджень у криміналістиці, обумовлюють необхідність визначити наукові основи практичного використання криміналістичних систем у практичній правоохоронній діяльності та забезпеченні державної безпеки.

Необхідність упорядкованого узагальнення методів державного управління розвитком наукової криміналістики підсилюється дією загальної для сучасного наукового пізнання тенденції, яка, на думку багатьох вчених, припускає «рух» об'єкта науки до його спрощення. Значення такого спрощення для теорії науки полягає в забезпеченні можливості її інтелектуального контролю. Таким чином, обсяг криміналістичного наукового знання, наявні в ньому окремі протиріччя, а також необхідність узагальнюючих наукових досліджень теоретичних основ криміналістики на тлі діючої тенденції впорядкування наукових знань обумовлюють актуальність пропонованої роботи і її теоретичне значення для розвитку наукового напрямку з забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку.

РОЗДІЛ II

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Методологічні особливості експертно криміналістичного дослідження для забезпечення державної безпеки України

Особливу актуальність на сьогоднішній день набули проблеми виявлення, припинення й запобігання впливу на учасників розслідування (осіб, які можуть бути притягнуті до розслідування) збоку злочинців або пов'язаних з ними інших осіб, з метою перешкодити або унеможливити розкриття й розслідування у справі. Проведене опитування показало, що з такою протидією зустрічалися в ході розкриття й розслідувань злочинів 96% слідчих, причому 25% опитаних зустрічаються з ним у більшості розслідувань, 49% – досить часто (близько половини справ), 22% – в окремих випадках [152].

Як самостійна форма протидії може розглядатися відхилення від участі в розслідуванні осіб, притягнутих до нього, шляхом неявки за викликом, зникнення, виїзду в інші регіони країни й інші держави, симуляції хворобливих станів тощо.

Специфічною формою протидії розслідуванню є вбивство учасників розслідування (осіб, здатних виступати в якості таких). Специфічної ця форма протидії названа тому, що вона: по-перше, несе в собі деякі ознаки приховання слідів злочину – знищується, по суті справи, джерело доказової інформації, носій ідеальних слідів злочину; по-друге, є різновидом впливу на учасника розслідування. Як правило, злочинці йдуть на вбивство найчастіше потерпілого або потенційного свідка з метою запобігти їхньому зверненню до правоохоронних органів у тих випадках, коли вони вже вичерпали інші

можливості впливу на учасника розслідування або не мають у своєму розпорядженні час на його здійснення.

Протидія розкриттю й розслідуванню злочинів є елементом злочинної діяльності в державі. При цьому, у свою чергу, протидію розслідуванню також можна розглядати як систему. У структурі протидії розслідуванню слід виділяти:

- суб'єкт, що виявляє протидію розслідуванню;
- ціль, мотив протидії розслідуванню;
- об'єкт протидії розслідуванню;
- спосіб протидії розслідуванню;
- обстановка протидії розслідуванню;
- результат зробленого протидії [157].

Інформація про зазначені елементи протидії розслідуванню, що втримується в матеріальних або ідеальних слідах, дозволяє одержати уявлення про його криміналістичні особливості, механізм здійснення й вибрати найбільш ефективні методи його припинення й подолання, розкриття й розслідування злочину в цілому.

Суб'єктом протидії розслідуванню найчастіше виступає сам злочинець (злочинці). Як показує проведене дослідження, протидію було здійснено або ініційовано особою, що скоїла злочин, в 82% вивчених випадків. Це не дивно, оскільки саме злочинці найбільш зацікавлені в створенні перешкод розслідуванню й мають при цьому найбільш повну інформацією про подію.

Рідше протидія здійснюється іншими особами, що перебувають у тому або іншому зв'язку зі злочинцем. У їхнім числі:

- родичі або близькі злочинцеві люди; члени організованих злочинних формувань;
- захисники;
- корумповані співробітники правоохоронних органів, органів влади й управління, політичні й суспільні діячі;
- інші пов'язані зі злочинцем особи.

Загальна мета здійснення протидії розслідуванню збоку злочинця або пов'язаних з ним осіб може бути різної. Це, насамперед:

- відхилення злочинця від кримінальної відповідальності (подібна протидія зустрілася в 79% вивчених кримінальних справ);
- пом'якшення кримінальної відповідальності (19%);
- прагнення уникнути або пом'якшити цивільно-правову відповідальність (2%).

Крім загальної мети протидії розслідуванню можна виділяти й мету приватного характеру. Так, наприклад, такі приватні цілі відображені у вимогах, пропонованих злочинцями або пов'язаними з ним особами до учасників розслідування.

Цікава мотивація протидії збоку злочинця й пов'язаних з ним осіб. Для злочинця основним мотивом виступає острах кримінальної відповідальності, небажання нести заслужену кару за свої діяння. Схожими мотивами керуються його родичі або близькі. Для інших суб'єктів протидії розслідуванню, як показують проведені в криміналістиці дослідження мотивом, що переважає, є користь. Наприклад, за наведеними у науковій літературі даними, корисливі мотиви лежали в основі протидії розслідуванню збоку 82% чиновників, 71% лідерів і членів організованих злочинних груп і співтовариств [163].

Можливість здійснення протидії не тільки злочинцями, але й іншими особами в обов'язковому порядку повинна враховуватися слідчим. Так, проводячи розслідування по злочинах, скоєних організованими злочинними групами, слідчий повинен очікувати протидії збоку інших членів злочинного формування, які не були затримані або арештовані.

Здійснення протидії розслідуванню ставиться до обов'язкових ознак організованих злочинних формувань багатьма вченими. Так, В. П. Лавров відзначив, що для такої діяльності типові жорстокість і винахідливість, використання спеціально підготовленої для цього матеріальної бази, людей, зброї тощо.

Ю. О. Загуменна вказує такі специфічні прийоми протидії розслідуванню

збоку організованих злочинних співтовариств [164–165]:

- створення спекулятивно-ажіотажної суспільної атмосфери навколо розслідування в цілому або особистості підозрюваного, використання в цих цілях засобів масової інформації, організації протестів представників суспільних рухів і партій, пікетування проти «замахів» на демократичні підвалини тощо;

- провокування місцевої влади на встановлення «особистого контролю» за ходом розслідування, що створює напружену обстановку в роботі слідчого апарату, що відчуває постійний тиск, підкріплюваний постійними «витоками» слідчої інформації;

- прямий тиск на слідчого спроби підкупу, шантажу, загрози життю й здоров'ю останнього і його близьких;

- залучення в процес розслідування корумпованих працівників правоохоронних органів;

- маніпулювання свідками й потерпілими: заохочення їх до відмови від дачі свідчень або зміни свідчень шляхом загрози, підкупу, шантажу тощо.

- завчасна розробка різних ліній поведінки учасників співтовариства у випадку розкриття злочинної діяльності, завчасної підготовки неправильного алібі, фальсифікованих доказів невинності тощо.

- вживання заходів зі звільнення затриманих або арештованих членів злочинного співтовариства (аж до примусового звільнення), надання їм притулку;

- організація виїзду членів злочинної організації в інші регіони країни, інші держави;

- убивство учасників розслідування.

Об'єктами протидії розслідуванню виступають доказова інформація, її джерела (люди, речовинні докази, документи, технічні носії інформації), особи, що здійснюють розслідування, а також інші особи, залучені в процес розслідування (наприклад, експерти, поняті).

Важливим елементом протидії розслідуванню виступає час його

здійснення. Зокрема, протидію розслідуванню можуть здійснювати:

- до початку реалізації злочинного задуму (7% випадків протидії, виявлених за матеріалами кримінальних справ);
- під час здійснення злочину (31%);
- після здійснення злочину (73%).

У свою чергу, після здійснення злочину, протидія розслідуванню може здійснюватися до виявлення ознак злочину правоохоронними органами (61% випадків, якщо брати всі випадки протидії після здійснення злочину за 100%) і після виявлення таких (43%). Причому, після виявлення ознак злочину правоохоронними органами протидія розслідуванню може бути зроблена як на початковому, так і на наступному етапі розслідування [173, с.89].

Протидія розслідуванню може носити як спланований, так і неорганізований (стихійний) характер.

Заздалегідь спланована протидія є складним елементом способу здійснення. Вивчення кримінальних справ показало, що протидія розслідуванню носила заздалегідь спланований характер в 39% із усіх досліджених випадків.

Протидія розслідуванню може бути як короткочасною, так і тривалою. Остання характеризується кількарізовим періодичним впливом на об'єкт і збоку злочинців і (або) пов'язаних з ними осіб, з метою досягнення поставленого ними завдання (наприклад, тривалий вплив збоку злочинців або пов'язаних з ними осіб на учасників розслідування мало місце в 17% із усіх виявлених випадків такої протидії).

Можливість тривалої протидії розслідуванню обумовлює необхідність вживання негайних заходів по її нейтралізації, тим більше що така протидія може здійснювати не тільки до початку розслідування по кримінальній справі, але й у його процесі.

Протидія розкриттю й розслідуванню злочинів може мати типовий або специфічний характер. Наприклад, типізацію впливу на учасників розслідування можна проводити за різними критеріями. Можна говорити про

наявність особливостей у ситуаціях протидії по різних групах злочинів.

Помітимо, що типізація протидії розслідуванню може проводитися не тільки за видами злочинів. Можна, наприклад, говорити про залежність характеру впливу на учасників розслідування від місця й обстановки впливу. Так, в 76% досліджених випадків протидії місцем впливу виявилось малолюдне місце (зокрема, в 37% випадків – житло особи, на яку здійснювався вплив (найпоширеніше місце впливу), в 8% – житло особи, що впливає), в 20% випадків багатолюдне місце (вулиця, магазин, ринок тощо), в 5% – приміщення правоохоронних органів. У приміщенні правоохоронних органів або багатолюдних місцях вплив, як правило, обмежується угодами або спробами підкупу, рідше загрозами, тоді як у малолюдних місцях може бути зроблений і фізичний вплив, знищення майна тощо.[182].

Системна характеристика протидії розслідуванню злочинів буде неповною без розкриття сутності й видів способів його здійснення.

Одним з основних способів протидії розслідуванню є спосіб приховування злочину, що виступає одним з важливих джерел відомостей про якісну характеристику злочинної поведінки. Установлення способу приховування злочину може послужити своєрідним ключем до розкриття злочинів, установленню особистості винного, виявленню викраденого майна, виявленню причин і умов, що сприяли здійсненню злочину.

Незважаючи на очевидну наукову й практичну значимість, розподіл В. А. Овечкина має деякі недоліки, за що піддавався в криміналістичній літературі слушній і переконливій критиці. Найбільш істотним з них є можливість віднесення того самого об'єкта до різних елементів класифікаційної системи, що тягне за собою труднощі в реалізації функцій побудованої класифікації. Так, наприклад, маскування або фальсифікація інформації, віднесені автором до першої класифікаційної групи, можуть бути елементами інсценування, розглянутими в другій групі. У зв'язку з цим, треба віддати належне Р. С. Белкину, що вдосконалив й уточнив цю класифікацію способів приховування злочину. За зазначеною підставою ним були виділені

приховування, знищення, маскуванню, фальсифікація інформації й (або) її носіїв, а також змішані способи (інсценування). Здається, що такий розподіл найбільше відповідає принципам криміналістичної класифікації.

Крім системи способів приховання злочину Р. С. Белкина, на сучасному етапі розвитку криміналістики до питань класифікації способів приховання злочинів зверталися [190, 201, 231] й інші вчені. Особливої уваги заслуговують класифікаційні дослідження способів приховання злочинів, проведені О. І. Коваленко [238]. Ним виділяються наступні підстави розподілів:

- за ступенем спільності;
- за ступенем складності структури;
- за ступенем поширеності;
- за способом здійснення злочину;
- за часом застосування;
- за ступенем очевидності факту приховування;
- за тривалістю приховування;
- за суб'єктом дій;
- за формою поведінки суб'єкта;
- за ступенем стійкості;
- за предметом приховання;
- за характером приховуваних слідів злочину;
- за інформаційним аспектом;
- за виникненням доказів.

Свої класифікаційні дослідження він підтвердив результатами великого емпіричного дослідження, що обумовило їхню високу наукову й практичну значимість.

Цікаві системні дослідження способів приховування злочину проводили й інші вчені-криміналісти. Однак деякі із запропонованих у науковій літературі класифікаційних систем вимагають уточнення.

Заслуговує на особливу увагу класифікація способів приховування злочину, побудована по складності їх структури. У криміналістичній літературі

є розбіжності щодо виділення класифікаційних елементів цієї системи.

Так, В. Н. Карагодін за зазначеною підставою зробив розподіл способів приховування на повно-структурові (у спосіб входять як матеріальні, так і вербальні дії) і неповно-структурові (у спосіб входять тільки вербальні дії). Така класифікація викликає в нас заперечення. По-перше, не зовсім вдале термінологічне визначення класифікаційних елементів (повно-структурові – неповно-структурові). У чому виражається повнота структури способу приховування з пояснень автора не зовсім зрозуміло. По-друге, як зазначається, складність структури пов'язується не стільки за характером дій, скільки із просторістю, складністю зв'язків усередині системи. Враховуючи сказане, більш правильним і логічно витриманим є розподіл способів приховування злочину за ступенем складності структури на одноелементні (що складаються із однієї дії, спрямованої на приховування слідів злочину) і комплексні (що включають у структуру дві і більше дії).

Не зовсім вдалою є класифікація способів приховування злочину з особливими цілями, запропонована А. П. Коренев [269]. У цю систему, на нашу думку, входять наступні елементи:

- способи, спрямовані на недопущення швидкого й повного розкриття злочину;
- способи, спрямовані на недопущення правильного застосування закону;
- способи, спрямовані на недопущення встановлення збитку;
- способи, спрямовані на недопущення встановлення пом'якшуючих або обтяжуючих обставин;
- способи, спрямовані на недопущення встановлення причин і умові.

Розробляючи представлену систему, автор явно відійшов від принципів класифікації, особливо, логічних правил розподілу обсягу поняття. У ній спостерігається перетинання різних елементів. Так, наприклад, створення умов, що ускладнюють установлення обтяжуючих або пом'якшувальних обставин – це одночасно й створення перешкод швидкому й повному розкриттю й розслідуванню злочину. Крім того, необхідно згадати й інші обставини, що

підлягають доведенню у кримінальній справі, встановленню яких може бути зроблена протидія.

Способи приховування злочину тісно пов'язані зі способами впливу на учасників кримінального процесу (осіб, які можуть бути притягнуті до розслідування). Негативний вплив полягає у сприянні злочинцями або пов'язаними з ними іншими особами, з метою перешкодити або унеможливити розкриття й розслідування у справі.

Системне дослідження способів впливу на учасників кримінального процесу дозволило визначити ряд їхніх відмінностей від способів приховування злочинів:

- усі способи впливу на учасників кримінального процесу носять загальний характер і можуть бути здійснені незалежно від характеру злочину, у той час як у числі способів приховування злочини виділяються способи, характерні тільки для певних видів злочинів (наприклад, спотворювання трупа);
- вплив на учасників кримінального процесу може бути здійснене тільки в активній формі, у той час як приховування злочину може відбуватися також у пасивній формі (наприклад, відмова від дачі свідчень);
- на відміну від приховування злочину вплив може бути спрямований не тільки на затягування процесу одержання дійсної інформації про злочин, але й на досягнення інших поставлених злочинцями або пов'язаними з ними особами конкретних цілей (наприклад, вплив на слідчого з вимогою про відмову в порушенні кримінальної справи);
- вплив на учасників кримінального процесу може бути як пов'язаний із приховуванням злочину (наприклад, вплив на свідка з вимогою дачі останнім неправдивих свідчень), так і приховуванням, знищенням слідів злочину.

Крім того, характеристика розглянутого впливу буде неповною без визначення учасників кримінального процесу, на яких може бути здійснений негативний вплив. Вивчення емпіричного матеріалу дозволяє зробити висновки про коло осіб, на яких може бути здійснений такий вплив.

Відзначимо, що найчастіше особою, на яку здійснюється вплив, є

потерпілий, свідок і, як показують результати опитування, слідчий (співробітник органу дізнання). Слід додати, що вплив може бути зроблений відразу на декілька учасників розслідування. Такий вплив зустрівся нам в 20% виявлених за матеріалами кримінальних справ випадків подібної протидії розслідуванню. Із впливом відразу на декілька учасників розслідування зустрічалися у своїй практичній діяльності 36% опитаних нами респондентів.

Під способом впливу нами розуміється прийом або комплекс прийомів, здійснюваних з метою спонукати особу не брати участь у проведеному або майбутньому розслідуванні злочину, змусити зробити інші дії, відповідно до інтересів злочинців (інших пов'язаних з ними осіб), що ускладнюють роботу правоохоронних органів у справі.

За ступенем складності способи впливу можна підрозділити на прості й складні. Простий спосіб впливу включає у свою структуру або одну дію (прийом), спрямовану на створення умов, що ускладнюють проведення розслідування, складні, відповідно, кілька прийомів. Відмінною рисою прийомів, що здійснюють складний вплив розслідуванню, є те, що їх здійснюють при кількаразовому негативному впливі на одну й ту саму особу з однієї конкретною метою [276].

Різновидом складного впливу виступає комплексний вплив, що є системою різнопланових прийомів негативного впливу (наприклад, загрози, що супроводжуються фізичним насильством, знищенням майна). Помітимо, що складний вплив на учасників розслідування виявлений в 83% досліджених випадків протидії по кримінальних справах. Додамо також, що складний вплив може здійснюватися як однією особою, найчастіше самим злочинцем (така протидія виявлена в 74% досліджених випадків), так і різними особами (9%), за участю злочинця (6%) або без його участі (3%). У структуру складного впливу можуть входити як однорідні (27%), так і різні прийоми впливу, причому останні набагато частіше (56%). Як видно з результатів дослідження, найчастіше на учасників кримінального процесу (осіб, які можуть бути притягнуті до розслідування), справляється комплексний вплив збоку

злочинців, інших пов'язаних з ними осіб [304].

Складні способу впливи можуть бути різні по своїй суті. Результати проведеного дослідження дозволяють визначити коло найпоширеніших прийомів впливу. Це, насамперед, загрози на адресу учасників кримінального процесу (55% від загального числа виявлених випадків протидії за матеріалами кримінальних справ), фізичне насильство у відношенні до них або їхніх близьких (40% випадків), угоди (35%) і підкуп (12%).

Вивчення структури й механізму зробленого впливу на учасників кримінального процесу в практичній діяльності дозволить слідчому адекватно оцінити ситуацію у справі, визначити коло використаних прийомів впливу й послідовність їхнього застосування, установити негативний результат здійсненої протидії в цілому й поставити завдання для її подолання. Крім того, знання окремих прийомів, що становлять спосіб впливу, допомагає слідчому, по-перше, визначити ступінь психологічного впливу на учасника розслідування; по-друге, спрогнозувати ситуацію протидії й вчасно вжити заходів профілактичного характеру; по-третє, визначити ступінь сприйнятливості того або іншого учасника розслідування до різних способів впливу.

За характером контакту можна розрізнити вплив, який здійснюється при особистому спілкуванні, без особистого спілкування й змішаний (здійснюваний як при особистому, так і без особистісному спілкуванні).

Проведене емпіричне дослідження показало, що вплив при особистому контакті здійснювався в 83% випадків, вплив без особистісного контакту – в 11%.

Вплив при особистісному спілкуванні може здійснюватися як наодинці (79% досліджених випадків протидії), так і «на людях» (4%). При цьому в 68% випадків, той, хто впливає, не приховував хто він такий, в 32% випадків постарався залишитися невідомим, не представившись (28%) або видавши себе за іншу особу (4%).

Науковий і практичний інтерес мають дослідження способів впливу, які

можуть бути здійснені без особистого спілкування та які виявляють негативний вплив. Такий вплив може здійснюватися:

- шляхом письмових попереджень, загроз, пропозицій;
- через посередника;
- телефоном;
- через комп'ютерні засоби зв'язку;
- через засоби масової інформації.

Практичне значення наукових досліджень у сфері забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку, вивчивши різні види спілкування й використавши ці знання стосовно до конкретного випадку, при проведенні слідчих дій слідчій зможе:

- встановити факт впливу;
- виявити особу, що здійснює вплив;
- перервати, нейтралізувати вплив;
- у необхідних випадках взяти під контроль особисте або безособисте спілкування суб'єкта, що впливає і учасника розслідування, з метою одержання криміналістично значимої інформації, вирішення інших важливих у справі завдань (наприклад, завдань пошукового характеру) [312, с. 48].

З появою приватних засобів масової інформації (ЗМІ) виник і швидко сформувався такий спосіб протидії розслідуванню як вплив на учасників розслідування, співробітників правоохоронних органів, громадськість через пресу, теле - радіопроеграми. У науковій літературі неодноразово відзначався негативний характер таких дій. 93% опитаних співробітників слідчих органів й дізнання також вважають, що підвищена «увага» ЗМІ до того або іншому розслідуванню може значно ускладнити його процес. 31% респондентів уже зустрічалися з подібною протидією в ході своєї професійної діяльності.

З метою протидії розслідуванню ЗМІ можуть бути використані для поширення через них відомостей:

- органів, що дискредитують діяльність, наслідки й оперативні дії в очах населення;

- провокування населення на здійснення протизаконних дій;
- перешкоджання установленню й розшуку осіб, що скоїли злочини, шляхом розголошення заходів органів дізнання; особистих даних, адрес та місць проживання свідків і потерпілих;
- отримання неправильної інформації про можливого злочинця або у обвинувачення у здійсненні злочину непричетних до нього осіб.

У якості самостійної форми протидії розслідуванню нами було назване відхилення учасників кримінального процесу від участі в ньому. Від участі в розслідуванні, як правило, намагаються ухилитися підозрювані (обвинувачувані) у справі, рідше – потерпілі, свідки, в окремих випадках - фахівці, експерти.

До способів відхилення від участі в розслідуванні слід відносити:

- неявку за викликами особи;
- переїзд на інше місце проживання, в інший населений пункт, регіон країни;
- виїзд в інші держави; симуляцію хвороби ;
- використання депутатського й посадового імунітету [314].

У криміналістичній літературі минулих років і в деяких сучасних джерелах відхилення від участі в розслідуванні розглядається як різновид приховування слідів злочину. Дійсно, у ряді випадків відхилення від участі в розслідуванні того або іншого його учасника не дозволяє слідчому одержати інформацію, про розслідувану подію. Однак ці дії носять опосередкований характер стосовно процесу одержання доказів. Саме в цьому, на наш погляд, проявляються принципові відмінності відмови від дачі свідчень і неявки на допит.

Застосування системного підходу при аналізі державного управління для забезпечення державної безпеки в криміналістичних дослідженнях діяльності з розкриття й розслідування злочинів припускає розгляд її внутрішніх механізмів, взаємозв'язків і взаємодій різних сторін. Використання цього підходу обумовлене складністю об'єкта пізнання й різноманіттям його сторін і

зв'язків, що знаходить своє відображення в тенденції сучасної криміналістики розглядати криміналістичну діяльність із системних позицій. Як справедливо відзначається в науковій літературі, такий розгляд орієнтує на аналіз інформаційно-пізнавального процесу у сфері державного управління з розкриття, розслідування й попередження злочинів як на діалектично суперечливий процес суб'єктно-об'єктних відносин і на цій основі дозволяє осмислити конкретні типи, види й форми пізнавальної діяльності [327].

Діяльність з розкриття й розслідування злочинів виступає як протилежність злочинної діяльності й багато в чому вторинна стосовно неї. Вона містить у собі ряд напрямків, залежно від поставлених перед нею завдань боротьби зі злочинністю. Серед них особливо виділяється криміналістична діяльність з розкриття й розслідування злочинів, діяльність у судовому розгляді кримінальних справ, експертно-криміналістична діяльність, криміналістична профілактична діяльність, оперативно-розшукова діяльність. Усі ці види діяльності повністю або частково є об'єктами криміналістичного вивчення при забезпеченні державної безпеки та охорони громадського порядку.

З позицій системного підходу у формуванні державної безпеки, діяльність з розкриття й розслідування злочинів може бути розглянута як складна динамічна керована збоку держави соціальна система, що включає в себе наступні елементи:

- об'єкт діяльності;
- ціль і завдання діяльності;
- суб'єкти діяльності;
- дії, прийоми, способи діяльності;
- місце, час і обстановка діяльності;
- результати діяльності.

Основним об'єктом діяльності з розкриття й розслідування злочинів виступає злочинна діяльність, що включає в себе дії з підготовки, здійснення злочину, протидії його розкриттю й розслідуванню. Даний об'єкт обумовлює інформаційний характер розглянутого виду діяльності, її спрямованість на

пошук, одержання й використання криміналістично - значимої інформації, у якій основне місце займає доказова інформація. Використання цієї інформації в основному полягає в побудові логічних висновків, прийнятті процесуальних і інших управлінських рішень і передачі зібраної інформації в інші системи (наприклад, у систему «судовий розгляд»).

Загальна мета розглянутого виду діяльності – швидке і якісне розкриття й розслідування злочинів. Ця мета обумовлена основним призначенням кримінального судочинства, яке виражається в захисті [334]:

- прав і законних інтересів осіб і організацій, що потерпіли від злочинів;
- особистості при незаконному й безпідставному обвинуваченні, осуду, обмеженні її прав і волі.

Загальна мета діяльності з розкриття й розслідування злочинів одержує конкретизацію в системі завдань розслідування. Привести всі завдання, які можуть бути поставлені в ході розслідування, навряд чи можливо. Наприклад, можна назвати кілька десятків завдань розслідування тільки по доведенню різних обставин зробленого злочину, які попередньо повинні бути встановлені. Незважаючи на те, що в загальному виді завдання по доведенню визначає Кримінальний Кодекс України, подальшу конкретизацію ці завдання одержують стосовно до встановлення й доведенню окремих згаданих у законі обставин. Так, доведення події злочину припускає встановлення в процесуальному порядку злочинності діяння, наявність елементів його складу, визначення часу, місця й способу злочину, а також інших обставин його здійснення [342]. Підкреслимо, що ми назвали завдання розслідування, пов'язані тільки з окремими аспектами доведення в справі. Очевидно, що в процесі розслідування можуть бути поставлені й інші за своїм характером завдання. У зв'язку з цим, відзначимо плідне дослідження системи завдань розслідування. Зокрема, необхідно обґрунтувати можливість виділення завдань стратегічного рівня й тактичного рівня, завдань процесуальних і криміналістичних, а також можливість їх систематизації залежно від етапів

розслідування.

Основним суб'єктом діяльності по розкриттю й розслідуванню злочинів виступає, звичайно, слідчий, як організатор і головний виконавець. Але ще:

- 1) тверда рішучість у характері й у діях. Немає нічого більш шкідливого, чим повільність, малодушність і млявість;
- 2) єдатність до самовідданої, безумовно чесної праці;
- 3) точність, а не приблизність знань обставин розслідуваного події;
- 4) ґрунтовне знання людини як головного матеріалу попереднього наслідку.

Відзначимо, що, незважаючи на минулі роки, вимоги до особи, що проводить розслідування, залишаються багато в чому ті ж. Однак в останні роки очевидна необхідність підвищення професійного рівня слідчих і дізнавачів.

Погіршення кадрової ситуації в слідчих органах відзначається й в офіційних джерелах. При цьому відзначається якісний некомплект кадрів, їх висока плинність .

У зв'язку з цим досить цікаві отримані в результаті анкетування дані про джерела одержання інформації, про систематизовані найдоцільніші, ефективні і раціональні способи розслідування співробітниками наслідків й дізнання. Ними виступають:

- поради досвідченіших колег (64% опитаних);
- навчально-довідкова криміналістична література (58%);
- власний досвід (55%);
- узагальнення передової слідчої практики (41%);
- наукова криміналістична література (монографії, статті, дисертації) (6%).

Як бачимо, одним з основних джерел одержання інформації про найбільш доцільні, ефективні і раціональні способи розслідування, при явно недостатньому використанні наукової криміналістичної літератури, є навчальні й довідкові криміналістичні посібники. Тим часом, тільки 53% з опитаних

співробітників слідчих органів й дізнання мають у своєму розпорядженні літературу з криміналістичної тактики, видану в останні роки. Інші або володіють більш старою літературою (28%), або не мають такої взагалі (19%). З урахуванням істотної зміни за останнє десятиліття характеру злочинності в Україні, появи нових видів злочинів і методик їх розслідування, стара література не завжди відповідає сучасним потребам. Безсумнівно, це багато в чому відбивається й на володінні працівниками сучасним поняттєво-термінологічним апаратом криміналістичної науки [343].

Необхідність якнайшвидшого підвищення професійного рівня слідчих і дізнавачів як основних суб'єктів діяльності з розкриття й розслідування злочинів ставить ряд актуальних завдань перед криміналістичною наукою, покликаною розробити науково обґрунтовані й доступні рекомендації, що відповідають новому кримінально- процесуальному законодавству, сучасним умовам і особливостям розкриття й розслідування злочинів.

Однак сучасний слідчий-професіонал – це не тільки юрист, що володіє загальними знаннями, навичками й уміннями в області розкриття й розслідування злочинів. Очевидна необхідність спеціальної підготовки слідчих з розкриття й розслідування принципово нових злочинів, що з'явилися в останні роки. Наприклад, при розслідуванні злочинів у сфері комп'ютерної інформації, кількість яких неухильно зростає, сучасний слідчий повинен мати:

- знання типології, психології й криміналістичної характеристики осіб, що скоюють комп'ютерні злочини;
- знання найпоширеніших прийомів, способів здійснення й приховування комп'ютерних злочинів;
- знання розроблених у криміналістичній науці методичних рекомендацій з розкриття й розслідування комп'ютерних злочинів;
- навички й уміння роботи з комп'ютерним устаткуванням і програмним забезпеченням, відповідними до сучасного рівня розвитку високих технологій;
- знання оперативної обстановки в тому районі, де скоєний злочин, країні в цілому; стану злочинності у сфері високих технологій у конкретний період;

обставин, які сприяють відхиленню злочинців від наслідку й суду або прихованню різних об'єктів;

– знання комп'ютерного сленгу (жаргону).

Без цих знань, навичок і вмій професійно грамотна діяльність слідчого з розслідування кримінальних справ даної категорії навряд чи можлива. При цьому відзначимо, що проведене опитування слідчих органів внутрішніх справ і прокуратури показує, що абсолютна більшість респондентів вважають себе не підготовленими до розслідування злочинів у сфері комп'ютерної інформації (81%).

Слідчий здійснює діяльність з розкриття й розслідування злочинів у межах наданих йому новим кримінально - процесуальним законодавством повноважень. Особливий інтерес із позиції криміналістичної науки здобувають наступні повноваження слідчого:

- самостійно направляти хід розслідування;
- ухвалювати рішення щодо процесу слідчих дій і інших процесуальних дій (за винятком випадків, коли відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства потрібне одержання судового рішення й (або) санкції прокурора) і робити їх;
- давати органу дізнання у випадках, передбачених законодавством, обов'язкові для виконання письмові доручення про проведення оперативно-розшукових заходів, здійснення окремих слідчих і інших процесуальних дій, а також одержання сприяння при їхньому здійсненні.

У криміналістичній літературі до суб'єктів діяльності з розкриття й розслідування, крім слідчого, відносять прокурора й суд, а також осіб, що сприяють цій роботі: оперативних співробітників, фахівців, експертів, перекладачів, а іноді й інших учасників розслідування (наприклад, понятих) якщо їх діяльність спрямована на досягнення завдань розслідування.

У цьому аспекті цікаві новели кримінально-процесуального законодавства, що стосуються зокрема передачі судам у ході досудового

процесу у кримінальній справі ряду повноважень. Зокрема, тісно пов'язаними з діяльністю з розкриття й розслідування злочинів є рішення суду:

- про застосування запобіжних заходів у вигляді взяття під варту, домашнього арешту;
- про продовження строку перебування під вартою;
- про переміщення підозрюваного, обвинувачуваного, який не перебуває під вартою, у медичний або психіатричний стаціонар для проведення судово-медичної або судово-психіатричної експертизи;
- про здійснення огляду житла при відсутності згоди проживаючих у ньому осіб;
- про здійснення обшуку в житлі;
- про здійснення вилучення предметів і документів, що містять інформацію про внески й рахунки в банках і інших кредитних організаціях;
- про накладення арешту на кореспонденцію й вилученню її в установах зв'язку [352, с.77].

Незважаючи на те, що ряд із цих повноважень судам надають наведені новели, на наш погляд, вони повинні зіграти позитивну роль у розвитку системи діяльності з розкриття й розслідування злочину, насамперед, у підвищенні якості роботи слідчих, експертів, прокурорів.

Крім того, уже з моменту вступу нових законодавчих актів у законну силу, вступили в силу постанови тільки за рішенням суду проводити особистий обшук (крім особистого обшуку, здійснюваного при затримці підозрюваного), а також контроль і запис телефонних і інших переговорів.

Однак, незважаючи на тісний зв'язок перерахованих судових рішень і діяльності з розкриття й розслідування злочинів, на сьогоднішній день навряд чи можна відносити суд до суб'єктів цієї діяльності. Суд лише створює необхідні умови для виконання сторонами їхніх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав. Введення нової процедури прийняття рішень про здійснення ряду слідчих і інших процесуальних дій має на меті створення додаткових гарантій захисту основних прав і волі людину й громадянина в

кримінальному судочинстві.

Активним суб'єктом діяльності по розкриттю й розслідуванню злочинів залишається прокурор. До повноваження прокурора входить:

- порушувати кримінальну справу, доручати її розслідування слідчому, нижчестоящому прокуророві або ухвалювати його до свого провадження;
- брати участь у здійсненні попереднього розслідування й, у необхідних випадках, особисто робити окремі слідчі дії;
- відстороняти у встановлених законом випадках дізнавача, слідчого від подальшого проведення розслідування;
- вилучати будь-яку кримінальну справу у органів розслідування й передавати її іншому слідчому, передавати кримінальну справу від одного слідчого до іншого;
- доручати органу дізнання проведення слідчих дій, а також давати йому вказівки про проведення оперативно-розшукових заходів тощо.[358]

До суб'єктів діяльності з розкриття й розслідування злочинів, на наш погляд, відноситься й начальник слідчого відділу, який має рядом повноважень, реалізація яких може бути спрямована на досягнення завдань розслідування. У криміналістичній літературі останніх років активно відстоюється ідея про можливість вивчення й розробки в рамках криміналістичної науки тактики професійного захисту у кримінальних справах, відзначається позитивна роль такого напрямку в удосконаленні й розвитку криміналістичної тактики й методики, рятуванні від «обвинувальної» акцентуалізації криміналістичної науки в цілому. У зв'язку з цим постає питання про можливість віднесення до суб'єктів діяльності з розкриття й розслідування злочинів захисника.

Дійсно, необхідність розробки тактики захисту у кримінальних справах у рамках криміналістичної науки на сьогоднішній день очевидна і обумовлюється, насамперед, закріпленими в кримінально - процесуальному кодексі принципами пріоритету прав і свобод людини й громадянина, необхідності їх поваги, недоторканності й охорони. Ця область криміналістичних знань може містити в собі рекомендації з роботи захисника,

пов'язаної із установленням істини в справі, недопущенням порушень прав і законних інтересів свого підзахисного, прийняттям усіх передбачених законом заходів щодо запобігання слідчих і судових помилок, забезпеченням застосування до обвинувачуваного слушного покарання з урахуванням ступеня його винності й усіх наявних пом'якшувальних обставинах. При цьому такі рекомендації повинні відповідати як вимогам законності, так і нормам моралі й моральності.

У той же час, незважаючи на те, що робота захисника у кримінальній справі тісно взаємозалежна з діяльністю з розкриття й розслідування злочину, суб'єктом цієї діяльності він не є. Його робота спрямована винятково на забезпечення прав і законних інтересів свого підзахисного, а досягнення завдань розслідування цікавить його остільки, оскільки це пов'язане із законними інтересами клієнта.

2.2 Основні аспекти забезпечення діяльності з розкриття й розслідування злочинів для забезпечення державної безпеки

У процесі системного розгляду діяльності з розкриття й розслідування злочинів особлива увага приділяється діям, прийомам і способам цієї діяльності для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку. Відзначимо, що з багатьох питань системи, що стосуються, засобів розслідування злочинів, понять і систематики слідчих дій, тактичних прийомів комбінацій, є дискусійними, а в деяких випадках і недостатньо розробленими.

У числі основних дій, прийомів і способів, що становлять зміст діяльності з розкриття й розслідування злочинів, слід виділити:

- слідчі й інші процесуальні дії;
- тактичні прийоми проведення слідчих і інших процесуальних дій;
- непроцесуальні заходи;
- комплекси перерахованих дій і заходів, охоплені єдиним задумом на вирішення поставлених завдань розслідування (комбінації, операції).

Час як елемент структури «діяльність з розкриття й розслідування злочинів» становить інтерес для наукових досліджень. Зокрема, у криміналістичній літературі, поняття «час», «часовий фактор», «тимчасові характеристики» вивчаються стосовно до особливостей [572]:

- різних періодів у житті країни (наприклад, мирний або воєнний час);
- пори року (зокрема, вплив природно-кліматичних умов на вибір тактики й організацію огляду місця події);
- вибору дати й часу доби (наприклад, при плануванні розслідування, ухваленні рішення про проведення окремих слідчих дій);
- установлення давнини здійснення злочину; визначення негативних і позитивних наслідків впливу фактора часу.

У криміналістичній літературі також справедливо відзначається, що час має значення як тривалість – розслідування в цілому, його етапів і окремих дій, а також як послідовність етапів і дій.

Фактор часу впливає на розслідування злочинів. Л. В. Раєцька [585, 586] справедливо відзначає, що за своєю спрямованістю він носить двоїстий характер. З одного боку, зі збільшенням проміжку часу, що пройшов з моменту здійснення злочину, процес установлення істини ускладнюється. З іншого боку – згодом нерідко виникає нова інформація, що має відношення до злочину, з'являються додаткові можливості її виявлення й використання з метою встановлення істини.

Крім того, саме за тимчасовою ознакою в загальній системі діяльності з розкриття й розслідування злочинів виділяються такі його підсистеми як діяльність з розслідування злочину по гарячих слідах, а також діяльність слідчого з припинення кримінальної справи.

Місце, як структурний елемент діяльності з розкриття й розслідування злочинів, додає певну специфіку в її здійснення з урахуванням характеру регіону країни, особливостей його місця розташування, заселеності, особливостей правового статусу та ін.

Крім того, місце в ряді випадків визначає специфічний характер тактики

проведення окремих слідчих дій (наприклад, огляд місця вибуху, обшук у місці знаходження комп'ютерного встаткування та ін.).

Обстановка, у якій здійснюється діяльність з розкриття й розслідування злочину може бути розглядатися як загалом, так і більш конкретному плані:

- загальна криміногенна обстановка в регіоні, що відбиває стан боротьби зі злочинністю як у цілому, так і з певними її видами;
- обстановка, що характеризується винятковими (надзвичайними) умовами (масові безладдя, воєнні дії, стихійні лиха, епідемії, епізоотії та ін.);
- конкретна обстановка розслідування, яка склалася на певний момент часу ситуація, обумовлена інформаційними, процесуально-тактичними, організаційними й психологічними факторами, що відіграє ключову роль у прийнятті рішень слідчим, визначенні напрямків і тактики розслідування.

Таким чином, необхідно відзначити, що системні дослідження діяльності з розкриття й розслідування злочинів – це одне з найбільш актуальних напрямків наукових досліджень у сучасній криміналістиці. Зокрема, очевидна необхідність подальшої криміналістичної систематизації (класифікації) слідчих дій, тактичних прийомів їх проведення, а також тактичних комбінацій і операцій, спрямованих на вирішення тактичних завдань розслідування, системних досліджень у рамках вчень про слідчу ситуацію, тактичний рішень, криміналістичну версію й інші явища, пов'язані із процесом розкриття й розслідування злочинів.

Проблеми слідчої ситуації розробляються в криміналістичній науці досить тривалий час. Період з кінця 50-х років до другої половини 70-х років ХХ сторіччя можна охарактеризувати як ранній (вихідний) період формування теорії слідчої ситуації.

У криміналістичній літературі цього періоду закладаються основи ситуаційного підходу до розслідування, формується термінологія, даються перші визначення слідчих ситуацій, розкривається їхня структура й

пропонуються перші класифікації. У перших роботах, присвячених ситуації де задіяні експерти, це явище визначається або як сукупність фактичних даних у справі, або як якась обстановка, у якій здійснюється розслідування.

На сьогоднішній день можна говорити про сформованість вчення про слідчу ситуацію як приватної криміналістичної теорії, де належне місце займають експерти криміналісти. У той же час, аналіз сучасної наукової літератури дозволяє відзначити кілька проблемних моментів, що супроводжують розвитку цього навчання [602, с.51].

Насамперед, хотілося б відзначити неоднозначну позицію вчених-криміналістів та управлінців про структурну приналежність поняття «слідча ситуація». У криміналістичній літературі останніх років також одержав відбиття погляд на вчення про слідчу ситуацію як про елемент більшої наукової теорії - вченні про криміналістичні ситуації або криміналістичну ситуалогію. Дійсно, теоретичні знання про слідчу ситуацію довгий час розбудовувалися лише у двох розділах криміналістики (криміналістичній тактиці й методиці розслідування окремих видів злочинів). Однак розроблений на сьогоднішній день комплекс наукових положень про ситуаційний підхід до розслідування набув загальнонаукового криміналістичного значення й навряд чи може бути структурно віднесений в один із цих двох розділів. У зв'язку з цим доцільніше розглядати вчення про слідчу ситуацію як елемент загальної теорії криміналістики.

Відзначимо також, що в криміналістичній літературі зустрічаються думки про невдалість терміну «слідча ситуація». Так, І. А. Копилов відзначає, що такий термін «...допускає можливість двоїстого тлумачення: ситуація, що складається в процесі наслідку, і ситуація – у якій виє експерт-криміналіст. Вірніше було б іменувати ситуацію криміналістичною. Однак з пояснень автора не зовсім зрозуміло, чим відрізняються «ситуація, що складається в процесі наслідку» і «ситуація, у якій виє експерт». На наш погляд, і в тому, і в іншому випадку мова йде про ситуації розслідування. Крім того, у науковій літературі останніх років досить обґрунтована необхідність вивчення в рамках

криміналістичної науки кримінальних ситуацій, обумовлених як фактичними обставинами, що виникають у процесі здійснення злочинів, такі їхнім відображенням у вигляді наслідків [605].

Ще одним проблемним моментом вчення про слідчу ситуацію виступає неоднозначне трактування розглянутого поняття. У криміналістичній літературі почата спроба в цілому звести суть наявних з цього питання сучасних розбіжностей до того, як співвідноситься слідча ситуація із процесом розслідування: перебуває ніби «усередині» його або носить стосовно нього переважно зовнішній характер. Однак для здійснення системних досліджень важливе точне встановлення істотних ознак, якими характеризується поняття. Тому необхідно ширше розглянути визначення слідчої ситуації, запропоновані вченими-криміналістами.

Так, на думку одних авторів, слідча ситуація являє собою об'єктивно повторюване положення в процесі розслідування, обумовлене фактичними даними. Інші автори дотримуються погляду, згідно з яким дане поняття визначається як сукупність фактичних даних, система значимої інформації, що відображає істотні риси події на тому або іншому етапі розслідування злочину. Згідно із третьою позицією, слідча ситуація визначається як динамічна інформаційна система, що відображає з різним ступенем адекватності різноманітні логіко-пізнавальні зв'язки між установленними й ще невідомими обставинами, що мають значення для справи, тактико-психологічні відносини учасників (сторін) кримінального судочинства, а також організаційно-управлінську структуру й рівень внутрішньої впорядкованості.

Широке поширення в криміналістичній науці одержав підхід до визначення слідчої ситуації, згідно з яким дане поняття в цілому визначається як стан процесу (обстановка, положення) розслідування, сукупність умов, у яких у цей момент здійснюється розслідування злочину.

У літературі можна зустріти й інші точки зору, висловлювані окремими вченими-криміналістами. Так, згідно з позицією А. П. Онучіна, слідча ситуація – це обстановка при розслідуванні, яка характеризується інформаційною

невизначеністю зв'язку фактичних даних із установленою подією й наявністю актуальної потреби усунення такого стану. На думку О. Я. Баєва, слідча ситуація являє собою модель (тобто, найбільш значимі й типові характеристики) обстановки розслідування, що визначає характер необхідних дій слідчого на тому або іншому етапі розслідування конкретного злочину. Можна відзначити й точку зору В. К. Лисиченко й О. В. Батюка, згідно з якою науковим поняттям слідчої ситуації повинне бути поняття типової ситуації. Виділимо й ще одну, на наш погляд неспроможну, точку зору Д. А. Турчина, згідно з якою слідча ситуація визначається як «одномоментная криміналістична характеристика злочину на певному етапі її розвитку» [613, с. 78–79].

Існує також думка, що слідчу ситуацію потрібно розглядати в широкому (як сукупність умов, що виявляють вплив на процес розслідування) і у вузькому (як характеристику інформаційних даних, якими розташовує наслідок) змістах.

Різноманіття різних підходів до визначення слідчої ситуації до деякої міри виправдовується складним характером досліджуваного явища, а також широким лексичним трактуванням значення слова «ситуація», яке розуміється в словнику як «сукупність обставин, положення, обстановка».

Проведення системних вишукувань у рамках вчення про слідчу ситуацію для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку, на наш погляд, найбільше доцільно проводити з позицій її визначення як обстановки (сукупності умов), у якій на певний момент здійснюється діяльність слідчого з розкриття й розслідування злочинів. Проведені в останні роки в криміналістичній науці дослідження ситуалогічного характеру переконливо доводять, що криміналістичні ситуації й у семантичному, і в гносеологічному, і в прикладному аспекті являють собою обстановку, положення, що створилося в результаті збігу яких-небудь обставин. При цьому коло таких обставин досить широке і не вичерпується лише обставинами інформаційного порядку. Крім них у структурі слідчої ситуації можна виділити психологічні, правові, тактичні, організаційно-технічні й навіть кадрові обставини.

Навряд чи можливо встановити слідчу ситуацію як якусь модель

Ситуаційний підхід до розслідування проє, насамперед, в обумовленості дій слідчого та експерта у справі. Ця обставина вказує на те, що слідча ситуація виступає об'єктом пізнання, оцінки. У зв'язку з цим, слід погодитися з думкою Т. С. Волчецької, що в криміналістичних дослідженнях далеко не всіма авторами враховується той факт, що моделлю є не саме знання, а тільки засіб для його одержання. Така модель покликана допомогти слідчому в оцінці ситуації у справі. У якості різновиду таких моделей можна назвати обумовлені в криміналістичній науці типові ситуації розслідування [623].

Слідчий разом з експертами може розробляти моделі ситуацій своєї подальшої діяльності, прогнозуючи, наприклад, зміна обстановки розслідування після проведення яких-небудь дій. Однак такі моделі носять опосередкований характер стосовно процесу розслідування й властивими слідчими ситуаціями. У випадку настання спрогнозованої ситуації, можна лише констатувати збіг реальної обстановки розслідування з моделлю, побудованої слідчим.

Відзначимо, що більшість із опитаних нами слідчих та експертів також розуміють під слідчою ситуацією обстановку, яка склалася, у якій здійснюється робота слідчого з розкриття й розслідуванню злочину – 76% від числа респондентів (як систему значимої інформації про злочин – 8%; оцінку інформаційних, матеріальних і інших факторів розслідування – 11%; інформаційну модель, що відбиває різні умови розслідування - 2%; складно відповісти – 3%) [626].

Ситуаційна природа криміналістичної діяльності проє в оцінці на конкретний момент часу обстановки розслідування й визначення на цій основі тактики розслідування у справі. Недарма в криміналістичній літературі відзначається, що «вірна оцінка слідчих ситуацій і вибір на цій основі тактики розслідування є найважливішими умовами цілеспрямованості наслідку, прийняття науково обґрунтованих і оптимальних рішень тактичного, методичного й техніко-криміналістичного характеру».

Правильний вибір тактики багато в чому залежить від грамотного

визначення виду слідчої ситуації. У зв'язку з цим, можна говорити про важливе значення практичного використання розроблених наукою класифікацій слідчих ситуацій.

У свою чергу, правильне встановлення класифікаційної приналежності слідчої ситуації тісно пов'язане з аналізом, що детермінує, формує слідчу ситуацію умов (факторів, обставин). Сукупність цих взаємозалежних і взаємозумовлених умов можна розглядати як систему слідчої ситуації.

У якості складових слідчу ситуацію умов традиційно включаються фактори інформаційного, процесуального, тактичного, психологічного й організаційно-технічного характеру.

У криміналістичній літературі пропонується й інша, на наш погляд структура, що має право на існування, слідчих ситуацій, у якій виділяються фактори об'єктивного й суб'єктивного характеру. Зокрема, до об'єктивних факторів входять:

- наявність і характер наявної в розпорядженні слідчого доказової інформації, що орієнтує та залежить від механізму розслідуваної події й умов виникнення слідів у навколишньому середовищі;
- наявність і стійкість існування ще невикористаних джерел доказової інформації й надійних каналів вступу;
- інтенсивність процесів зникнення доказів і сили, що впливають на ці процеси;
- наявність у цей момент у розпорядженні слідчого, експерта-криміналіста необхідних сил, засобів, часу й можливість їх оптимального використання.

У числі суб'єктивних факторів виділяються:

- психологічний стан осіб, що проходять у розслідуваній справі;
- психологічний стан експерта-криміналіста, рівень його знань і вмінь, практичний досвід;
- протидія встановленню істини збоку злочинця і його зв'язки з іншими учасниками розслідування;

- наявність або відсутність конфлікту між учасниками розслідування;
- наслідки помилкових (у тактичному плані) дій слідчого, оперативного працівника, експерта, прокурора;
- наслідки розголошення таємниці слідства.

Підтримуючи запропоновану структуру, що детермінує слідчу ситуацію, ми будемо опиратися на неї в процесі подальших класифікаційних досліджень слідчих ситуацій.

Одну з перших науково-значимих класифікацій слідчих ситуацій запропонував А. Р. Ратинів. Він виділив ситуації конфліктні й безконфліктні. На думку А. Р. Ратинова, основними ознаками безконфліктної ситуації були повний або частковий збіг інтересів учасників кримінального процесу, відсутність між ними протиріч із метою, до досягнення яких спрямовані їхні зусилля на даному етапі розслідування. Випадки, коли між учасниками процесу складаються відносини суперництва й протидії, були визначені автором як конфліктні ситуації [635, с. 204].

Розподіл слідчих ситуацій виходив з їхньої інформаційної характеристики (неповноти інформації про обставини злочину). За цією підставою ми можемо виділити:

- ситуації, що характеризуються відсутністю або істотною неповнотою відомостей про особу, що скоїла злочин;
- ситуації, ускладнені істотною неповнотою даних про спосіб злочину або інших обставинах злочинної події;
- ситуації, для яких характерна неповнота відомостей про особу, що скоїла злочин і про саму злочинну подію.

Ця класифікація в такому вигляді в сучасніших роботах практично не зустрічається, хоча деякі загальні риси з нею мають розподіл типових слідчих ситуацій у наукових розробках та методиках розслідування окремих видів злочинів.

Розподіл, запропонований Л. Я. Драпкіним, у загальному вигляді можна охарактеризувати як первісну класифікацію слідчих ситуацій на прості й

складні, з наступним розподілом кожного з елементів за різними підставами на підвиди, підпідвиди і тощо.

Класифікація Л. Я. Драпкіна безсумнівно була нова й цікава насамперед тим, що визначала, по суті, нові напрямки досліджень слідчих ситуацій. Незважаючи на те, що сама система містила ряд дискусійних моментів, вона дала істотний поштовх для подальших наукових досліджень проблем слідчих ситуацій. Подальший розвиток ця класифікація одержала в наступних роботах автора.

Особливо слід відзначити й ще одну класифікацію слідчих ситуацій, запропоновану Л. Я. Драпкіним, а саме їхній розподіл на вихідні, проміжні й кінцеві. Ідея подібного розподілу була підтримана й іншими вченими-криміналістами. Зокрема, І. М. Лузгін писав: «для будь-якої ситуації, у тому числі й слідчої, характерні тимчасові епізодичні зв'язки між предметами і явищами матеріального світу. Ситуації можуть мінятися, переплітатися, зникати й знову виникати під впливом деякої сукупності факторів, у тому числі поведінки людей».

До класифікації слідчих ситуацій на вихідні, проміжні й кінцеві в наступні роки зверталось чимало вчених. Основна дискусія розвернулася з питань визначення окремих елементів цієї системи, особливо вихідних ситуацій[650].

Як показав зроблений аналіз, ще в 1970 році було відзначено можливість типізації слідчих ситуацій і її значення для побудови приватних криміналістичних методик. Побудована за цією ознакою класифікаційна система (розподіл слідчих ситуацій на типові й специфічні) і її характеристика за минулі роки практично не змінилися.

Пік активних класифікаційних досліджень слідчих ситуацій довівся на середину 80-х років минулого сторіччя, коли в цілому ряді наукових праць було відзначено, що розробка класифікацій є одним з доцільних і пріоритетних напрямків вивчення слідчих ситуацій. За минулі роки в літературі було запропоновано багато класифікаційних систем даного поняття. На жаль,

результати цих класифікаційних досліджень не завжди однозначні, оскільки об'єктом класифікації в різних учених є, по суті, зовсім різні явища об'єктивної дійсності, залежно від підходу автора до визначення сутності слідчої ситуації.

Особливої уваги заслуговує класифікаційна система слідчих ситуацій, побудована *залежно від їхнього рівня*. Слідчі ситуації, «...виникаючі в рамках конкретних слідчих дій і тактичних операцій, характеризують локальні обстановки, що склалися головним чином з тактичних позицій. Належним чином оцінена своєрідність їх змісту, насамперед, обумовлює вибір найкращої тактики одного або декількох слідчих дій, з метою вирішення поставлених перед ними завдань і забезпечує прийняття необхідних процесуальних рішень. Подібні ситуації, в основній тактичній спрямованості, звичайно не залежать від виду, роду або різновиду злочинів. Їх доцільніше всього йменувати ситуаціями слідчих дій або тактичних операцій. Слідчі ситуації, що визначають зовнішню й внутрішню обстановку якогось моменту, фрагмента (етапу) розслідування в цілому значно ширше попередніх за своєю фактичною базою й по ролі, яку вони відіграють у розслідуванні». Точку зору про можливість виділень слідчих ситуацій різного рівня висловлювали також багато українських вчених [302, с. 334].

Класифікація слідчих ситуацій за їхнім рівнем повинна розглядатися, на наш погляд, як базова для подальших класифікаційних досліджень цього поняття. Її елементами є загальні ситуації (ситуації розслідування в цілому) і приватні ситуації, які у свою чергу, можна підрозділити на ситуації, що складаються в ході проведення тактичних операцій або конкретних слідчих дій.

Відзначимо, що необхідність розробки такої класифікації й визначення її як базової понятійної системи підтверджують і інші класифікаційні побудови слідчих ситуацій. Так, наприклад, загальновизнаним розподілом слідчих ситуацій виступає їхня класифікація на сприятливі й несприятливі. У якості підстави такого розподілу найчастіше називається відношення до можливості досягнення мети розслідування. Як бачимо, у цьому випадку об'єктом класифікації виступають, насамперед, загальні ситуації (ситуації розслідування

в цілому).

Широко розповсюдженою класифікацією слідчих ситуацій виступає їхній розподіл на конфліктні й безконфліктні. Така класифікація характерна для слідчих ситуацій, що складаються, насамперед, у ході конкретних слідчих дій, залежно від відносин між його учасниками. Конфліктна ситуація, що складається, наприклад, між слідчим і обвинувачуваним у ході допиту, ще не означає, що й усе розслідування в цілому буде носити конфліктний характер.

Класифікація слідчих ситуацій залежно від їхнього рівня має й практичне значення, орієнтуючи слідчого на необхідність періодичної оцінки обстановки розслідування не тільки в цілому, але й стосовно до проведених слідчих дій й тактичних операцій.

Раніше, при проведенні ретроспективного аналізу, ми вже згадували розподіл слідчих ситуацій за часом виникнення – на вихідні (початкові), проміжні й кінцеві. Відзначимо, що дана класифікація, на наш погляд, характеризує ситуації розслідування в цілому (загальні слідчі ситуації).

Визначення вихідної слідчої ситуації в науковій літературі носить дискусійний характер. Так, на думку В. П. Лаврова, вихідна слідча ситуація може бути обмежена періодом від моменту вступу повідомлення про злочин у правоохоронні органи до завершення невідкладних слідчих дій, затримки підозрюваного, появи обґрунтованої версії про особистість злочинця або іншої обставини, що знаменує собою різку зміну вихідної ситуації.

В. К. Гавло визначає це поняття як ситуацію, що складається в момент порушення кримінальної справи, відрізняючи від неї перевірочну ситуацію, що складається до порушення кримінальної справи.

Видалося б, вихідний момент виникнення слідчої ситуації логічніше було б зв'язати з моментом порушення кримінальної справи. Однак діяльність слідчого та експерта починається раніше – з моменту надходження заяви або повідомлення про злочин. Уже до порушення кримінальної справи може бути зроблений огляд місця події, а після винесення слідчим постанови про порушення кримінальної справи, але до одержання згоди прокурора на це – і

інші слідчі дії. У зв'язку з цим, на наш погляд, не слід розглядати обстановку, що виникла на стадії порушення кримінальної справи і слідчу ситуацію як різні поняття. Діяльність з розкриття й розслідування злочину починається з моменту вступу в правоохоронні органи заяви або повідомлення про злочин і, отже, обстановка, у якій здійснюється перевірка інформації, що надійшла, про злочин, ухвалюються екстрені заходи по припиненню злочину й виявленню злочинців, проводиться огляд місця події, містить усі ознаки слідчої ситуації, хоча б кримінальна справа відкрита ще не була [298].

Отже, вихідну слідчу ситуацію можна визначити як динамічно змінювану обстановку, у якій здійснюється діяльність слідчого з розкриття й розслідування злочину, що складається з моменту вступу в правоохоронний орган заяви або повідомлення про нього до закінчення проведення первісних (у т.ч. невідкладних) слідчих і інших процесуальних дій, тактичних операцій.

Проміжні слідчі ситуації складаються в процесі перевірки й уточнення даних, отриманих у ході проведення первісних (у т.ч. невідкладних) слідчих дій, одержання нових доказів провини підозрюваних (обвинувачуваних) у здійсненні злочину, перевірки інших версій, висунутих у справі.

Кінцеві слідчі ситуації складаються на момент, коли винні в здійсненні злочину викриті повністю, установлені всі епізоди їх злочинної діяльності. На відміну від динамічних вихідних ситуацій кінцеві слідчі ситуації характеризуються відносною стабільністю й визначеністю в розвитку.

У літературі неоднозначно вирішується питання про можливість класифікаційного розподілу слідчих ситуацій на проблемні й безпроблемні. Науковці, що приводять дану класифікацію або, що вказують на можливість виділення проблемних ситуацій, визначають останні як ситуації, що несуть у собі протиріччя між знанням і незнанням, відомим і невідомим, а також випадки, коли шукане не дане й безпосередньо у вихідних даних не втримується, коли відсутня заздалегідь певна процедура рішення, пошуку. У той же час визначення безпроблемної ситуації не дається.

Дана позиція стикнулася із запереченнями в криміналістичній літературі.

Так, І. М. Лузгін писав: «Як показує кафедральне дослідження й слідча практика, немає й не може бути непроблемних слідчих ситуацій, кожна слідча ситуація містить одну або кілька проблем». Аналогічну позицію зайняли й ряд інших авторів [254, 269] .

Класифікація слідчих ситуацій на проблемні й безпроблемні нам також здається недостатньо обґрунтованою. На це вказує: по-перше, відсутність у криміналістичній літературі точного формулювання безпроблемної ситуації, що не дозволяє проаналізувати складові даного поняття, його ознаки й, як наслідок, визначити його обсяг; по-друге, спірний характер визначення проблемної ситуації, збіг ознак даного поняття з ознаками поняття несприятливої слідчої ситуації.

У криміналістичній літературі можна зустріти класифікацію слідчих ситуацій на прості й складні. Так, В. Н. Левков провів такий розподіл залежно від комплексу наявних доказів. Просту ситуацію він визначив як інформаційні умови, у яких слідчий може побудувати однозначну модель злочину. Складна ситуація, на його думку, це ситуація, при якій в умовах обмеженого числа доказів будується кілька імовірнісних моделей . На нашу думку, такий підхід не зовсім вірний. По-перше, відсутність доказової інформації є не єдиною ознакою складної ситуації, і в цьому зв'язку використана класифікаційна підстава обрана невдало. По-друге, не слід проводити відмінність тільки як простої й складної ситуації по кількості висунутих припущень. Версія ще не істина, вона повинна перевірятися у ході розслідування в справі. Навіть в очевидній слідчій ситуації, виходячи із принципу об'єктивності й повноти розслідування, необхідно висунування ряду різних припущень про обставини події.

На наш погляд, більш прийнятним для побудови розглянутої класифікаційної системи буде така підстава, як ступінь впливу ситуації на ухвалення рішення. Просту ситуацію можна охарактеризувати як обстановку розслідування, у якій не утруднене прийняття слідчим рішення в справі й існує можливість передбачити його наслідки. Складна ситуація – протилежність простій. У якості ознак такої ситуації можна виділити:

- ускладненість однозначної оцінки в силу різних факторів;
- недостатня визначеність щодо подальшого розвитку слідчої ситуації.

У криміналістичній літературі стосовно до розглянутої класифікації також іноді виділяються ситуації тупикові. Так, на думку Н. П. Яблокова, тупикова ситуація являє собою таке фактичне положення, яке саме по собі диктує необхідність вирішення виниклих у зв'язку із цим проблем, а слідчий не може знайти шляхи їх вирішення [700].

Розглядаючи класифікаційний апарат слідчих ситуацій, не можна не відзначити своєрідну позицію, зайняту Н. А. Бурнашевим.

Запропоновані ним класифікації слідчих ситуацій (усього 11 різних підстав) досить дискусійні. Як приклад можна привести класифікацію за обсягом функціонування на глобальні (загальні й типові) і локальні (конкретні, специфічні, атипові) або за динамічною характеристикою на пульсуючі й згладжені. Крім того, спірний характер використаних підстав і термінологічного визначення виділених класифікаційних елементів, а також відсутність наукового пояснення більшості класифікаційних побудов значно ускладнює розуміння позиції автора.

Ряд своєрідних класифікацій слідчих ситуацій запропонував і А. В. Маркс. Так, залежно від характеристик інформаційної складової, ним виділені ситуації, що складаються на основі: прямої безпосередньої інформації; прямої опосередкованої інформації; непрямой інформації. Однак, інформаційний компонент слідчої ситуації найчастіше становить комплекс інформації як прямої, так і непрямой, безпосередньої й опосередкованої, що не відбивається даною класифікаційною системою. Крім того, незрозуміло, яка інформація лягає в основу слідчої ситуації, враховуючи, що компонентами інформаційного характеру, як вказується в спеціальній літературі, є: поінформованість слідчого про обставини злочину, можливі докази, можливості їх виявлення й експертного дослідження, місця приховування шуканого, наміри протидіючих наслідкам осіб тощо; поінформованість конфронтуючих слідчому й інших задіяних у справі осіб про ступінь

поінформованості слідчого й свідків, про виявлені й невиявлені докази, про наміри слідчого тощо; наслідки розголошення слідчої таємниці.

Із цих же позицій можна розглядати іншу запропоновану А. В. Марксом класифікацію ситуацій залежно від поінформованості учасників процесу (ситуації з інформаційною перевагою слідчого; ситуації з інформаційною перевагою підозрюваного), у якій, по-перше, знову ж неясний характер інформації, яку має слідчий і підозрюваний; по-друге, із класифікації необґрунтовано виключені інші учасники процесу (наприклад, обвинувачуваний, потерпілий); по-третє, якщо мова йде про інформацію за подією, слідчий ніколи не буде знати більше про обставини злочину, ніж особа, що зробила це діяння.

Дискусійна й запропонована А. В. Марксом класифікація слідчих ситуацій залежно від кола осіб, що брали участь в інформаційній системі наслідків, на: ситуації із широким суб'єктним складом і ситуації з вузьким суб'єктним складом, оскільки широта й вузькість кола осіб – поняття досить відносні.

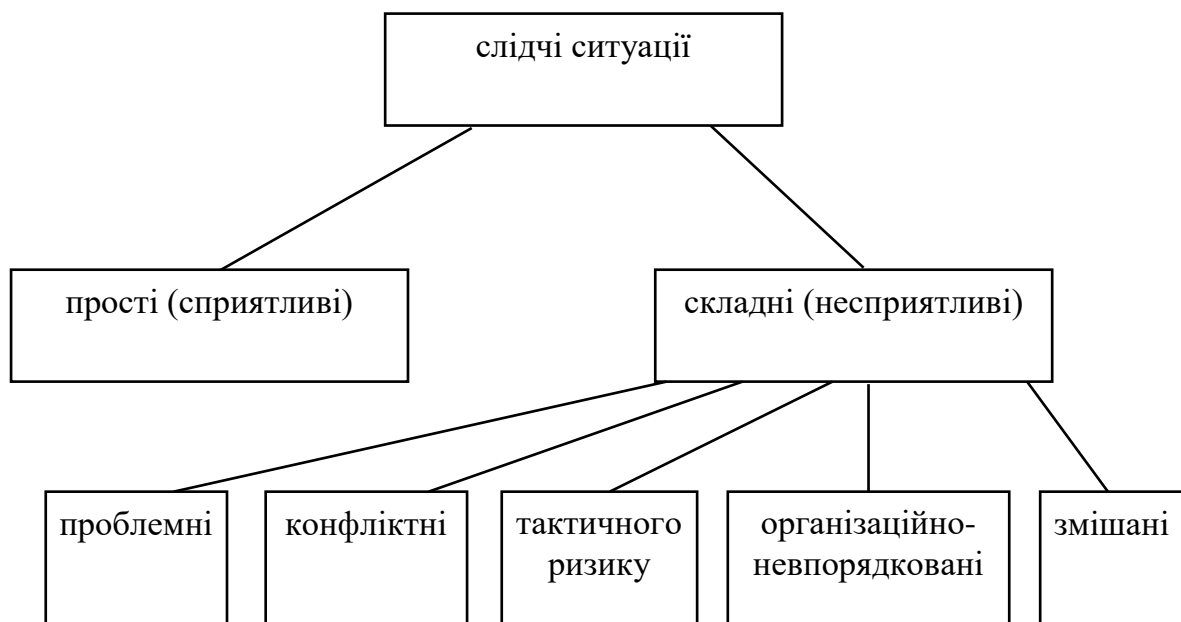


Рис.1. Види слідчих ситуацій*

*Джерело : складено автором

Деякі автори нетрадиційно підходять до побудови класифікаційних систем слідчих ситуацій, використовуючи при цьому не логічні правила

розподілу обсягу поняття, а інші критерії.

Ми підтримуємо думку про те, що такий розподіл повинний бути зроблено з використанням декількох класифікаційних підстав одночасно. При цьому допускається можливість віднесення об'єкта одночасно до декількох класифікаційних груп.

При цьому кожний елемент, у свою чергу, може бути підрозділений на подібні, проміжні й кінцеві.

На наш погляд, незважаючи на очевидне наукове й практичне значення цієї класифікаційної системи, у ній є дискусійні моменти. По-перше, не безперечне ототожнення складних ситуацій і несприятливих ситуацій, оскільки вони мають різні понятійні ознаки. Так, наприклад, у цілому сприятлива ситуація стосовно можливості досягнення цілей розслідування може бути складною у виборі найбільш доцільного порядку проведення слідчих дій. У той же час, несприятлива ситуація може бути проста і легко змінювана.

По-друге, у запропонованій класифікації спостерігається відсутність деяких реально існуючих класифікаційних груп слідчих ситуацій (наприклад, безконфліктні слідчі ситуації тощо), що, на наш погляд, ускладнює реалізацію її функцій у повному обсязі (інформування, прогнозування, ретрогнозування). По-третє, здається, що цю систему доцільно було б доповнити, що має важливе практичне значення, класифікацією слідчих ситуацій за їхнім рівнем.

Не безперечної представляється й класифікація слідчих ситуацій, запропонована Т. С. Волчецько і побудована одночасно залежно від кількості, характеру й змісту формуючих ситуацію факторів. У рамках цього розподілу автором виділяються [661, с. 91–92]:

- ситуації пізнавального типу;
- ситуації організаційно-управлінського типу;
- конфліктні ситуації;
- ситуації тактичного ризику.

Так само, як і класифікаційна система Л. Я. Драпкина, класифікація Т. С. Волчецько побудована відразу за декількома підставами, результатом чого

з'явилося перетинання отриманих класифікаційних елементів один з одним. У науковій літературі в якості самостійного виду слідчих ситуацій іноді виділяються обставини, що служили передумовою застосування науково-технічних засобів у розслідуванні, що одержали назву техніко-криміналістичної ситуації. Однак, на наш погляд, розглядати таку ситуацію як класифікаційний вид слідчих ситуацій навряд чи можливо, оскільки це спричинило б за собою необхідність рішень й інших видів (наприклад, тактико-криміналістичної ситуації), що є не зовсім обґрунтованим. Як справедливо відзначив Е. П. Іщенко, взаємозв'язок криміналістичної техніки й тактики повинен розглядатися не як співвідношення супідрядних елементів цілого, а як інтеграція положень криміналістики. Саме тому знання про слідчу ситуацію інтегруються в криміналістичну техніку, визначаючи нові напрямки наукових досліджень. Їхні результати, у свою чергу, обробляються й використовуються в розробці тактико-криміналістичних рекомендацій з розслідування злочинів. Певні ситуативні передумови застосування в ході проведення слідчих дій, тактичних операцій тих або інших науково-технічних засобів і методів – це лише один з факторів, що виявляють вплив на формування приватних слідчих ситуацій [657].

2.3. Методичні основи дослідження тактичного ризику у сфері розвитку експертно-криміналістичної галузі

Особливе наукове й практичне значення, при дослідженні державного регулювання у сфері розвитку експертно-криміналістичної галузі для забезпечення державної безпеки має системний аналіз такого різновиду складних слідчих ситуацій як ситуацій, що вимагають ризикованих дій слідчого та експерта (ситуацій тактичного ризику).

Поняття ризику відомо давно. Ще В. І. Даль у своєму словнику визначав його як дію на удачу. Ризиковані дії становлять невід'ємну частину багатьох видів людської діяльності. Не є виключенням і розслідування злочинів.

Термін «тактичний ризик» був уведений у криміналістичну науку Р. С. Белкіним, що вперше визначили його як ситуацію, що можливо загрожує провалом задуму слідчого при проведенні слідчої дії. Більш сучасне визначення тактичного ризику звучить як «можливість виникнення негативних наслідків при реалізації тактичного рішення. Особливу позицію зайняв Г. А. Зорін. На його погляд, тактичний ризик є не самостійним поняттям, а підвидом криміналістичного ризику й поширюється на окрему слідчу дію або тактичну операцію. Криміналістичний ризик же визначається як «дія або бездіяльність із приводу розслідуваного злочину, спрямовані на мету, обтяжену об'єктивною ймовірністю недосягнення, суб'єктивно певною особою, що припускає альтернативний результат» [654]. Крім тактичного ризику цим автором виділяється ризик стратегічний, що поширюється на тривалий період слідчої діяльності, на значну суму слідчих дій або розслідування в цілому. На наш погляд, ситуація стратегічного ризику, що існує тривалий період часу, що й характеризує обстановку розслідування в цілому, навряд чи можлива. Наприклад, якщо ризик присутній у ході проведення одної слідчої дії, але повністю відсутній у ході виробництва іншої – як повинна оцінюватися загальна ситуація розслідування? Здається, що ситуація тактичного ризику може бути присутня тільки на рівні проведення окремих дій слідчого або їх комплексів.

Системні дослідження тактичного ризику нерозривно пов'язані з уточненням, що характеризують його ознаки. У якості таких можна виділити:

- небезпека настання негативних наслідків;
- суб'єкта, що ризикує;
- види ризикованих дій;
- фактори, що впливають на формування ситуації ризику;
- ступінь ризику;
- обґрунтованість ризику.

Небезпека настання негативних наслідків ризикованих дій. У практиці розслідування найчастіше ухвалюються тактично виправдані рішення, що не

гарантують, однак, стовідсотковий успіх. Сама специфіка розслідування робить прийняття рішень в умовах тактичного ризику типовим явищем.

Змістовну сторону тактичного ризику становить об'єктивна ймовірність недосягнення наміченого результату, появи інших несприятливих наслідків для розкриття й розслідування злочину. Підкреслимо, що настання негативного результату ризикованих дій можливе, але не обов'язкове.

Суб'єкт, що ризикує. У якості суб'єкта тактичного ризику можемо визначити особу, що проводить розслідування. Більш широке визначення суб'єкта, що ризикує, запропонував Г. А. Зорін, включивши в нього також таких учасників кримінального процесу, як: обвинувачуваний, підозрюваний, потерпілий, захисник, цивільний позивач і цивільний відповідач, і суб'єктів процесуальних дій, які залучаються для надання сприяння в досягненні завдань кримінального судочинства (поняті, свідки, експерт, фахівець, перекладач).

Ризиковані дії. На наш погляд, такими діями можуть бути, в принципі, будь-які законні дії слідчого, чинені в ході розкриття й розслідування злочину. Очевидним й обґрунтованим є віднесення до таких слідчих і ряду інших процесуальних дій, тактичних прийомів і їх комбінацій, а також тактичних операцій. Однак необхідно відзначити, що не кожна процесуальна дія може виступати об'єктом тактичного ризику, а тільки та, яка прямо або опосередковано впливає на процес збору доказів або інший криміналістично значимої інформації зі справи [629, с. 49].

Г. А. Зорін пропонує розглядати в якості ризикованих дій кримінально-правову кваліфікацію вчиненого. Ця позиція вважається нами спірною, оскільки можливими несприятливими наслідками такого ризику є неточне або приблизне встановлення відповідності фактичних ознак зробленого діяння й ознак складу злочину, передбаченого кримінально-правовою нормою, що суперечить науковому визначенню кваліфікації злочину.

Дискусійною є й думка Г. А. Зоріна, згідно з якою дії, що полягають у порушенні кримінально-процесуальних норм, також можуть бути тактично ризикованими. Ці дії мають іншу природу. Враховуючи їхній незаконний

характер, необхідно відзначити, що негативним результатом такого порушення є можливість невизнання надалі отриманих фактичних даних у якості доказів. Негативний же результат дій, проведених в умовах тактичного ризику – це, насамперед, можливе неотримання доказової або іншої значимої для розслідування інформації, а також поява інших обставин, що ускладнюють роботу у справі.

Доцільно віднести до дій, які можуть проводитися в ситуації тактичного ризику, ряд організаційних дій, що впливають на результат проведення слідчої дії (наприклад, визначення кола осіб, що брали участь у слідчій дії осіб, підготовка технічних засобів тощо).

Залежність ситуації тактичного ризику від ряду факторів виражається у об'єктивній неминучості проведення тих або інших ризикованих дій. Можна виділити два фактори, що визначають таку неминучість: процесуальний і непроцесуальний.

Процесуальний фактор являє собою певну визначену законом необхідність ухвалення рішення у справі й здійснення відповідних дій (наприклад, обрати запобіжний захід підозрюваному після закінчення строку затримки або звільнити затриманого, обравши в якості запобіжний захід підписку про невиїзд і належній поведінці).

Непроцесуальний фактор можна визначити як можливу втрату доказової або іншої кримінально значимої інформації, у випадку відмови від проведення тої або іншої дії або її несвоєчасності, а також невдачі проведених ризикованих дій.

Можна погодитися з думкою Ю. Ю. Осипова, що виділив у якості основних, що детермінують тактичний ризик непроцесуальних факторів (умов): фактор дефіциту часу; діагностичний фактор, який у сукупності своїх елементів характеризує подію злочину й особистість злочинця, а також особистість слідчого; фактор психологічного протистояння учасників розслідування.

Крім того, додамо, що істотний вплив на формування ситуації тактичного ризику у справі виявляють допущені при розслідуванні тактичні помилки, а

також здійснюють протидію розслідуванню.

Усі перераховані обставини, що детермінують ситуацію тактичного ризику, перебувають у складному взаємозв'язку між собою. Лише їхній комплексний аналіз дозволить правильно оцінити обстановку розслідування в справі й ухвалити рішення щодо можливості проведення ризикованих дій. Тим часом проведені нами опитування слідчих і експертів показали, що тільки 42% респондентів погодять ризиковані дії зі слідчою ситуацією. Більше третини опитаних (35%) вважають, що слідчий може здійснювати ризиковані дії, коли вважає їх необхідними. Дійсно, рішення про проведення тих або інших дій ухвалює слідчий, однак воно повинне обов'язково виходити з обставин у справі. А майже третина респондентів, що вважають, що слідчий може проводити ризиковані дії, коли вважає їх необхідними, розуміють під тактичним ризиком дії «навмання». Таке розуміння тактичного ризику невірне, а проведення дій без оцінки ступеня й виправданості ризику тактично помилкове.

Результати опитування показують, що багато опитаних слідчих і експертів (17%), дотримуються думки, відповідно до якої в ході розслідування в жодному разі не повинні проводитися ризиковані дії. Однак, завжди відмовлятися від проведення ризикованих дій у ході розслідування не зовсім правильно. У криміналістичній літературі справедливо відзначається, що відхід слідчого від обґрунтованого ризику не тільки веде до негативних наслідків, але й просто аморальний [479].

Ступінь ризику у проведеному нами науковому аналізі – це кількісний показник, що визначає, наскільки можливі негативні наслідки ризикованої дії. Вона, очевидно, піддається визначенню: при цьому треба пам'ятати, що, оцінюючи ступінь ризику, необхідно враховувати не тільки об'єктивні фактори (наприклад, дефіцит часу), але й обставини суб'єктивного характеру (недостатній професіоналізм слідчого; острах потерпілого як наслідок вплив на нього злочинця давати правдиві свідчення тощо).

Визначення обґрунтованості ризику являє собою необхідне порівняння ймовірних практичних вигід і можливих негативних, як близьких, так і

віддалених наслідків проведених дій. Обґрунтованим ризик буде тільки в тому випадку, коли ймовірні вигоди значно перевищують можливі негативні наслідки. А якщо ні, то ризик буде необґрунтованим і навряд чи може носити тактичний характер. Ця обставина має важливе практичне значення, що виражається в необхідності оцінки кожної дії, проведеної в ситуації ризику, з позицій її обґрунтованості.

Вважаємо за доцільне, визначати ситуацію тактичного ризику як сформовану під впливом ряду процесуальних і непроцесуальних факторів приватну слідчу ситуацію, що містить небезпеку можливого настання негативних наслідків дій слідчого (відмови від дій), а саме – неотримання або несвоєчасне одержання, що цікавить органи розслідування доказової або іншої криміналістично значимої інформації або створення інших несприятливих для розслідування умов.

Однак можна й необхідно проводити й подальші класифікаційні дослідження тактичного ризику. За ступенем ймовірності настання негативних наслідків тактичний ризик поділяється на значний (негативні наслідки можуть мати місце з великим ступенем імовірності) і незначний (негативні наслідки малоімовірні). Практично така класифікація використовується при виборі слідчим у ситуації тактичного ризику тієї або іншої дії із числа можливих.

Доречно класифікувати тактичний ризик на очікуваний і несподіваний. Такий розподіл пов'язаний із прогнозуванням можливості формування ситуації, що вимагає проведення ризикованих дій. Очікуваний ризик більш сприятливий для мінімізації можливих негативних наслідків, тому що дає слідчому час підготуватися до проведення ризикованих дій. Значно ускладнює процес розслідування обстановка тактичного ризику, що виникає зненацька для слідчого. Така ситуація примушує його ухвалювати швидкі рішення, не завжди надає можливість прорахувати всі варіанти.

Логічно витриманий класифікаційний апарат слідчих ситуацій традиційно відіграє важливе значення в розробці різних напрямків криміналістичної тактики.

Навколишня дійсність різноманітна у своїх зовнішніх проявах. Зовнішнє оточення, у свою чергу, породжує різноманіття прийомів, методів і засобів дій людини. Кожній життєвій ситуації обов'язково відповідає варіант діяльності, спрямованої на досягнення практичного результату. Закономірна повторюваність ситуацій дозволяє узагальнити, типізувати їх, розробити на основі такого спілкування найбільш оптимальний і ефективний варіант поведінки людини у відповідній обстановці. Точно так само на основі типізації ситуацій, що складаються в ході розслідування злочинів, формуються тактичні й технічні правила діяльності слідчого.

З виявленням ознак типових ситуацій, у яких здійснюється розслідування злочинів різних видів, простір для системного аналізу значно збільшується. У зв'язку з цим, необхідно відзначити важливу роль систем слідчих ситуацій у розробці приватних криміналістичних методик [451, с. 208].

Отже, на наш погляд, класифікаційна система слідчих ситуацій може бути представлена в такий спосіб:

1. Базовим розподілом слідчих ситуацій виступає їхня класифікація на загальні (ситуації розслідування в цілому) і частки (ситуації, що складаються в ході проведення тактичних операцій і конкретних слідчих і інших процесуальних дій).

2. Загальні слідчі ситуації можуть розглядатися залежно від часу виникнення (вихідні, проміжні, кінцеві), можливості досягнення цілей розслідування (сприятливі й несприятливі), за ступенем впливу на прийняття рішень у справі (прості й складні), по типовому характеру (типові й конкретні).

3. Приватні слідчі ситуації можуть підрозділятися залежно від характеру дій слідчого (на ситуації, що складаються в ході проведення тактичних операцій, і ситуації конкретних слідчих і інших процесуальних дій (наприклад, ситуація затримки або явки з повинною)), за характером відносин між учасниками розслідування (конфліктні й безконфліктні), залежно від наявності об'єктивної необхідності проведення ризикованих дій (ситуації, що вимагають проведення слідчим ризикованих дій, і, відповідно, що не вимагають таких дій),

за ступенем впливу на прийняття рішень (прості й складні), за типовим характером (типові й конкретні).

Класифікаційний апарат слідчих ситуацій має й істотне практичне значення. Уміння грамотно оцінити обстановку у справі, вибрати правильне рішення – невід'ємна частина професіоналізму слідчого. Зробити це без знання сутності й видів слідчої ситуації неможливо. Ці знання є необхідним елементом тактичного потенціалу слідчого (працівника органу дізнання) .

Використання класифікаційних систем слідчих ситуацій у практичній діяльності обумовлює комплексний системний підхід до вивчення обставин, у яких на певний момент здійснюється розслідування або проводяться окремі слідчі або інші процесуальні дії, тактичні операції. У зв'язку з цим, необхідно в цілому позитивно оцінити пропозиції С. І. Цветкова й Т. С. Волчецької про розробку класифікаторів слідчих ситуацій, покликаних полегшити ухвалення тактичного рішення. Такі класифікатори являють собою певні комп'ютерні системи, у рамках яких на основі опису у формалізованих термінах ситуації у справі можна одержати пораду про найбільш доцільні тактичні рішення, а в перспективі – й про коло версій, які можна висунути у справі, слідчих діях, тактичних прийомах і інших заходах щодо їхньої перевірки.

Істотну допомогу у вивченні слідчим та експертом слідчої ситуації виявить комплексний системний аналіз обставин, у яких здійснюється розслідування злочину, у тому числі з використанням різних класифікаційних систем.

Співвідношення обставин у справі з ознаками різних видів слідчих ситуацій дозволить встановити коло, що характеризує їхні умови, визначити основні напрямки криміналістичної діяльності. Визначення й оцінка конкретної слідчої ситуації може здійснюватися в кілька етапів.

На першому етапі відбувається попередній аналіз обставин розслідування. При цьому визначається рівень ситуації, що вимагає оцінки і час її виникнення.

На другому етапі відбувається визначення кола й характеру умов

(факторів), що виявляють вплив на формування слідчої ситуації. При цьому повинні бути встановлені інформаційні, процесуальні, тактичні, організаційні, психологічні фактори, причому як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Також визначаються особливості впливу кожного з виділених факторів на слідчу ситуацію (позитивне або негативне).

На третьому етапі робиться висновок про характер конкретної загальної або приватної ситуації розслідування. Так, наприклад, приватна ситуація допиту підозрюваного, якщо останній визнає факт своєї участі у злочині, дає повні й правдиві свідчення, готовий співпрацювати з органами розслідування, може бути охарактеризована як безконфліктна, типова, проста, що не вимагає проведення ризикованих дій. Інший характер має ситуація допиту підозрюваного, що дає неправдиві свідчення. Така ситуація буде конфліктною, складною й, у той же час, типовою, що дозволяє слідчому звернутися до наукових рекомендацій із проведення допиту в таких обставинах.

На цьому ж етапі попередньо визначаються основні напрямки й заходи щодо зміни умов, що негативно впливають на обставини розслідування, і максимально ефективному використанню позитивних факторів. Ці попередньо певні напрямки й заходи можуть слугувати основою для постановки слідчим тактичних завдань і прийняття тактичних рішень у справі.

Підводячи підсумок сказаному, хотілося б відзначити, що криміналістична систематика ще не вичерпала всі можливості дослідження слідчих ситуацій. У числі тенденцій розвитку систематики слідчих ситуацій можна виділити подальше вдосконалювання класифікаційного апарату цього поняття, розширення системних досліджень факторів і умов, що впливають на формування обставин розслідування, розробки системних засобів і методів оцінки конкретних слідчих ситуацій. Системи слідчих ситуацій відіграють важливу роль у наукових дослідженнях інших елементів криміналістичної діяльності і виступають невід'ємною частиною понятійної системи криміналістики. Як у будь-якій сфері людської діяльності в процесі розслідування злочинів необхідно ухвалювати безліч різних рішень. Одним з

їхніх видів виступають тактичні рішення [439, с. 145].

На наш погляд, визначення тактичного рішення як моделі майбутньої дії не розкриває повністю зміст цього поняття. Одним з основних ознак криміналістичної моделі є опосередковане пізнання її оригіналу. Це не ціль ухвалення тактичного рішення, яке спрямоване на вибір необхідного, найбільш раціонального й ефективного в даній слідчій ситуації дії (групи дій), а також місця й часу його проведення (наприклад, ухвалення рішення про невідкладний обшук), визначення кола учасників і інших супутніх його проведенню факторів. Крім того, незважаючи на те, що процес ухвалення рішення (постановка завдання й вибір способу її вирішення) відбувається в основному при прийнятті ряду процесуальних рішень, що носять тактичний характер, потрібно дотримання встановленої кримінально-процесуальним законом форми, тобто закріплення ухваленого рішення зовні, без якого воно не буде мати юридичної сили (доручення органу дізнання, постанова про виробництво обшуку тощо). Крім того, прийняття тактичних рішень може одержати відбиття й в інших матеріалах справи (наприклад, у письмовому плані розслідування). Іншими словами, заключний етап ухвалення рішення може виходити за рамки розумової діяльності.

Поняття тактичного завдання займає ключове місце у визначенні тактичного рішення. Проблеми, пов'язані з визначенням сутності криміналістичних завдань, різновидом яких є тактичні завдання, досить довго обговорюються в криміналістичній науці.

Насамперед, хотілося б відзначити, що дотепер відсутнє загально визнане визначення тактичного завдання.

Можна виділяти два основні підходи до визначення такого завдання. Так, Н. Л. Гранат, стосовно до діяльності слідчого та експерта, визначає завдання як прийняти слідчим об'єктивну ситуацію, що включає мету й умови, у яких він у силу свого посадового положення, зобов'язаний діяти, щоб досягти мети. Однак треба відзначити, що ситуація – не саме завдання, а лише обставина, яка визначає її. Для визначення тактичного завдання, на думку автора, слід

виходити із суб'єктивного фактора, «оскільки в одній і тій же ситуації різні люди ухвалюють різні рішення й ставлять перед собою різні завдання».

Такий підхід до визначення тактичного завдання є найбільш правильним. У той же час, необхідно відзначити, що в науковій літературі початі спроби розмежувати поняття «ціль» і «завдання». Так, на думку В. Е. Корноухова, завдання необхідно розглядати як вихідну інформацію плюс те, що потрібно встановити. На наш погляд, спроба представити тактичне завдання як конгломерат вихідної інформації й мету дії, тільки ускладнить це поняття. І одержання вихідної інформації, і постановка тактичної завдання являють собою самостійні етапи процесу ухвалення тактичного рішення, який у загальному виді можна представити в такий спосіб [436, с. 233]:

- аналіз слідчої ситуації на момент ухвалення рішення;
- постановка тактичного завдання;
- вибір прийомів і засобів вирішення поставленого завдання;
- аналіз і оцінка можливих результатів прийнятого рішення;
- втілення ухваленого рішення у встановлену законом форму й (або) його відбиття в планах розслідування.

Відзначимо, що останній етап процесу ухвалення тактичного рішення є присутнім не завжди. Отже, в основі постановки тактичного завдання лежать результати аналізу обставин розслідування. Причому, необхідно вивчити не тільки їхню інформаційну сторону, яка пропонується в криміналістичній літературі, але й інші, що детермінують обставини психологічного, процесуального й навіть організаційного характеру. Тактичне завдання може полягати не тільки в одержанні важливої для розслідування інформації, але й у створенні умов її одержання.

Отже, тактичне завдання можна визначити як обумовлену ситуаційним фактором необхідність використання умов які склалися, або створення сприятливих для подальшого розслідування умов криміналістичної діяльності шляхом надання тактичного правомірного впливу на той або інший об'єкт .

Системне вивчення систем тактичних завдань доцільно проводити із

класифікаційних позицій. Таке дослідження дозволить:

- визначити критерії формування систем;
- установити ієрархію тактичних завдань;
- простежити зв'язок тактичних завдань із різними видами тактичних рішень.

В проаналізованій науковій літературі представлена точка зору, згідно з якою до класифікацій криміналістичних завдань потрібно переходити, не пропонуючи строгих формулювань завдання. Така позиція є спірною, оскільки, точно не встановивши відбиті в понятті істотні ознаки об'єктів, неможливо провести їхню класифікацію.

Аналіз класифікаційного апарату тактичних завдань слід почати з досить розповсюдженого розподілу на прості й складні. Підставою цієї класифікаційної системи є інформаційна визначеність завдання, тобто знання про спосіб (алгоритми) її рішення. Просте тактичне завдання можна визначити як завдання, постановка якої здійснювалася в умовах простої типової слідчої ситуації. Складне тактичне завдання характеризують наступні ознаки:

- її постановка в умовах складної типової або специфічної слідчої ситуації;
- відсутність однозначного способу рішення;
- наявність різнорідних факторів, що не дозволяють повною мірою передбачити наслідки ухваленого рішення.

Цьому розподілу тактичних завдань відповідає класифікація тактичних рішень на такі:

- що полягають у вирішенні простого тактичного завдання;
- що полягають у вирішенні складного тактичного завдання.

Відзначимо, що в науковій літературі приділене чимало уваги розробці алгоритмів, методик рішення тактичних завдань, у тому числі й стосовно до розслідування окремих видів злочинів. В основу їх розробки лягають результати типізації слідчих ситуацій, у тому числі стосовно до різних видів злочинів, і сформовані на їхній основі системи завдань розслідування, які

можна позначити як типові [432, с. 59].

Для тактичних завдань характерна й інша класифікація, що часто зустрічається, – за їхньою функціональною спрямованістю (виду діяльності, для якого характерні дані завдання). У якості елементів такої класифікації можна виділити:

1. Пошукові завдання. Такі завдання можна визначити як встановлення місцезнаходження об'єктів, що мають значення для розслідування кримінальної справи. Об'єктами розшуку, і в цьому солідарні практично всі вчені, що займалися проблемами пошукової діяльності, можуть виступати тільки ті об'єкти, які відомі слідчому (встановлені слідчим).

У коло об'єктів розшуку традиційно включаються:

- люди – підозрювані; обвинувачувані; засуджені, що втекли з місць позбавлення волі, або із запропонованого місця проживання; потерпілі; свідки; особи, зниклі безвісти, якщо є підстави вважатися, що вони стали жертвою злочину;
- трупи і їхні частини;
- тварини (як предмет злочинного зазіхання або знаряддя злочину) і їхні трупи;
- речовинні докази (у тому числі знаряддя злочину);
- транспортні засоби (як предмет злочинного зазіхання або знаряддя злочину);
- майно й інші цінності (викрадені, нажиті іншим злочинним шляхом конфіскації, що підлягають, або вилученню у відшкодування заподіяного збитку);
- особисті й інші документи, що не є речовинними доказами.

Для кожного об'єкта розшуку характерний свій набір ознак, що його індивідуалізують.

Однак, і в цьому слід погодитися з Є. Ф. Коноваловим, подібний перелік об'єктів розшуку, не можна вважати вичерпним. Об'єктами розшуку можуть бути й будь-які інші об'єкти, але за умови, якщо вони вже встановлені й мають

значення для розслідування злочину.

2. Дослідницькі завдання. Ці завдання відбивають необхідність дослідження різних об'єктів з метою одержання, сприйняття й з'ясування відбитої в них інформації.

3. Організаційно-управлінські завдання. Такий тип завдань є допоміжним стосовно пошукових і дослідницьких і може бути визначений як створення сприятливих умов їх вирішення.

Тактичні рішення можуть ухвалюватися як по кожному тактичному завданню, так і носити комплексний характер. Система тактичних завдань може бути проаналізована з позиції суб'єкта їх постановки. За цією підставою тактичні завдання можуть бути розділені на: сформульовані слідчим на основі вивчення матеріалів справи; такі, що виникли при сприянні фахівців; вироблені колективно членами слідчо-оперативної групи [426, с. 273].

Досить важливою є класифікація тактичних завдань, побудована за рівнем їх вирішення. В науковій літературі виділяють, як правило, два її елементи: проміжні й основні (кінцеві) завдання. У той же час, необхідно відзначити, що в окремих наукових працях критерій «рівень» використовується для побудови іншої класифікації.

На наш погляд, коли говориться про рівень вирішення тактичного завдання, то мається на увазі, насамперед послідовність, що об'єктивно обумовлює їх рішення. Іншими словами, не розв'язавши проміжного завдання, не можна підійти до вирішення основного завдання.

Важливою класифікацією тактичних завдань є їхній розподіл за пріоритетом вирішення на першочергові й наступні. Такий розподіл має якісну відмінність від попередньої класифікації. Відмова від вирішення або несвоєчасне рішення першочергових завдань не спричиняє неможливість вирішення наступних завдань, однак може спричинити інші несприятливі наслідки. Вирішення першочергових завдань спрямоване на швидке виявлення, фіксацію, попереднє дослідження доказів і найчастіше пов'язане з первісним етапом розслідування.

Досить важливою, на наш погляд, є класифікація тактичних завдань за їхнім змістом. Під змістом тактичного завдання ми розуміємо різні обставини, які повинні бути дозволені, змінені або використані в ході проведення дій, що мають тактичний характер. За цією підставою всі тактичні завдання можна розділити на:

- визначальні необхідність зміни слідчої ситуації у справі;
- визначальні необхідність використання слідчої ситуації у справі.

Така система тактичних завдань у повному обсязі сходиться із запропонованим Р. С. Белкиним розподілом тактичних рішень на:

- пренаступні цільові зміни ситуації в сприятливу для розслідування сторону;
- спрямовані на максимально ефективне використання слідчої ситуації несприятливого характеру;
- що використовують сприятливу ситуацію.

Помітимо також, що в основу класифікацій тактичних рішень можуть бути покладені не тільки системи тактичних завдань, але й інший критерій. Таким критерієм, на наш погляд, виступають способи вирішення поставлених завдань. Даний критерій дозволяє робити розподіл тактичних рішень за наступними:

- необхідність процесуального закріплення;
- обов'язковість виконання;
- суб'єкти, яким адресовані рішення;
- строки виконання.

В науковій літературі з проблем державної безпеки розглядається ряд класифікаційних систем тактичних рішень, які можна охарактеризувати як пов'язані зі способом досягнення поставленого завдання.

Насамперед, необхідно відзначити розподіл тактичних завдань на процесуальні й непроцесуальні. Питання про можливість існування такої класифікаційної системи вирішується в науковій літературі неоднозначно. Класифікація має як прихильників так і супротивників. Причому, учені, що

заперечують можливість існування такого розподілу, або просто вказують, що тактичні рішення не є правовими, або приводять ознаки, що їх розрізняють. Так, наприклад, на відміну від процесуальних, тактичні рішення можуть:

- не націлювати на форму процесуального документа;
- сполучатися із процесуальним рішенням у формі постанови;
- ухвалюватися до порушення кримінальної справи, по припинених кримінальних справах, по декільком кримінальним справам, у тому числі, що перебувають у виробництві різних слідчих;
 - ухвалюватися не тільки на основі доказової інформації, але й з використанням даних, отриманих оперативним шляхом;
 - розроблятися за участю оперативних працівників, керівників органів внутрішніх справ, але без втручання в процесуальну діяльність слідчого;
 - передбачати не тільки проведення слідчих дій, але й організаційно-технічних заходів, а також надання доручень органам дізнання по встановленню тих або інших обставин у результаті оперативно-розшукових заходів;
 - бути результатом колективної роботи працівників різних служб органів внутрішніх справ, працівників інших правоохоронних органів [363].

Наведений комплекс ознак дійсно відрізняє процесуальні рішення від непроцесуальних, однак не переконує в тому, що процесуальні рішення не можуть носити тактичного характеру.

Звичайно, не у всіх випадках процесуальні рішення мають тактичний характер, а тільки в тих, коли вирішується питання про вибір найбільш доцільних, раціональних і ефективних прийомів, засобів і методів досягнення поставленого завдання. Здається, до процесуальних рішень, які можуть одночасно носити тактичний характер, можна віднести рішення: про порушення кримінальної справи; про проведення слідчих дій; про залучення особи в якості обвинувачуваного; про обрання запобіжний заходу; про призначення експертизи.

Крім розглянутої, у літературі запропонований і ряд інших класифікацій

тактичних рішень, що представляються доцільними й обґрунтованими:

1. За обов'язковістю виконання: імперативні (обов'язкові) і рекомендаційні.

2. За суб'єктами, що ухвалюють тактичні рішення: рішення слідчого, оперативного працівника, прокурора, керівника слідчого підрозділу.

3. За суб'єктами, яким адресоване рішення: прийняті для власного виконання; адресовані іншим учасникам розслідування.

4. За обсягом:

- про застосування тих або інших прийомів і засобів при виробництві окремої слідчої дії;
- що полягають у виборі з декількох можливих такої слідчої дії, проведення якої на даний момент розслідування визнається оптимальним для досягнення конкретної мети;
- про послідовність проведення комплексу слідчих дій на певному етапі розслідування;
- про напрямок розслідування в цілому.

5. Залежно від строків виконання: оперативні (рішення, прийняті до виконання відразу після прийняття); поточні (що виконуються в ході певного часу); перспективні (що виконуються в майбутньому при наявності певних обставин).

А. А. Эксархопуло запропонував ще один розподіл тактичних рішень – залежно від можливості передбачити наслідки їх прийняття. У якості елементів такої класифікаційної системи їм виділяються:

– рішення, прийняті в умовах визначеності, тобто коли заздалегідь відомо, що кожне з альтернативних рішень обов'язково приводить до одного певного результату;

– рішення, прийняті в умовах ризику;

– рішення, прийняті в умовах невизначеності, тобто коли коло можливих наслідків прийняття того або іншого рішення заздалегідь невідомий або відомий не в повному обсязі [352, с. 89].

Вважається, що А. А. Эксархопуло справедливо включив у розглянуту класифікацію рішень, прийняті в умовах визначеності й в умовах ризику. Однак визнання рішень, прийнятих в умовах невизначеності, тактичними, на наш погляд, не зовсім виправдано.

Висновки до другого розділу

Наукове значення наведених у другому розділі систем тактичних завдань і рішень для забезпечення державної безпеки і охорони громадського порядку проє:

- у систематизації криміналістичних знань про процес ухвалення тактичного рішення;
- у збагаченні мови криміналістичної науки новими поняттями й термінами, визначенні їхньої ієрархії й основних ознак;
- у розкритті сутності основних елементів процесу ухвалення тактичного рішення з різних сторін і в їхньому взаємозв'язку.

При практичному використанні різні системи тактичних завдань і рішень носять переважно інформаційно-довідковий характер. В науковій літературі такі системи іноді розглядаються як елемент програмування розслідування, навіть як різновид програм криміналістичної діяльності.

Зокрема, висловивши думку про можливість розгляду систем типових завдань і рішень як програм розслідування, можна назвати три групи таких програм:

1. Короткі програми, як логічно впорядковані системи типових завдань, що викладаються стосовно до певних об'єктів пізнання (що орієнтують на те, що треба з'ясувати при розслідуванні певного виду злочинів, вивченні певної обставини, проведенні певної слідчої дії тощо);

2. Розгорнуті програми, що представляють собою системи не тільки типових завдань розслідування, але і їх типових рішень, рекомендованих відносно певних об'єктів пізнання.

3. Програми, що відбивають можливі результати дій слідчого, у яких поряд із завданнями й рішеннями втримується також перелік можливих результатів дій слідчого, а також версій з оцінки цих результатів і рекомендацій.

Криміналістична програма (програма розслідування) в науковій літературі визначається у вузькому й широкому змістах. У вузькому змісті, це поняття включає у свій зміст тільки перелік типових необхідних дій (слідчих дій, оперативно-пошукових заходів тощо) залежно від виду злочину й з урахуванням слідчих ситуацій. У широкому розумінні, визначення програми розслідування містить у собі не тільки операційну частину (систему різних дій), але інформаційну частину, що представляє собою систему необхідних наукових рекомендацій з реалізації програми в ході практичної діяльності експерта та слідчого.

Широкий підхід до розуміння програм розслідування представляється більш обґрунтованим. При цьому інформаційна складова програми звичайно містить у собі не тільки рекомендації з її застосування, але й вказівку на типове тактичне завдання (комплекс завдань), для вирішення якої й призначений алгоритмізований комплекс дій. Однак відбита в програмі розслідування система типових завдань розслідування не підмінює собою її операційну частину. Інакше кажучи, система завдань не є системою послідовних дій (операцій), так само як і тактичні рішення не повинне ототожнюватися із засобами його реалізації. У зв'язку з цим, ототожнювати програму розслідування й систему тактичних завдань навряд чи можливо. Більш правильно, як видно, говорити про систему таких завдань як про основу алгоритмізації й програмування розслідування, тому що алгоритми або програми, розроблювальні безвідносно до типових завдань розслідування, не будуть мати практичну значимість, оскільки інформаційно не визначені ситуації їхнього застосування.

Відзначимо, що процес використання розроблених у криміналістичній науці алгоритмів і програм розслідування тісно пов'язаний із установленням

характеру тактичного завдання, яке повинне бути сформульоване й вирішене, у тому числі його оцінкою із класифікаційних позицій.

Отже, у процесі постановки тактичного завдання слідчий повинен визначити:

- який пріоритет вирішення поставленого завдання (першочерговий або наступний);
- який рівень поставленого завдання (основний або проміжний), його функціональна спрямованість (пошукова, дослідницька, організаційно-управлінська);
- типовий або специфічний характер носить поставлене завдання, чи відомий слідчому алгоритм його вирішення (простий або складний).

Визначення пріоритету завдань розслідування припускає встановлення тимчасової послідовності їхнього вирішення. При цьому на першочерговість ухвалення рішення вказують:

- можливість втрати доказової і криміналістично-значимої інформації у випадку зволікання (як при збиранні, так і при дослідженні доказів);
- необхідність створення сприятливих умов для подальшого вирішення більш загального завдання або інших тактичних завдань.

У якості підвиду рішень першочергових завдань можна назвати швидкі рішення, процес прийняття яких, під впливом об'єктивних обставин, повинен укладатися в максимально короткий час.

Таким чином, прийняття рішення навряд чи можливе без вирішення ряду проміжних дослідницьких і організаційно - управлінських завдань. При цьому дослідницький характер будуть носити завдання зі збирання й вивчення інформації:

- про особистість підозрюваного (особливо його професійні якості);
- про місце обшуку;
- про ознаки розшукуваної інформації;
- про способи приховування інформації, які міг здійснити підозрюваний тощо.

Організаційно-управлінськими в наведеному прикладі будуть завдання, що вказують на необхідність:

- створення слідчо-оперативної групи;
- забезпечення слідчо-оперативної групи необхідними науково-технічними (у тому числі комп'ютерними) засобами;
- розробки необхідних пошукових програм.

Визначення слідчим поставленого ним завдання як просте, що й має типовий характер, орієнтує його на активне використання наукових програм підтримки ухвалення рішення, розроблених у криміналістиці алгоритмів і програм розслідування й рекомендацій з їхнього застосування.

Визначивши поставлене завдання як складне, специфічне, слідчий припускає відсутність наукового алгоритму його вирішення, орієнтує себе на творчий характер його прийняття, більш активне використання в процесі ухвалення тактичного рішення власного досвіду або допомоги більш досвідчених колег, оперативних працівників, фахівців. Відзначимо, що при цьому одержує реалізацію на практиці не тільки інформаційна, але й комунікативна функція класифікаційних систем тактичних завдань і рішень, що ініціює в ході ухвалення рішення спілкування слідчого з іншими учасниками розкриття й розслідування злочину. Таке спілкування може являти собою як спільну розумову діяльність, так і обмін, що вимагається для ухвалення рішення інформацією. Корисність спільного ухвалення тактичного рішення очевидна. У ході обміну необхідними для ухвалення рішення даними, слідчий може заповнити інформаційні прогалини за рахунок відомостей, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, у ході процесуальної діяльності експерта-криміналіста, а також шляхом використання спеціальних пізнань. Чималу роль відіграють і поради більш досвідчених колег.

РОЗДІЛ III

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Зарубіжний досвід державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки

Успішний розгляд і вирішення певних питань судового процесу в умовах стрімкого розвитку науки й техніки вимагає застосування й використання спеціальних знань, що сприяє прийняттю слушних і обґрунтованих судових рішень. Доступ до таких знань здійснюється шляхом призначення/замовлення експертизи. Судово-експертна діяльність в Україні – дуже важлива для судочинства та забезпечення державної безпеки. Судові експерти покликані сприяти встановленню обставин, що мають значення для справи, тим самим впливаючи на прийняття судових рішень. Правильно було б вважати, що судовими експертами повинні бути тільки висококваліфіковані фахівці, які постійно удосконалюють свої знання не тільки в області, у якій працюють, але цікавляться й іншими дослідженнями, зокрема, міжнародним досвідом.

При проведенні наукового ретроспективного аналізу слід зазначити, що правовий статус експерта в різних правових системах світу регламентується по-різному. У різних країнах статус експерта може варіюватися від категорії «свідок», «специфічний свідок» до «суддя фактів», «науковий суддя» [33, с. 56–57]. В українському законодавстві, як відомо, існує поняття «судовий експерт», що передбачене Законом України «Про судову експертизу» і іншими процесуальними кодексами України [6, с. 89]. Судовий експерт в Україні визначається, як учасник процесу, що володіє певними чіткими правами й обов'язками, при цьому керується найважливішим принципом незалежності (відсутності зацікавленості в результатах експертного дослідження, які могли б

вплинути на результат експертизи).

Підвищення ефективності державного управління експертно-криміналістичною діяльністю залежить від стану її організації, відповідності сучасним потребам практики боротьби зі злочинністю й науково-технічним досягненням та покликане задовольнити ці потреби.

Система такої організації в її конкретному вираженні регламентується законодавством і відомчими нормативними актами певної країни. Правова регламентація судово-експертної діяльності в більшості європейських країн базується на кримінально-процесуальному законі, а відомчі нормативні положення в основному визначають порядок здійснення внутрішньо системної діяльності. Тому заслуговує на увагу проблема організаційної структури експертно-криміналістичних підрозділів європейських країн, їхні компетентності й організація діяльності.

Під організацією ми розуміємо існуючі форми об'єднання експертів, систему судово-експертних установ та встановлений порядок роботи в цих судово-експертних установах.

Розкриваючи організаційні проблеми діяльності судово-експертних установ європейських країн, слід зазначити, що з метою об'єднання їхніх зусиль у сфері боротьби із транснаціональною злочинністю, а також з метою підвищення якості розкриття й розслідування злочинів, необхідна наявність у європейських правоохоронних органів схожих організаційних принципів і оперативної практики.

А. В. Биків відзначає, що будь-яка модель правоохоронної системи держави виникає й розбудовується під впливом великої кількості факторів у конкретних історичних умовах окремо взятої країни, а, виходить, незважаючи на загальні закономірності й принципи організації й функціонування суто індивідуальна й має як переваги, так і недоліки.

Щодо державного управління формуванням правової системи окремої країни, то на неї впливає безліч історичних факторів, тому незважаючи на існування загальних закономірностей і принципів, окрема країна має свої

особливості в організації й функціонуванні судово-експертної діяльності. У європейських країнах поширені дві основні організаційні форми судової експертизи: - спеціальні (експертні) установи; - конкретні фахівці-судові експерти (наприклад, існує практика інституту присяжних експертів, тобто для проведення експертиз залучалися фахівці, що прийняли присягу; експерти, що одержали ліцензію на право проведення судової експертизи) [47].

Основні організаційно-процесуальні питання судової експертизи при створенні спеціальних (експертних) установ:

- питання відомчої приналежності установ;
- посилення контролю у сфері судово-експертної діяльності;
- характер централізації (об'єднання всіх експертних установ у єдиний інститут судових експертиз під єдиним керівництвом в одному з відомств) і децентралізації (розосередження установ відповідних відомств).

У багатьох Європейських країнах експертні установи діють разом з поліцейськими організаціями під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ.

Якщо звернутися до досвіду країн Європейського союзу, то треба відзначити, наприклад, у Німеччині в кожній землі (Bundesland) є своя незалежна судово-експертна лабораторія (частина *das Landeskriminalamt*); федеральні поліцейські формування (*das Bundeskriminalamt*) мають власні відділи судових досліджень для проведення спеціальних експертиз і досліджень, а також власні бази даних криміналістичної значимої інформації. Судово-експертні підрозділи перебувають у структурі правоохоронної системи й безпосередньо поліції. Крім того, у Німеччині інститут приватної експертизи успішно функціонує й конкурує з державними експертними установами [55].

У європейських країнах були відомі дві основні організаційні форми судової експертизи. Визначальним моментом для першої з них з'явилася орієнтація на спеціальні, у тому числі експертні установи, для другої – на конкретних фахівців, включених у списки судових експертів. Остання організаційно-процесуальна форма судової експертизи в середині минулого сторіччя була відома в соціалістичних європейських країнах як інститут

присяжних експертів. Сутність інституту присяжних експертів полягала в тому, що проведення експертиз доручалося фахівцям, що прийняли присягу.

У країнах ЄС також присутні дві основні організаційні форми судової експертизи. Перша – орієнтація на спеціальні (у тому числі експертні) установи, друга – орієнтація на конкретних фахівців, включених у списки судових експертів або, що одержали ліцензію на право проведення судової експертизи.

Разом з тим, залишаються окремі проблемні й негативні сторони вирішення організаційно-процесуальних питань судової експертизи за допомогою створення спеціалізованих судово-експертних установ, серед яких посилення фактору адміністрування у сфері судово-експертної діяльності, питання відомчої приналежності даних установ і характер їх централізації й децентралізації. Під централізацією розуміється об'єднання всіх експертних установ у єдиний інститут судових експертиз під єдиним керівництвом в одному з відомств, а під децентралізацією – розосередження їх за відповідними відомствами.

На практиці в більшості європейських країн експертно-криміналістична служба разом з іншими поліцейськими організаціями перебуває під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ. У цілому дана структура не викликає сумніву, з погляду дотримання законності й виправдана, з погляду ефективності застосування криміналістичних засобів і методів розкриття й розслідування злочинів.

Як приклад можна розглянути організаційну структуру експертно-криміналістичної служби Великобританії (The Forensic Science Service – FSS) – виконавчої установи МВС Великобританії, яка є важливою ланкою в роботі британської поліції з розкриття, розслідування й попередження злочинів.

Основними завданнями FSS є надання професійної допомоги в процесі розкриття й розслідування злочинів. Однак, законодавством Великобританії передбачена можливість залучення до роботи фахівців приватних криміналістичних лабораторій за деякими специфічними видами експертиз, такими як криміналістичне дослідження документів [62].

Слід зазначити, що співробітники експертно-криміналістичної служби Великобританії беруть участь в оперативно-розшукових і слідчих заходах, виконують експертизи й дослідження для 43 регіональних поліцейських підрозділів Англії й Уельсу, а також для Королівської прокуратури, митної й акцизної служби й ряду інших правоохоронних органів. FSS надає послуги приватним компаніям як усередині країни, так і за кордоном; активно взаємодіє із правоохоронними органами більш ніж 35 країн [105].

У деяких країнах експертно-криміналістична служба є частиною Міністерства юстиції (наприклад, у Португалії й Нідерландах) або Міністерства оборони, входячи до складу збройних поліцейських формувань (наприклад, у Франції) [107].

У Франції існують кілька регіональних судово-експертних лабораторій на чолі із центральною лабораторією в м. Ліоні. У порівняно невеликих країнах, таких як Нідерланди (приблизно 16 млн. жителів), є тільки одна судово-експертна лабораторія.

Історично склалося так, що два окремі французькі поліцейські формування залучені в судово-експертну діяльність: Національна жандармерія й Національна поліція. До обов'язків Національної поліції входить забезпечення громадського порядку в містах з населенням більш 20 тис. осіб, у той час як Національний жандармерія відповідальна за громадський порядок на території, що залишилися. Обое з цих поліцейських формувань мають право розслідувати злочину.

До складу Національної жандармерії входить унікальний експертно-криміналістичний інститут (IRCGN), який тісно співпрацює з поліцейськими слідчими, прокурорами й суддями, діяльність яких пов'язана з кримінальним розслідуванням, але відноситься до спеціалізованих підрозділів. Ці підрозділи розташовані на території всієї країни, щоб забезпечувати ефективність роботи з розслідування й розкриття злочинів. Існують два рівні спеціалізації: 20 підрозділів займаються розслідуванням небезпечних злочинів на регіональному рівні й 90 підрозділів, що залишилися, – на місцевому рівні. Фахівці з огляду

місця події перебувають у кожному підрозділі (і в регіональному й у місцевому) [155].

Можлива також інша структура й підпорядкованість. У деяких країнах судово-експертні лабораторії підлеглі Міністерству юстиції на додаток до судово-експертних лабораторій, підлеглих Міністерства внутрішніх справ (наприклад, в Іспанії й Польщі) [109, с. 45].

В Іспанії два окремі відомства мають судово-експертні лабораторії й залучені в судово-експертну діяльність – Міністерство внутрішніх справ і Міністерство юстиції.

Самостійні експертно-криміналістичні підрозділи є в Національній поліції й у Цивільній гвардії, а також в автономних поліціях Країни Басків і Каталонії. В останні роки в рамках загальнодержавної політики поглиблення координації діяльності правоохоронних органів ведеться робота зі зміцнення взаємодії криміналістичних служб Національної поліції й Цивільної гвардії. За останні роки в іспанських експертно-криміналістичних підрозділах відбулися наступні перетворення: посилені й модернізовані лабораторії ДНК-аналізу й хімічних досліджень у Мадриді, Барселоні й Севільї; створено дві нові лабораторії ДНК-аналізу у Валенсії й Ла-Коруньє; відкрита хіміко-токсикологічна лабораторія в Малазі; почала функціонувати загальнонаціональна база даних ДНК, єдина для Національної поліції, Цивільної гвардії, автономних поліцій Країни Басків і Каталонії; уведена в лад загальна для всіх поліцейських органів країни автоматична система ідентифікації відбитків пальців; почате формування бази даних відбитків взуття; створена Група почеркознавчої експертизи арабського листа; створений підрозділ криміналістичному інфографії, яка відтворює тривимірні комп'ютерні зображення місць злочинів; введена в лад автоматична система порівняльного аналізу акустичних сигналів [180].

В 2008 р. почав діяльність новий лабораторно-дослідницький центр Головного комісаріату наукової поліції (ГКНП) Корпусу Національної поліції Іспанії. Новітнє устаткування дозволяє робити самі складні балістичні,

антропологічні й хімічні експертизи, а також ДНК-аналіз [236, с. 20].

У деяких країнах (наприклад, у Словаччині й Туреччині) судові лабораторії, що займаються біомедицинськими дослідженнями, входять до складу університетів [272, с.76].

У Литві діє інституційна судово-експертна система, оскільки більшість судових експертиз проводяться чотирма державними судово-експертними установами. Судово-експертну діяльність у країні здійснюють правоохоронні органи для скорочення часу й сил для збирання доказів [275].

Аналіз наукової літератури показав, що у Латвії на законодавчому рівні існує й функціонує реєстр методик судових експертиз і реєстр судових експертів. Працюють як державні, так і приватні судові експерти, хоча приватні експерти не мають права проводити більшість криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [307, с.61].

Таким чином, у більшості європейських країн судово-експертна служба є різновидом державної служби й організаційно підпорядкована державним правоохоронним відомствам (МВС, Мінюсту, Міноборони). Однак, усе ще залишає окремі проблемні й негативні сторони вирішення організаційно-процесуальних питань судової експертизи за допомогою створення спеціалізованих судово-експертних установ, серед яких посилення фактору адміністрування у сфері судової експертизи, питання відомчої приналежності даних установ і характер їхньої централізації й децентралізації.

Погляди на статус судового експерта потребують змін в основних правових системах. Як правило, експерт у більшості законодавств європейських країн по суті розглядається як незалежна особа, яка на основі наукового дослідження повідомляє про його результати або наукові теорії.

Якщо перейти до класифікації державного управління у сфері експертно-криміналістичної діяльності для забезпечення державної безпеки, то треба відзначити, що у країнах романо-германського права (наприклад, у Нідерландах) більшість експертів проводять експертизи й дослідження для поліції, а не суду. І в повсякденній практиці все це не впливає на судову оцінку

висновків експертів [321].

У країнах англосаксонського права (наприклад, у Великобританії) [368] експерт, звичайно, запрошується однією зі сторін процесу для проведення експертиз або досліджень і розглядається, відповідно, як експерт збоку обвинувачення або захисту. У Великобританії співробітники експертно-криміналістичної служби також можуть бути запрошені поліцією для виконання експертиз і досліджень. Однак на відміну від країн континентальної Європи, де поліцейська система склалася на централізованій основі, у Великобританії поліцейський апарат розбудовувався в тісному взаємозв'язку й під безпосереднім керівництвом місцевих органів самоврядування, але при збереженні інструментів контролю над кінцевим результатом діяльності поліції збоку Міністерства внутрішніх справ Об'єднаного Королівства.

Країни Європи велику увагу приділяють організації діяльності експертів, а також приналежності їх до певного відомства, тому що саме від останнього залежить, чи буде експерт збоку захисту або збоку обвинувачення.

У більшості європейських країн судові експерти одночасно є й офіцерами поліції. Однак, діяльність поліцейських судових експертів зазнає обмежень. У тому випадку, якщо експерт безпосередньо брав участь у процесі розслідування злочинів у складі слідчо-оперативної групи, то передбачається, що судова робота, виконувана ним з метою конкретного розслідування, може торкнутися об'єктивності досліджень. Саме із цих причин у Німеччині прийнятий закон, що передбачає, що поліцейському, що приймав участь у кримінальному розслідуванні, але згодом виступав у якості судового експерта, можна виразити недовіру. Це також поширюється на судових експертів Федерального відомства по кримінальних справах (БКА), якщо вони були залучені в процес кримінального розслідування. У тому випадку, якщо експерт належить до служби, яка повністю відділена від підрозділів кримінального розслідування (наприклад, до технічних підрозділів поліції), те він не є суб'єктом даного спеціального регулювання й має право робити експертизи й дослідження [374, с. 275].

У деяких країнах офіцери поліції можуть бути судовими експертами, виконуючи тільки певні види експертиз і досліджень. Наприклад, на Мальті поліцейські судові експерти роблять експертизи й дослідження з дактилоскопії, балістики й фотодокументам. Однак, експерти поліції обмежені в дачі висновків щодо слідів, які залишилися на місці злочину. Верховний суд країни обмежив можливість поліцейських працювати експертами, тому що деякі об'єднання представників захисту в кримінальному процесі беруть під сумнів об'єктивність експерта з поліцейської лабораторії [429].

В інших країнах поліцейські офіцери можуть працювати як судові експерти, якщо вони одержали відповідне призначення (наприклад, в Австрії, Словаччині й Португалії). Однак, працюючи судовими експертами, вони більше не виконують функцій оперативних поліцейських. Навчання поліцейських і одержання ними сертифікатів відповідності стають усе більш важливими в оцінці того, чи володіють вони професійними знаннями в області судової експертизи й криміналістики. У більшості європейських країн питання про можливість претендентів бути судовими експертами стосується компетенції суду [392, с. 23].

У Польщі основну роботу з надання допомоги слідчим, судовим і пошуковим органам у використанні криміналістичних засобів і методів виявляють техніки-криміналісти, які є практично у всіх підрозділах поліції [313].

У минулому існувало певне організаційне розмежування експертів і техніків-криміналістів, а також їхня спеціалізація з виконання конкретних видів експертиз і досліджень, яка розбудовувалася історично залежно від регіонів. Однак, наприкінці ХХ сторіччя критерії змінилися. Зростаючі потреби практики використання криміналістичних засобів і методів у боротьбі зі злочинністю стали більш очевидними на тлі науково-технічного прогресу. Технічні підрозділи поліції поряд зі спеціальними експертними установами склали реальну основу організації проведення криміналістичних досліджень.

Лія Вестен вважає, що в цей час критерії розмежування судово-

експертної роботи між технічними поліцейськими підрозділами й спеціалізованими судово-експертними лабораторіями, в основному, визначаються відомчою приналежністю (процесуальним положенням) посадової особи, що призначив експертизу. У тому випадку, якщо дослідження проводиться на стадії попереднього розслідування й використовується для розкриття й розслідування злочинів, логічно, що його проведення слід здійснювати силами технічних підрозділів поліції, щоб швидше одержати результати й передати оперативно-слідчій групі. Вчасно отриманий експертний висновок може надати допомогу у визначенні місцезнаходження підозрюваного й/або використовуватися при його допиті, який може привести до дачі правдивих показань. Прикладами може слугувати традиційна експертиза відбитків пальців і автоматизована балістична система «Drugfire». Передові технології, особливо в одержанні зображення, і сучасні комп'ютерні можливості дозволяють використовувати ці види експертиз найбільше ефективно [429, с. 79].

Досягнення в різних областях наукових знань дозволили методам досліджень стати більш об'єктивними, особливо при використанні відеотехнологій і комп'ютеризованого порівняльного аналізу, що дозволяє зробити вибірку у базах даних. У цих випадках поліції надається велика перевага з погляду швидкості одержання попередніх результатів, які також можуть бути оцінені експертами інших установ.

У випадку одержання важливого доказового матеріалу, висновок дає експерт судово-експертної лабораторії. Безсумнівна перевага даного підходу, наприклад, у середовищі голландського кримінального судочинства, полягає в тому, що всебічне й дороге дослідження, яке не буде за якимись причинами мати значення для встановлення обставин, що мають значення для справи, не проводиться. Можливі незручності можуть бути зведені до мінімуму, якщо встановити чітку процедуру протягом усього судового процесу з метою з'ясування, які експертизи були проведені, ким виконані й з якими результатами. Суддя, обвинувач і відповідач завжди можуть попросити

провести повторну експертизу, доручивши її виконання експертам судово-експертної лабораторії.

Дозвіл технічним підрозділам поліції виконувати певні типові дослідження, стандартизовані й розроблені з метою одержання об'єктивних і більшою мірою очевидних доказів, допомагає прискорити процес розкриття й розслідування злочинів. З іншого боку, викликає сумнів, що даного критерію досить для розмежування видів судових експертиз і досліджень із погляду проведення їх або технічними підрозділами поліції, або центральними судово-експертними лабораторіями [434].

У якості висновку можна констатувати, що приналежність особистості до певного відомства в європейських країнах накладає обмеження на участь у проведенні експертиз і досліджень. Для того, щоб розвіяти всі сумніви щодо неупередженості й об'єктивності експертів, певне коло осіб не допускається до виробництва експертиз і досліджень.

Таким чином, для експертів, що є співробітниками поліції, і співробітників технічних підрозділів поліції в більшості європейських країн, установлений особливий порядок участі у проведенні певного кола експертиз і досліджень, спеціально регламентований національним законодавством, що й відрізняється від країни до країни. Особовий склад технічних поліцейських підрозділів, що виконує відносно прості або стандартні експертні дослідження, не розглядається в якості судових експертів. До них пред'являються інші вимоги з кваліфікації й професійної підготовки. Сфера розмежування видів експертиз і досліджень (в основному залежна від фактичного обсягу здійснюваної роботи, її своєрідності й складності), виконуваних технічними поліцейськими підрозділами й тільки спеціалізованими судово-експертними лабораторіями, у європейських країнах неоднакова.

З урахуванням нинішнього положення справ у криміналістиці й судовій експертизі, без спеціалізації в якійсь окремій області вже неможливо встигнути за всіма досягненнями й опанувати вершини майстерності. Така спеціалізація стала звичним явищем у багатьох європейських інститутах, пов'язаних із

криміналістикою. Незважаючи на існуючі особливості кожної окремої держави, все-таки прослідковується певна подібність. Приведемо приклад такої спеціалізації, даної за категоріями, представленими на міжнародному симпозіумі по криміналістиці, який періодично проводиться під егідою Інтерполу: токсикологія; біологічні сліди; волокна; вогнепальна зброя; вибухи; трасологія (у тому числі відбитки пальців, взуття, коліс); криміналістична фоноскопія; пожежі; наркотики; фарба й скло; підроблені документи (включаючи почеркознавство); цифрова обробка; аналіз зображень; ґрунт; екологічна злочинність.

Як правило, допомогою судових експертів, з метою одержання криміналістичної значимої інформації користуються органи, що проводять розслідування (поліція, прокуратура або суди), які не володіють спеціальними знаннями.

У більшості європейських країн професійна підготовка експертів відіграє ключову роль в оцінці їхньої кваліфікації. Однак, вимоги до підготовки експертних кадрів у різних країнах не відповідають один одному. Існують також певні відмінності в регулюванні діяльності експертів правовими нормами, судовими правилами й кваліфікаційними вимогами професії.

У всякому разі, кваліфікаційні вимоги до професії в більшості країн регулюються встановленими стандартами. Важливим аспектом є наявність необхідних знань і досвіду в претендента, які у всіх країнах установлює суд або прокурор.

Організація, у якій працює експерт, також є важливим показником. Інституціоналізовані лабораторії (як, наприклад, у Нідерландах) мають внутрішні стандарти, що стосуються професійної діяльності судових експертів. Остаточні рішення про присудження допусків на право проведення певних видів експертиз і досліджень ухвалює суд або колегія присяжних, які оцінюють підготовлену здобувачем доповідь або покази свідків, представників компетентних організацій або інститутів [680].

У більшості європейських країн експертний висновок повинен мати

логічну структуру й, в обов'язковому порядку – логічний зв'язок між висновком і описовою частиною висновку. У Польщі необхідні елементи експертного висновку містять у собі: найменування судово-експертної установи, де проводилася експертиза; дату проведення експертного дослідження і його тривалість; опис посилань для дослідження (це неформальна вимога) і висновку.

Отже, організаційна структура, що існує в цей час, судово-експертних установ країн – членів ЄС є результатом тривалого історичного розвитку, у процесі якого вона виникла, розбудовувалася й перебудовувалася в міру того, як еволюціонувало суспільство й держава. Для сукупності заходів, спрямованих на вдосконалення організаційної структури експертної служби сучасної держави, характерне поетапне реформування, що дозволяє зберігати певну наступність і вдосконалювати експертно-криміналістичні засоби й методи розкриття й розслідування злочинів.

Підвищення ефективності експертно-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів однозначно пов'язане з вирішенням ряду організаційних проблем, у числі яких можна виділити й забезпечення відповідності законодавства й практики його застосування принципам і стандартам Європейського Союзу [711].

У нашій країні функціонує досить розвинена система судово-експертних установ різної відомчої приналежності і підготовка судових експертів відбувається не тільки шляхом перепідготовки фахівців на курсах і при проведенні стажувань, але й у рамках вищої судово-експертної освіти.

Н. Є. Муженська відзначає, що найважливішим питанням, пов'язаним з вибором експерта для проведення судової експертизи, є питання про його компетенцію. Компетентність державного судового експерта, що є атестованим працівником державної судово-експертної установи та проводить судову експертизу в межах своїх посадових обов'язків, забезпечується тими ж вимогами, які закон установив для особи, яка може обіймати посаду експерта. У той же час, компетенція державного судового експерта підтверджується

обов'язком кожні п'ять років підтверджувати свою кваліфікацію, шляхом проходження у встановленому порядку атестації.

Що стосується призначення тих видів судових експертиз, по яких може не виявитися фахівців у судово-експертних установах, то питання може бути вирішений створенням реєстру позаштатних експертів, які у своїй науковій і практичній роботі можуть використовувати лабораторно-технічну базу даних установ. Багато експертно-криміналістичних служб є членами ЕСКУ, що дозволяє їм одержувати необхідну інформацію з найбільш актуальних проблем криміналістики й судової експертизи на безоплатній основі, звертатися за допомогою до закордонних колег, а при відсутності методичних і технічних можливостей – здійснювати дослідження речовинних доказів, у тому числі й у конкретних кримінальних справах, на базі європейських криміналістичних лабораторій.

3.2. Організаційно-правові механізми державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки

Проведені в нашій країні реформи спричинили кардинальні зміни у всіх сферах суспільного життя (державному устрої, політиці, економіці, соціальній сфері тощо). Процеси формування нових суспільних і соціально-економічних відносин мали й негативні наслідки. Зокрема, з'явилися осередки міжнаціональної напруженості й збройного протистояння, активізувалися міграційні процеси. Зміни в економіці супроводжувалися спадом виробництва, який призвів до появи значного числа безробітних, масового зубожіння населення, а як наслідок – до «вибухового» зростання злочинності, до її вкрай негативних якісних і кількісних змін – підвищився рівень її професіоналізму, організованості й озброєності.

Відбулися серйозні зміни в структурі злочинності. У ній переважають і зберігають тенденцію зростання тяжкі й особливо тяжкі злочини (убивства, збройні розбійні напади, захоплення заручників тощо). Якщо взяти до уваги

втрату поваги до Закону в значної частини населення, то стає очевидним, що надійність «особистих» доказів, що становлять основу доведення по кримінальних справах, змушує бажати кращого. Разом з тим, демократизація суспільства привела до гуманізації каральної політики, розширення прав і свобод особи в кримінальному процесі (наприклад, через посилення сторони захисту), чим об'єктивно ускладнюється діяльність правоохоронних органів [20].

Таким чином, очевидна необхідність вживання адекватних заходів з підтримки законності й громадського порядку та забезпечення державної безпеки. Екстенсивний шлях вирішення даної проблеми (зокрема, збільшення чисельності правоохоронних органів) є неефективним, якщо не сказати безвихідним. У цих умовах стає усе більш актуальною проблема пошуку нових засобів і методів боротьби зі злочинністю, що дозволяють у значній мірі підвищити продуктивність праці у сфері кримінального судочинства й більш результативно вирішувати завдання розкриття й розслідування злочинів за допомогою експертно-криміналістичної служби. Один з найбільш реальних шляхів вирішення таких завдань – це розширення й зміцнення законодавчої бази у кримінальних справах, насамперед, за рахунок матеріальних джерел криміналістично-значимої інформації, що, практично, можливо тільки за умови вдосконалення криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів. Інакше кажучи, сучасній злочинності необхідно об'єктивно протиставити випереджальний розвиток сучасних методів і засобів криміналістичної техніки й відповідну їхнім можливостям систему організації й правового регулювання використання науково-технічних методів і засобів розкриття й розслідування злочинів для посилення громадського порядку та забезпечення державної безпеки [22, с. 304].

З розвитком науково-технічного прогресу зростають можливості техніко-криміналістичних методів і засобів у розкритті й розслідуванні злочинів. Показова щодо цього ситуація спостерігається в криміналістичній фотографії.

Застосування традиційних фотографічних методів фіксації процесу й

результатів слідчих дій, строго говорячи, може бути піддане сумніву з погляду формальних вимог кримінально–процесуального законодавства. Використання багатоступінчастих процесів одержання фотографічних відбитків не дозволяє учасникам слідчої дії засвідчувати дійсність останніх. Разом з тим, розвиток науково-технічного прогресу надає широкий спектр можливостей для одержання відбитків зображень уже в ході слідчої дії або безпосередньо по її завершенню.

По-перше, усе більш удосконалюються експресні методи виготовлення фотографічних знімків. Гідність цих методів фотографії відзначав ще в 1965 році Н. А. Селіванов підкреслюючи, що «справді оперативність фотознімку стане оптимальною лише тоді, коли слідчий буде повністю врятований від «мокрих» і «темних» фотолабораторних процесів [24]. З цієї точки зору, перспективним є дифузійний (одноступінчастий) метод фотографування. Переваги експресної світлини перед звичайною фотозйомкою мають для слідчого особливе значення, оскільки, крім економії часу, створюється можливість підвищити ефективність процесуального оформлення фотознімків, шляхом засвідчення їхньої дійсності безпосередньо на місці проведення слідчих дій».

По-друге, усе більш наполегливо заявляє про себе цифрова світлина, за допомогою якої фотознімки виходять у режимі реального часу, причому по якості не поступаються фотознімкам, виготовленим традиційним способом. Не можна скидати з рахунків і відносну економічність цифрової світлини. Тим часом супротивники її широкого впровадження в практику розкриття й розслідування злочинів, на нашу думку, формально ускладнюють цю проблему, посиляючись на технічні можливості підробки фотознімків. Не будучи фахівцем у цій області, не беремося судити про «технічні можливості» виключення подібних фактів. Однак ми переконані, що для цього можуть бути задіяні й з достатньою гарантією правові можливості, наприклад, посвідчення фотознімків понятими, що беруть участь у проведенні відповідних слідчих дій або виготовлення дубль-фотознімків, які можуть зберігатися в кримінальній

справі, будучи законвертованими й опечатаними.

Ми вважаємо, що це наочний приклад, що дозволяє говорити в цілому про істотне розширення можливостей використання сучасних досягнень науки й техніки в боротьбі зі злочинністю. Причому подібні проблеми цілком можуть бути вирішені правовими засобами.

В умовах науково-технічного прогресу й сучасного стану злочинності суттєво зросли потреби правоохоронних органів в удосконаленні техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів [32, с. 111].

Підкреслюючи зростаючу роль техніко-криміналістичних засобів і методів у кримінальному судочинстві, Е. А. Уткін справедливо відзначає високу точність і повноту доказового матеріалу, просторових і тимчасових співвідношень предметів і явищ; полегшення як індивідуального, так і колективного дослідження доказів і їхньої оцінки; зміцнення понять прав усіх учасників кримінального процесу. Однак техніка, сама по собі, (прилади, пристосування, матеріали тощо) мало що, або практично нічого не значить без відповідних можливостей організації й системи державного управління з її застосування та удосконалення.

Інакше кажучи, підвищення ефективності використання криміналістичних засобів і методів можливе тільки за умови системного вирішення взаємозалежних проблем організації, механізмів правового державного управління, науково-технічного й методичного забезпечення цього процесу. При цьому слід мати на увазі, що при збиранні слідів злочинів з використанням техніко-криміналістичних засобів і методів з метою розкриття й розслідування злочинів немає «дріб'язків». Будь-який, насамперед матеріальний слід, вилучений на місці події, може виявитися вирішальним для успішного розкриття й розслідування злочину. Більше того, ті самі особи часто вчиняють найрізноманітніші, у тому числі за ступенем важкості, злочини. Не вилучивши, наприклад, сліди пальців рук на місці зробленої «малозначимої» крадіжки, ми виключаємо можливість не тільки використання їх як доказу, але й постановки

на криміналістичний облік відповідної особи, а, отже, використання цих слідів для її пошуку, якщо вона зробить потім більш тяжкий злочин і залишить ті ж сліди [34].

Ігнорування таких речей у слідчій картині злочину виключає або у всякому разі ускладнює можливість моделювання ознак і властивостей особи, що зробила злочин. Для цього, як відомо, необхідно максимально можлива кількість слідів – носіїв інформації про такі ознаки й властивості. До речі, у цьому контексті, на нашу думку, слід розглядати в цілому проблему реєстрації скоєних злочинів. У цей час у нашій країні реєструються тільки ті злочини, за якими відкриваються кримінальні справи. Відповідно, із цим фактом пов'язуються підстави для постановки певних об'єктів на криміналістичний облік. Однак, за оцінками вчених-кримінологів, кримінальні справи відкриваються лише в одному з 10-15 випадків здійснення злочинів.

Таким чином, формування правового і організаційного механізмів державного управління у підвищенні якості застосування криміналістичної техніки в розкритті й розслідуванні злочинів являє собою складний діалектичний процес, який протікає під впливом безлічі різних факторів.

Разом з тим, окремі тенденції, що діють на різних історичних етапах розвитку правових і організаційних основ застосування криміналістичної техніки, мають стійкий закономірний характер, який виражається в наступних положеннях.

По-перше, потреба суспільства забезпечити свою безпеку, у тому числі від злочинності, об'єктивно визначає пошук більш сучасних, більш досконалих методів і засобів вирішення цієї проблеми. При цьому науково-технічний прогрес відкриває нові можливості у боротьбі зі злочинністю, а його досягнення виступають як джерела основного засобу розвитку криміналістичної техніки.

По-друге, необхідність у застосуванні криміналістичної техніки обумовлює появу відповідних правових і організаційних форм. Вони виявляють активний зворотний вплив на процеси «об'єктивізації й технізації»

кримінального судочинства, сповільнюючи, або прискорюючи їх. При цьому основна роль, безумовно належить правовим, найбільшою мірою, кримінально-процесуальним формам управління при застосуванні техніко-криміналістичних методів і засобів у розкритті й розслідуванні злочинів.

По-третє, у своєму розвитку право й організація тісно взаємодіють між собою й взаємо обумовлюють один одного. З одного боку, організаційний механізм державного управління застосування техніко-криміналістичних методів і засобів удосконалюється під впливом змін в державному управлінні і є похідним від останніх, конкретизуючи їх. З іншого боку, організаційний механізм державного управління в силу його динамічності, упорядковує застосування техніко-криміналістичних методів і засобів з питань, що не одержали закріплення в праві й тим самим є основою для вдосконалення законодавства [49, с. 91-92].

Дія перерахованих закономірностей та механізми державного управління проявляються й на сучасному етапі розвитку кримінального судочинства. З урахуванням даного висновку надалі будуть розглядатися всі інші питання, що є предметом справжнього дисертаційного дослідження. Техніко-криміналістичні методи й засоби у експертно-криміналістичній службі широко використовується при здійсненні різних слідчих дій (огляду місця злочину, обшуку, слідчого експерименту тощо), а також оперативно-розшукових заходів. Їхнє застосування значно підвищує ефективність розкриття й розслідування злочинів. Останнім часом звертається особлива увага на можливості техніко-криміналістичних методів і засобів у збиранні й дослідженні не тільки матеріально відображеної криміналістично- значимої інформації, але й вербальної. На думку ряду вчених, це одне з найважливіших напрямків розширення й зміцнення доказової бази у кримінальних справах.

Що стосується поняття криміналістичної техніки, то воно, як і сам предмет криміналістики, його система, інші методологічно найважливіші поняття й категорії, на різних етапах розвитку цієї науки визначалися по-різному. Воно формувалося історично й переносило зміни під впливом

мінливих уявлень про експертно-криміналістичну службу.

Тим часом залишалось невирішеним питання, які конкретно технічні засоби можуть бути віднесені до цього розділу криміналістики. Не випадково, через уже десятиліття Н. А. Селиванов, конкретизуючи поняття криміналістичної техніки, відніс до неї фактично всі методи й засоби, що застосовуються з метою попередження, розкриття й розслідування злочинів, а також засоби й методи криміналістичних експертних досліджень. Він сформулював визначення криміналістичної техніки як науково виробленої системи «технічних засобів і методів, створених на основі узагальнення слідчої, судової й експертної практики, а також активного застосування досягнень природних і технічних наук і призначених для фіксації матеріальних обставин при огляді місць подій, проведенні інших слідчих дій, збиранні речовинних доказів, їхньому слідчому огляді й попередньому дослідженні, у кримінальній реєстрації, при розшуку й затримці злочинців, а також у процесі криміналістичної експертизи з метою попередження, попереднього розслідування злочинів і правильного вирішення кримінальних справ у суді». У цьому, на нашу думку, зайво деталізованому й тому громіздкому визначенні криміналістичної техніки почата цілком певна спроба розглядати її як сукупність не тільки приладів, апаратури, інструментів, пристосувань, матеріалів, але й методів (способів, прийомів, методик), застосовуваних у криміналістичних цілях [52].

Відзначаючи переваги й недоліки наведеного визначення, Г. І. Грамович згодом писав: «Цінне в цьому визначенні те, що засоби криміналістичної техніки становлять не якусь розрізнену сукупність приладів, інструментів, пристосувань і прийомів їх використання, а єдину, цілісну науково-обґрунтовану систему, що сформувалася в результаті потреб практики для вирішення певних завдань, що стоять перед державою та її правоохоронними органами... Однак у визначенні не знайшло відображення те, що криміналістична техніка як розділ експертної криміналістики – це також система певних наукових положень, відомостей і знань». Він послався при

цьому на деякі криміналістичні роботи того часу. Більше того, у визначенні, даному Н. А. Селівановим, не передбачено меж між криміналістичною технікою й суміжними галузями знань, що обслуговують кримінальний процес (судовою медициною, судовою психіатрією, судовою автотехнікою тощо).

Висловлювалася думка, що криміналістична техніка являє собою систему спеціалізованих галузей знань, на яких засновані всі види судової експертизи. У цю систему включають судову психіатрію, судову медицину, судову бухгалтерію тощо. У зв'язку з цим, досить цікаво привести наступне висловлення українського вченого: «У широкому змісті під криміналістикою розуміють усі допоміжні для кримінального права науки [56]. Судова медицина – така ж галузь криміналістичної техніки, як і судово-медична експертиза – спеціальний вид загальної науково-технічної експертизи». При цьому, звичайно ж, не враховувалася принципова відмінність закономірностей, зв'язків і відносин, досліджуваних у рамках зовсім різних наукових дисциплін, об'єднаних лише сферою застосування відповідних знань.

У міру розвитку, криміналістична техніка забезпечувала все більші можливості в роботі зі збирання різноманітних слідів злочину, а виходить, криміналістичної й інших судових експертиз. Можна привести безліч прикладів результативності таких зв'язків криміналістичної техніки й криміналістичної експертизи, але тільки не ті з них, які проявляються як закономірність.

Криміналістична техніка й судова експертиза, єдині:

- 1) у кінцевих цілях практичної реалізації їхніх можливостей – застосування спеціальних пізнань для забезпечення розкриття й розслідування злочинів;
- 2) у джерелах формування їхніх знань, методичних основ і інструментарію – досягнення природних, технічних і гуманітарних наук;
- 3) у правових основах реалізації їхніх можливостей, закладених у кримінально-процесуальному законодавстві.

Ефективність судової експертизи у розкритті й розслідуванні злочинів, як правило, перебуває в безпосередній залежності від результативності

застосування криміналістичної техніки, з метою збирання слідів злочинів у процесі огляду місць подій і проведення інших слідчих дій.

В 60-ті роки минулого століття, насамперед у роботах А. Р. Шляхова, з'явилася спроба вичленувати криміналістичну експертизу із криміналістичної техніки й представити її у вигляді самостійної галузі знання. При цьому затверджувалася наявність двох видів криміналістичної техніки: «слідчої» і «експертної». Однак ця ідея в той час була піддана різкій критиці й не знайшла підтримки в більшості вчених-криміналістів [58].

По-перше, визначаючи поняття й зміст двох названих видів криміналістичної техніки, А. Р. Шляхів акцентував увагу в основному на їхні відмінності. При цьому, по суті, залишалось поза увагою найголовніше, те, що поєднує «слідчу» і «експертну» криміналістичну техніку (предмет, природа, джерела тощо).

По-друге, А. Р. Шляхів писав про формування самостійної галузі знання – криміналістичної експертизи, а точніше – її методики, шляхом розчленовування криміналістичної техніки, поза іншими видами судових експертиз. Тільки в 70-х роках ця проблема була позначена А. І. Вінбергом і Н. Т. Малаховською у книзі «Судова експертологія». Це була, по суті, перша монографічна робота, присвячена загальній теорії судової експертизи. У ній декларувалася реальна можливість створення такої теорії.

Більш предметна й активна наукова розробка проблем загальної теорії судової експертизи почалася на рубежі 90-х років, що дозволило не тільки конкретизувати можливості вирішення суто практичних завдань, але й суттєво збагатити положення загальної теорії судової експертизи. При цьому у загальній теорії судової експертизи з'явилося збагачення принципів й підходів, запозичених із криміналістики. Причому, якщо говорити про зв'язок загальної теорії судової експертизи із криміналістикою в цілому й із криміналістичною технікою зокрема, то слід визнати аж ніяк не випадковим, що цю теорію розробили саме криміналісти. Як з'ясувалося в процесі роботи, найбільш сформованою із числа всіх класів (рядів) експертиз була теорія

криміналістичної експертизи. Вона, по суті, й стала основою загальної теорії судової експертизи за рахунок переносу ідей, понятійного апарату, трактування методології експертного дослідження, таких концептуальних понять, як «об'єкт експертного дослідження», «експертні завдання», «суб'єкти експертної діяльності тощо» [72, с. 89].

Визначити криміналістичну техніку у вузькому, власному розумінні слова неможливо без вказівки найближчих цілей і матеріальних об'єктів, на які спрямоване використання технічних методів і засобів криміналістики. Саме такий підхід до вирішення визначеного питання поклав в основу своїх суджень В. А. Волинський, сформувавши колись вихідні посилання, які повинні бути враховані при конструюванні визначення криміналістичної техніки. До таких вихідних посилань він відносить:

- «1. Криміналістична техніка – невід'ємна частина криміналістичної науки;
2. Зміст криміналістичної техніки становить наукові положення криміналістики й інших наук (головним чином природничо–технічних), досягнення яких, по суті, є фундаментом для вдосконалення криміналістичних методів і засобів;
3. Предметний зміст криміналістичної техніки становить технічні засоби, прийоми й методи, різні за своєю природою, але єдині у цілях формування й застосування;
4. Метою розробки й застосування техніко-криміналістичних засобів, прийомів і методів є встановлення істини в судочинстві (кримінальному, цивільному процесах) у передбачених законом формах».

Що стосується першого посилу, то, як показав зроблений нами науковий аналіз з позиції державного управління при забезпеченні державної безпеки, в криміналістиці проблема її природи й співвідношення із криміналістичною технікою особливо гостро була позначена у вже згадуваній нами статті Б. М. Шевера (1938), де було висловлено критичні зауваження стосовно самого терміну «криміналістична техніка». Однак, процес його «реабілітації» у рамках криміналістики в результаті бурхливої дискусії, що розвернулася в

криміналістичній літературі в 1952 – 1955 роках, на нашу думку, виявився компромісним – більшість криміналістів тоді визнали науку криміналістики суто правовою. При безлічі висунутих аргументів на користь цієї позиції, на думку О. Р. Російської, їх суть зводилася до наступного: предмет і об'єкт пізнання цієї науки лежать у правовій сфері, розроблювальні нею рекомендації засновані на законі й носять правовий характер, найбільш тісні взаємозв'язки вона має із правовими науками. У цих доводах неважко помітити вплив ідеологічних догм того часу, підданих надалі слушній критиці [117].

Сучасні уявлення про зміст криміналістичної науки не ставлять під сумнів органічну приналежність до неї криміналістичної техніки: вона була, є й буде її складовою частиною, нерозривно пов'язаною як із загальною теорією криміналістики, так і із криміналістичною тактикою й криміналістичною методикою. Єдності всіх частин криміналістики сприяє й зміна поглядів на природу цієї науки.

Так, на початку 90-х років концепція правової механізми державного управління у криміналістиці була піддана сумнівам. «Сучасна криміналістика, – пише Р. С. Белкін, – наука не «двоїстої» природи, а природи синтетичної; не механічне об'єднання даних різних наук, а своєрідний їхній сплав у рамках її предмета і змісту. Це саме синтетична, а не комплексна наука».

Погляд на криміналістику як на синтетичну, інтегральну галузь знань сприяє розумінню її єдності в системі державного управління: втрачає зміст поділ техніки й інших її розділів на складові їхнього знання, затверджується невід'ємна приналежність техніки до системи криміналістичних знань.

У зв'язку із цим змінюється й зміст криміналістичної техніки, причому всіх її складових: наукових положень, техніко-криміналістичних методів і засобів. Наукові положення криміналістичної техніки поповнюються за рахунок даних, не тільки традиційно використовуваних криміналістикою, але й сучасних областей, що формуються, знання, таких як кібернетика, електроніка, інформатика. Ці нові для криміналістики дані стають базою розробки й нових техніко – криміналістичних методів і засобів.

Саме ця обставина дає нам підставу погодитися з думкою А. Ф. Волинського, що «криміналістична техніка це таке ж узагальнююче поняття, як, наприклад, «техніка зв'язку», «медична техніка», «військова техніка» тощо». Практично всі «галузеві» види криміналістичної техніки базуються у своєму розвитку на досягненнях інших природничих, технічних і гуманітарних наук, що робить очевидним їхню синтетичну, інтегральну природу. У всіх випадках має місце використання технічних засобів [118, с. 90-91]:

- 1) розроблених в інших галузях науки й техніки без їхніх конструктивних змін;
- 2) розроблених в інших галузях науки й техніки й конструктивно, функціонально пристосованих до вирішення «галузевих» завдань;
- 3) розроблених безпосередньо у відповідній галузі знання – криміналістиці.

Наведена класифікація криміналістичної техніки вказує на джерела її формування, але не відбиває зміст і специфіку результатів цього процесу.

На нашу думку, така специфіка полягає в методичному забезпеченні її використання для вирішення завдань збирання, дослідження й використання слідів злочинів (криміналістично-значимої інформації) у процесі доведення. Тобто, фотоапарати й відеокамери, усілякі аналітичні прилади й комп'ютери залишаються як такі незалежно від сфери їхнього застосування. Але вони стають криміналістичними тільки тоді, коли адаптовані, методично (для ЕОМ – програмно) пристосовані для вирішення саме техніко-криміналістичних завдань.

Подібне тлумачення змісту криміналістичної техніки може бути обґрунтоване не тільки єдністю джерел її формування (використання досягнень інших наук), але й спільністю цілей і правових основ її застосування. У якості цілей виступають розкриття й розслідування злочинів, а правовою основою є кримінально-процесуальне законодавство. Для закону й практики його реалізації байдуже, яку техніку використовував слідчий або фахівець-

криміналіст: запозичену в інших галузях науки й техніки або винайдену в криміналістиці; з конструктивними змінами або без них.

Важливо, щоб така техніка відповідала критеріям допустимості в кримінальному процесі, у тому числі була науково обґрунтована, а її застосування не створювало загроз життю й здоров'ю, не принижувало б честі й гідності громадян. Для забезпечення цих умов використання криміналістичної техніки повинне базуватися на спеціально розроблених методиках і тактичних прийомах. Тобто техніка сама по собі, незалежно від джерел її походження, безпредметна без методичного забезпечення її застосування з метою вирішення криміналістичних завдань. Саме в цьому контексті повинні визначатися поняття, зміст і практичне значення, в цілому, в системі техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів як виду діяльності [120].

Однак, необхідно звернути увагу ще на одну немаловажливу обставину, що має безпосереднє відношення до розглянутої проблеми. Мова йде про закономірності комп'ютеризації криміналістики (у тому числі й криміналістичної техніки) як відображенні загального процесу комп'ютеризації наук. У державному управлінні у галузі експертної криміналістики, як і в багатьох інших науках, відбувся якісний стрибок у розробці загальнотеоретичних і методологічних проблем. При цьому в якості найбільш перспективних напрямків для криміналістичної техніки були визначені математизація й комп'ютеризація.

У цей час неможливо уявити криміналістичну техніку без засобів автоматизації й обчислювальної техніки: аналітичні прилади – без комп'ютера; криміналістичні обліки – без програм, що базуються на ЕОМ. При цьому засобом криміналістичної техніки стає не просто ЕОМ, а система комп'ютерних технологій з необхідним програмним забезпеченням, розробленим для вирішення техніко-криміналістичних завдань.

Акцентуючи увагу на проблемі ЕОМ як засобі криміналістичної техніки, ми виходимо з розуміння його виняткового значення в цілому для практики

розкриття й розслідування злочинів:

– освоєння можливостей ЕОМ криміналістикою неминує спричиняє нагальну потребу відповідного вдосконалення традиційних методів і засобів криміналістичної техніки;

– освоєння криміналістикою ЕОМ і заснованих на їхньому застосуванні інформаційних технологій сполучене з необхідністю вирішення ряду не тільки методичних, але й організаційних, правових проблем.

Питання про відношення подібних проблем до предмету експертної криміналістики залишається дискусійним. Однак безперечно, що ніяка інша наука поки не вивчає й навряд чи буде вивчати ці проблеми стосовно до криміналістичних завдань. Подібні проблеми без участі фахівців- предметників, тобто самих експертів-криміналістів, просто нерозв'язні [125, с. 67].

Резюмуючи сказане, можна висловити кілька концептуальних положень.

1. Державне управління розвитком експертно-криміналістичної галузі взагалі і криміналістичної техніки окремо – не випадкова сукупність технічних засобів, а їх цілісна система, вироблена на науковій основі шляхом вивчення й узагальнення практики боротьби зі злочинністю й активного використання природних і технічних наук. «Науково вироблена система» дозволяє уникнути двозначності поняття й показує, що мова йде не про суму знарядь праці, а про розділ науки.

2. Техніко-криміналістичні засоби, що застосовуються в слідчій роботі, є системою загально-технічних, пристосованих і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристосувань, матеріалів, а також методів і прийомів їхнього застосування з метою найбільш ефективного проведення попереднього розслідування, дізнання й попередження злочинів.

Техніко-криміналістичні методи й засоби по своєму походженню двоякого роду: розроблені в криміналістиці й привнесені в неї з інших галузей науки й техніки (з конструктивними змінами або без них).

3. Криміналістична техніка, як і в цілому криміналістика, за своєю природою синтетична, інтегральна галузь знання. Джерелами її розвитку є

досягнення природничих, технічних, гуманітарних, у тому числі правових наук.

Ґрунтуючись на цих положеннях, поняття криміналістичної техніки можна визначити в такий спосіб.

Криміналістична техніка – це розділ криміналістики, що представляє собою науково вироблену систему знань, розроблених і пристосованих на їхній основі технічних засобів і методів по збиранню, дослідженню й використанню криміналістично-значимої інформації з метою встановлення істини в кримінальному судочинстві.

Такий підхід до розгляду поняття криміналістичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ для забезпечення державної безпеки, з одного боку, розширює це поняття, включаючи систему знань, покликаних за законом вирішувати завдання розкриття й розслідування злочинів, і систему відповідної криміналістичної підготовки фахівців, з іншого боку – обмежує його межами техніки, крім інших напрямків (тактики, методики) впровадження криміналістичних знань у практику.

Можливо, для криміналістичного забезпечення діяльності, криміналістична техніка, засоби й методи мають ключове значення, але стосовно до завдань розслідування окремих видів злочинів протиставляти її іншим розділам криміналістики, на нашу думку, було б не зовсім правильно. У цьому сенсі, ми вважаємо, більш краща позиція В. А. Волинського, у якій більш чітко проє структура техніко-криміналістичного забезпечення, що включає в себе такі елементи, як організаційне, правове, науково-методичне, техніко-криміналістичне, кадрове (у частині криміналістичної підготовки кадрів) забезпечення.

Ми вважаємо, що техніко-криміналістичне забезпечення як різновид людської діяльності може бути розглянуте з позиції системно-діяльнісного підходу. «Склад діяльності», що визначає структуру техніко-криміналістичного забезпечення, залежно від ступеня деталізації складових частин може бути представлений по-різному. У найбільш узагальненому виді для цього прийнятна так звана технічна формула як сукупність трьох компонентів:

суб'єкти й об'єкти діяльності й сам процес («власне діяльність», що виступає як необхідний зв'язок між ними). Під суб'єктами маються на увазі особи й органи, наділені відповідними компетенціями й можливостями. Криміналістична техніка, якій відповідають спеціальні пізнання й виникаючі при їхньому використанні в розкритті й розслідуванні злочинів суспільні (організаційно-правові) відносини становлять основний зміст об'єкта техніко-криміналістичного забезпечення.

Структура діяльності компонента системи дуже складна і її, з метою зручності, слід диференціювати. У «власне діяльність» виділяється суб'єктивна сторона, з якої можна визначити мету й завдання (визначальні предмет) техніко-криміналістичного забезпечення, а також об'єктивна сторона, що включає різноманітні дії (процеси) з забезпечення й наслідки таких дій (їхні результати). При цьому відповідність отриманих результатів цілям розслідування є визначальною умовою цілісності розглянутої системи і її розвитку для забезпечення державної безпеки [132].

У свою чергу, об'єктивна сторона забезпечення може бути розділена на самостійні види діяльності. Так, процес забезпечення містить у собі дії по розробці, впровадженні й застосуванні криміналістичної техніки, формуванні відповідних спеціальних пізнань тощо. Самі по собі перераховані види діяльності також можуть бути предметом системно-діяльного підходу.

Залежно від змісту дій можна виділити правові, організаційні, кадрові, матеріально-технічні, інформаційні й інші форми забезпечення, які мають свою специфіку в різних видах діяльності. Так, забезпечення «розробки» нової криміналістичної техніки буде принципово відрізнятися від її застосування як форми забезпечення.

Нарешті, самі дії, залежно від конкретних завдань забезпечення можна розчленувати на складові їхньої операції, виконувані за допомогою тих або інших засобів, комбінація яких являє собою спосіб дії.

Слід відмітити, що склад і зміст суб'єктів і об'єктів діяльності також буде диференціюватися залежно від видів і форм забезпечення, а також специфіки

вирішених техніко-криміналістичних завдань.

У свою чергу, оскільки будь-яка діяльність припускає зміну (перехід з одного стану в інший), вона, як і всяка динамічна система, має просторово-тимчасові параметри й зв'язки («місце» і «час» діяльності) між елементами системи. У силу того, що діяльність має довжину в часі, у її структурі виділяється первісна й наступні фази. Саме на цій основі, на нашу думку, базується пропозиція В. А. Волинського про виділення двох етапів організаційного механізму державного управління техніко-криміналістичного забезпечення [135, с. 112]:

- перший – створення умов постійної готовності;
- другий – практична реалізація цих умов у кожному конкретному випадку розкриття й розслідування злочинів.

У принципі, процес техніко-криміналістичного забезпечення може бути структурований і більш глибоко, залежно від складових його операцій: наприклад, розробки криміналістичної техніки, її впровадження, експлуатації тощо.

Слід також дати загальну характеристику організаційного механізму державного управління системою техніко-криміналістичного забезпечення, що дозволяє виділити її головні істотні ознаки.

1. Визначальними в даній системі є специфічні цілі й завдання діяльності з розкриття й розслідування злочинів, що дозволяє виділити техніко-криміналістичне забезпечення серед інших видів людської діяльності.

2. В основі техніко-криміналістичного забезпечення лежать наукові положення багатьох галузей наукового знання, що дозволяє говорити про науково вироблену систему.

3. Інформаційна спрямованість техніко-криміналістичного забезпечення дозволяє розглядати його як компонент загальної системи інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності, зокрема, спрямованої на розкриття й розслідування злочинів для забезпечення громадського порядку та державної безпеки взагалі.

4. Разом з тим, техніко-криміналістичне забезпечення саме є керуючою системою – системою, спрямованою на врегулювання процесів, пов'язаних із застосуванням криміналістичної техніки й відповідних їй спеціальних пізнань.

Таким чином, у системі організаційного механізму техніко-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів слід розрізняти:

– по-перше, саме формування такої системи (удосконалення її правової бази, організацію криміналістичної підготовки й діяльності слідчих, оперативних працівників, експертів-криміналістів, їхнє забезпечення сучасними засобами криміналістичної техніки й науково-методичними рекомендаціями з її застосування),

– по-друге, реалізацію можливостей такої системи в повсякденній практиці розкриття й розслідування злочинів, що забезпечується результатами формування цієї системи, її станом.

Інакше кажучи, практична реалізація можливостей техніко-криміналістичного забезпечення припускає системність підходу до вирішення відповідних проблем, здійснення цілеспрямованої, планомірної діяльності. У свою чергу, така діяльність не може бути успішною без її відповідного методичного забезпечення, без теоретичних розробок проблем техніко-криміналістичного забезпечення.

3.3. Основні етапи становлення кадрового потенціалу експертів-криміналістів

Позитивні зміни, що відбуваються в Україні, не вільні від негативних проявів у суспільстві і, зокрема, злочинних. Державою реалізуються адекватні заходи, спрямовані на соціальний і правовий захист кожної людини на території Української держави від протиправних дій, розроблені урядові програми боротьби зі злочинністю.

Правоохоронні органи вживають різних заходів з підвищення

ефективності розкриття й розслідування злочинів, але результати їхньої діяльності дотепер не дозволили повною мірою досягнути поставленої перед ними мети. У зв'язку з цим, підвищується значимість використання наукових і технічних засобів і методів, що входять в арсенал правоохоронних органів і, відповідно, експертно-криміналістичної діяльності.

Відомо, що розкриття й розслідування злочинів усе більшою мірою вимагає використання спеціальних знань, а також науково-технічних засобів і методів. Цим підтверджується, що експертно-криміналістична діяльність є важливим і діючим інструментом у здійсненні правосуддя в цілому. Кваліфіковане використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві здійснюється експертно-криміналістичними підрозділами, якими при розслідуванні й судовому розгляді кримінальних справ найбільше ефективно й оперативно застосовується вся сукупність сучасних науково-технічних засобів і методів [141, с. 67].

Процес розкриття й розслідування практично кожного злочину супроводжується експертно-криміналістичним забезпеченням. Він пов'язаний з участю співробітників експертно-криміналістичних підрозділів як фахівців в оперативно-розшукових заходах, що передують порушенню кримінальної справи, на стадії порушення кримінальної справи, у слідчих діях з метою сприяння в збиранні, дослідженні й оцінці доказів, а також з проведенням судових експертиз.

Експертно-криміналістичне забезпечення виражається не тільки в процесуальних діях, але й у проведенні співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів, органів внутрішніх справ заходів поза рамками кримінального процесу.

Незважаючи на значні досягнення в багатьох напрямках експертно-криміналістичної діяльності, слід зазначити наявність у ній ряду істотних невирішених проблем, що негативно позначається на ролі експертно-криміналістичних підрозділів у кримінальному судочинстві.

Аналіз експертно-криміналістичної діяльності свідчить про недостатньо

повне задоволення потреб правоохоронних органів у використанні спеціальних знань. Однієї із причин цього є неповна відповідність напрямку й ступеню розвитку наукових основ експертно-криміналістичної діяльності практичним потребам.

Виникнення подібних ситуацій у науково-практичній області є сигналом про необхідність проведення методологічного аналізу відповідної системи наукового знання, спрямованого як на змістовні посилення його одержання, так і на пізнавальні процеси. Методологічний аналіз наукового знання має на увазі, насамперед, звертання до його основ, концептуального базису. З метою вдосконалення експертно-криміналістичної діяльності потрібно й удосконалення її правової регламентації. Є також ряд проблем, що стосуються інституціональних і функціональних аспектів експертних підрозділів, що не дозволяє їм виконувати поставлені завдання на чинному рівні.

Буде слушним відзначити, що найбільш відпрацьована організаційна сторона експертно-криміналістичної діяльності: прийняті відомчі розпорядження, накази й інші нормативні документи, що регламентують основні її напрямки. Цього не можна сказати стосовно до змістовної частини експертно-криміналістичної діяльності – вона лише фрагментарно розглядається в прикордонних галузях наукового знання й науково-практичної діяльності, а саме, підготовка кадрів та методика проведення дослідження.

Тому, для забезпечення права осіб, залучених у сферу кримінального судочинства засобами спеціальних знань, а також здійснення судочинства на основі рівноправності сторін, крім процесуального законодавства, необхідно провести опрацювання та удосконалення на державному рівні нормативних актів й положень, для якісного проведення реформування правоохоронної сфери та забезпечення державної безпеки. Як відомо, у сферу правовідносин, що виникають у зв'язку з використанням спеціальних знань, залучені суб'єкти, які наділені владними повноваженнями (правоохоронні органи і посадові особи, що призначають і проводять судові експертизи), що так і не мають розпорядчих функцій, але володіють певними правами й обов'язками (учасники

кримінального процесу, що мають у справі самостійний правовий інтерес).

Безсумнівно, що основними носіями спеціальних знань у кримінальному судочинстві є експертно-криміналістичні підрозділи.

Використання спеціальних знань в експертно-криміналістичній діяльності регламентуються нормами, закріпленими законодавством України,

У цей час помітно зростає роль правового механізму державного управління різних видів суспільних відносин. Це є відображенням багатьох позитивних процесів перетворення Української держави. Підвищення значимості права й законності, правотворчої діяльності в умовах побудови правової держави є найбільш важливим завданням. Функцією права є не проста зміна деяких механізмів взаємодії процесів, а сприяння врегулюванню всієї правової системи державно-управлінської діяльності [145].

У ході правотворчості повинна забезпечуватися загальна погодженість чинних законів і інших нормативних актів, що регламентують розглянуту систему правових відносин. Адже займаючись підготовкою проектів нормативних правових актів, у той же час необхідно вирішувати проблеми, пов'язані з відповідністю підготовлених проектів вимогам законності. Погоджуючись із думкою Н. Н. Червякова, відзначимо, що положення окремих відомчих актів дублюють основні аспекти державних законів, а деяким нормам відомчих актів, притаманні риси формалізму, декларативності, невідповідності вимогам юридичної техніки. Ефективність і якість відомчих актів визначається науковою обґрунтованістю й системністю їхнього розвитку. Правотворчі відносини, що складаються в процесі управлінської діяльності, мають ряд специфічних рис, повною мірою стосовних і до діяльності МВС. Вони характеризуються не тільки особливим предметом регулювання, але й доповнюються принципами єдиноначальності. Взаємодія експертно-криміналістичних підрозділів здійснюється фактично з усіма підрозділами структури органів внутрішніх справ. Основою для взаємодії є процесуально-правові, відомчі нормативні положення. Не зупиняючись на основах взаємодії, висвітлених у літературі і, враховуючи, що відбуваються перетворення в

експертно-криміналістичній службі, розглянемо найбільш важливі аспекти й перспективи взаємодії з органами, що здійснюють кримінально-процесуальну, оперативно-розшукову, адміністративно-правову й кримінально-судову діяльність.

Використання можливостей експертно-криміналістичних підрозділів у розкритті й розслідуванні злочинів є головною метою експертно-криміналістичної діяльності. Одним з перспективних напрямків є розробка й впровадження в практику методики експертного аналізу окремих видів злочинів. Як вважає С. Ф. Бичкова «в організаційному плані формування «приватних методик експертного аналізу» є основою найбільш, на наш погляд, ефективної організації науково-виробничої структури судово-експертної установи, що припускає виділення підрозділів не по об'єктно-методному напрямку, а виходячи з конкретних видів злочинів, обставини яких підлягають дослідженню з використанням спеціальних знань [156]. Це, безсумнівно, приведе до більш повного задоволення потреб органів розслідування в цей час і, тим більше, у перспективі, при формуванні експертних технологічних схем, що передбачають повне проходження матеріалів у межах судово-експертної установи.

Дане положення було апробовано нами на практиці: для підвищення оперативності й ефективності функціонування експертно-криміналістичних підрозділів їх структура була сформована саме з урахуванням конкретних видів злочинів. При цьому підрозділи експертно-криміналістичної служби іменувалися за аналогією з підрозділами слідчої служби. Результати зазначених перетворень показали, що нова організація підвищує ефективність взаємодії експертно-криміналістичних підрозділів з органами дізнання й слідства у випадках, коли їхня штатна чисельність знаходиться на належному рівні.

В інших випадках формування спеціалізованих експертно-криміналістичних підрозділів недоцільно. Створення і функціонування таких порівняно з нечисленних підрозділів представляється більш ефективним по об'єктно-методній ознаці.

Інакше, з одного боку, неможливо здійснити оптимальний поділ на управління (відділи, відділення, групи) за видами злочинів, з іншого боку – штатна чисельність структури залежить від рівня злочинності на місцях, а отже, формування зазначеної структури нераціонально. Для обох випадків нами розроблена типова структура. Крім ефективності експертно-криміналістичної діяльності, така схема структур поліпшує й вирішення організаційних питань [157]. Зокрема, виконання завдання за одним з напрямків діяльності підрозділу, сформованим за об'єктно-методним принципом, проходить наступні інстанції від вказівки начальника центру до безпосереднього виконавця: начальник центру (вищий рівень) – заступник начальника центру – начальник відділу (відповідного напрямку) – начальник сектору (середній рівень) – і так далі.

Позитивну сторону, цього рішення відзначили при проведенні анкетування самі співробітники експертно-криміналістичних підрозділів, створених за такою схемою. Фактично буде досягнуте підвищення оперативності виконання завдання за рахунок зменшення числа суб'єктів, що брали участь у процедурі реалізації завдання.

Позитивного ефекту можна чекати також і відносно системи кураторства центральних органів, сформованого за певними напрямках діяльності, над територіальними органами.

Створення в експертно-криміналістичних підрозділах спеціалізованих груп з урахуванням складу злочинів також є досить актуальним і позитивно вплине на процес розкриття й розслідування злочинів у цілому.

Для реалізації перерахованих вище напрямків потрібно своєчасно сформуванати систему експертного знання, що відповідає реальним запитами сучасності. Оскільки зазначене вимагає самостійного монографічного дослідження, ми обмежимося однієї зі стадій побудови даної системи – уточненням визначення експертного завдання, що відіграє значну роль, у зв'язку з новим підходом до реалізації можливостей судової експертизи в розкритті й розслідуванні злочинів.

Під завданнями експертизи А. Р. Шляхів пропонує розуміти

«...можливість встановлення фактичних даних, що узагальнюють зміст предмета судової експертизи, відповідно до потреб слідчо-судової практики й досягненнями теорії й методики судових експертиз».

Як уважає Н. Т. Малаховська, експертними завданнями є «питання слідчо-судової практики, на які може відповісти експерт, проводячи експертизу конкретного об'єкта за допомогою методик, призначених для дослідження даних об'єктів, заснованих на знаннях, що входять у відповідну предметну науку».

Таким чином, можна резюмувати, що вирішення завдання експертом припускає витяг певної інформації за рахунок перетворення потенційної інформації, закладеної в досліджуваних об'єктах.

Як вірно вважає Г. Л. Грановський, експертне завдання визначається «як об'єкт експертної діяльності, спрямованої на перетворення потенційної доказової інформації, що отримується для проведення експертизи в якості вихідних даних матеріалів справи, в актуальну доказову інформацію, яка може бути використана для правильного розкриття кримінальної або цивільної справи [161].

Щодо розглянутої теми можна констатувати, що формування поняття експертного завдання, відповідно до теорії експертного аналізу окремих видів злочинів, повинне ґрунтуватися на елементі механізму розслідуваної події злочину. Розглядаючи експертні завдання щодо процесу доведення, при цьому підтримуючи пропозицію С. Ф. Бичкової про те, що «... за аналогією зі слідчо-експертними ситуаціями можуть бути названі слідчо-експертними або експертними криміналістичними завданнями», ми вважаємося, буде більш вірним називати експертно-криміналістичними завданнями. Це впливає із запропонованої раніше нами як самої теорії експертно-криміналістичної діяльності, так і результатів практичного здійснення методики експертного аналізу окремих видів злочинів. Тоді на основі визначення поняття слідчо-експертного (криміналістичного експертного) завдання як предмета експертної діяльності, формулюється визначення експертно-криміналістичного завдання.

Експертно-криміналістичне завдання виступає як предмет експертно-криміналістичної діяльності з перетворення потенційної доказової інформації, що отримується в матеріально-фіксованих джерелах, у криміналістично-значиму інформацію про елементи механізму злочину.

Немаловажливим значення в розкритті змісту поняття експертно-криміналістичного завдання відіграє його класифікація.

На сьогодні у літературі приводиться ряд класифікацій експертних завдань. Так, із цього приводу А. Р. Шляхів пише, що «диференціювання завдань судової експертизи припустиме й корисне з урахуванням груп обставин кримінальної справи, що підлягають доведенню. Не менш цікаво провести їх диференціювання за елементами чотирьох ознак складу злочину (а далі за окремими категоріями справ, що поки ще ніким не розглядалися) [164].

Їх можна розділити й за основними групами об'єктів судової експертизи, хоча розподіл за даною підставою для слідчих і суддів менш значимий, але може виявитися цікавим для експертів. Розподіл завдань за методами їх вирішення, скоріше має дослідницьке значення – у процесі пошуку методів і розробки методик експертизи.

Серед наявних класифікацій слід зазначити варіант, запропонований А. І. Вінбергом і Н. Т. Малаховскою, що полягає в поділі завдань на діагностичні, класифікаційні, ідентифікаційні, ситуаційні рівні.

А. М. Зінін і Н. П. Майлис пропонують класифікацію експертних завдань у наступному вигляді. «Перша й головна підстава класифікації визначається предметом доведення й обставинами конкретної справи. На цій підставі завдання поділяються на: ідентифікаційні, діагностичні, класифікаційні, ситуалогічні (ситуаційні) та інтеграційні.

Друга підстава – умова завдання. Воно може бути таким, що для вирішення досить правил, розроблених наукою. Такі завдання називаються стандартними. Структура стандартного завдання завжди містить вихідні дані, достатні для її вирішення. Ці дані представлені в явному вигляді, їх потрібно перетворити й заповнити пробіли. Такі вихідні дані визначають можливість

рішення відповідно до розробленого алгоритму.

Якщо ж умова незвичайна й не можна використовувати згадані правила, то завдання зводяться до нестандартних (евристичних), що вимагає від експерта самостійного пошуку.

На думку Ю.Г. Корухова експертні завдання слід ділити на класифікаційні, діагностичні й ідентифікаційні залежно від форми зв'язків, установлюваних з їхньою допомогою .

У той же час, зазначені правила для класифікації експертних завдань не зовсім ідеальні, тому що їхня структура залежна від слідчих завдань.

М. Я. Сегай і В. К. Стринжа вважають, що причиною є «відсутність чітких критеріїв, що розмежовують функції криміналістичної ідентифікації, діагностики й ситуалогії». Насправді, немає строгого розмежування між зазначеними рівнями, де використовуються методи ідентифікації, діагностики й ситуалогії [167, с. 115-116].

Переходячи до класифікації експертно-криміналістичних завдань, слід зазначити, що потрібна інша підстава, ніж наведена вище, хоча може бути застосована й інша, але тільки як одна з її характеристик.

С. Ф. Бичкова пропонує в якості підстав для класифікації експертних криміналістичних завдань прийняти:

- елемент механізму розслідуваної події (ціль);
- комплекс вихідних матеріалів, що надаються в розпорядження експерта, у сукупності з безпосередніми завданнями експертного дослідження (умови);
- організаційно-методичні особливості схеми вирішення завдання (проста; інтегративна)».

Виходячи із цілей, об'єктів, суб'єктів і предмета експертно-криміналістичної діяльності, на наш погляд, підставами для класифікації експертно-криміналістичних завдань повинні бути:

- елемент механізму розслідуваного злочину;
- техніко-криміналістичне забезпечення розслідуваного злочину;

- методи й техніка отримання криміналістично-значимої інформації, що міститься в представлених для дослідження матеріалах;
- підслідність злочину;
- комплекс способів і методів рішення завдань.

Правильне формулювання поняття експертно-криміналістичних завдань, розкриття їхнього змісту й класифікація буде основою для успішного їхнього вирішення. Даний напрямок є актуальним, тому що на ньому будується методика експертного аналізу окремих видів злочинів, розробка якої впливає на підвищення ефективності розкриття й розслідування злочинів. Іншим, не менш важливим напрямком підвищення ефективності взаємодії експертно-криміналістичних підрозділів з підрозділами органів внутрішніх справ є використання співробітниками криміналістичних знань для виконання попереднього дослідження. Даному питанню приділена увага в роботах багатьох учених [173, 194] та ін. Нами дана тема розглядається і тут ми пропонуємо проаналізувати можливі варіанти оформлення й використання результатів попередніх досліджень.

Враховуючи весь спектр експертно-криміналістичної діяльності, дослідження, проведені співробітниками, можна розділити на два види:

- виконані в рамках слідчої дії;
- виконані в рамках службової діяльності.

Дослідження, виконані співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів в рамках слідчої дії. Хід і результати дослідження відображається в протоколі або в офіційному документі, що долучається до кримінальної справи. Залежно від цього може бути два варіанти оформлення ходу й результатів дослідження фахівцем.

Перший варіант припускає відображення ходу дослідження безпосередньо в протоколі слідчої дії. Особою, що формує протокол, хід дослідження й результат заносяться в тому порядку, у якому вони здійснювалися. У протоколі вказується: ким, на якій підставі зроблене дослідження; оцінка, засвідчена підписом фахівця про те, що він попереджений

про кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів; що потрібно встановити дослідженням; які об'єкти були піддані дослідженню; які дослідження зроблені. Далі викладається повністю хід дослідження. Наводяться дані попереднього огляду, описуються методи, техніко-криміналістичні засоби, використані фахівцем. Обов'язково вказуються всі дії, які проводилися з досліджуваними об'єктами. Фіксуються виявлені ознаки й властивості досліджуваних об'єктів, дається їхня оцінка. Висновки містять обґрунтовані резюме за фактами, установленими у ході дослідження. Обов'язково вказується об'єкт, у відношенні якого висловлюється певне судження. Зміст синтезуючої частини повинен бути чітким, логічним і ясним.

Другий варіант припускає офіційний документ. Нами пропонується йменувати його «висновок фахівця». Як вказувалося, ознакою дослідження є необхідність використання спеціальних знань. Як відомо, є явна відмінність між умовиводом і повідомленням про подію. Якщо повідомлення про яку-небудь подію ґрунтується на безпосередньому відчутті й сприйнятті, то для умовиводу потрібен логічний аналіз і синтез наявних даних. Виходячи із цього, вважаємо більш прийнятним за змістом і значенням поняття «висновок». Таким чином, словом «висновок» позначаємо як сам офіційний документ, так і результат дослідження, проведеного фахівцем.

Структура висновку фахівця складається із частин, що послідовно викладаються:

- вступна;
- дослідницька;
- висновки.

На наш погляд, у першій частині повинно відбитися: коли, де, ким, на якій підставі зроблене дослідження; оцінка, засвідчена підписом фахівця про те, що він попереджений про кримінальну відповідальність за дачу неправильного висновку й за фальсифікацію доказів; що потрібно встановити дослідженням; хто був присутній при проведенні дослідження і які давав пояснення; які матеріали кримінальної справи фахівець використовував; які об'єкти були

піддані дослідженню; які дослідження зроблені.

У другій частині викладається повністю хід дослідження. Наводяться дані попереднього огляду, описуються методи, техніко-криміналістичні засоби, використані фахівцем. Обов'язково вказуються всі дії, які проводилися з досліджуваними об'єктами. Фіксуються виявлені ознаки й властивості досліджуваних об'єктів, дається їхня оцінка. Після аналізу даних, проводиться порівняльне дослідження. Результати повинні свідчити не тільки про збіг або відмінність ознак, але й логічну й правильну аргументацію. Частина висновків містить обґрунтовані резюме за фактами, установленими у ході дослідження. Обов'язково вказується об'єкт, стосовно якого висловлюється певне судження. Зміст синтезуючої частини повинен бути чітким, логічним і ясным.

Саме дослідження, як показує зроблений аналіз, складається із трьох розділів [220]:

- попереднього;
- аналітико-синтетичного;
- заключного.

Як відомо, аналіз і синтез – процес уявного або фактичного розкладання цілого на складові частини й возз'єднання цілого із частин. Розчленовування цілого на складові частини дозволяє виявити будову досліджуваного об'єкта, його структуру, а синтез поєднує в єдине ціле частини, властивості, відносини, виділені за допомогою аналізу. Перший розділ дослідження включає огляд матеріалів, підготовку техніко-криміналістичних засобів, планування ходу проведення й застосування спеціальних методів. Слід урахувати, що об'єкти не повинні зазнати дослідження методами, що видозмінюють первісний їхній стан. Практика показує, що доцільно представляти фахівцеві всі матеріали справи, у тому числі протоколи раніше проведених слідчих дій. У той же час для забезпечення повної об'єктивності дослідження не бажано ознайомлювати фахівця з обставинами, що не мають прямого відношення до предмета дослідження. Фахівець проводить вивчення достатності представлених матеріалів для проведення дослідження. Складає запит за відсутньою

інформацією або об'єктам.

Другий розділ дослідження передбачає вивчення загальних і приватних ознак кожного об'єкта, у тому числі й експериментального матеріалу. За встановленими ознаками дається аналітична оцінка. При наявності експериментальних зразків проводиться порівняльний аналіз між ними й виявленими загальними й приватними ознаками досліджуваних об'єктів. По кожному встановленому випадкові співпадаючих ознак, що й різняться, приводиться оцінка отриманих даних фахівцем [223].

У заключному розділі відбувається процедура формулювання висновків. Необхідно відзначити, що обставинами справи, що ставляться до предмета дослідження, безпосередньо впливають на підсумковий результат. Отже, при оцінці результатів фахівцеві необхідні знання обставин справи, що ставляться до предмета дослідження.

Дослідження, виконані співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів у рамках службової діяльності.

До основних функцій експертно-криміналістичних підрозділів, крім участі в слідчих діях, ставиться участь в оперативно-розшукових заходах і ведення криміналістичних обліків. У ході виконання завдання експертами складаються документи, що містять результати дослідження із представлених матеріалів. Такі документи не мають процесуального статусу й не визначені ніякими нормативними актами. Нами пропонується визначати всі зазначені дослідження, які проведені в рамках службової діяльності. Форму й структуру вводимо у вигляді «довідки криміналіста». У даному документі необхідно відображати інформацію про особу, що виконала дане дослідження, його стаж роботи й освіту, вид виконуваної дії, яке дослідження проведене, що потрібно досліджувати, які спеціальні методи й техніко-криміналістичні засоби були застосовані, висновки.

І третім напрямком правового механізму державного управління для підвищення ефективності взаємодії експертно-криміналістичних підрозділів з підрозділами органів внутрішніх справ є формування, ведення й використання

експертно-криміналістичних обліків, колекцій і довідково-інформаційних фондів органів внутрішніх справ.

Важливою основою для підвищення ефективності експертно-криміналістичної діяльності є її інформаційне забезпечення.

Змісту поняття «інформація» приділено в літературі досить багато уваги, у зв'язку із цим відзначимо лише два моменти. У криміналістиці під «криміналістично значимою інформацією» розуміються «відомості, дані, що мають відношення до розкриття й розслідуванню злочину». І друге: поряд із криміналістично-значимою інформацією в публікаціях зустрічаються інші варіанти поняття, наприклад, «криміналістична інформація». Своє негативне ставлення до такого формулювання не раз висловлював Р. С. Белкін: «...термін «криміналістична інформація» беззмістовний і безпредметний. Він не несе ніякого значеннєвого навантаження, оскільки неможливо визначити, яка інформація є криміналістичною, а не процесуальною або оперативною, які джерела винятково її. У природі не існує такої інформації, а є лише криміналістично значима інформація, яка означає будь-яку інформацію, що використовується для вирішення криміналістичних завдань, незалежно від її роду й джерел. А з погляду засобів, завдань і цілей доведення, інформація може бути тільки доказовою або такою, що орієнтує» [227].

Будь-яка криміналістично-значима інформація для інформаційного забезпечення процесу розкриття й розслідування злочинів повинна фіксуватися, зазнавати обробки й надалі надходити в накопичувальні системи, які є інформаційними або інформаційно-пошуковими.

У цей час головним завданням у цьому напрямку є створення нових автоматизованих інформаційно-пошукових систем, формування яких повинне здійснюватися в кілька етапів.

Перший етап – створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем конкретного обліку в підрозділах нижчого й середнього рівня. Створення бази даних.

Другий етап – об'єднання автоматизованих інформаційно-пошукових

систем конкретного обліку в підрозділах нижчого й середнього рівня в єдину систему за допомогою обміну базами даних між собою для взаємоперевірок.

Третій етап – створення єдиних територіальних автоматизованих інформаційно-пошукових систем конкретного виду обліку. Обмін базами даних між собою для взаємоперевірок.

Четвертий етап – створення автоматизованих інформаційно-пошукових систем конкретного обліку у верхньому рівні. Створення бази даних за рахунок їх копіювання або обміну.

П'ятий етап – реалізація договору між творцями автоматизованих інформаційно-пошукових систем конкретного обліку про обмін базами даних і забезпечення сумісності програмних продуктів між собою.

Шостий етап – вирішення аналогічних завдань із територіальними підрозділами суміжних держав.

Сьомий етап – об'єднання наявних автоматизованих інформаційно-пошукових систем конкретного обліку в єдину систему. Обмін базами даних із суміжними державами.

Вважаємо, що в цьому полягають актуальні проблеми автоматизації криміналістичних обліків і колекцій.

Розглянуті нами напрямки підвищення ефективності взаємодії експертно-криміналістичних підрозділів з підрозділами органів внутрішніх справ, зрозуміло, не є вичерпними. Актуальні й інші напрямки, до прикладу, участь експертів-криміналістів у заходах щодо попередження злочинів. Однак, ми визначили за необхідне привести зазначені напрямки як найбільш актуальні сьогодні [232].

На сьогоднішній день при формуванні професійних якостей експерта-криміналіста необхідно враховувати наступні об'єктивні й суб'єктивні фактори, що впливають на суспільство:

- постійне вдосконалення науково-технічних засобів;
- збільшення обсягів інформації (у загальному розумінні цього слова) у геометричній прогресії;

- зростання злочинів, вчинених складними й витонченими способами;
- зміна політичної й економічної ситуації в країні;
- зміна менталітету людини тощо.

На нашу думку, на основі запропонованої нами теорії експертно-криміналістичної діяльності в реформі з підготовки експертів-криміналістів слід сконцентрувати основну увагу на спеціалізації експертів-криміналістів не тільки по об'єктно-методному принципу, але й за конкретними видами злочинів. У цей час відзначається, що успішно застосовувані раніше методи розкриття вже не спрацьовують. Причиною є як «грамотність» людини, що скоїла злочин, так і правові зміни, відповідно до яких деякі способи й засоби є незаконними. Слід також зазначити активізацію зусиль адвокатів у ході процесу розслідування кримінальної справи. У цій ситуації помітно зростає роль експерта-криміналіста в розкритті й розслідуванні злочину. Іноді тільки завдяки використанню спеціальних знань експертів-криміналістів вдається успішно розкрити злочин і розслідувати кримінальну справу. Виходячи із цього, модель професійної фігури експерта-криміналіста бачиться як особа, що володіє різними знаннями в багатьох галузях науки й техніки одночасно і досконало, що володіє навичками й уміннями застосування основних технічних засобів, прийнятих на озброєння органами внутрішніх справ. Очевидно, людські можливості не завжди відповідають цим вимогам. У той же час, аналіз багатьох публікацій на тему підготовки експертів-криміналістів показує, що автори не до кінця прийшли до єдиної думки щодо цього процесу. Ще раз підкреслює об'єктивність поділу за двома спеціальностями:

- експерт-криміналіст (судовий експерт);
- криміналіст.

Кожна із зазначених спеціальностей також повинна мати на увазі спеціалізацію, але не більш, ніж за двома-трьома напрямками. Експерт-криміналіст, що одержує право виконання дактилоскопічної, трасологічної, судово-балістичної, почеркознавчої і портретної експертизи, а також техніко-криміналістичної експертизи документів і експертизи холодної зброї, як

показують результати тестування, в основному, проводить експертизи за двома-трьома конкретним напрямкам. З іншого боку, помітне зростання нових методів дослідження, а також поява нових, раніше не досліджених як вид, об'єктів і предметів свідчать про ускладнення експертизи в науковому й методичному змісті. Для успішного вирішення експертних завдань необхідне постійне самовдосконалення експерта. Якщо враховувати тільки обсяг роботи експерта-криміналіста, відповідно до процесуальних і службових функцій і завдань, то можна стверджувати про нереальність сказаного [239]. Тому випускникові за фахом «експерт-криміналіст» слід надавати право проведення експертиз за конкретними напрямками, наприклад, криміналістичне дослідження документів. У цьому випадку, можна бути впевненим у його професіоналізмі, відповідно до вимог сьогодення. Кваліфікація буде присвоюватися за допусками на проведення експертиз. Таким чином, сказане обумовлене безперервним зростанням кількості нових методів дослідження, появою нових об'єктів, що вимагають постійного самовдосконалення, а також значним обсягом роботи експерта-криміналіста, відповідно до його процесуальних і службових функцій для забезпечення громадського порядку та державної безпеки в цілому.

Аналогічна ситуація й зі спеціальністю «криміналіст». Як правило, в експертно-криміналістичних підрозділах формується графік чергувань співробітників, які входять у слідчо-оперативні групи. При необхідності вони беруть участь у якості фахівців у слідчих діях, а також беруть участь в оперативно-пошукових заходах. Судячи з результатів тестування, у графік чергувань включаються всі співробітники. Однак, уявіть експерта-криміналіста, який має профіль, в основному, по криміналістичному дослідженні документів, у такій слідчій дії, як огляд місця вбивства із застосуванням вогнепальної зброї. Все-таки стереотип, створений раніше, не дозволяє визнати негативність таких ситуацій [244, с. 50]. Щодо описаного прикладу обов'язково виникне негативна реакція і основним висновком буде твердження про необхідність проведення підготовки кожного співробітника експертно-криміналістичного підрозділу до

різних видів огляду місць події і його навчання. Якщо ми говоримо про підвищення якості слідчих дій, ефективності розкриття й розслідування злочинів, то сьогодні на практиці потрібен експерт-криміналіст, який як фахівець може посприяти у виявленні, закріпленні й вилученні речових доказів при оглядах місць конкретних видів злочинів. Принаймні, гостра необхідність у фахівцях, що постійно беруть участь у слідчих діях за фактом убивства, на жаль, очевидна давно. Виходячи з викладеного, вважаємо актуальною підготовку за фахом «криміналіст». Кваліфікація повинна проводитися щодо окремих видів злочинів. При проведенні тестування цікавою була позитивна реакція збоку співробітників слідчих органів при відповіді на запитання про доцільність запропонованих варіантів спеціалізації.

Вважаємо викладене самим актуальним у професійній підготовці експертів і фахівців для органів внутрішніх справ.

Якість підготовки експертів-криміналістів залежить не тільки від вузькогалузевої компетентності викладача, але й від адекватності знань, відповідних до навичок і вмінь. Прищепити навички й уміння практичної роботи – дуже складна проблема в процесі навчання курсантів і слухачів. Нами апробовано два варіанти, які могли б принести користь у цьому напрямку навчального процесу.

Підготовка й перепідготовка експертів-криміналістів на курсах підвищення кваліфікації носить специфічний характер, у зв'язку з короткостроковістю їхнього навчання. Потрібне оптимальне співвідношення лекційних і практичних занять. Якщо очне навчання курсантів і слухачів усе таки ґрунтувалося на устояній і досить перевіреній часом методиці навчання, сформованій в Радянському Союзі, то даний вид навчання є ще маловивченим. Необхідно врахувати як людський фактор (наскільки й скільки специфічної інформації може засвоїти людина із середніми здібностями), так і питання, пов'язані з формуванням внутрішнього переконання експерта, прищеплювання навичок і вмінь у стислий термін навчання тощо.

Висновки до третього розділу

Таким чином, в третьому розділі дисертаційного дослідження було проведено системний аналіз проблем державного управління розвитком та реформуванням експертно-криміналістичної галузі для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку.

Теоретична значимість результатів дослідження визначається тим, що сформульовані основні положення, що ставляться до експертно-криміналістичної діяльності в органах внутрішніх справ, нами було розширено та поглиблено в рамках знань про цей вид діяльності. Розглянуто поглиблення уявлень про поняття спеціальних знань, їх змісту й форм використання, що сприятиме розробці концепції державного управління експертно-криміналістичною діяльністю й внесенню пропозицій з удосконалення й ефективності впровадження науково-технічних засобів у практику.

Основним результатом проведеного у третьому розділі дослідження є розгляд сучасної теорії експертно-криміналістичної діяльності в державі. Дослідження є першою монографічною роботою, присвяченою характеристиці стану й перспективам розвитку експертно-криміналістичної діяльності для забезпечення державної безпеки.

Уперше освітлена проблема використання спеціальних і криміналістичних знань у процесуальній і службовій діяльності, а також питання професійної підготовки експертів і експертів-криміналістів для органів внутрішніх справ. Зокрема, розглянуті, розроблені, уведені в науковий оборот наступні визначення й положення:

- поняття спеціальних знань, обумовлене з урахуванням природи процесу пізнання, здійснюваного в науковій сфері, з позицій забезпечення державної безпеки, їхнього зміст і форми використання;

- поняття експертно-криміналістичної діяльності, зміст і особливості експертно-криміналістичної діяльності; основні категорії загальнотеоретичних

основ експертно-криміналістичної діяльності; суб'єкт, об'єкт, предмет, мета, засоби й результати експертно-криміналістичної діяльності для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку;

– диференціація діяльності в державно-управлінській та її юридичній сфері за характером й суб'єктом державного управління;

– понятійний апарат про об'єктивізацію процесу експертних досліджень; поняття експертних систем в експертно-криміналістичній діяльності; пропозиції щодо розробки консультаційних і дослідницьких експертних систем.

– визначення суб'єктів, об'єктів, цілей, засобів і методів державного управління експертно-криміналістичної діяльності;

– концепція державного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності;

– система формування правового механізму державного управління, що включає:

а) пропозиції з удосконалення норм кримінально-процесуального законодавства, що регламентують застосування науково-технічних засобів і методів;

б) пропозиції з удосконалення нормативно-правової регламентації використання спеціальних знань, у тому числі з проведення судової експертизи;

в) пропозиції по дотриманню прав і законних інтересів учасників процесу при проведенні судових експертиз;

г) пропозиції з удосконалення відомчих нормативних актів, що стосуються роботи експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ;

– визначення місця й ролі конкретних суб'єктів використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві; диференціація процесуальних фігур експерта й фахівця;

– поняття й класифікація зразків для дослідження; пропозиції по зміні процесуальних норм щодо одержання зразків для порівняння;

- концепція інституціональних і функціональних основ організації експертно-криміналістичної діяльності;
- заходи щодо підвищення ефективності системи криміналістичних обліків і колекцій у забезпеченні розкриття й розслідування злочинів, а також попередження злочинності;
- заходи щодо вдосконалення взаємодії експертно-криміналістичних підрозділів з державними службами, органами й установами.
- основи організації науково-методичного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності;
- уявлення про сучасні можливості використання науково-технічних засобів і методів, пропозиції про вдосконалення й впровадження їх у практику й заходи щодо підвищення ефективності.
- концепція кадрового забезпечення експертно-криміналістичних підрозділів у державі в цілому;
- пропозиції з удосконалення системи програм підготовки й підвищення кваліфікації осіб, що здійснюють експертно-криміналістичну діяльність.

Таким чином, ми визначили досить мінливий характер межі між спеціальними й загальнодоступними знаннями. Знання – відображення об'єктивних характеристик дійсності у свідомості людини. Можна прийняти поділ знань на повсякденні й наукові. Повсякденні знання формуються стихійно у процесі набуття життєвого досвіду кожним індивідом. Наукові ж знання складаються в результаті вирішення конкретних пізнавальних завдань по з'ясуванню сутності явищ для досягнення повної об'єктивної істини. Взаємозв'язок між повсякденними й науковими знаннями досить тісний. Необхідні наукові знання в повсякденному житті вливаються в повсякденні, у той же час у результаті досліджень учених підтверджуються деякі закономірності з повсякденної діяльності. Таким чином, поділ знань вдається провести лише умовно.

Доцільність відокремлення експертно-криміналістичної діяльності не

тільки як поняття, але і як вартої за ним самостійної області діяльності, обумовлена причинами практичного характеру, оскільки загальновідомо, що необхідною умовою функціонування й подальшого розвитку кожного з інститутів в області державного управління є формування його основ, що носять комплексний характер, й включають теоретичні, правові й організаційні напрямки.

Безумовно, теоретичні основи «експертно-криміналістичної діяльності» повинні становити, насамперед, положення криміналістики, тому що «державне управління експертно-криміналістичною діяльністю» формується в надрах державно-управлінської науки й адаптує її дані в контексті актуальних проблем свого розвитку.

Подальший зв'язок цих областей наукових знань обумовлений тим, що при розробці проблем криміналістики повинні враховуватися можливості експертно-криміналістичної діяльності в державі, обумовлені її теорією, а при розробці останньої – положення й рекомендації криміналістики.

Розвиток системи наукового знання в області державного управління експертно-криміналістичною діяльністю здійснюється в напрямку все більшої відповідності теорії дійсності, зростання їх спільності, переходу від вивчення явищ до вивчення їхньої сутності.

Саме виникнення теоретичного рівня знань про експертно-криміналістичну діяльність є свідченням певної стадії розвитку її наукового забезпечення, якому передували етап виникнення й удосконалення її теоретичних основ.

РОЗДІЛ IV.
ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

4.1. Інноваційний підхід до державного управління експертно-криміналістичного забезпечення

Аналіз загального стану дослідженості теоретичних і прикладних аспектів профілактики злочинів свідчить про те, що питання державного управління запобіганням злочинам криміналістичними засобами і методами розглядалися вкрай рідко.

У сучасних наукових виданнях, присвячених теоретичним і прикладним проблемам криміналістики, питання криміналістичної профілактики практично не вивчаються. Публіковані в них бібліографічні списки криміналістичних робіт превентивної спрямованості, містять дані застарілих наукових досліджень, що проводилися переважно в радянський період розвитку вітчизняної держави і права [217].

Не є виключенням в цьому сенсі і результати наукової діяльності фахівців українських закладів вищої освіти системи МВД.

Приведені вище дані наших досліджень свідчать про те, що на рубежі ХХ – ХХІ століття, інтенсивність наукового пізнання теоретичних і прикладних можливостей державного управління експертно-криміналістичною проблематикою в попередженні злочинів різко знизилася. Навіть монографії і захист дисертацій, присвячених вивченню основ теорії криміналістичного попередження злочинів, не змінили ситуацію в кращу сторону, оскільки практично нічого нового в процес вдосконалення наукознавчих основ криміналістичної профілактики вони не внесли, а правовою основою їхнього

створення були застарілі норми [278]. Подальше видання і набуття чинності Кримінального процесуального кодексу поставило перед криміналістикою ряд нових проблем теоретичного і методологічного характеру в реалізації її профілактичного завдання, які не терплять зволікання і мають бути вирішені негайно.

Важлива роль у формуванні теорії і практики криміналістичного вчення про попередження злочинів належить навчальному процесу в освітніх установах системи Міністерства внутрішніх справ і Міністерства освіти і науки України. Останніми роками в нашій країні масовим тиражем видана величезна кількість навчально-методичної літератури з питань розкриття і розслідування злочинів. Проте далеко не завжди питанням криміналістичної превенції в них приділялося досить уваги.

Так, в 1998 році групою українських фахівців був підготовлений і виданий підручник, в якому, на думку авторів, був викладений повний курс криміналістики, що відповідає вимогам навчальних програм для юридичних закладів вищої освіти і що відбивав сучасні зміни в теорії і практики розвитку державного управління даної галузі [302, с. 403].

Разом з безперечними достоїнствами (зрозумілий виклад дидактичного матеріалу, наявність схем, які полегшують його правильне засвоєння), в цьому підручнику є деякі недоліки методологічного характеру. Так, при висвітленні предмета криміналістики автори узяли за основу загальноприйняте вітчизняними криміналістами визначення, розроблене Р. С. Белкіним. Проте в змісті самого підручника немає ні єдиного слова про теоретичні основи, засоби і методи криміналістичного запобігання злочинам з боку державних установ та розвитку нормативно-правового механізму державного управління. Незрозумілі також спроби викладу у вказаному підручнику питань організації розкриття і розслідування злочинів і криміналістичних версій окремо від системи наукових положень криміналістичної тактики.

У 2000 році був виданий курс криміналістики під редакцією В. Е. Корноухова, в якому уся система криміналістики була викладена врозріз з

науковими уявленнями, що склалися про структуру криміналістичної науки. При цьому В. Е. Корноухов, повертаючись до спроб, що вже робилися в першій половині минулого століття, знову запропонував систему криміналістики, що складається з двох частин: загальної теорії, що вивчає закономірності відображення злочинної діяльності в обставинах скоєння злочинів і теорію розслідування злочинів, і особливій частині, що включає методики розслідування окремих видів злочинів [334].

При цьому, розглядаючи основи теорії профілактики злочинів, В. С. Корноухов не сформулював як такого поняття державного управління проведенням криміналістичної профілактики і її підсистем, не відмежував її від інших напрямів попереджувальної діяльності держави і закону. В якості криміналістичних заходів запобігання злочинам він виділив лише своєчасне розкриття злочинів і встановлення причин і умов, що сприяли злочинам.

Такий підхід, на наш погляд, не сприяє розвитку науки криміналістики і її приватної теорії криміналістичної профілактики злочинів. Як відомо, система криміналістичної науки формувалася впродовж багатьох десятиліть шляхом трудомістких і складних досліджень предмета науки і теоретичних основ криміналістичної систематики.

Р. С. Белкін справедливо стверджував, що в системі криміналістичних знань повинно знайти відображення усе, що накопичила теорія науки, а також результати цього пізнання – засоби, прийоми і методи розкриття, розслідування і запобігання злочинам [302, с. 267].

Враховуючи ці уявлення, він дійшов висновку, що система криміналістики складається з чотирьох частин: загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і криміналістичної методики. Ця систематика перевірена часом, прийнята абсолютною більшістю фахівців і відповідає найсучаснішим потребам судового – слідчої практики боротьби із злочинністю. Для розробки іншої системи криміналістики потрібні якісь дуже вагомі підстави, які доки ще залишаються невідомими, якщо тільки вони взагалі є.

Зміст теорії криміналістичної профілактики злочинів повинен вивчатися в тій частині розділу криміналістичної тактики, який присвячений науковим основам організації слідчої діяльності. Аргументи В. Е. Корноухова про те, що його систематика враховує результати появи в криміналістиці нових знань на прикладі дослідження проблем протидії розслідуванню, проведеного В. Н. Карагодіним, яке нібито не знайшло місце в системі підручників, є необґрунтованими, оскільки прийоми злочинців, що ускладнюють їх викривання, детально описувалися у кінці XIX століття Г. Гроссом [352].

На нашу думку, способи і прийоми подолання протидії розслідуванню є відносно самостійною групою криміналістичних профілактичних заходів, разом з іншими засобами і методами криміналістичної профілактики злочинів. Загальноновизнана систематика криміналістичної науки далеко не вичерпала своїх можливостей в розробці взаємозв'язаних засобів і методів розкриття, розслідування і запобігання злочинам.

Не сприяє становленню теорії криміналістичної профілактики також позиція і такого відомого дослідника, як В. А. Зразків, який стверджує, що криміналістика досліджує виключно пошуково-пізнавальну діяльність в кримінальному судочинстві. Таке вузьке сприйняття можливостей криміналістики у боротьбі із злочинністю взагалі виключає проблеми попередження злочинів з її предмета [364].

Вивчення сучасних навчально-практичних посібників, присвячених проблемам розслідування і попередження окремих видів злочинів, свідчить про те, що одні їх розробники в недостатній мірі використовують накопичені криміналістикою знання про профілактику злочинної поведінки, здійснювану в процесі розкриття і розслідування конкретних злочинів. Питання криміналістичної превенції, як такі, ними не висвітлюються, а кримінально-процесуальні аспекти попередження злочинів викладаються гранично стисло (буквально на одній сторінці, без відповідних коментарів, з посиланнями на норми старого Кримінального кодексу України) разом з проблемами кримінології запобігання цим злочинам.

Інші автори таких посібників вважають, що профілактична робота на різних етапах розслідування злочинів ґрунтується виключно на виявленні і усуненні обставин, сприяючих скоєнню конкретних злочинів.

Наведених вище прикладів цілком вистачає для того, щоб переконатися в послабленні уваги фахівців до проблем вдосконалення теоретичних і прикладних основ профілактики злочинів засобами і методами криміналістики.

Ми вважаємо, що мета подальшого розвитку теорії криміналістичної превенції полягає в поетапній розробці комплексної системи знань, яка б повністю забезпечувала потреби судово-слідчої практики в криміналістичних засобах і методах запобігання злочинам. Вчення про криміналістичну профілактику злочинів повинне зайняти гідне місце в системі приватних криміналістичних теорій.

Поглиблене вивчення проблем криміналістичної профілактики вимагає від дослідника чіткого уявлення про розділ компетенції криміналістики і інших юридичних наук в розробці взаємозв'язаних засобів і методів запобігання злочинам. Проте, деякі недоліки теоретичного і методологічного характеру допущені, наприклад, І. Я. Фрідманом в процесі дослідження феномену криміналістичної превенції, іноді ставили під сумнів доцільність формування у вітчизняній криміналістиці вчення про криміналістичну превенцію злочинів і викликали окремі критичні зауваження збоку наукової громадськості.

Визнаючи значення робіт Р. С. Белкіна у формуванні концептуальних основ сучасної вітчизняної криміналістики, ми все ж вважаємо за необхідне відмітити, що його сумніви в частині створення теорії криміналістичної профілактики і аргументи на користь існування так званої «теорії експертної профілактики» потребують уточнення за наступними обставинами [369, с. 89–90].

По-перше, у визначення предмета криміналістики, визнаного більшістю криміналістів, Р. С. Белкін включив, окрім закономірностей, що вивчаються цією наукою, засоби і методи судового дослідження і попередження злочинів. По змісту вказаного визначення засоби і методи судового запобігання злочинам

створюються виключно для використання в кримінальному судочинстві, у рамках кримінально-процесуального закону і в процесі розслідування конкретних кримінальних справ.

Реалізуючи цю вимогу при розробці наукових основ підсистеми криміналістичної превенції, в якій беруть участь фахівці і експерти на законодавчому забезпеченні діяльності фахівців і експертів в кримінальному судочинстві. Зміст такого виду профілактичної роботи нам вбачається у використанні науково-технічних засобів і спеціальних знань для здійснення кваліфікованого сприяння органам обвинувачення у своєчасному виявленні об'єктів криміналістичної профілактичної дії, в швидкому і повному встановленні обставин, що підлягають доведенню у конкретній кримінальній справі, шляхом своєчасного і правильного проведення судової експертизи і дачі свідчень.

Непроцесуальна діяльність експертів і різних установ судової експертизи з розробки різноманітних спеціальних технічних засобів виявлення і припинення злочинів, пристроїв, що ускладнюють їх здійснення, засобів захисту від підробки документів, цінних паперів тощо, не передбачена законом і, за нашим переконанням, проводить підготовчу частину до здійснення криміналістичної профілактики або похідну від останньої, яка проводиться в результаті узагальнень слідчої, експертної і судової практики. В якості власне криміналістичної превенції такого роду роботу розглядати не можна, оскільки це суперечить не лише закону, але і визначенню предмета криміналістики.

Спроби І. А. Алієва представити зміст так званої «експертної профілактики» у вигляді процесуальної і непроцесуальної діяльності експертів, які на базі своїх спеціальних знань аналізують обставини, що сприяють або можуть сприяти здійсненню злочинів і розробляють профілактичні пропозиції з їхнього усунення, мало в чому відрізнялися по суті від раніше висловлених поглядів на це явище інших фахівців [381].

Штучне, гіпертрофоване виділення «експертної профілактики» в якості автономної державної системи дії на злочинність і протиставлення її вченню

про криміналістичну профілактику злочинів, зовсім не сприяло розширенню знання вітчизняних криміналістів про сучасні засоби і методи криміналістичної профілактики злочинів і, як показав час, цей напрям не отримав подальшого розвитку в судовій експертизі .

По-друге, фахівці, що вивчали теоретичні основи криміналістичної превенції, давно вказують, що законодавчої бази профілактичної діяльності експертів і установ судової експертизи не існує. Вони вважають, що термін «експертна профілактика» є невдалим і що експерти можуть лише в певних межах надавати допомогу в профілактичній роботі органам попереднього розслідування.

У науковій літературі зустрічаються думки про те, що вказівки на судову експертизу, разом з криміналістикою, як на джерело розробки прийомів і засобів, що використовуються криміналістами з метою попередження злочинів, абсолютно зайві. Ототожнення предмета криміналістичної профілактики зі змістом роботи установ судової експертизи частенько піддавалися критичним зауваженням збоку провідних фахівців [384].

По-третє, новітні дослідження наукових основ системи криміналістики (наприклад, проведені А. А. Ексархопуло) свідчать про те, що приватна теорія криміналістичної профілактики злочинів має право на існування і є необхідним і важливим елементом в переліку приватних криміналістичних теорій.

По-четверте, Р. С. Белкін визнавав, що система приватних криміналістичних теорій знаходиться в стані безперервного розвитку і змін, як кількісних, так і якісних. Він говорив, що однією з тенденцій цього процесу є поповнення системи за рахунок виникнення нових приватних криміналістичних теорій, що збільшують загальну суму криміналістичних знань. З огляду на це ми вважаємо, що поглиблене вивчення і розвиток теоретичних і прикладних аспектів криміналістичної превенції розширює, в цілому, наші знання про предмет криміналістики і зміцнює уявлення, що склалися, про систему науки.

По-п'яте, відсутність наукового апарату теорії криміналістичної профілактики може призвести до якісного зниження можливостей

криміналістики в розробці ефективних заходів протидії злочинності. Ні для кого не є секретом, що найінтенсивніше дослідження проблем профілактики злочинів (викликані негативними тенденціями зміни злочинності) сьогодні здійснюються фахівцями теорії оперативно-розшукової діяльності.

При цьому оперативно-розшукова профілактика кримінальної міліції розуміється фахівцями як самостійна і пріоритетна; вона не повинна поглинатися або перекриватися іншими функціями; не має бути принципом або методом, але повинна мати певний об'єм і масштаб діяльності, бути постійною тощо... Це відносно відособлена приватна теорія оперативно-розшукової діяльності, що має власні наукові основи.

Однією з перешкод, що створює об'єктивні проблеми в становленні теорії криміналістичної превенції, є роз'єднаність і безсистемність наукових досліджень превентивної функції криміналістики. Тут перше завдання подальшого розвитку теорії нами вбачається в концентрації усіх наукових розробок минулих років і перспективних досліджень, присвячених питанням підвищення ефективності розслідування, у рамках вчення про криміналістичну профілактику злочинів.

Наприклад, розробка специфічних засобів і методів своєчасного виявлення злочинів і інших об'єктів криміналістичної профілактичної дії, виявлення і ініціації слідчих ситуацій профілактичного характеру припускає, зокрема, вивчення спроможності використання суб'єктами розслідування в превентивних цілях чинника несподіваності як криміналістичного засобу, що забезпечує досягнення превентивного завдання розслідування. Проте, ця проблема на сьогодні не розглядається фахівцями в її профілактичному змісті.

Способи забезпечення всебічності, повноти і об'єктивності розслідування, розроблені В. С. Бурдановою, з повною впевненістю можна віднести до криміналістичних профілактичних прийомів забезпечення якісного розслідування злочинів [392].

Питання теорії і практики припинення конкретної злочинної діяльності і ліквідації її небезпечних наслідків, безумовно, підлягають ретельному та

детальному вивченню в змісті теорії криміналістичної превенції.

Проблеми попередження способів приховування злочинів, повинні обов'язково досліджуватися в аспекті створення і застосування засобів і методів виявлення і усунення обставин, що сприяли прихованню злочинів. Наведені окремі приклади наочно ілюструють, що в цілому в криміналістиці існує досить велика кількість несистематизованих робіт, присвячених підвищенню ефективності слідчої діяльності. Розвиток теорії криміналістичної превенції повинен йти шляхом об'єднання і впорядкування усіх криміналістичних досліджень профілактичної спрямованості у рамках цієї приватної теорії, зміцнюючи, тим самим, систему вітчизняної криміналістики.

Друге, не менш складне, завдання вдосконалення теорії криміналістичної превенції полягає в активізації спільного вивчення пограничних проблем організації профілактичної діяльності з наукою кримінального процесу і теорією оперативно-розшукової діяльності. Криміналістика на основі вивчення потреб судового-слідчої практики в ефективних засобах і методах запобігання злочинам, повинна допомогти кримінально-процесуальній науці виправити недоліки, сформулювати концептуальні положення з оптимізації профілактичної функції кримінального судочинства і втілити їх в законі.

В зв'язку з цим, необхідно відмітити, що відновлення наукових досліджень про форми участі прокурорських працівників і керівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ в криміналістичній профілактиці, здійснюваній в процесі розкриття і розслідування злочинів, дозволить надалі якісно поліпшити стан узгодженості елементів і підсистем теорії криміналістичної превенції [405, с. 97].

Вирішення цих завдань дозволить чітко і правильно визначити місце криміналістичної профілактики в системі криміналістики. Попередні дослідження превентивної функції криміналістики цього зробити не зуміли. Одні вважали, що розробка криміналістичних засобів запобігання злочинам повинна здійснюватися в кожному з розділів криміналістики. Інші не змогли досить безперечно і послідовно виразити свою позицію стосовно положення

цієї теорії в системі криміналістики.

Теорія криміналістичної профілактики злочинів органічно входить в загальні стани криміналістичної тактики, під якою фахівці розуміють самостійний розділ криміналістики, що вивчає закономірності організації і здійснення слідчої діяльності в цілях вироблення науково-обґрунтованих рекомендацій з підвищення її ефективності.

Розвиток вчення про криміналістичну превенцію як підсистему криміналістичної тактики, за нашим глибоким переконанням, допоможе оптимізувати в цілому систему криміналістики, не виходячи за рамки вже сформованих уявлень про предмет, систему науки і навчального курсу [432].

Вдосконалення системи знань про можливості криміналістики в попередженні злочинів дозволить по-новому осмислити зміст тієї частини методики розслідування злочинів, яка присвячена організації попереджувальної діяльності слідчого в процесі розкриття і розслідування злочинів.

Основна увага при створенні кожної, без виключення, приватної методики, відповідно до рекомендацій теорії криміналістичної превенції, тепер має бути зосереджена не на розробці лише практичних рекомендацій з виявлення і усунення обставин, що сприяли скоєнню конкретних злочинів, а, головним чином, на створенні засобів і методів, що в цілому підвищують ефективність розслідування. Це засоби і методи, що забезпечують запобігання злочинам, що плануються і готуються, своєчасне виявлення, швидке, повне розкриття і якісне розслідування вчинених злочинів, припинення конкретної злочинної діяльності і ліквідацію її небезпечних наслідків, виявлення і усунення в процесі розслідування обставин, що сприяли здійсненню і прихованню злочинів, подолання будь-яких форм протидії розслідуванню.

Опоненти теорії криміналістичної превенції могли б заперечити, що при цьому об'єм профілактичної частини кожної методики розслідування окремих видів злочинів збільшиться. Але коефіцієнт корисної дії таких методик буде високим. Спрощене ставлення до організації профілактичної діяльності в кримінальному судочинстві вже призвело до того, що в теорії і практиці далі

вивчення питань виявлення і усунення причин та умов скоєння конкретних злочинів, фахівці не просунулися. Криміналістика має дуже значні потенційні можливості в організації превентивної діяльності спеціальних суб'єктів в кримінальному судочинстві [436, с. 177].

Таким чином, підводячи підсумок вивчення перспектив розвитку приватної криміналістичної теорії профілактики злочинів, необхідно відмітити, що інтенсивність наукового забезпечення криміналістичної профілактики останніми роками істотно знизилася.

Мета подальшого розвитку теорії криміналістичної превенції полягає в поетапній розробці комплексної системи знань, яка б повністю забезпечувала потреби судово-слідчої практики в ефективних криміналістичних засобах і методах запобігання злочинів. Вчення про криміналістичну профілактику злочинів повинне зайняти гідне місце в системі приватних криміналістичних теорій, і для досягнення цього необхідно вирішити ряд специфічних завдань.

Перше завдання ми бачимо в інтеграції усіх наукових розробок минулих років і перспективних досліджень, присвячених питанням підвищення ефективності розслідування, у рамках вчення про криміналістичну профілактику злочинів. Тому що превентивна функція криміналістики реалізується при досягненні за допомогою її засобів і методів невідворотності кримінального покарання, ліквідації негативних наслідків злочинної діяльності, скорочення термінів притягнення до кримінальної відповідальності.

Друге, не менш складне, завдання полягає в спільному вивченні граничних проблем організації профілактики злочинів з наукою кримінального процесу і теорією оперативно-розшукової діяльності. Криміналістика, на основі вивчення потреб судово-слідчої практики в ефективних засобах і методах запобігання злочинам, повинна допомогти кримінально-процесуальній науці виправити недоліки, сформулювати концептуальні положення з оптимізації профілактичної функції кримінального судочинства і утілити їх в законі.

Третім завданням розвитку теорії криміналістичної превенції є вивчення разом з підсистемами криміналістичної профілактики наукових аспектів

профілактичної діяльності в кримінальному судочинстві прокурора і начальника слідчого відділу. Відновлення досліджень про форми участі прокурорських працівників і керівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ в криміналістичній профілактиці, що здійснюються в процесі розкриття і розслідування злочинів, дозволить надалі поліпшити стан елементів і підсистем теорії криміналістичної превенції [439].

Така організація наукової роботи дозволить, в цілому, зміцнити систему криміналістичної науки, що склалася, запобігти спробам її необґрунтованої реструктуризації окремими фахівцями, а також розширити наукові уявлення про предмет криміналістики і зміст тієї частини криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів, які присвячені питанням організації слідчої профілактичної діяльності.

Дані судово-слідчої практики останніх років свідчать, що сучасні злочинці частенько озброєні, оснащені і матеріально забезпечені набагато краще за співробітників правоохоронних органів, систематично використовують найрізноманітніші способи протидії розслідуванню, щоб уникнути кримінальної відповідальності за скоєні злочини.

Міжнародно-правові акти Організації Об'єднаних Націй в області попередження злочинності, настійно рекомендують державам-членам ООН приділяти неослабну увагу вдосконаленню систем кримінального правосуддя в цілях зміцнення їхньої здатності реагувати на зміни громадських умов і потреб, а також на нові форми злочинності; обмінюватися інформацією і досвідом на міждержавному рівні, проводити наукові дослідження і програмні дослідження в цій сфері, спираючись на досвід, що мається.

Конституція України зобов'язує органи виконавчої влади регулярно проводити активну роботу по вдосконаленню засобів і методів боротьби із злочинністю та іншими правопорушеннями [420, 427].

У ситуації, що склалася, назріла необхідність дослідження наукових і прикладних проблем перебудови державної системи боротьби зі злочинністю в частині створення ефективного механізму стримування злочинної поведінки і

ліквідації небезпечних наслідків злочинних проявів.

Найбільш важливий елемент такого механізму – здійснювана на державному рівні правоохоронна діяльність спеціалізованих суб'єктів, спрямована на недопущення здійснення (попередження) злочинів. Розробкою правових і прикладних заходів профілактики злочинів активно займаються кримінологія, науки кримінального і кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, теорія оперативно-розшукової діяльності.

У той же час створення засобів і методів судового запобігання злочинів є насущним завданням криміналістики, яка розробляє технічні, тактичні і методичні прийоми слідчим профілактичної діяльності, що реалізуються в процесі розкриття і розслідування конкретних злочинів.

У останнє десятиліття інтерес учених до вдосконалення наукових і прикладних основ криміналістичної профілактики злочинів знизився. Методологічне забезпечення слідчої профілактики вже давно не відповідає сьогоднішнім реаліям. 67% опитаних нами слідчих показали, що вивчення криміналістичних робіт, присвячених питанням попередження злочинів, рідко сприяло ефективному її вдосконаленню на практиці, а 20% відмітили даремність таких посібників.

У матеріалах доповіді за результатами експертного опитування практично відзначався низький рівень переконаності в тому, що новий Кодекс дозволить значною мірою реалізувати принцип невідступності покарання (2,72 %). Серед песимістичних очікувань лідирують припущення виникнення значної кількості правових колізій і ексцесів, пов'язаних з набуттям чинності нового закону (51,9%). Дані експертного опитування вже тоді абсолютно чітко зафіксували відсутність єдності в правоохоронних органах і судовій системі в оцінці соціально-політичних очікувань від реформи кримінального судочинства і виявили переважання песимістичних очікувань від результатів її здійснення.

Буквально з перших днів дії КПК вказані побоювання підтвердилися. Різко знизилися показники оперативно-розшукової і слідчої діяльності з боротьби зі злочинами різного напрямку.

Загальне погіршення показників виявлення і розкриття злочинів на підставах розшуку і невстановлення особи, залученню в якості обвинуваченого (57,7 % від числа порушених справ), послаблення роботи оперативно-розшукових і слідчих підрозділів по відшкодуванню збитку від злочинів (67 %) показує, що органи внутрішніх справ, в умовах дії неякісно сконструйованого кримінально-процесуального закону, поступово втрачають можливості ефективної профілактичної дії на причини і умови злочинності засобами і методами криміналістики.

Ще до вступу в дію Кримінального процесуального кодексу [421] органи законодавчої влади внесли в закон ряд доповнень, які, на їхню думку, повинні були усунути недоліки, допущені при його розробці. Проте, подальший розвиток подій показав, що цих заходів було недостатньо і сьогодні внесення різних поправок носить вже системний характер. Учені і практики справедливо відмічають, що Кримінальний процесуальний кодекс України потребує серйозного доопрацювання, внесення в нього істотних змін, з метою усунення протиріч і недоліків, що перешкоджають ефективному застосуванню закону на практиці. При цьому 48 % з числа опитаних нами слідчих заявили, що упущення в конструкції нинішнього КПК України не дозволяють ефективно здійснювати профілактику злочинів засобами і методами криміналістики.

Якщо в Кримінальному процесуальному кодексі 1961 року нарівні із завданнями зі швидкого і повного розкриття злочинів, викривання винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожен, хто скоїв злочин, був підданий справедливому покаранню і жоден невинний не притягався до кримінальної відповідальності і засудження, профілактична функція кримінального судочинства прямо відображена в законі (стаття 2), то в сучасному Кодексі такої статті не існує. Більше того, навіть не сформульований блок цілей і завдань [419, 420].

Деякі аспекти попереджувальної діяльності вже реалізуються на попередньому етапі при проведенні перевірочних заходів. Дізнавач, орган дізнання, слідчий і прокурор фіксують усні і письмові заяви, явки з повинною

до будь-якого скоєного або підготовленого злочину, отримують пояснення, необхідні матеріали і документи, в яких можуть міститися відомості, що мають попереджувальне значення.

Основний же профілактичний ефект тут має швидке і своєчасне реагування органів обвинувачення на інформацію про здійснення злочинів у вигляді активних дій зі збору матеріалів доказового характеру, припинення досконалих і запобігання підготовлюваних суспільно-небезпечних діянь. Проте, в змісті тривалий період були відсутні правові заходи, що забезпечують застосування спеціальних знань при розгляді повідомлень про злочини. Якої шкоди це завдало правоохоронній діяльності держави і суспільству, залишається тільки здогадуватися. Цей пропуск був заповнений доповненнями в КПК України. І тепер при перевірці повідомлень про злочин органи обвинувачення мають право вимагати проведення документальних перевірок, ревізій і залучати до їхньої участі фахівців.

Цілком обґрунтованою, на наш погляд, є також встановлення, при необхідності проведення документальних перевірок і ревізій, продовження терміну попередньої перевірки повідомлень про злочини до 30 діб. Цей захід цілком може служити правовою базою для підготовки і планування сучасних прийомів слідчої профілактики злочинів у сфері економіки. Правда, законодавець при цьому дещо обмежив можливості керівників слідчих підрозділів і органів дізнання в частині організації контролю таких перевірок, передавши право продовження їх прокуророві.

Наступним в переліку недоліків, що негативно впливають на можливості криміналістики в профілактиці злочинів на стадії заведення кримінальної справи, є нинішня редакція КПК України, яка забороняє органам дізнання, дізнавачам або слідчим порушувати кримінальні справи в межах своєї компетенції без згоди прокурора. Дія даної та інших норм в кримінальному судочинстві, на нашу думку, призвела на практиці до зниження можливості швидкого і своєчасного реагування органів внутрішніх справ на факти підготовки та здійсненні злочинів. Крім того, наділення прокурора вказаними

повноваженнями спричинило фактичну втрату процесуальної самостійності слідчого, пониження його ролі до рівня звичайного справовиробника, а також численні випадки укриття злочинів від обліку і розслідування [447].

Вказана ситуація посилюється тією обставиною, що працівники прокуратури фігурують у ряді випадків в якості безпосередніх порушників кримінально-процесуального законодавства при реалізації КПК України. У офіційних документах МВС України відзначається, що практично на усій території країни наглядаючі прокурори покладають на слідчі підрозділи обов'язок вручення обвинуваченим повісток, копій обвинувальних висновків, забезпечення їх явки до прокурорів, з метою отримання копій обвинувальних висновків, а також виконання інших, не передбачених законом дій, відволікаючи слідчих від виконання безпосередніх обов'язків з розкриття і розслідування злочинів. Констатується, що негативним моментом в здійсненні кримінального судочинства є відсутність єдиного підходу суду, прокуратури і інших правоохоронних органів до реалізації КПК України.

Ми вважаємо, що існує немало аргументів на користь законодавчої відміни процедури узгодження з прокурором питання про відкриття кримінальної справи.

По-перше, КПК України містить ефективний механізм державного управління при здійсненні прокурором кримінального переслідування і нагляду за процесуальною діяльністю органів дізнання і попереднього розслідування. Відповідно до КПК України, прокурор вже наділений правомочністю відмінити незаконні або необґрунтовані постанови слідчого або дізнавача. Пункт 16 цієї норми дозволяє прокуророві призупиняти або припиняти провадження у кримінальній справі на будь-яких стадіях (етапах) розслідування. Проте, надмірно посилювати цей механізм за рахунок створення норм, не було необхідністю. На ділі, ці правові вимоги фактично дублюють вже наявні в законі дієві заходи прокурорського нагляду і, крім того, є основним чинником, що перешкоджає реалізації криміналістичних превентивних заходів швидкого, своєчасного розкриття і розслідування злочинів.

По-друге, судово-слідча практика застосування КПК України повсяденно надає нам численні випадки негативної дії нинішньої редакції КПК України на можливості розкриття злочинів «за гарячими слідами». Через це знижується і вірогідність виникнення та ініціювання на первинних етапах розслідування слідчих ситуацій профілактичного характеру.

Слідчі, виїжджаючи на місця подій в віддалені місцевості (протяжність яких іноді досягає 200 кілометрів) або населені пункти, часто бувають фізично не в змозі отримати згоду прокурора на порушення кримінальної справи, для проведення слідчих дій впродовж тривалого часу. У ряді випадків на процедуру узгодження витрачається до 2-х діб, що завжди відображається упушенням профілактичної ініціативи органом розслідування і наданням можливості особам, що скоїли злочин, утекти з місця скоєння злочину і замести сліди злочинної діяльності.

По-третє, в законодавчі органи і міністерства, що реалізують державну політику у сфері боротьби із злочинністю, систематично поступають пропозиції фахівців в частині зміни редакції КПК України. Слідчий комітет при МВС України, аргументуючи цю позицію, відмічає, що прокурори на місцях не мають реальної можливості виїжджати на місця здійснення більшості злочинів, за якими потрібне, як правило, проведення усього комплексу невідкладних слідчих дій, включаючи затримання підозрюваного, його допит, а також допити потерпілого і очевидців злочину і ряд інших слідчих дій [451, с. 279].

Повернення слідчого з місця події за отриманням згоди прокурора на порушення кримінальної справи спричиняє за собою упущений час і ініціативу зі збору і закріплення доказів, встановлення, затримання підозрюваних.

Правова регламентація в КПК України використання засобів кримінально-процесуального примусу для припинення конкретної злочинною діяльності також викликає численні нарікання фахівців. Тут, зокрема, викликає сумнів наукова обґрунтованість введення гранично стислих термінів процесуального затримання.

Таким чином, може бути створена ще одна додаткова правова передумова

для створення ефективних криміналістичних прийомів припинення конкретної злочинної діяльності.

КПК України свідчить, що ухвалення судового рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності обвинувачення допускається тільки у випадках оголошення обвинуваченого в міжнародний розшук. Але чомусь при оголошенні обвинуваченого, що сховався, у державний розшук така правова процедура не передбачена і законодавцеві необхідно усунути вказаний недолік, дозволивши заочно обирати запобіжний захід відносно вказаної категорії осіб.

Ще однією правовою перешкодою на шляху вдосконалення криміналістичних засобів і методів профілактики злочинів є встановлений КПК України правовий порядок і терміни проведення дізнання.

Проте судово-слідча практика показала, що органами державного управління не були створені організаційні передумови функціонування розслідування у формі дізнання, що спричинило масову передачу кримінальних справ з перевищеним терміном розслідування в підрозділах Слідчого комітету МВС України.

При цьому 42,6 % з вказаних справ мали укрain низьку якість розслідування: не були допитані не лише ключові свідки, але і потерпілі, не зібраний характеризуючий матеріал на обвинувачених, не призначені необхідні експертизи. 86 % з числа опитаних нами слідчих сказали, що існуючий правовий порядок і терміни проведення розслідування у формі дізнання не забезпечують належну якість розслідування злочинів.

Враховуючи викладене, ми вважаємо, що разом з вдосконаленням криміналістичної підготовки підрозділів дізнання потрібні і правові заходи вдосконалення якості їх роботи збоку державних органів управління. Такою мірою, на наш погляд, може бути законодавче збільшення терміну проведення дізнання до 2-х місяців (з подальшим продовженням прокурором не більше ніж на 1 місяць).

4.2. Інтеграція інноваційних механізмів державного управління

У діючому Кримінальному процесуальному кодексі України ще залишається достатня кількість правових колізій, що заважають створенню організаційних основ криміналістичної профілактики, що здійснюються оперативними працівниками органів дізнання та експертами-криміналістами [419].

Ірраціональний підхід до проблем профілактики злочинів кримінально-процесуальними засобами призвів до того, що в КПК України обставини, що сприяли скоєнню кожного злочину, хоча і підлягають виявленню, проте через недосконалість нового закону дії, що впливають на вказані обставини в процесі кримінального судочинства реально здійснити проблематично, тому що норми, що регулюють цю процедуру, сконструйовані невдало.

При цьому законодавець не передбачив в Кримінальному процесуальному кодексі України норм, що детально регламентують основи і порядок напряму таких приватних ухвал (постанов) суду, постанов дізнавачів і слідчих в різні інстанції, не встановив механізм їхнього виконання посадовцями і керівниками підприємств, установ і організацій за допомогою засобів державно-правового примусу.

І, нарешті, в Додатках зразків слідчих і судових документів, розроблених до нового кодексу, більше півтора року відсутні зразки відповідних уявлень про усунення обставин, що сприяли скоєнню злочину, а зразки конкретних постанов суду досі не включені в перелік бланків процесуальних документів, встановлених КПК України. Ці обставини ще раз підтверджують наші висновки про послаблення профілактичної спрямованості кримінального судочинства [420].

У світлі викладеного, ми вважаємо, що для посилення попереджувального завдання кримінального судочинства і вдосконалення правового забезпечення превентивної функції вітчизняної криміналістики, КПК України необхідно доповнити нормами загального і спеціального характеру, які

дозволять істотним чином оптимізувати профілактичний потенціал суб'єктів кримінального переслідування і судового розгляду справ.

По-перше, потребує чіткого формулювання блок цілей і завдань кримінального судочинства. Ми пропонуємо главу 2 КПК України назвати: «Мета і принципи кримінального судочинства».

Заголовок статті 6 КПК України «Призначення кримінального судочинства» перейменувати в «Мету і завдання кримінального судочинства» і викласти в наступній редакції:

«1. Метою кримінального судочинства є встановлення об'єктивної істини про вчинений злочин.

2. Кримінальне судочинство має своїми завданнями:

1) швидке і повне розкриття злочинів, викривання осіб, що скоїли злочин, і призначення винним справедливого покарання і інших заходів кримінально-правового характеру;

2) захист прав і законних інтересів осіб і організацій, що потерпіли від злочинів;

3) захист особи від незаконного і необґрунтованого звинувачення, засудження, обмеження її прав і свобод;

4) охорону правопорядку і попередження злочинів.

3. Кримінальне переслідування і призначення винним справедливого покарання і інших заходів кримінально-правового характеру в тій же мірі відповідають задачам кримінального судочинства, що і відмова від кримінального переслідування невинних, звільнення їх від покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, реабілітація кожного, хто необґрунтовано піддався кримінальному переслідуванню».

По-друге, нинішня редакція КПК України об'єктивно не забезпечує реалізації профілактичної функції кримінального процесу і криміналістики в частині швидкого і своєчасного реагування органів розслідування на факти вчинених злочинів.

По-четверте, ми вважаємо, що для посилення профілактичної ролі суду в

кримінальному судочинстві конкретна ухвала або постанова (рішення) суду, що зобов'язує організації і посадовців вжити необхідні заходи для усунення обставин, що сприяють скоєнню злочину або інших порушень закону, встановлених у кримінальній справі.

Не пізніше, ніж в п'ятнадцятиденний термін з дня винесення постанови, по ній мають бути вжиті необхідні заходи, про результати яких повідомлено суду, що виніс конкретне рішення.

Логічним, на наш погляд, було б і доповнення КПК України пунктом, норма якого реально забезпечуватиме примусовою силою закону виконання конкретних рішень (постанов) суду, постанов дільничача, слідчого про вжиття заходів по усуненню вказаних обставин.

У випадках невиконання посадовцями або організаціями обов'язків по вживанню необхідних заходів по усуненню обставин, які дозволяють скоєння злочину або інших порушень закону (вказаних в постанові суду або дільничача, слідчого), судом в засіданні або після закінчення розгляду справи із обвинувальним вирокком на посадовців може бути накладене грошове стягнення в розмірі до двадцяти п'яти, а на організації – до ста мінімальних розмірів оплати праці [421, с. 43].

По-п'яте, норму КПК України, що регламентує порядок корекції дільничачем і слідчим обставин, що сприяли скоєнню злочину, необхідно сконструювати так, щоб звести до мінімуму випадки порушення суб'єктами розкриття і розслідування злочинів одного із засадничих принципів кримінального судочинства – принципу презумпції невинності. Напрям таких пред'явлень повинен стати реальним обов'язком, а не правом кожного дільничача і слідчого. Назріла і необхідність визначення в законі поняття про вжиття заходів щодо усунення криміногенних обставин.

Пред'явлення – це процесуальний акт органів попереднього розгляду, що містить рішення, що зобов'язує організації і посадовців вжити необхідні заходи для усунення обставин, що сприяли скоєнню злочину, або інших порушень закону, встановлених у кримінальній справі.

Якщо про ці обставини або порушення закону можна згадати без позначення особи, що звинувачується в скоєнні злочину, то дізнавач, слідчий направляє таке пред'явлення адресатові. У разі неможливості вказати про ці обставини або порушення закону без обвинуваченого, дізнавач, слідчий зобов'язані направити таке пред'явлення до суду (приклавши його до обвинувального акту), який після проголошення обвинувального вироку у кримінальній справі негайно направляє це пред'явлення відповідній особі або в організацію.

Це пред'явлення підлягає розгляду з обов'язковим повідомленням про прийняті заходи не пізніше за один місяць з дня його винесення, а у випадках прямого пред'явлення через суд – не пізніше за п'ятнадцять днів з моменту винесення обвинувального вироку.

Підзаконні нормативні акти, що регулюють порядок організації попереджувальної діяльності служб і підрозділів органів внутрішніх справ, давно потребують негайної переробки.

При цьому основними заходами профілактичної дії (у частині кримінально-правовій, кримінально-процесуальній і адміністративно-службовій) були встановлені такі як:

- контроль за своєчасним вступом, проходженням матеріалів у кримінальних справах і адміністративних правопорушеннях, прийняття по них відповідних рішень;
- активне застосування правових заходів дії до осіб, які скоїли адміністративні правопорушення і злочини, що не представляють великої громадської небезпеки, з метою недопущення з їх боку тяжчих злочинів;
- забезпечення невідворотності покарання за недотримання встановлених законом обмежень особами, відносно яких здійснюється контроль;
- використання кримінально-процесуальних заходів, спрямованих на попередження повторних злочинів з боку осіб, не узятих під варту в період розслідування збуджених відносно їх кримінальних справ [436, с. 309].

Аналіз положень вищезгаданої концепції показує, що основний акцент в організації профілактичної діяльності робиться на розробку і використання профілактичних заходів характеру кримінології. Тоді як якісні і кількісні показники злочинності останніх років і дані наукових досліджень кваліфікованих спеціалістів дають підстави вважати, що сьогодні провідним напрямом у боротьбі із злочинністю повинна стати кримінально-правова профілактика.

Це означає, що засоби і методи криміналістичної превенції (як ефективного інструменту досягнення невідворотності кримінального покарання, ліквідації шкідливих наслідків злочинної діяльності і скорочення строків притягнення до кримінальної відповідальності) повинні знайти відображення в основних напрямках профілактичної діяльності органів внутрішніх справ.

Наприклад, обов'язки співробітників підрозділів дізнання з профілактики злочинів досі полягають:

- у виявленні при проведенні дізнання і здійсненні протокольної форми досудової підготовки матеріалів причин і умов, що сприяють здійсненню злочинів, і внесенні в установленому порядку в органи, підприємства, установи, організації приписів про вжиття заходів по їх усуненню;

- у своєчасному інформуванні відповідних підрозділів органів внутрішніх справ про отримані в ході дізнання відомості, що мають значення для попередження злочинів;

- у проведенні виступів в трудових колективах, освітніх установах, перед населенням і в засобах масової інформації з повідомленнями про результати роботи, про умови, що сприяли скоєнню злочинів, а також з лекціями і бесідами на правові теми.

Співробітники слідчих підрозділів:

- своєчасно передають у відповідні підрозділи органів внутрішніх справ відомості, що отримані в ході розслідування кримінальних справ і мають значення для попередження і розкриття злочинів;

– готують інформацію в органи прокуратури про неодноразове невиконання посадовцями підприємств, установ і організацій пред'явлень, що виносяться слідчими, про усунення причин і умов, що сприяли скоєнню злочинів для вжиття до них заходів за законодавством України;

– виступають з повідомленнями в освітніх установах, трудових колективах, перед населенням про результати розслідуваних і розгляд в суді кримінальних справ, причини і умови, що сприяли вчиненню злочинів. Здійснюють публікації і виступи з цих питань в засобах масової інформації.

Така регламентація превентивної діяльності дізнавачів і слідчих явно не відповідає сучасним потребам судово-слідчої практики і рівню її наукового забезпечення засобами і методами криміналістики. Більше 40 % опитаних нами слідчих заявили, що нормативні акти МВС України, що регулюють організаційні основи профілактики злочинів органами дізнання, дізнавачами і слідчим апаратом, потребують вдосконалення. Ученим і практикам належить прикласти ще масу зусиль, щоб оптимізувати нормативно-правове забезпечення попереджувальної діяльності органів попереднього розслідування, що здійснюється в процесі розкриття і розслідування злочинів [439, с. 99–100].

Основні обов'язки співробітників підрозділів кримінальної поліції з попередження злочинів також в основному орієнтовані на дозлочинну профілактику злочинів. Про участь в цій роботі експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ взагалі не згадується.

Таким чином, підводячи підсумок дослідження правового регулювання практики криміналістичної превенції, необхідно відмітити, що поспішність в створенні і введенні в дію нового кримінально-процесуального закону призвела до того, що ряд його положень (виданих без урахування досягнень правової науки і потреб судово-слідчої практики) серйозно перешкождали оптимізації профілактичної функції вітчизняної криміналістики. Якість розробки КПК України відрізняється слабкою юридичною технікою, про що свідчать численні вже діючі поправки і ті, які ще напевно вноситимуться.

Наші пропозиції про внесення доповнень в кримінально-процесуальний

закон аргументовані думками фахівців і потребами судового-слідчої практики. Вони можуть реально сприяти посиленню превентивної спрямованості кримінального судочинства і створенню правової бази слідчої профілактичної діяльності.

Підзаконні нормативні акти МВС України, що регулюють організаційні основи профілактичної роботи служб і підрозділів органів внутрішніх справ, давно потребують негайної переробки. Їхній зміст повинні враховувати і криміналістичні аспекти в організації превентивної діяльності слідчих, дізнавачів, співробітників кримінальної поліції, фахівців і експертів.

Більшості населення країни і судово-слідчій практиці був потрібний закон, який би в першу чергу забезпечив реальну можливість охорони правопорядку, прав потерпілих від злочинів, дозволив би оптимізувати профілактику злочинів кримінально-процесуальними засобами [442]. КПК України (значною мірою змінений в 90-і роки ХХ століття) в основному задовільно забезпечував потреби держави і суспільства у боротьбі із злочинністю і досить надійно охороняв права осіб, яких притягнули до кримінальної відповідальності.

Якщо ж неможливо було розробити і ухвалити ефективний закон в найкоротші терміни (як показало життя), то треба було прийняти тимчасове положення, що регулює порядок кримінального судочинства в Україні і, в міру його дії, вносити до нього відповідні поправки, обумовлені державними і соціальними потребами, до визначеного моменту. Після чого обговорити і прийняти вказаний акт вже у вигляді постійного чинного закону. Цього не сталося, тому що політичні амбіції і спрямування у черговий раз отримали перемогу над вітчизняною наукою і юриспруденцією в цілому.

Тому проведений у нашій роботі аналіз присвячений вивченню організаційно-тактичних проблем практики криміналістичної профілактики злочинів.

Теорія криміналістичної профілактики злочинів є підсистемою криміналістичної тактики, яка визначається як самостійний розділ

криміналістики, що є системою теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій з організації і здійснення слідчої діяльності.

С. Н. Чурилов під організацією розслідування в криміналістиці визначає створення оптимальних організаційних умов з метою досягнення максимальних результатів розслідування в конкретній слідчій ситуації при мінімальних витратах часу, сил і засобів.

Ми вважаємо, що питання організації слідчої профілактичної діяльності є важливим складником предмету вчення про криміналістичну профілактику злочинів (разом з іншими методологічними основами), оскільки без створення відповідних організаційних начал, реалізація попереджувальної діяльності слідчим просто неможлива.

В. Ф. Зудін вважав, що організаційні основи криміналістичної профілактики злочинів визначаються науковою організацією праці і складаються з цілісного механізму державного управління, планування і субординації оперативної, слідчої, прокурорської, експертної, судової діяльності, інформації, засобів контролю тощо [444, с. 156]

На його думку, організаційні основи попереджувальної діяльності, разом з технічними, тактичними і часто методичними засобами і методами впливу судочинства, входять в предмет криміналістичної профілактики, володіють формально певним (нормативним) характером і несуть соціальне навантаження у сфері управління в спеціальних умовах боротьби із злочинністю.

М. Ш. Махтаєв не дає чіткого поняття організації криміналістичної превенції. Але, в той же час, включає в зміст організації криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів з попередження злочинів наступні види слідчої діяльності :

- виявлення, вивчення і адекватна оцінка слідчої і оперативно-розшукової ситуації попереджувального характеру, що склалася. Отримання (виявлення) початкової інформації про причини і умови, що сприяли здійсненню і прихованню злочинів;
- визначення напряму майбутньої попереджувальної роботи стосовно

конкретної ситуації і висунення необхідних версій;

- формулювання завдань, що підлягають вирішенню, виходячи з мети діяльності, результатів аналізу ситуації і вивчення версій;

- складання плану майбутньої роботи з перевірки висунених версій і вирішення інших завдань попередження злочинів, передбачивши в ньому, з чого її почати, як продовжити, які дії і заходи потрібно виконати. При цьому, необхідно вказати, в якій послідовності, в які терміни і якими силами вирішити ці завдання;

- визначення і реалізація заходів, що забезпечують успіх наміченої роботи з криміналістичного забезпечення попередження злочинів. Такими заходами можуть бути вивчення нормативних і криміналістичних джерел, запрошення фахівців, забезпечення заходів, що проводяться, необхідними технічними засобами і транспортом тощо;

- реалізація розробленої програми, дається оцінка ходу і якості роботи з попередження злочинів, досягнутих результатів, що змінили ситуації профілактичного характеру, визначаються нові завдання, вносяться корективи в план роботи і її кадрове, технічне і інше забезпечення, реалізується уточнена програма чергового етапу діяльності [455].

Ми дотримуємося дещо іншої думки про методологічні основи організації криміналістичної профілактики. На наш погляд, організаційні основи (організація) криміналістичної превенції – це система наукових положень і практичних рекомендацій з організації слідчої профілактичної діяльності.

Вона відбиває закономірності, що вивчаються в розділі загальних станів криміналістичної тактики і включає ряд елементів, які класифікуються за функціональною ознакою, а саме:

- планування профілактичної роботи слідчого в процесі розкриття і розслідування злочинів;

- тактичні прийоми превентивної роботи слідчого;

- взаємодія слідчого з органами дізнання і іншими суб'єктами

криміналістичної профілактики злочинів;

- тактику використання допомоги громадськості і засобів масової інформації в слідчій профілактичній роботі;
- вчення про слідчі ситуації профілактичного характеру.

Тактичні основи здійснення слідчої профілактичною діяльністю при виконанні окремих слідчих дій також відносяться до предмету криміналістичної превенції.

В. Ф. Зудін розглядав процесуально-тактичні засоби і методи криміналістичної профілактики злочинів як систему наукових положень, що розробляються на їх основі, відповідно до принципів законності і моралі, способів діяльності працівників органів дізнання, слідчих, експерта, прокурора, судді, представників громадськості та інших уповноважених на те законом учасників кримінального судочинства по збиранню, дослідженню, оцінці і використанню доказів, з метою виявлення і усунення причин і умов, що сприяли здійсненню злочинів і пов'язаних з ними інших антигромадських проявів [459, с. 407].

При цьому він вважав, що основне призначення процесуально-тактичних засобів і методів криміналістичного запобігання злочинам в наступному:

- встановлення обставин, що сприяли здійсненню злочинів і вжиття своєчасних заходів з їх усунення або припинення з порушенням кримінальної справи;
- розробка оперативно-тактичних прийомів запобігання злочинів в пошуковій діяльності органів дізнання;
- побудова логічних тактичних прийомів по встановленню і попередженню причин і умов, що сприяли здійсненню злочинів при висуненні загальних і приватних версій;
- використання ідентифікації як методу пізнання об'єктів, що перевіряються, до застосування порівняльного аналізу для збігу за допомогою спеціальних засобів;
- розробка тактичних прийомів використання техніко-попереджуваних

засобів у виконанні окремих слідчих дій як в ході слідства, так і в ході судового розгляду;

- встановлення психологічних основ тактики криміналістичного запобігання злочинам як специфічної когнітивної діяльності суб'єктів (слідчого, судді, оперативного працівника тощо), яка протікає в процесуальній і непроцесуальній формах.

- розробка засобів і методів експертної профілактики.

- використання допомоги громадськості в розкритті, розслідуванні і судовому розгляді злочинів, а також за межами судочинства: в самостійній роботі опорних пунктів, громадських інспекторів тощо;

- оптимальне, тактично доцільне обрання конкретних форм реагування з усунення обставин і умов, сприяючих здійсненню злочинів.

- звернення у відповідних випадках до засобів і методів кримінального запобігання, а саме: а) в наглядовому провадженні; б) у стадії віддання під суд і судовому слідстві; в) в касаційній інстанції; г) при перегляді вироків, покарань, що набрали законної сили.

- використання особливостей криміналістичного запобігання злочинам при веденні справ неповнолітніх правопорушників.

Окрім цього, В. Ф. Зудін виділяє в якості найбільш суттєвих елементів в переліку так званих «процесуально-тактичних заходів» попередження злочинів такі як [462]:

- виявлення і усунення обставин, умов, що сприяють здійсненню злочинів при порушенні кримінальної справи і виконанні невідкладних слідчих дій;

- висунення версій і організація планування в системі оперативно-розшукової діяльності, попереднього, судового слідства з виявлення і усунення умов, обставин, що сприяли здійсненню конкретного факту злочину і пов'язаних з ним інших антигромадських проявів;

- виконання подальших слідчих дій з виявлення і усунення обставин, що сприяли скоєнню злочинів, допит, судова експертизатощо;

– широке залучення громадськості для з'ясування і усунення причин і умов, що сприяли скоєнню злочинів.

Визнаючи значення робіт В. Ф. Зудіна в становленні наукознавчих основ криміналістичної профілактики злочинів, ми все ж вважаємо, що вищезгадані положення про тактичні основи криміналістичної превенції потребують уточнення.

По-перше, у вищезгаданій класифікації фактично не робиться розмежування між криміналістичними тактичними прийомами попередження злочинів і превентивними заходами, що розробляються науковцями. На нашу думку, усі ці види діяльності входять у сферу державного управління криміналістичною профілактикою. Проте, це зовсім не так. На наш погляд, специфічні питання організації превентивної діяльності знаходяться на абсолютно інших методологічних основах.

По-друге, практично усі засоби і методи тактичного характеру, пропоновані В. Ф. Зудінім, призначені в основному для виявлення і усунення в процесі розслідування кримінальних справ обставин, які допомагають здійсненню конкретних злочинів. Таке вузьке розуміння змісту тактики слідчої профілактичної діяльності взагалі залишається за межами предмета державного управління криміналістичною превенцією [467, с. 87].

Ми вважаємо, що тактичні основи (тактика) державного управління криміналістичною превенцією – це система наукових положень і практичних рекомендацій зі здійснення слідчої профілактичної діяльності при проведенні окремих слідчих дій.

За своїм призначенням їх можна класифікувати наступним чином:

– тактичні основи проведення слідчих дій зі збирання і дослідження інформації про об'єкти криміналістичної профілактичної дії, оцінки доцільності з використання в у кримінальних справах;

– тактичні основи використання слідчих дій для попередження злочинів, що плануються і готуються, своєчасного виявлення, швидкого, повного розкриття і якісного розслідування здійснених злочинів, припинення

конкретної злочинної діяльності і ліквідації її небезпечних наслідків, виявлення і усунення обставин, що сприяли здійсненню і прихованню злочинів, подолання форм протидії розслідуванню.

Стосовно різних етапів розслідування ці елементи можуть бути типовими:

– для первинного етапу розслідування (наприклад, слідчі дії зі збору інформації профілактичного змісту, попередження злочинів, що плануються і готуються, своєчасному знаходженню, швидкому розкриттю вчинених злочинів, припиненню конкретної злочинної діяльності, виявленню обставин, які сприяють здійсненню і прихованню злочинів і ознак протидії розслідування);

– на подальшому етапі розслідування (зокрема, слідчі дії, спрямовані на повне розкриття злочинів, ліквідацію небезпечних наслідків конкретної злочинної діяльності, подолання протидії розслідуванню);

– на завершальному етапі розслідування (слідчі дії по усуненню криміногенних обставин).

Практика показує, що слідча профілактична діяльність є досить складним системно-структурним утворенням, оскільки групи криміналістичних профілактичних заходів включають дуже різноманітні способи і прийоми технічного, тактичного і методичного характеру, застосування яких необхідно здійснювати в організаційній послідовності [479, с. 98].

Ефективність попереджувальної дії, що реалізовується спеціальними суб'єктами в процесі розкриття і розслідування злочинів, напряду залежить від того, наскільки правильно плануються і організуються слідчі заходи, що мають профілактичний зміст.

Оскільки планування є необхідною і важливою умовою організації праці, потрібне детальніше зупинитися на його суті і значенні. У сучасній криміналістичній літературі відзначається, що планування розслідування – це розумовий процес, що полягає у визначенні змісту і порядку роботи зі встановлення усіх обставин скоєного злочину і викриванню винних в строгій

відповідності з законом і з найменшою витратою часу і сил.

Окрім цього, в роботах, присвячених питанням планування розслідування злочинів, вже давно вказується, що встановлення обставин, що підлягають доведенню у конкретній кримінальній справі, не вичерпує усіх завдань, які зобов'язаний дозволити слідчий.

У перелік цих завдань входить не лише виявлення обставин справи і осіб, винних в скоєнні злочину, але і попереджувальне завдання, що реалізовується в діях слідчого із затримання злочинців, прийнятті заходів для попередження ухилення злочинців від суду, відшкодування майнового збитку, заподіяного злочином і забезпечення конфіскації в якості міри покарання, а також заходів з попередження подібних злочинів надалі. Тобто, констатується, що слідча профілактична діяльність також має бути предметом планування.

В той же час, необхідно підкреслити, що у вітчизняній криміналістичній науці досі відсутній єдиний комплексний підхід фахівців до розробки науковознавчих основ планування слідчих профілактичних заходів.

Одні учені вважали, що в планах розслідування (разом з іншими аспектами слідчої роботи) повинні неодмінно відобразитися лише основні напрями діяльності слідчого зі швидкого і повного розкриття злочинів, викривання винного, з'ясування і усунення причин і умов цього злочину.

Інші дослідники, на наш погляд, занадто широко тлумачили цю проблему, вважаючи, що плани профілактичної роботи слідчих повинні включати цілий ряд розділів, у тому числі [481, 484]:

- Організаційну роботу: засідання, заслуховування оперативних доповідей.
- Заходи загальної профілактики: організацію і проведення лекцій і бесід на правові теми, виїзні сесії, виступи у пресі і по радіо, проведення рейдів з попередження пияцтва, хуліганства в громадських місцях та ін.
- Заходи індивідуальної профілактики: профілактична робота у конкретній кримінальній справі, робота з особами, що перебувають на обліку, проведення заходів з «важкими» підлітками тощо.

– Спеціальну профілактику: заходи, спрямовані на попередження окремих видів злочинів.

На наш погляд, в плани розслідування кримінальних справ потрібно включати такі заходи, що сприяють реалізації попереджувальної задачі криміналістики, як:

– визначення способів, своєчасного виявлення, швидкого і повного розкриття злочинів, прийомів виявлення органами дізнання, дізнавачами і слідчими слідчих ситуацій профілактичного характеру, що полегшують розслідування;

– робота зі збору і аналізу в процесі розслідування профілактично значимої інформації про осіб, що планують, готують або здійснюють злочини, про ознаки злочинного професіоналізму в їхніх діях з підготовки, здійснення і приховування злочинних діянь, ухилення від суду і слідства та інших форм протидії розслідуванню;

– заходи з припинення злочинної діяльності (за допомогою заходів кримінально-процесуального примусу) осіб, підозрюваних або звинувачених в здійсненні злочинів, засновані на вивченні даних про особу правопорушників і обставин вчинених ними злочинів;

– робота зі встановлення і відшкодування збитку, нанесеного злочинцями громадським стосункам;

– слідчі дії з нейтралізації різних форм протидії розслідуванню злочинів (у тому числі і приховування злочинів);

– діяльність слідчого з виявлення і усунення обставин, що сприяли скоєнню злочинів.

Необхідно зазначити, що визначаючи взаємодію як засновану на законі і підзаконних нормативних актах спільну або погоджену діяльність слідчих з працівниками кримінального розшуку, а також співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів та інших служб органів внутрішніх справ, здійснювану в цілях успішного розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Ми вважаємо, що взаємодія є однією з форм організації розслідування злочинів, що полягає в заснованій на законі співпраці слідчого з органом дізнання, фахівцями, експертами, іншими органами і організаціями (наприклад, з контрольними інспекціями), засобами масової інформації та ін., погодженій за цілями, місцем і часом.

Взаємодія слідчих і органів дізнання в процесі реалізації криміналістичної профілактики здійснюється за різними напрямками. Крім того, співробітники органів дізнання надають кваліфіковану допомогу слідчим у виявленні і створенні в ході розслідування слідчої ситуацій профілактичного характеру, що полегшують процес розкриття і розслідування злочинів, забезпечуючи невідворотність покарання. Про постійний характер такої форми взаємодії свідчать 5% слідчих, 34% реалізують її періодично, 46% рідко і 15% ніколи [482].

І, нарешті, оперативні працівники органів дізнання і слідчі сумісно безпосередньо беруть участь у своєчасному виявленні, попередженні злочинів, що готуються, припиненні злочинної діяльності конкретних осіб, ліквідації небезпечних наслідків злочинів і різних форм протидії розслідування, виявленні і усуненні обставин, що сприяють скоєнню суспільно небезпечних діянь.

Взаємодія слідчих і дізнавачів із співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів в частині здійснення криміналістичної профілактики полягає в постійному і ефективному використанні слідчими і дізнавачами в процесі розкриття і розслідування злочинів спеціальних знань і допомоги фахівців і експертів в діяльності з виявлення об'єктів державного управління криміналістичної профілактичної дії, своєчасному забезпеченню органів попереднього розслідування інформацією доказового значення про факти з підготовки і вчинення злочинів, а також інших обставинах, що мають значення для попередження злочинів. Результативність такої взаємодії в профілактичній роботі відмічають 27 % з числа слідчих.

Нагальною проблемою для судово-слідчої практики сьогодні є питання

про організаційні основи прокурорського нагляду і судового контролю діяльності слідчих, дізнавачів і співробітників органів дізнання при реалізації слідчої профілактики злочинів.

Суд, як орган державної гілки влади, не є суб'єктом криміналістичної превенції, але, виходячи з правових приписів кримінально-процесуального закону, в його компетенцію входить сприяння органам обвинувачення в застосуванні заходів кримінально процесуального примусу та інших правових заходів з метою розкриття, розслідування і попередження злочинів. У цій частині ще є досить багато невирішених проблем, 37 % слідчих вважають організацію контролю державних судів за реалізацією профілактичної функції кримінального судочинства незадовільною, 43 % слабкою і лише 17% відмітили задовільний рівень такої роботи [578].

В зв'язку з цим ми переконані, що наукам державного управління в галузі державної безпеки ще належить досліджувати в контексті розвитку нового кримінально-процесуального законодавства теоретичні і прикладні аспекти організації прокурорського нагляду і судового контролю за профілактичною роботою органів дізнання, дізнавачів і слідчих в процесі кримінального судочинства. Такі дослідження допоможуть удосконалити процес слідчої профілактичної діяльності і якісно покращити узгодженість підсистем криміналістичної превенції.

Практика показує, що взаємодія органів розслідування з населенням і засобами масової інформації є однією з необхідних умов ефективного здійснення попереджувальної роботи в кримінальному судочинстві. У радянський період розвитку вітчизняної криміналістики це питання вивчалось фахівцями в основному в контексті залучення колективів підприємств, установ і організацій до реагування на пред'явлення органів розслідування про усунення обставин здійснення злочинів.

Залучення громадськості до криміналістичної профілактики злочинів повинне здійснюватися виключно у рамках кримінально-процесуального закону і в процесі розкриття та розслідування конкретних злочинів. Не можна

заперечувати виховну профілактичну діяльність, яка виє на цю категорію осіб, які залучені в орбіту кримінального судочинства, так і обізнаних в ньому, 11% опитаних нами слідчих відмітили, що використовують в попереджувальній роботі у кримінальних справах допомогу громадськості.

Можливості засобів масової інформації в криміналістичній профілактиці злочинів досить широкі, 14% слідчих відмічають, що використали цей чинник в попереджувальній роботі. Проте криміналістам слід уважніше відноситися до доцільності використання засобів масової інформації в запобіганні злочинам.

Ми вважаємо, що оголошення відомостей, що стали відомими органам слідства в процесі здійснення судочинства у конкретних кримінальних справах, має бути ретельно обдуманим. Воно не повинне завдавати збитку діяльності слідчих з досягнення невідворотності кримінального покарання, захисту прав і законних інтересів осіб і організацій, потерпілих від злочинів, служити приводом для зацікавлених осіб до організації протидії розслідуванню. Крім того, надання таких відомостей до рішення суду у кримінальній справі часто пов'язане з порушенням основного принципу кримінального судочинства – принципу презумпції невинності [591].

На наш погляд, виступи профілактичного характеру в засобах масової інформації за матеріалами кримінальних справ повинні здійснюватися виключно керівниками підрозділів органів внутрішніх справ (а не конкретними слідчими) після ухвалення рішення суду за кримінальною справою.

Інша річ, коли в процесі розкриття і розслідування злочинів за сприяння телебачення, періодичних друкованих видань слідчим виконуються такі профілактичні заходи, як розшук, осіб, які підозрюються в здійсненні злочинів, проводиться робота з виявлення очевидців і потерпілих, додаткових епізодів злочинної діяльності тощо.

В процесі розслідування інформація про об'єкти криміналістичної профілактичної дії встановлюється виключно шляхом проведення слідчих дій, при цьому 20% слідчих відмічають ефективність огляду місця події в попереджувальній роботі у кримінальних справах, а 9 % отримували

інформацію профілактичного змісту шляхом огляду.

Допит потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених і інших учасників кримінально-процесуальних стосунків дозволяє отримати необхідні дані про обставини, що мають попереджувальне значення. Слідчі вважають його найбільш інформативним в частині отримання відомостей профілактичного характеру (40%). Вони також відмічають, що періодично використовували в попереджувальних цілях у кримінальних справах очну ставку (20%), упізнання (19%), слідчий експеримент (9,8 %), перевірку свідчень на місці (23%), обшук і виїмку (23%).

Активно застосовуються в практиці слідчої профілактичною діяльності для припинення злочинів міри процесуального примусу, такі як затримання і арешт (30%), набагато рідше для ліквідації шкідливих наслідків суспільно небезпечних діянь здійснюється накладення арешту на майно (8%) і тимчасове усунення з посади обвинуваченого (4,9%).

Ефективність слідчої профілактичної діяльності багато в чому залежить і від рівня організації науково-технічного забезпечення процесу розкриття і розслідування злочинів. Під робочим місцем співробітника органів внутрішніх справ фахівці розуміють зону трудової діяльності, оснащену необхідними організаційно-технічними засобами, зв'язком, устаткуванням та іншим спеціальним приладдям для виконання ним своїх обов'язків.

Проте лише 17% слідчих вважають задовільним рівень наукового забезпечення криміналістичної профілактики злочинів, 53 % відверто називають його слабким, 28 % – незадовільним.

Практично не забезпечуються слідчі сканерами для персональних комп'ютерів, радіостанціями, пристроями для визначення номера абонента і іншою необхідною технікою.

Залишає бажати кращого і фінансове забезпечення кримінального судочинства. Незадовільний рівень матеріального забезпечення криміналістичної профілактики злочинів відмітили 49 % опитаних нами слідчих, 39 % вважають його слабким і 9,8 % – задовільним [601, с. 57].

Якість реалізації слідчої профілактичної діяльності багато в чому залежить від рівня професійної підготовки слідчих, що здійснюють її, дізнавачів і оперативних працівників органів дізнання. Слабо здійснюється і навчально-методичне забезпечення слідчої профілактичної діяльності в освітніх установах системи Міністерства внутрішніх справ України.

Таким чином, підводячи підсумок дослідження організаційно-наукових проблем криміналістичної превенції, ми вважаємо, що організаційні основи (організація) криміналістичної превенції є системою наукових положень і практичних рекомендацій по організації слідчої профілактичної діяльності, яка відображає закономірності, що вивчаються в розділі загальних станів криміналістичної тактики.

Попереджувальна робота є обов'язковим предметом планування в процесі розкриття і розслідування злочинів, разом з іншими видами слідчої діяльності.

Тактичні основи криміналістичної превенції – це система наукових положень і практичних рекомендацій зі здійснення профілактичної діяльності при виконанні окремих слідчих дій.

У реалізації криміналістичної превенції органами внутрішніх справ сьогодні існує ще досить багато проблем науково-технічного, матеріального, кадрового, навчально-методичного характеру, вирішення яких є насущним завданням криміналістики.

4.3. Удосконалення організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичної сфери

Державно-управлінські основи криміналістичної профілактики – це система наукових положень і практичних рекомендацій про організацію діяльності в методиках розслідування окремих видів злочинів.

У 60-х роках ХХ століття, розглядаючи теоретичні проблеми розробки методик розслідування окремих видів злочинів, як розділу частини

криміналістики, А. М. Колесніченко одним з перших вказав, що в методиках розслідування обставин, що відносяться до їхнього попередження, складають необхідний і важливий елемент їхнього змісту.

У пізніших своїх роботах він підкреслював, що ефективність кожної криміналістичної методики і оцінка її рекомендацій визначається тим, наскільки вона сприяє швидкому і повному розкриттю злочинів, їхньому попередженню, встановленню істини у кримінальній справі [20].

Так або інакше, необхідність включення в зміст приватних криміналістичних методик спеціального розділу, присвяченого організації випереджувальної діяльності слідчих сьогодні, на початку XXI століття, підкреслюють багато провідних криміналістів.

Проте в останні декілька років окремими дослідниками робилися спроби викладу структури криміналістичної методики таким нетрадиційним чином, що питання профілактики злочинів засобами і методами криміналістики в них не знайшли відображення [25, 33, 52].

Наприклад, М. С. Бідюкова [52] вважає, що методика розслідування злочинів – це обумовлена предметом доведення система тактичних завдань і операцій, що відображає типовий процес розслідування і відповідає критеріям ефективності і економічності.

Такими завданнями, на її думку, є:

- тактичне завдання «Попередня перевірка первинних матеріалів про злочин при вирішенні питання про порушення кримінальної справи»;
- тактичне завдання «Вивчення особи обвинуваченого»;
- факультативне тактичне завдання «Розшук обвинуваченого і інших об'єктів»;
- доведення об'єктивної сторони злочину;
- тактичне завдання «Встановлення ознак суб'єктивної сторони злочину»;
- тактичне завдання «Відшкодування збитку»;
- тактичне завдання «Нейтралізація протидії збоку зацікавлених осіб».

Не вдаючись глибоко до дискусії з приводу обґрунтованості цієї структури криміналістичної методики (ми її не підтримуємо), вважаємо, що вказана позиція в контексті предмета нашого дослідження має ряд деяких недоліків методологічного характеру.

По-перше, виходячи з логічних побудов В. Е. Корноуховим системи Загальної частини криміналістики, завдання «Організація попереджувальної діяльності слідчого», здавалося б, повинне послідовно витікати з теоретичних положень Загальної частини і реалізуватися в переліку тактичних завдань методики розслідування, разом з іншими.

По-друге, в предмет доведення входять обставини, що сприяли скоєнню кожного злочину, а в кримінально-процесуальному законі є правові заходи усунення криміногенних обставин, які криміналісти не повинні обходити своєю увагою, не кажучи вже про інші види слідчо-профілактичної діяльності.

По-третє, в переліку тактичних завдань розслідування є і такі, які мають виключно превентивну спрямованість і, на нашу думку, повинні викладатися в зміст тієї частини методики розслідування конкретних злочинів, яка присвячена профілактичній роботі слідчого у кримінальних справах.

Тенденція ігнорування можливостей вітчизняної криміналістики в розробці ефективних засобів і методів слідчої профілактики злочинів простежується також при вивченні деяких сучасних навчально-методичних робіт.

Так, наприклад, в навчальному посібнику за методикою розслідування окремих видів злочинів [63], в структуру криміналістичних методик профілактична діяльність слідчого не включається Його автори виділяють в структурі приватних криміналістичних методик такі їх елементи, як:

- криміналістична характеристика злочинів;
- організація розслідування на первинному етапі;
- особливості тактики проведення окремих слідчих дій. Питання організації попереджувальної діяльності слідчого в криміналістичних методиках ці фахівці не розглядають, відмічаючи, що в приватні методики

розслідування окремих видів злочинів лише іноді включають рекомендації з профілактичної роботи.

При цьому до принципів методики розслідування окремих видів злочинів вони відносять:

- науковість (процес створення методик розслідування виходить з творчого використання теоретичних, техніко-криміналістичних і тактичних положень);
- системність і цілісність (до злочину, що розслідується, підходять як до складного, багатоетапного виду діяльності);
- ситуаційність (виявлення, облік і використання своєрідності слідчих дій, інших компонентів слідчої роботи у справах по конкретні злочини).

Джерелами криміналістичної методики, на їх думку, є:

- норми кримінального закону, що визначають ознаки окремих складових злочинів; норми кримінально-процесуального закону, що встановлюють предмет і межі доведення;
- положення загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки і тактики;
- положення кримінології, теорії оперативно-розшукової діяльності, психології, соціології, судової статистики, теорії моделювання, інформатики, наукової організації праці і управління, інших наук;
- передовий досвід органів внутрішніх справ, прокуратури і судів.

До завдань криміналістичної методики вони відносять:

- вивчення способів підготовки, здійснення і приховування слідів різних видів злочинів і тенденцій їхнього розвитку;
- вивчення і узагальнення передового досвіду методики розкриття і розслідування різних видів злочинів;
- розробку криміналістичних характеристик окремих видів і груп злочинів;
- вироблення найбільш оптимальних програм розкриття і розслідування окремих видів злочинів;

- визначення особливостей підготовки і проведення окремих слідчих дій при розслідуванні відповідних видів злочинів;
- розробку науково обґрунтованих методичних рекомендацій з організації і здійснення розкриття і розслідування окремих видів злочинів.

Сформульовані таким чином наукознавчі основи формування криміналістичних методик розслідування злочинів, слабо відображають можливості використання засобів і методів криміналістики з попередження злочинів.

Хоча більшість вітчизняних фахівців сьогодні дотримуються визначення криміналістичної методики, розробленого Р. С. Белкіним, який вважав, що криміналістична методика (чи методика розслідування і запобігання окремим видам злочинів) – це система наукових положень і рекомендацій, що розробляються на їх основі, з організації і здійснення розслідування і запобігання окремим видам злочинів [70].

Ми вважаємо, що джерелами криміналістичних профілактичних рекомендацій в методиках розслідування є кримінальний і кримінально-процесуальний закон, в яких, окрім інших аспектів, відображається і профілактичний зміст права. Криміналістика активно сприяє реалізації попереджувальної мети закону, розробляючи методичні рекомендації з розслідування і запобігання окремим видам злочинів, направлених для досягнення невідворотності кримінального покарання, ліквідації небезпечних наслідків вчинених злочинів тощо.

У понятійному апараті загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки і криміналістичної тактики положення про попереджувальну функцію складових частин системи криміналістики давно розроблені і визнані більшістю вітчизняних фахівців.

До того ж, криміналістика має власні теоретичні і методологічні основи слідчої профілактичної діяльності, що не співпадають з предметами вчень про попередження злочинів в кримінології.

Тому одним із завдань державного управління розвитком

криміналістичної методики (разом з іншими) неодмінно повинна бути розробка науково обґрунтованих засобів і методів профілактичної роботи, що здійснюється в процесі розкриття і дослідження конкретних злочинів.

Аналіз наукової і навчально-методичної літератури, виданої в період з 50-х років ХХ століття по теперішній час, показує, що вітчизняні фахівці виявляли чималу цікавість до питань розробки і вдосконалення структурної частини методик, присвячених організації слідчої попереджувальної діяльності.

Роль криміналістики в запобіганні злочинам і охорони громадського порядку полягає в розробці на основі кримінально-процесуального закону і застосуванні засобів, прийомів і методів виявлення та усунення причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів, а також засобів і прийомів, що перешкоджають скоєнню злочинів, що ускладнюють злочинну діяльність і полегшують виявлення винних і розкриття злочинів.

При цьому, провідну роль в попереджувальній роботі, що проводиться при розслідуванні злочинів, він відводив слідчій діяльності з виявлення і усунення причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів. У зв'язку з цим, ним розроблялися питання доведення криміногенних обставин, організаційно-тактичних заходи з їхнього виявлення і усунення, а також форм використання допомоги громадськості у вказаній роботі.

На думку В. С. Венедіктов [72], значення цього виду запобігання злочинам визначалося наступними моментами:

- виявлення в процесі розслідування обставин, що сприяли скоєнню злочинів, дозволяє мати вичерпні дані про ці обставини і проводити попереджувальні заходи, спрямовані на недопущення в майбутньому подібних злочинів;

- дані про криміногенні обставини, отримані в результаті розслідування, найбільш достовірні, оскільки вони встановлені в процесі слідчих дій. Їхня достовірність дозволяє безпомилково визначати характер попереджувальних заходів, форми і методи їх проведення;

- знання сукупності обставин скоєння кожного злочину, науковий

аналіз узагальнених даних, накопичених по певних видах злочинів за більш менш тривалий термін, дозволяють вирішувати багато важливих для запобігання злочинам питань;

– уявлення органів слідства і дізнання про вжиття заходів зі встановлення виявлених в процесі розслідування криміногенних обставин є владними приписами, обов'язковими для органів і осіб, яким вони адресовані.

Ці ідеї знайшли підтримку серед вітчизняних фахівців і фактично на багато років визначили зміст профілактичної діяльності слідчого в криміналістичних методиках у вигляді його роботи з виявлення і усунення причин і умов, що сприяли скоєнню конкретних злочинів.

Послаблення останнім часом уваги криміналістів до питань вдосконалення теоретичних і прикладних основ криміналістичної профілактики призвело до того, що в змісті сучасних довідників і навчальних посібників для слідчих (у розділах, присвячених організації попереджувальної роботи) систематично повторювалася інформація :

- про групи типових криміногенних чинників (обставин), зі здійснення злочинів;
- про організаційні, тактичні і правові основи роботи слідчих з виявлення і усунення вказаних обставин.

Н. В. Витрук [76] у зв'язку з цим, з певною долею сумніву ставився до включення в приватні криміналістичні методики розділу, присвяченого організації профілактичної діяльності слідчого. У своїх роботах відмічав, що в цих розділах наводиться частенько один і той же перелік обставин, сприяючих скоєнню злочинів, і один і той же перелік процесуальних і непроцесуальних заходів слідчого з їхнього усунення.

Вказана ситуація могла скластися тільки в результаті призупинення в криміналістиці досліджень наукознавчих основ слідчої профілактичної діяльності і недостатнього знання вітчизняними криміналістами міжгалузевих основ попередження злочинів, потреб судово-слідчої практики в ефективних засобах і методах криміналістичної профілактики злочинів.

Так, 67% з числа опитаних нами слідчих заявили, що вивчення ними криміналістичних робіт, присвячених профілактичній діяльності, рідко сприяло успішному здійсненню ними попереджальної роботи у кримінальних справах, 20 % негативно оцінили такі посібники. Проте, при цьому 91% слідчих повідомили, що потребують спеціальних знань про сучасні криміналістичні прийоми попередження злочинів.

Тому що діалектика взаємозв'язку науки і практики така, що наука як би виростає з практики, а практика удосконалюється завдяки науці. Тому правоохоронна діяльність, така ж зацікавлена у фундаментальних правових дослідженнях, як і в прикладних. При цьому він підкреслював, що головними для будь-якого дослідження сьогодні мають бути конкретність, відображення потреб практики, відповідність новим, підвищеним вимогам до науки.

Ми вважаємо, що методичні основи слідчої профілактичної діяльності необхідно розвивати паралельно з вдосконаленням правових і організаційно-тактичних питань криміналістичної превенції.

Зміст попереджувальної діяльності слідчих, в першу чергу, має бути вказаний в загальних положеннях криміналістичної методики з розслідування окремих видів злочинів. Але, як вказує проведений аналіз, є власне слідча профілактика і за допомогою яких конкретно видів слідчої діяльності вона здійснюється.

На нашу думку, в методиках розслідування злочинів профілактична функція криміналістики реалізується шляхом застосування взаємопов'язаних груп криміналістичних профілактичних заходів технічного, тактичного і методичного характеру, що забезпечують:

- запобігання злочинам, що готуються;
- своєчасне виявлення, швидке повне розкриття і якісне розслідування вчинених злочинів;
- припинення конкретної злочинної діяльності і ліквідацію її небезпечних наслідків;
- виявлення і усунення в процесі розслідування обставин, що сприяли

здійсненню і прихованню злочинів, подолання будь-яких форм протидії розслідуванню.

Проте, не усі ці види слідчої профілактичної роботи реально відображаються в завершальних розділах конкретних приватних методик розслідування окремих видів злочинів. В зв'язку з цим треба відмітити, що в конкретній роботі осіб, що здійснюють розкриття і розслідування злочинів, нерідко буває не лише важко, але іноді і неможливо відірвати організацію розшуку від профілактики, припинення злочину, що триває – від збору доказів, що викривають винного в скоєному.

Так, профілактичні прийоми запобігання злочинів, своєчасного виявлення, швидкого, повного розкриття і якісного розслідування злочинів, припинення конкретної злочинної діяльності дійсно складно розглядати у відриві від інших видів слідчої роботи, та і в цьому немає ніякої наполегливої необхідності. Важливо тільки, щоб суб'єкти криміналістичної профілактики злочинів знали про їх попереджувальний зміст в процесі вивчення наукознавчих основ теорії криміналістичної превенції і загальних положень криміналістичної методики і вміли ефективно використовувати у ході розкриття і розслідування конкретних злочинів.

У конкретних приватних методиках мають бути описані форми профілактичної роботи, які можна виділити в структурі криміналістичних методик в «відносно самостійному» вигляді, а саме:

- алгоритм діяльності слідчого з запобігання (подолання) різних форм умисної протидії розслідуванню (включаючи і приховування злочинів);
- алгоритм роботи слідчого з ліквідації небезпечних наслідків здійснення злочинів;
- алгоритм виявлення і усунення в процесі розслідування обставин, що сприяли скоєнню злочинів.

Обґрунтованість включення цих видів слідчої профілактичної діяльності в завершальний елемент приватних криміналістичних методик сьогодні не викликає сумнівів.

Так, робота слідчого з попередження різних видів протидії розслідуванню є специфічним видом слідчої діяльності і переслідує мету створення засобами і методами криміналістики оптимальних умов для настання невідворотності кримінального покарання і скорочення термінів притягнення до кримінальної відповідальності. Ще Ч. Беккарія відмічав, що тісний взаємозв'язок між злочином, що відбувся, і покаранням, що швидко йде за ним, має велике попереджувальне значення. Це нововведення дозволить якісно зміцнити систему вітчизняної криміналістики і істотно підвищити ефективність будь-якої приватної криміналістичної методики, а також виключити малопродуктивні спроби перебудови системи криміналістики, що робляться окремими фахівцями.

Прийоми злочинців, що ускладнюють їх викривання, описувалися ще у кінці XIX століття Г. Гроссом. Проте пильніша увага до розробки наукознавчих основ попередження протидії розслідуванню криміналісти стали проявляти лише у кінці XX століття. Нині у вітчизняній криміналістиці з'явилися численні роботи з цієї тематики [726].

Наприклад, вивчаються питання використання різноманітних засобів криміналістичної техніки в попередженні приховування матеріальних слідів і інсценування злочинів, виявленні і запобіганні хибних свідчень. Досліджуються і криміналістичні тактичні основи умисної протидії розслідуванню злочинів.

На жаль, поки немає фундаментальних теоретичних розробок, присвячених вивченню проблем боротьби з різними формами протидії розслідуванню в змісті приватних криміналістичних методик. Новітні роботи з методик розслідування різних видів злочинів, таку інформацію не містять.

В зв'язку з цим, ми вважаємо, що наша пропозиція про включення цього виду слідчої діяльності в завершальну частину методики розслідування обґрунтована сучасними потребами судово-слідчої практики. Р. С. Белкін відмічав, що засоби і методи запобігання приховуванню злочинів відіграють важливу роль в криміналістичній профілактики.

Питання ліквідації небезпечних наслідків вчинених злочинів також мають бути віднесені до розділу попереджувальної діяльності слідчого. Відшкодування шкоди, заподіяної злочинами громадському порядку, має конкретний профілактичний зміст. Воно у більшості випадків сприяє відновленню порушеного права, переконує людей в ефективності слідчої діяльності і здатності правоохоронних органів захищати в повному об'ємі законні права і інтереси фізичних і юридичних осіб, що потерпіли від злочинів. Крім того, є додатковим стримуючим чинником для нестійких осіб, схильних до скоєння злочинів.

Організаційні аспекти роботи слідчого з забезпечення відшкодування матеріального збитку періодично виконувалися окремими спеціалістами в довідкових посібниках, розроблених для слідчих. Одні автори цю діяльність взагалі розглядали, як самостійний вид слідчої роботи, жодним чином не зв'язуючи її з криміналістичною профілактикою злочинів. Інші дослідники включають її в загальні питання методики розслідування злочинів або в конкретні приватні криміналістичні методики в якості складового елемента [700].

Як показав зроблений нами теоретичний аналіз, розглядаючи зміст цієї роботи слідчого, у неї включені:

- активний пошук втрачених матеріальних цінностей і повернення їх власникові;
- визначення розміру збитку і кола осіб, відповідальних за його утворення;
- визначення розміру тієї частини збитку, яка підлягає відшкодуванню у конкретній кримінальній справі;
- встановлення можливих джерел відшкодування збитку;
- вжиття заходів по забезпеченню цілісності і збереження знайденого майна;
- прийняття цивільного позову і визнання особи (фізичного або юридичного) цивільним позивачем;

– залучення особи в якості цивільного відповідача.

Ці положення показують, наскільки багатогранний і складний характер має діяльність слідчого з ліквідації небезпечних наслідків конкретної злочинної діяльності.

У законі існують також різноманітні правові заходи оскарження вказаних процесуальних дій підозрюваними, обвинуваченими, цивільними позивачами і їхніми представниками і захисниками, які можуть бути використані цими особами для надання активної протидії роботі з відшкодування збитку і ухилення від майнової відповідальності за вчинені злочини.

З огляду на сказане, криміналістам необхідно активізувати роботу з вдосконалення криміналістичних засобів і методів ліквідації наслідків злочинів. Алгоритми цієї діяльності необхідно сконцентрувати в завершальних розділах більшості приватних криміналістичних методик, присвячених попереджувальній діяльності слідчого. Це дозволить проводити таку роботу практично у всіх кримінальних справах, що знаходяться у провадженні слідчих.

Діяльність дізнавачів і слідчих з виявлення і усунення обставин, що сприяли скоєнню конкретних злочинів, традиційно розглядалася в якості головного напрямку в криміналістичній профілактиці. Раніше фахівці в зміст завершального розділу приватних криміналістичних методик включали переважно цей вид діяльності, вважаючи, мабуть, що цим і вичерпується профілактичний зміст засобів і методів криміналістики.

Ми дотримуємося іншої думки і вважаємо, що в ієрархії груп криміналістичних профілактичних заходів, робота з виявлення і усунення криміногенних обставин не є головною. Вона носить, швидше, завершальний характер по відношенню до інших різновидів слідчої діяльності (типовим для первинного і подальших етапів розслідування). Інтеграція допомагає досягненню загального завдання приватних криміналістичних методик на заключних етапах розслідування.

Обґрунтованість наших аргументів підтверджується і думкою законодавців, які розкривають правовий механізм усунення дізнавачем і

слідчим обставин, що сприяли скоєнню злочинів [664].

Незважаючи на цю обставину, криміналістам не слід сьогодні послабляти увагу до розробки сучасних засобів і методів виявлення і корекції криміногенних обставин. У кримінальному законі є маса злочинів, причини і умови яких необхідно усувати засобами і методами криміналістики постійно і цілеспрямовано. Це, в першу чергу, злочини проти життя і здоров'я людей, конституційних прав і свобод людини, сім'ї і неповнолітніх, у сфері власності, проти громадської безпеки і громадського порядку, державної влади, військові злочини і багато інших кримінально-правових деліктів.

Криміналісти помітно послабили увагу до цього напрямку превентивної діяльності. Лише епізодично сьогодні фахівцями видаються методичні рекомендації по розслідуванню окремих видів злочинів, в яких цьому напрямку криміналістичної профілактики приділяється особлива увага.

У його змісті головний акцент чомусь зроблений на аналіз і розробку заходів криминології, а не криміналістичної профілактики цих злочинів. Попереджувальна діяльність слідчого з усунення криміногенних детермінант описана слабо, буквально на одній сторінці, на додаток з посиланнями на норми старого КПК України.

Таке ставлення до створення криміналістичних засобів і методів профілактики злочинів свідчить про недостатнє знання окремими фахівцями методологічних основ криміналістичної превенції.

Резюмуючи викладене, можна зробити висновок про те, що методичні основи слідчої профілактичної діяльності необхідно розвивати паралельно з вдосконаленням правових і організаційних механізмів державного управління розвитком криміналістичної профілактики.

У завершальних розділах конкретних приватних методик, присвячених організації попереджувальної діяльності органів попереднього розслідування, мають бути описані форми профілактичної роботи слідчого з запобігання (подолання) різних форм умисної протидії розслідуванню (включаючи і приховування злочинів); ліквідації небезпечних наслідків вчинених злочинів;

виявлення і усунення в процесі розслідування обставин, що сприяли здійсненню злочинів.

Включення цих видів слідчої профілактичної діяльності в завершальний розділ приватних криміналістичних методик, дозволить якісно підвищити ефективність розслідування і розширити можливості попередження злочинів засобами і методами вітчизняної криміналістики.

Аналіз теоретичних і навчально-методичних робіт [605, 644, 660], практики правової діяльності дозволяє констатувати, що кримінологія вивчає заходи попередження злочинності і розробляє способи попередження злочинів, засновані головним чином на методах переконання і некримінально-правового примусу. Профілактика кримінології, в строгому науковому розумінні, представляє з себе дозлочинну діяльність, що реалізується шляхом розробки і здійснення взаємозв'язаних заходів економічного, соціального, політичного, правового, організаційно-управлінського характеру, спрямованих на виявлення і нейтралізацію причин і умов злочинності.

Тому проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок про те, що в науці існує відносно самостійна наукова і правова категорія – кримінально-правова профілактика, яка відрізняється від інших підсистем попередження злочинності. По суті, вона представляє собою діяльність з реалізації попереджувальної дії кримінальної відповідальності і покарання. Ця діяльність підкріплена законодавчим забезпеченням і аргументована досить великою кількістю наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних фахівців.

У системі кримінально-правової профілактики виділяються два її підвиди: загальне і спеціальне попередження, які відрізняються за формою реалізації кримінальної відповідальності і покарання. В основі загального попередження лежить безособова загроза кримінального закону. Завдання ж спеціальної превенції реалізуються шляхом застосування кримінальної відповідальності і покарання до осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння.

У науці кримінального процесу під профілактичною функцією кримінального судочинства фахівці розуміють врегульований кримінально-

процесуальним правом механізм юридичної дії на свідомість, волю і поведінку людей, спрямований на недопущення здійснення злочинних діянь, такий, що реалізовується в діяльності органів обвинувачення і суду.

Змістом профілактичної функції кримінального судочинства є процесуальні заходи попередження злочинів, які за своєю природою є процесуальними актами і діями. Вони виділяються з сукупності слідчих і судових дій за ознакою цілеспрямованості. До них можуть бути віднесені тільки ті, які застосовуються в профілактичних цілях, або прямо сформульовані в законі, або витікають з його змісту і призначення різних процесуальних дій.

Процесуальні заходи попередження злочинів є правовою основою для форм, що розробляються криміналістикою, і методів конкретної злочинної діяльності. Застосування технічних засобів, тактичних прийомів і криміналістичних методик в превентивних цілях повинне здійснюватися в строгій відповідності з нормами кримінального судочинства.

Як показав історико ретроспективний аналіз, інтенсивний розвиток правового і організаційного забезпечення кримінального розшуку з другої половини XIX століття спричинив відособлення оперативно-розшукової функції органів дізнання від інших видів поліцейської роботи, послужив фундаментальною основою для подальшої розробки теоретичних основ попереджувальної діяльності кримінальної міліції.

Поняття оперативно-розшукової профілактики злочинів, розроблене в 70 – 80-х роках XX століття вітчизняними дослідниками, вже не відповідає сучасним тенденціям розвитку злочинності, викликаною зміною соціально-економічної ситуації в країні, і потребам судового-слідчої практики [590].

На нашу думку, оперативно-розшукова профілактика злочинів – це система оперативно-розшукових, розвідувально-пошукових і адміністративно-службових дій, здійснюваних гласно і негласно співробітниками оперативно-розшукових апаратів органів внутрішніх справ за допомогою виявлення і запобігання злочинам, що плануються і готуються, виявленню, припиненню і розкриттю злочинів на стадії замаху і вчинених злочинів, встановлення і

викривання оперативно-розшуковими засобами осіб, що їх готують, здійснюють або звершують.

Сьогодні в концептуальну основу оперативно-розшукової профілактики злочинів, що здійснюється оперативно-розшуковими апаратами кримінальної поліції, має бути покладена ідея невідворотності покарання за вчинений злочин. Не кількість злочинів, попереджених на стадії виникнення злочинного наміру, а саме своєчасного розкриття вчиненого злочину і встановлення осіб, що його скоїли є головним критерієм оцінки здатності кримінальної поліції здійснювати попереджувальну діяльність.

Дослідження наукознавчих основ вчення про криміналістичну профілактику злочинів дозволяє зробити ряд висновків про становлення, розвиток і сучасний стан цього соціального феномену.

Розвиток наукових уявлень про місце криміналістичної превенції в системі криміналістики відбувався одночасно з дослідженнями в усіх розділах криміналістичної науки і в цьому процесі можна умовно виділити три основні етапи.

Основи вчення про криміналістичну профілактику злочинів були закладені в перший етап його розвитку в роботах родоначальника західноєвропейської криміналістики професора Г. Гросса і деяких вітчизняних дослідників. У дорадянський період в теорії і практиці юриспруденції вже існувало досить ясне розуміння позитивної ролі криміналістики в процесі попередження злочинів [579].

Другий етап розвитку криміналістичної превенції протікав на тлі багаторічної дискусії про предмет криміналістики і її місце в системі юридичних наук. У зв'язку з призупиненням досліджень превентивної діяльності держави і закону в кримінології і інших юридичних дисциплінах криміналісти одними з перших почали розробляти теоретичні і прикладні аспекти попередження злочинів.

В процесі розвитку кримінології як базової науки про попередження злочинності криміналісти і кримінологи досить тривалий час не могли чітко

визначити межі дослідження феномену превенції вказаними науками. Тому відношення фахівців до розробки вчення про криміналістичну профілактику злочинів було неоднозначними – від повного заперечення або замовчування до схвалення і визнання.

Третій етап генезису вчення про криміналістичну профілактику злочинів характеризується тим, що дискусія між криміналістами і ученими інших наукових спеціальностей кримінального циклу із приводу проблем дослідження профілактики злочинів фактично завершилися. Кримінологія перестала претендувати на роль науки, монополюючи розробляючої теоретичні і прикладні аспекти запобігання злочинів.

Дослідження наукознавчих основ криміналістичної превенції злочинів дозволяє нам зробити висновок про те, що важливість наукового пізнання понятійного апарату криміналістичної профілактики витікає з самого визначення криміналістики як науки про засоби і методи попередження, розкриття і розслідування злочинів.

Криміналістична превенція (профілактика) злочинів як одна з самостійних приватних теорій є системою наукових положень і практичних рекомендацій про закономірності розробки і використання в кримінальному судочинстві технічних засобів, тактичних і методичних прийомів для запобігання злочинам, що плануються і готуються, своєчасному виявленню, швидкому, повному розкриттю і якісному розслідуванню вчинених злочинів, припинення конкретної злочинної діяльності і ліквідації її небезпечних наслідків, виявлення і усунення в процесі розслідування обставин, здійсненню і прихованню злочинів, подолання будь-якої форми протидія розслідування.

У вченні про криміналістичну профілактику злочинів виділяються три відносно самостійні і в той же час взаємозв'язаних напрямів, фундаментальною основою яких є наукові положення теорії криміналістичної профілактики:

- криміналістична превенція, що здійснюється слідчими і дізнавачами при розкритті і розслідуванні злочинів;
- криміналістична превенція, здійснювана оперативними робітниками

органів дізнання;

– криміналістична превенція, в якій беруть участь спеціалісти і експерти.

Ми згодні з думкою фахівців про те, що концептуальні положення вчення про криміналістичне попередження злочинів повинні знайти своє місце в її розділах. Але при цьому вважаємо, що зміст приватної теорії криміналістичної превенції повинен вивчатися в тій частині криміналістичної тактики, яка присвячена науковим основам організації слідчої діяльності [581].

Триєдиним об'єктом теорії криміналістичної профілактики виступають злочинна (кримінальна) діяльність, інформація, що породжується злочином і пов'язана з ним, а також превентивна діяльність, яка є в процесі розкриття і розслідування злочинів як одна з форм судово-слідчої практики, що вивчаються криміналістикою.

При цьому теорія криміналістичної превенції вивчає злочинну діяльність і інформацію про неї з позицій використання технічних засобів, тактичних прийомів і методик в профілактичній діяльності, тобто досліджує, разом з іншими науками, різні властивості і сторони одного і того ж об'єкту. Профілактична діяльність вказаного виду реалізується спеціалізованими суб'єктами в кримінальному судочинстві і є складовою частиною загальнодержавної системи попередження злочинності.

Предметом приватної теорії криміналістичної превенції є:

а) закономірності злочинної діяльності, необхідні для пізнання процесу організації профілактичної роботи, здійснюваної в процесі розкриття і розслідування злочинів;

б) закономірності виникнення інформації про об'єкти криміналістичної профілактичної дії, збирання, дослідження, оцінки і використання її в судово-слідчій практиці для запобігання суспільно небезпечних діянь;

в) засновані на пізнанні цих закономірностей засоби і методи спеціальної профілактики, що реалізуються в процесі розкриття і розслідування конкретних злочинів.

Окрім об'єкта і предмета, криміналістична теорія профілактики злочинів має свої специфічні завдання, систему, джерела, зв'язки і принципи, які разом з базовим понятійним апаратом складають науковий фундамент цього вчення.

Останніми роками інтенсивність розвитку наукового забезпечення криміналістичної профілактики істотно знизилася. В зв'язку з цим мета подальшого розвитку теорії криміналістичної превенції полягає в поетапній розробці комплексної системи знань, яка б повністю забезпечувала потреби судово-слідчої практики в ефективних криміналістичних засобах і методах запобігання злочинам. Вчення про криміналістичну профілактику злочинів повинне зайняти певне місце в структурі приватних криміналістичних теорій і для досягнення цього необхідно виконати ряд специфічних завдань.

Перше завдання нам бачиться в інтеграції усіх наукових розробок минулих років і перспективних досліджень, присвячених питанням підвищення ефективності розслідування у рамках вчення про криміналістичну профілактику злочинів. Тому що превентивна функція криміналістики реалізується при досягненні за допомогою її засобів і методів невідворотності кримінального покарання, ліквідації негативних наслідків злочинної діяльності, скорочення термінів притягнення до кримінальної відповідальності.

Друге завдання полягає в активізації спільного вивчення пограничних проблем організації профілактики злочинів з наукою кримінального процесу і теорією оперативно-розшукової діяльності. Криміналістика, на основі вивчення потреб судового-слідчої практики в ефективних засобах і методах запобігання злочинам, повинна допомогти кримінально-процесуальній науці виправити недоліки, допущені при розробці КПК України, сформулювати концептуальні положення з оптимізації профілактичної функції кримінального судочинства і утілити їх в законі.

Третім завданням розвитку теорії криміналістичної превенції ми враховуємо вивчення, разом з підсистемами криміналістичної профілактики, наукових аспектів профілактичної діяльності в кримінальному судочинстві прокурора і начальника слідчого відділу. Відновлення досліджень про форми

участі прокурорських працівників і керівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ в профілактичній роботі, яка виконується в процесі розкриття і розслідування злочинів, дозволить надалі поліпшити стан узгодженості елементів і підсистем теорії криміналістичної превенції.

Така організація наукової роботи дозволить в цілому зміцнити систему вітчизняної криміналістики, запобігти спробам її необґрунтованої реструктуризації окремими фахівцями, а також розширити наукові уявлення про предмет криміналістики і зміст тієї частини криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів, які присвячені питанням організації слідчим профілактичної діяльності.

Поспішність в створенні і введенні в дію нового кримінально-процесуального закону привела до того, що ряд його положень, виданих без урахування досягнень правової науки і потреб судово-слідчої практики, серйозно перешкоджають оптимізації профілактичної функції вітчизняної криміналістики. Якість розробки КПК України відрізняється слабкою юридичною технікою, про що свідчать численні вже поправки і ті, які ще напевно вноситимуться.

Наші пропозиції про внесення доповнень в кримінально-процесуальний закон аргументовані думками фахівців і потребами судового-слідчої практики. Вони можуть реально сприяти посиленню превентивної спрямованості кримінального судочинства і створенню правової бази слідчої профілактичної діяльності. Організаційний механізм державного управління профілактичною роботою служб і підрозділів органів внутрішніх справ, давно потребує негайної переробки. Її зміст повинен враховувати криміналістичні аспекти в організації превентивної діяльності слідчих, дізнавачів, співробітників кримінальної поліції, фахівців і експертів.

Організаційні основи криміналістичної превенції представляють собою систему наукових положень і практичних рекомендацій з організації слідчої профілактичної діяльності, яка відбиває закономірності, що вивчаються в розділі загальних станів криміналістичної тактики.

Слідча профілактична діяльність є обов'язковим предметом планування в процесі розкриття і розслідування злочинів [489].

Тактичні основи криміналістичної превенції – це система наукових положень і практичних рекомендацій зі здійснення слідчої профілактичної діяльності при виконанні окремих слідчих дій.

У реалізації криміналістичної профілактики злочинів органами внутрішніх справ сьогодні існує ще досить багато проблем науково-технічного, матеріального, кадрового, навчально-методичного характеру, вирішення яких є насущним завданням криміналістики.

Методичні основи криміналістичної превенції визначають порядок здійснення попереджувальної діяльності в криміналістичних методиках розслідування окремих видів злочинів. Їх необхідно розвивати паралельно з вдосконаленням правових і організаційно-тактичних питань криміналістичної превенції.

У завершальних розділах конкретних приватних методик, присвячених організації попереджувальної діяльності органів попереднього розслідування, мають бути описані форми профілактичної роботи слідчого з запобігання (подолання) різним формам умисної протидії розслідуванню (включаючи і приховування злочинів), ліквідації небезпечних наслідків вчинених злочинів, виявлення і усунення в процесі розслідування обставин, що сприяли здійсненню злочинів.

Включення цих видів слідчої діяльності в завершальний розгляд справ приватних криміналістичних методик дозволить якісно підвищити ефективність розслідування і розширити можливості попередження злочинів засобами і методами вітчизняної криміналістики.

Викладене дозволяє стверджувати, що криміналістична превенція є частиною теорії криміналістики, але в той же час вона реалізується як практична діяльність, що відповідає цій теорії.

Положення вказаної роботи знайдуть відображення в системі науки вітчизняної криміналістики і судово-слідчій практиці розкриття і розслідування

конкретних злочинів.

Розвиток науково-методичного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності залежить від ефективності наукових розробок в області судової експертизи і вирішення актуальних експертних і експертно-криміналістичних завдань.

Таким чином, науково-технічний прогрес впливає не лише на розвиток наукових напрямів. Одночасно він відбивається і на стані злочинності, обумовлюючи виникнення усе більш складних, витончених методів здійснення злочинів на основі використання сучасних технічних засобів. Сказане вимагає постійного вдосконалення наукової дисципліни судової експертизи. Відносно наукової дисципліни можна сказати, що при формуванні стратегій, спрямованих на підтримку її статусу, повинні поєднуватися дії, що забезпечують збереження соціального впливу і переформування когнітивного змісту самої дисципліни. Різноманітні зміни когнітивного змісту наукової дисципліни потребують перекладу їх в нову форму – форму соціальних структур. І навпаки, стратегії, спрямовані на підтримку соціального статусу, не існують поза когнітивною областю. Наслідуючи це, перспективи розвитку науково-методичного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності вбачаються безпосередньо в здійсненні стратегії державного управління розвитком експертно-криміналістичної галузі.

Так, в науково-методичному забезпеченні експертно-криміналістичної діяльності важливими напрямками слід визнати як питання організації наукових досліджень і підготовки наукових кадрів в області судової експертизи, так і практичні рекомендації, засновані на останніх наукових досягненнях.

У наукових установах організація науково-дослідної роботи повинна відповідати певним критеріям. Тому повинна бути відповідність цілей науково-дослідних робіт найбільш перспективним напрямкам розвитку науки, що співпадають з практичними потребами.

Відповідність структури науково-дослідної організації основним цілям наукових робіт беззаперечна. Тому поліпшення науково-методичного

забезпечення експертно-криміналістичної діяльності можливо за рахунок підвищення ефективності науково-дослідницької роботи, а також вдосконалення організаційних основ наукового напрямку з урахуванням вказаних вимог. З іншого боку, науково-методичне забезпечення експертно-криміналістичної діяльності здійснюється виходячи з потреби практики.

Беручи до уваги суб'єкт, об'єкт, предмет, цілі, засоби і результати експертно-криміналістичної діяльності, її науково-методичне забезпечення передбачає наступні аспекти:

- розробку і впровадження в практику загальної теорії експертно-криміналістичної діяльності;
- розробку в області теорії судової експертизи, у тому числі розробку і впровадження в практику методик експертних досліджень;
- розробку методів рішення експертних і експертно-криміналістичних завдань.



Рис.2 . Модель організаційно-правового механізму розкриття злочину*

*Джерело : складено автором

На наш погляд, визначений пізніше термін «криміналістична експертиза» склався також і з іншої причини. Як відомо, останнім часом, коли почалося

широке використання цього поняття, основний обсяг експертиз виконувався і виконується співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ. Тому в відношенні декількох видів судових експертиз, які в основному були розроблені в надрах експертно-криміналістичної служби органів внутрішніх справ (оскільки були такими, що найчастіше призначаються і виконуються в цій системі), склалася традиція, що збереглася і нині, називати їх криміналістичними. Вважаємо, якщо виходити з того, що ми дійсно називаємо їх «традиційними», то слід залишити назву в цьому варіанті і в майбутньому, на знак спадкоємності основ традиції. Тим більше, що на розгляд суті цих експертиз назва в такій інтерпретації навряд чи зробить негативний вплив.

Аналіз сучасного стану проведення судових експертиз показує, що є актуальні проблеми в усіх стадіях експертного дослідження, зокрема, зупинимося на питаннях, що виникають при формуванні висновків експерта.

Висновок є кінцевою метою експертного дослідження і повинен відповідати трьом вимогам:

- принципу кваліфікованості;
- принципу визначеності;
- принципу доступності.

Як відомо, залежно від рівня вирішуваних завдань, висновки експерта можуть мати різну логічну форму і по відношенню до встановленого факту поділятися на позитивні і негативні. Підставою для негативного висновку є відсутність факту тотожності порівнюваних об'єктів. У експертній практиці відносно деяких видів експертиз склалося певне формулювання змісту негативного висновку.

За напрямком розробок методів вирішення експертних і експертно-криміналістичних завдань положення, в основному, повинні, формуватися з практичних вимог і необхідності. Наприклад, сучасні можливості судово-балістичної експертизи дозволяють науково обґрунтувати і з великою достовірністю вирішувати значне коло питань, які ставлять перед експертом

органи розслідування і суд [484]. В той же час на практиці виникають ситуації, коли постановка завдань помітно відрізняється за змістом від стандартних, розроблених питань. Вирішення таких експертних завдань вимагає нових наукових досліджень в цій області. До таких відноситься завдання можливості поранення при пострілі з вогнепальної зброї кулею, відбитою від поверхні скла. Для вирішення вказаної проблеми нами був підготовлений і проведений ряд експериментів і, на їхній основі, вироблена методика вирішення такого роду завдань.

Результати проведених експериментів дають можливість вирішувати аналогічні завдання в експертній практиці і можуть бути корисні як експертам при проведенні наукових досліджень і експериментів, так і слідчими при встановленні обставин застосування вогнепальної зброї на місці злочину.

Вважаємо, подальший розвиток науково-методичного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності повинен ґрунтуватися на трьох напрямках: розробка і впровадження в практику загальної теорії розвитку експертно-криміналістичної діяльності; розробка в галузі теорії судової експертизи, у тому числі розробка і впровадження в практику методик експертних досліджень; розробка методів вирішення експертних і експертно-криміналістичних завдань.

В той же час потреби практики в експертах-криміналістах з кожним роком збільшувалися. За основу реформування вищої професійної (експертної) освіти прийнята думка ряду учених-криміналістів, що запропонували в якості базових навчальних дисциплін при підготовці експертів-криміналістів природничо-наукові галузі знання, а не юридичні, хоча існували і протилежні думки, засновані на тому, що «юридична підготовка потрібна експертові-криміналістові як одному з активних учасників процесу розкриття, розслідування злочинів і судочинства».

На сьогодні при формуванні професійних якостей експерта-криміналіста необхідно враховувати наступні об'єктивні і суб'єктивні чинники, що впливають на суспільство:

- постійне вдосконалення науково-технічних засобів;
- збільшення об'ємів інформації (у загальному розумінні цього слова) в геометричній прогресії;
- зростання злочинів, здійснених складними і витонченими способами;
- зміна політичної і економічної ситуації в країні;
- зміна менталітету людини тощо[483, с. 89].

Вважаємо, на основі запропонованої нами теорії експертно-криміналістичної діяльності в реформі з підготовки експертів-криміналістів слід сконцентрувати основну увагу на спеціалізації експертів-криміналістів не лише за принципом, але і за конкретним видом злочинів. Нині відзначається, що успішно вживані раніше методи розкриття вже не спрацьовують. Слід також відмітити активізацію зусиль адвокатів в ході процесу розслідування кримінальної справи. У цій ситуації помітно зростає роль експерта-криміналіста в розкритті і розслідуванні злочинів. Іноді тільки завдяки використанню спеціальних знань експертів-криміналістів вдається успішно розкрити злочин і розслідувати кримінальну справу. Виходячи з цього, модель професійної фігури експерта-криміналіста бачиться як особу, що володіє різнобічними знаннями у багатьох галузях науки та техніки і яка одночасно досконало володіє навичками і уміннями застосування основних технічних засобів, прийнятих на озброєння органами внутрішніх справ. Очевидно, людські можливості не завжди відповідають цим вимогам. В той же час, аналіз багатьох публікацій на тему підготовки експертів-криміналістів показує, що автори виходять із вже прийнятих за так званим «законом за умовчанням» допущеннях про сказане вище. Ще раз підкреслюючи об'єктивні і суб'єктивні чинники, що впливають на людину в суспільстві, потрібно змінити акцент в методах і напрямках підготовки експертів-криміналістів для органів внутрішніх справ.

Пропонуємо здійснювати підготовку експертів-криміналістів за двома спеціальностями:

- експерт-криміналіст (судовий експерт);

– фахівець-криміналіст.

Кожна з вказаних спеціальностей також повинна мати на увазі спеціалізацію, але не більше, ніж за двома-трьома напрямками. Експерт-криміналіст, що отримує право проведення дактилоскопічної, трасологічної, судово-балістичної, почеркознавчої і портретної експертизи, а також техніко-криміналістичної експертизи документів і експертизи холодної зброї, як показують результати тестування, в основному проводить експертизи за двома-трьома конкретними напрямками. З іншого боку, помітне зростання нових методів дослідження, а також поява нових, раніше не досліджених як видів об'єктів і предметів, свідчить про ускладнення експертизи в науковому і методичному сенсі. Для успішного вирішення експертних завдань потрібне постійне самовдосконалення експерта. Якщо враховувати тільки об'єм роботи експерта-криміналіста відповідно до процесуальних і службових функцій і завдань, то можна стверджувати про нереальність сказаного. Тому випускнику за фахом «експерт-криміналіст» слід надавати право проведення експертиз за конкретними напрямками, наприклад, криміналістичне дослідження документів. В цьому випадку можна бути впевненим в його професіоналізмі відповідно до вимог сьогодення. Кваліфікація присуджуватиметься щодо права проведення експертиз. Таким чином, сказане обумовлене безперервним зростанням кількості нових методів дослідження, появою нових об'єктів, що вимагають постійного вдосконалення, а також значним об'ємом роботи експерта-криміналіста відповідно до його процесуальних і службових функцій [479, с. 169].

Якість підготовки експертів-криміналістів залежить не лише від вузькогалузевої компетентності викладача, але і від адекватності знань, що відповідають навичкам і умінням. Прищепити навички і уміння практичної роботи – дуже складна проблема в процесі навчання курсантів і слухачів. Нами апробовані два варіанти, які могли б принести користь в цьому напрямі навчального процесу.

Є і негативна сторона, пов'язана з організацією роботи в обох випадках,

як на практиці в експертно-криміналістичному управлінні і інших правоохоронних органах, так і не відповідність і нестача навчальних годин в навчальному плані, порушення деяких положень про діяльність практичних органів і навчальних закладів. Після апробації можливе порівняння з іншими навчальними процесами, що надасть можливість вибору. Вважаємо, при позитивному ставленні до такого роду пропозицій, усі виникаючі питання можна вирішити.

Висновки до четвертого розділу

Для практичної реалізації висловлених пропозицій стосовно забезпечення державного управління експертно-криміналістичною галуззю для забезпечення державної безпеки необхідно вирішити низку питань правового і організаційного характеру, що знайшли своє відображення у наступних висновках.

Оскільки підготовка і перепідготовка експертів-криміналістів на курсах підвищення кваліфікації носить специфічний характер, у зв'язку з коротким терміном їхнього навчання, то потрібне оптимальне співвідношення лекційних і практичних занять. Якщо очне навчання курсантів і слухачів все-таки ґрунтувалося на сталій і досить перевірений часом методиці навчання, то цей вид навчання є ще маловивченим. Необхідно врахувати як людський чинник (наскільки і скільки специфічної інформацію може засвоїти людина з середніми здібностями), так і питання, пов'язані з формуванням внутрішнього переконання експерта, прищеплення навичок і умінь в стислі терміни навчання тощо.

Основним результатом проведеного дисертаційного дослідження є формулювання нової теорії державного управління в галузі експертно-криміналістичної діяльності в органах внутрішніх справ. Нами було проведене детальне дослідження вище вказаної діяльності, висвітлена проблема використання спеціальних знань в процесуальній і криміналістичних сферах службової діяльності, а також питання професійної підготовки експертів і фахівців-криміналістів для органів внутрішніх справ. Також розглянуті, розроблені, введені в науковий обіг наступні визначення і положення:

- поняття спеціальних знань, обумовлене з урахуванням природи процесу пізнання, здійснюваного в науковій сфері, з позицій забезпечення державної безпеки, їхнього зміст і форми використання;
- поняття експертно-криміналістичної діяльності, зміст і особливості

експертно-криміналістичної діяльності; основні категорії загальнотеоретичних основ експертно-криміналістичної діяльності; суб'єкт, об'єкт, предмет, мета, засоби й результати експертно-криміналістичної діяльності для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку;

– диференціація діяльності в державно-управлінській та її юридичній сфері за характером й суб'єктом державного управління;

– понятійний апарат про об'єктивізацію процесу експертних досліджень; поняття експертних систем в експертно-криміналістичній діяльності; пропозиції щодо розробки консультативних і дослідницьких експертних систем.

– визначення суб'єктів, об'єктів, цілей, засобів і методів державного управління експертно-криміналістичної діяльності;

– концепція державного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності;

– система формування правового механізму державного управління, що включає:

а) пропозиції з удосконалення норм кримінально-процесуального законодавства, що регламентують застосування науково-технічних засобів і методів;

б) пропозиції з удосконалення нормативно-правової регламентації використання спеціальних знань, у тому числі з проведення судової експертизи;

в) пропозиції по дотриманню прав і законних інтересів учасників процесу при проведенні судових експертиз;

г) пропозиції з удосконалення відомчих нормативних актів, що стосуються роботи експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ;

– визначення місця й ролі конкретних суб'єктів використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві; диференціація процесуальних фігур експерта й фахівця;

– поняття й класифікація зразків для дослідження; пропозиції по зміні

процесуальних норм щодо одержання зразків для порівняння;

- концепція інституціональних і функціональних основ організації експертно-криміналістичної діяльності;

- заходи щодо підвищення ефективності системи криміналістичних обліків і колекцій у забезпеченні розкриття й розслідування злочинів, а також попередження злочинності;

- заходи щодо вдосконалення взаємодії експертно-криміналістичних підрозділів з державними службами, органами й установами.

- основи організації науково-методичного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності;

- уявлення про сучасні можливості використання науково-технічних засобів і методів, пропозиції про вдосконалення й впровадження їх у практику й заходи щодо підвищення ефективності.

- концепція кадрового забезпечення експертно-криміналістичних підрозділів у державі в цілому;

- пропозиції з удосконалення системи програм підготовки й підвищення кваліфікації осіб, що здійснюють експертно-криміналістичну діяльність.

Проведене ретроспективне дослідження проблем протидії злочинності у світлі загальної теорії і історії права дозволяє зробити висновок, що багато тисячоліть людство намагалося розробити взаємопов'язані релігійні, законодавчі, організаційні і інші заходи протидії злочинам, серед яких найбільш ефективною стала превенція злочинів.

У загальній теорії права під попередженням злочинів розуміється правовий механізм юридичної дії на волю, свідомість і поведінку людей, спрямований на недопущення здійснення злочинних діянь. При цьому превенція виступає однією з цілей юридичної відповідальності і служить ефективним засобом забезпечення законності.

Розкриття і розслідування конкретних злочинів є своєчасним видом попередження злочинності.

РОЗДІЛ V
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

5.1. Шляхи вдосконалення організаційного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності в Україні в контексті забезпечення державної безпеки

За останні роки значно розширилися і ускладнилися методи і прийоми злочинної діяльності, технічні засоби, інші засоби і знаряддя, що використовуються злочинцями у своїй кримінальній діяльності. Цей чинник значно вплинув на розкриття злочинів і закриття проваджень у кримінальних справах. Якісні зміни в структурі злочинності викликали необхідність пошуку нових рішень і активних заходів для вирішення проблеми вдосконалення роботи органів внутрішніх справ по захисту прав і свобод людини і громадянина, охороні правопорядку і забезпеченню громадської безпеки.

Природно, що наука, яка вивчає злочинність і розробку засобів і заходів боротьби з нею, не може залишатися осторонь від вирішення цієї задачі. І кримінально-правова, і кримінально-процесуальна, і криміналістична науки, і теорія оперативно-розшукової діяльності, криминологія та інші – усі ці науки на сучасному етапі розвитку державного управління державною безпекою та охороною громадського правопорядку повинні зосередити свої зусилля на розробці дійсно ефективних засобів і методів боротьби зі злочинністю – кожна у рамках свого предмета, об'єкта і цілей існування. Історично не останню роль в вирішенні цієї задачі грає криміналістика, соціальною функцією якої протягом усього її існування і було озброєння органів розшуку, розслідування і правосуддя сучасними методами пошуку істини. Емпіричною базою для

вирішення цього завдання служить для криміналістики, як відомо, вивчення двох видів людської діяльності: злочинної діяльності і діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочинів. Якщо стосовно другого виду діяльності криміналістика встигла зробити багато, то що стосується злочинної діяльності вона зазвичай обмежувалася збиранням даних про способи здійснення злочинів і визначенням типових слідів, що залишаються при використанні того або іншого способу. Дуже небагато дослідників-криміналісти [455, 459, 463] намагалися розкрити суть способу злочину і показати його зміст, не зосереджуючись на перерахуванні засобів, характерних для здійснення того або іншого виду злочинів. В результаті практично виявився не дослідженим основний аспект злочину – його механізм, що втілює собою основну функціональну сторону злочинної діяльності винного (тобто саме той об'єкт, який в першу чергу повинен цікавити криміналістів), сторону дій потерпілого і інших учасників злочинної події. Значущість цього об'єкту і ключова роль знань про нього в системі даних про злочинну подію дозволяють вважати механізм злочину однією з основних категорій криміналістики.

Нерозробленість проблематики, що відноситься до механізму злочину, значення цієї категорії в системі криміналістичних знань, а, отже, і для криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів, є безумовною основою для організації широкого фронту досліджень усіх сторін механізму злочинної події і використання результатів таких досліджень в оперативній, експертній, слідчій і судовій практиці. Подібних систематичних досліджень на досить високому науковому рівні у вітчизняній та в зарубіжній криміналістиці, не здійснювалося. Важливість же їх не вимагає, на нашу думку, доказів [446].

Злочинна діяльність в аспекті механізму злочину є основною ланкою в ланцюзі взаємозв'язаних і взаємообумовлених дій і рухів учасників злочинної події, що як передували злочину, так і слідували за ним, пов'язаних як з підготовкою і скоєнням злочину, так і приховуванням його слідів.

Криміналістикою вивчається частина злочинної діяльності винного з

підготовки, здійснення і приховування злочину, що необхідно для кримінально-правової оцінки, оскільки її часто цікавлять витoki зародження протиправних задумів, дії з підготовки знарядь і засобів скоєння злочину, а також з вивчення злочинцем майбутньої жертви і властивостей предмета посягання, які, як відомо, тривалий час знаходяться в досить прихованому від навколишніх і правоохоронних органів стані. Криміналістів при вивченні такого роду злочинів цікавить, як підшукувалися знаряддя злочину і співучасники, як планувалися знищення слідів злочинної події і приховування викраденого майна, якими прийомами і методами можна «обчислити» часові характеристики злочинної діяльності винного, дій потерпілого і інших випадкових учасників злочинної події.

Одні події злочину можуть зароджуватися, виникати і розвиватися на рівні усієї діяльності, коли усі її сторони визнаються злочинними. У інших події злочину можуть здійснюватися на рівні дій, які стають злочинними, хоча беруться з інших не злочинних видів діяльності. Нарешті, деяка незначна частина злочинів протікає на рівні тільки рухів, реалізація яких породжує злочинні наслідки, хоча ні дії, яким вони належать, ні діяльність, яка утворюється цими діями не є злочинними. Тому, в загальному випадку, з криміналістичних позицій є сенс говорити про діяльність з підготовки, здійснення і приховування злочину, маючи на увазі рівневий прояв діяльності в конкретній злочинній події [442].

З методологічних позицій зміст головної схеми державного управління науковим криміналістичним поясненням злочинної діяльності може бути розглянутий як система, що має складну рівневу будову. Ця система у ході свого виникнення, функціонування і розвитку залучає до себе найрізноманітніші об'єкти, змінює їх стани і, тим самим, первинно відображає в цих змінах стану свої сторони, тобто характеристики різних рівнів своєї організації. Якщо природа цих відображень така, що в них закарбовуються структури впливаючих об'єктів (знарядь злочину, предметів і речей, процесів, частин тіла людини, його знань, умінь, навичок, рухів і так далі), то вони

можуть бути повторно відображені суб'єктом кримінального процесу (оперативним працівником, експертом, прокурором, слідчим та ін.), що пізнає, впорядковує в систему і, таким чином, створює можливість відновлення, реконструкції злочинної події у відповідній моделі.

Злочинна діяльність є системою, оскільки складається зі взаємозв'язаних і взаємообумовлених підсистем і елементів. Ця система є динамічною, бо завжди є складним процесом взаємодії, тобто, відбувається поступова, поетапна зміна її стану, перехід з одного стану в інший.

У зміст злочинної діяльності зазвичай включають дії, операції і рух як основні її складові, об'єднані однією загальною спрямованістю на досягнення певного результату. Тут потрібно відмітити, що дією називають частину діяльності цілком самостійну, усвідомлену людиною мету, а операцією іменують спосіб здійснення дії. Скільки є різних способів виконання дії, стільки можна виділити різних операцій. Характер же операцій залежить від умов виконання дії, від наявних у людини умінь і навичок, від наявності інструментів і засобів здійснення дії.

З цього можна зробити висновок про те, що злочинна діяльність включає наступні детермінуючі підсистеми :

- властивості і якості злочинця (суб'єкта діяльності);
- спосіб скоєння злочину; зв'язки, існуючі між елементами діяльності (причому ці зв'язки є різноманітним поєднанням взаємовідносин і взаємодій, які в різні періоди часу передують один одному, змінюють один одного, або співіснують і поєднуються один з одним). Ця властивість діяльності об'єднує суб'єкт, об'єкт, знаряддя і засоби в єдину цілісну систему;
- засоби скоєння злочину (засоби діяльності);
- предмет злочинного посягання (об'єкт діяльності);
- кінцевий злочинний результат (мета діяльності).

Потрібно відмітити, що практична значущість криміналістичного аспекту злочинної діяльності винного бачиться ще і у використанні при розслідуванні даних про ті елементи поведінки суб'єкта, яка хоча і не носить власне

злочинного характеру, але пов'язана із скоєнням злочину. Тому можна сказати, що злочинна діяльність – це сукупність злочинних і незлочинних дій, операцій і рухів, пов'язаних між собою єдиним криміналістично значимим тимчасовим відрізком, що включає декілька стадій.

Стадії, з яких складається злочинна діяльність – етап приготування, безпосереднє скоєння злочину і приховування його наслідків. Кожному з них відповідають певні поведінкові акти винного, які утворюють дії. Поєднання дій, поведінкових актів і використаних засобів є способом виконання дій.

На наш погляд, зважаючи на усі аспекти злочинної діяльності суб'єкта, необхідно ввести найбільш вірну, науково і практично значиму криміналістичну класифікацію різновидів злочинної діяльності, що відбиває реалії кримінальної практики, яка включатиме [432, с. 118]:

- а) персонально-елементарну злочинну діяльність;
- б) персонально-професійну злочинну діяльність;
- в) групову елементарну злочинну діяльність;
- г) групову професійну злочинну діяльність;
- д) елементарно-організовану злочинну діяльність;
- е) організовану професійну злочинну діяльність.

Такий державно-управлінський підхід дає можливість по-новому поглянути на криміналістику та сучасну злочинність, звзунити досліджувані групи злочинів і злочинців до об'ємів, що піддаються ефективному дослідженню, максимально враховувати усі кримінальні особливості при виробленні криміналістичних рекомендацій.

Кожна наука покликана формувати свої методологічні основи, ґрунтуючись на загальній теорії пізнання, з урахуванням специфічних цілей дослідження, об'єкту дослідження. Усе це повністю відноситься до формування методологічних основ державного управління удосконаленням експертно-криміналістичної діяльності. На жаль, у багатьох наукових дослідженнях експерти-криміналісти обмежувалися тільки вказівкою в методології на принципи загальної теорії пізнання без поглибленої побудови методологічних

основ, властивих саме науковому підходу. Однією з виняткових особливостей методологічних основ державного управління розвитку криміналістики є специфічна роль системного підходу при формуванні цих основ. Досить відмітити, що системний підхід повинен застосовуватися при розробці усіх вказаних вище елементів методології проведення досліджень.

Проведений нами теоретичний аналіз свідчить, що в методології державного управління розвитком експертної криміналістики нині існує початкова концепція, відносно поняття методології і її змісту, яка розділяється більшістю учених. Отже, цілком логічно говорити про парадигму, яка переважає в сучасній методології криміналістики і формувати її сучасний зміст.

У специфіці предмета криміналістики виражена і специфіка її методу. Ця обставина відповідає загальнонауковій вимозі логічної, теоретичної єдності предмета і методу криміналістики як наукової системи знань. Важливо розуміти, що немає і в принципі не може бути правила відкриття нового, методика того яке саме нове відкрити. З цієї точки зору історія криміналістики – це історія нових понять і нових теорій, що формуються на їх основі, нових загальнотеоретичних концепцій. Тим самим пропоновані авторами нові визначення поняття криміналістики зберігають науково значимі результати попередньої юридичної думки і на новому, більш високому рівні наукового пізнання розвивають їх далі з глибших теоретичних позицій і в ширшому і адекватнішому смисловому полі і контексті [426, с. 97].

Специфічні методи криміналістичного пізнання дійсно виконують наступні основні функції:

- отримання нових криміналістичних знань;
- уточнення теоретичної (наукової) системи криміналістичних знань.

Не викликає заперечень і позиція багатьох дослідників, які виділяють методи теоретичної і практичної криміналістики, підкреслюючи що ця межа дуже умовна.

Як показав зроблений нами аналіз відносно сучасної класифікації

методів, то відмітимо, що думки криміналістів з цього питання полярніші. Деякі класифікують методи криміналістики по чотирьох рівнях: загальний діалектичний метод, загальний, приватний і спеціальний методи. Інші вважають, що доцільно класифікувати методи криміналістики на загальнонаукові і спеціальні. Інші вважають, що доцільніше виділяти три рівні методів: філософський метод, загальнонауковий і спеціальний методи. Подібна точка зору нам представляється найбільш правильною.

Хоча слід підкреслити, що ізольований розгляд методів викликаний тільки зручністю теоретичного аналізу і викладу.

Вважаємо, що криміналістичний метод як різновид пізнання – це шлях поглиблення і розвитку знань про матеріальні і ідеальні сліди в механізмі злочинної і криміналістичної діяльності, рух, що не припиняється, від емпіричного рівня знань до теоретичного рівня, від досягнутого рівня теорії до більш високого рівня, від поняття криміналістики, що вже склалося, до нового, теоретично змістовнішого і багатішого визначення цього поняття.

Далі слід зупинитися на деяких аспектах змісту методів, що мають важливе методологічне значення.

Більшість криміналістів, виділяючи особливості використання у криміналістиці методів філософського рівня; спираються на положення матеріалістичної діалектики. Між тим, існують і інші філософські напрями. Більшість понять; законів і принципів методологічного обґрунтування будь-якої наукової роботи знаходяться у рамках не лише матеріалістичної діалектики, але і метафізики.

Діалектика – філософська теорія, метод і методологія наукового пізнання і творчості взагалі. Теоретичні принципи діалектики складають істотний зміст світогляду. Таким чином, діалектика виконує теоретичні, світоглядні і методологічні функції. Основні принципи діалектики, що становлять її стержень – загальний зв'язок, становлення і розвиток, які осмислюються за допомогою усієї системи категорій і законів, що історично склалася.

Тобто, якщо одним з основних принципів діалектики є загальний

взаємозв'язок процесів в природі і суспільстві, то метафізичний принцип пізнання дійсності полягає в односторонньому дослідженні якого-небудь процесу, явища, у тому числі і правовій концепції шляхом їх розгляду статично.

У кримінальному кодексі України проголошено найважливіший принцип кримінального судочинства, як змагальність сторін. Функції звинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи відокремлені, а сам принцип фактично абсолютизований на шкоду принципу кримінального судочинства, що діяв раніше та полягав у всебічному, повному і об'єктивному дослідженні обставин справи, але в число принципів кримінального судочинства при ухваленні кримінально-процесуального закону законодавцем включений не був. На наш погляд, це сталося саме тому, що принцип змагальності, у ході проведеного наукового аналізу трактувався ученими односторонньо, статично, поза зв'язком з існуючою реальністю, рівнем правосвідомості суспільства, що склалися – науковими позиціями багатьох інших учених і практиків [421].

Стосовно теми дослідження можна запропонувати наступне трактування приведених філософських концепцій. Одностороннє дослідження об'єктів пізнання криміналістики можна представити у вигляді роздільного аналізу. Розгляд цих же питань у взаємозв'язку є системно-структурним і функціональним аналізом.

Вважаємо, що роздільний аналіз, як метод пізнання, виступає об'єктивним передвісником системно-структурного і функціонального методів. У свою чергу, використати його можна там, де для досягнення мети дослідження або рішення локальної задачі не вимагається розглядати об'єкт в розвитку і зв'язках з навколишньою дійсністю. Роздільне дослідження об'єкту з часом приведе до його вивчення як цілісної системи, що розвивається, тобто у результаті – до системно-структурного і функціонального методів дослідження.

Зокрема, роздільне дослідження цілісних об'єктів на рівні практичної криміналістики застосовується давно і успішно, наприклад, в ході здійснення криміналістичних досліджень і експертиз.

Вважаємо, що слід погодитися і з тими ученими, які додатково пропонують загальнонаукові методи пізнання підрозділити на дві складові [409, 415]:

- методи емпіричного (практичного) дослідження;
- методи раціонального (теоретичного) дослідження.

В той же час можливі і різні поєднання методів емпіричного і раціонального дослідження. До методів раціонального дослідження ми відносимо і закони логіки.

На рівні спеціальних методів криміналістики забезпечується адаптація усієї системи філософських і загальнонаукових методів до вирішення криміналістичних завдань. Отже, жоден з методів будь-якого рівня не використовується ізольовано, у відриві від інших. У всій своїй сукупності вони і складають те, що ми раніше визначили як криміналістичний метод.

Наукова методологія не може бути обмежена тільки раціональними складовими на рівні свідомості. Будь-яке наукове дослідження не обходиться без таких науково-визнаних процесів, як інтуїція або осяяння. Перш ніж сформулювати авторську позицію по відношенню до інтуїції і осяяння, вважаємо доцільним процитувати висновок А. Ф. Лубіна, з якого виходить, що «криміналістична наука хотіла б розкрити певні закономірності поведінки *homo criminal* («людини злочинної») і на цій основі будувати поведінку *homo investigation* («людини тої, що розслідує»). Претензії криміналістики в цьому сенсі можна порівняти лише з досягненням мети, яку поставив собі *homo self* («людина що пізнає»). Це безумовно мета на усі часи. Таким чином, пізнаємо ми передусім розумову діяльність і, як наслідок, моторну (рухову) діяльність «людини злочинної» і «людини тієї, що розслідує».

Ще в 30-і роки минулого століття П. До. Анохин висунув ряд ідей, які зіграли найважливішу роль у формуванні концепції нервової діяльності. А наскільки мозок людини пізнаний сьогодні? Якщо ми знаємо, наскільки він пізнаний, то, значить, ми уявляємо, як мозок працює. Але в тому-то і справа, що ми цього не знаємо, тобто, знання наші про це невеликі і фрагментарні. Ми ще

дуже далекі від пізнання глибинних процесів роботи мозку. Наприклад, на думку М. С. Норбекова, інтуїцію можна тренувати. У очолюваному ученим «Інституті самовідновлення людини» вже декілька років успішно проводяться заняття по розвитку інтуїції за допомогою спеціальних тренажерів, які допомагають розкрити і реалізувати закладений в людині потенціал підсвідомості [406, с. 311].

В результаті узагальнення практики дослідником відмічено, що роль інтуїції істотно зростає в проблемних ситуаціях.

Багато учених-криміналістів були у минулому практичними працівниками. Вважається, що більшість з них стикалися з ситуацією, коли вибір рішення здійснювався не логічно, а саме на рівні підсвідомості, інтуїтивно, проте, це приводило до досягнення позитивного результату в розслідуванні.

Вважається, що подібні дослідження ще не систематизовані, знаходяться на початковій стадії. Повторимо, ми переконані, що їхні результати можуть використовуватися при підготовці юристів вже в найближчому майбутньому за умови, що учені-фізіологи, що вивчають роботу мозку, розроблять наукову концепцію, що пояснює роботу підсвідомості. А доки цього не має, вважаємо необхідним підкреслити, що в перспективі метод інтуїції може бути віднесений до емпіричних методів пізнання, з такою, наприклад, назвою, як «сприйняття підсвідомістю». І цікавий він криміналістам, як можливий «інструмент» боротьби із злочинністю.

Усе викладене дозволяє визначити методологію державного управління розвитком науки криміналістики як вчення про систему цінностей, принципів, функцій і методів криміналістичного пізнання матеріальних і ідеальних слідів в механізмі злочинної діяльності, здійснюваного в ході теоретичних і практичних досліджень і спрямованого на отримання відомостей, що відносяться до державного управління розвитком експертно-криміналістичної діяльності.

За своєю природою криміналістична характеристика є інформаційною

моделлю, що представляє опис властивостей і істотних ознак злочину, що знаходять відображення в реальній дійсності. У основі її розробки лежать вивчення і узагальнення емпіричного матеріалу. На нашу думку, структуру загальної криміналістичної характеристики утворюють дані: про матеріальні сліди злочину; про спосіб здійснення і приховування злочину; про місце і час скоєння злочину; про механізм скоєння злочину; про обставини скоєння злочину; про предмет злочинного посягання; про найбільш поширені цілі і мотиви скоєння злочину; про особисті якості суб'єкта злочину; про особисті якості потерпілого; про обставини, що сприяли скоєнню злочину. Така кількість елементів криміналістичної характеристики нами вбачається зайвою. У механізм скоєння злочину, безумовно, входять зведення про матеріальні сліди злочину, про спосіб здійснення і приховування злочину, про обставини здійснення злочину. У зв'язку з цим, немає необхідності розглядати механізм скоєння злочину в якості окремого елемента в структурі криміналістичної характеристики злочину. Крім того, вважаємо, що предмет посягання, мотив і мета є категоріями кримінального права і їх доцільно розглядати в кримінально-правовій характеристиці злочину.

Українські вчені відмічають, що «злочин не лише соціальне явище, але і матеріальний процес, пов'язаний з множиною інших соціальних і матеріальних процесів [371]. Матеріальні процеси, що відбуваються при підготовці, здійсненні і прихованні злочину, що беруть участь в цих процесах об'єкти і сліди, що залишаються ними, є об'єктами наукового пізнання криміналістики. Різні підходи до вивчення злочинів обумовлюють і різні трактування механізму злочину... На відміну від кримінального права, криміналістика не обмежує поняття механізму злочину динамікою лише протиправних подій, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину. У криміналістиці механізм злочину трактується ширше. У нього включаються не лише протиправні діяння, але і дії, не що являються кримінально – караними; а також взаємодія різних матеріальних об'єктів і процесів, що мають лише непряме відношення до події злочину. Сприймаючи механізм злочину в криміналістиці як систему осіб, що

взаємодіють в злочині, матеріальних об'єктів і процесів, взаємозв'язки яких обумовлені підготовкою, здійсненням або приховуванням злочину, ми виділяємо такі його елементи, як: «особа, що реалізовує злочинні задуми цілеспрямованою поведінкою (діями); спосіб злочину (підготовка, здійснення і приховування); жертва злочину (потерпілий) і предмети злочинного посягання; знаряддя, засоби злочину і інші предмети, що використалися в злочинних цілях (наприклад, інструменти для виготовлення знарядь злочину); особи, побічно пов'язані із злочином, наприклад, ненавмисно надали допомогу в придбанні або прихованні знарядь і засобів злочину; матеріальна обстановка (середовище), в якій готувався, здійснювався злочин або приймалися заходи до його приховування. Адже сучасна криміналістика досліджує, які саме якості особи злочинця і потерпілого, властивості знарядь злочину і інших об'єктів проявляються в злочині, є необхідними або випадковими, які чинники впливають на їхнє виникнення, на стійкість і мінливість цих властивостей. Одним з головних завдань криміналістичного вивчення механізму злочину є виявлення закономірних зв'язків його структурних елементів. Ці зв'язки простежуються між соціально значимими властивостями особи і видом злочину, між цілями, мотивами, способом злочину і предметом злочинного посягання, особою потерпілого і особливістю його поведінки, а також між знаряддями злочину, способом їх виготовлення і професійними навичками злочинця тощо. Знання закономірних зв'язків елементів механізму злочину є інформаційною основою для розробки методичних рекомендацій про способи розкриття злочину.

Адже функції державного управління формуванням сучасних напрямів криміналістичної діяльності забезпечують вирішення її спеціальних завдань. Вони можуть бути умовно розділені на організаційно-управлінські і власне практичні, а саме пошукову і пізнавальну.

Структура криміналістичної діяльності визначається характером вирішуваних в ході її здійснення завдань: розшукова і пошукова діяльність слідчого, власне слідча діяльність і експертно-криміналістична діяльність. У

розшуковій діяльності слідчого вирішується завдання встановлення фактичних даних у кримінальній справі, в слідчій діяльності – доведення, в експертно-криміналістичній діяльності в цілях встановлення фактичних даних і доведення завдання класифікації, ідентифікації і діагностики.

Умови криміналістичної діяльності об'єднуються поняттям слідчої ситуації. У слідчих ситуаціях конкретизуються завдання криміналістичної діяльності. Завдання, що виникають в тій або іншій слідчій ситуації, зумовлюють програму їхнього дозволу, і зрештою, надають криміналістичній діяльності цілеспрямований і ефективний характер [373].

Узагальнивши типові для криміналістичного розуміння діяльності розкриття, розслідування і запобігання злочинам і проаналізувавши методологічні передумови, обґрунтувавши поняття криміналістичної діяльності, розкривши її специфічні завдання, класифікувавши види криміналістичної діяльності, проаналізувавши умови її здійснення, ми вважаємо принципово важливим відмітити той факт, що визнання криміналістичної діяльності дозволяє уникнути невизначеності в розумінні самостійності науки криміналістики як деякій активності по забезпеченню специфічними для неї методами і засобами ефективності боротьби із злочинністю для забезпечення безпеки держави та її суспільства.

5.2. Стратегічні напрями з формування інформаційної структури розкриття злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю

За останні роки значно розширилися і ускладнилися методи і прийоми злочинної діяльності, технічні засоби і інші знаряддя, що використовуються злочинцями у своїй кримінальній діяльності. Цей чинник значно вплинув на розкриття злочинів і закриття кримінальних справ. Так, впродовж останніх п'яти років (згідно зі статистичними даними МВС України) загальне розкриття злочинів коливається від 46 до 64%.

Якісні зміни в структурі злочинності викликали необхідність пошуку нових рішень і активних заходів для вирішення проблеми вдосконалення роботи органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, охороні правопорядку і забезпеченню громадської безпеки [8, с. 89].

Природно, що наука, яка вивчає злочинність і розробляє засоби і заходи боротьби з нею, не може залишатися осторонь від рішення цієї задачі. І формування державно-управлінської науки в галузі криміналістики на сучасному етапі повинні зосередити свої зусилля на розробці дійсно ефективних засобів і методів боротьби із злочинністю, кожна у рамках свого предмету, об'єкту і цілей існування. Історично не останню роль в вирішенні цієї задачі відіграє криміналістика, соціальною функцією якої протягом її існування і було оснащення органів розшуку, розслідування і правосуддя сучасними методами пошуку істини. Емпіричною базою для вирішення цього завдання служить для криміналістики, як відомо, вивчення двох видів людської діяльності: злочинної діяльності і діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочинів. Що стосується другого виду діяльності, криміналістика встигла зробити багато того, що стосується злочинної діяльності, де вона зазвичай обмежувалася збиранням даних про способи здійснення злочинів і визначенням типових слідів, що залишаються при використанні того або іншого способу. Дуже небагато дослідників-криміналістів намагалися розкрити суть способу злочину і показати його зміст, не зосереджуючись на перерахуванні способів, характерних для здійснення того або іншого виду злочину. В результаті, практично виявився не дослідженим основний аспект злочину – його механізм розкриття, що втілює собою основну функціональну сторону злочинної діяльності винного (тобто, саме той об'єкт, який в першу чергу повинен цікавити криміналістів), функціональну сторону дій потерпілого і інших учасників злочинної події. Значущість цього об'єкту і ключова роль знань про нього в системі даних про злочинну подію дозволяють вважати механізм злочину однією з основних категорій криміналістики [15].

Трактування механізму розкриття злочину в криміналістиці відрізняється від трактування цього поняття в кримінальному праві і кримінології, де поняття механізму злочинної події обмежується лише протиправним діянням (поведінкою), що утворює об'єктивну сторону злочину.

Якщо розглядати злочин як об'єкт криміналістичного наукового і практичного пізнання в цілому, то воно є не лише процесом взаємодії злочинця і середовища, що оточує його, але і процесами взаємодії потерпілого із злочинцем і середовищем; взаємодії інших учасників злочинної події із злочинцем і середовищем, зміни, які мають значення для встановлення істини у кримінальній справі. Ці процеси проникають в усі рівні організації існування матерії: фізичний, хімічний, біологічний, психофізичний і соціальний.

Дійсно, при скоєнні злочину відбувається безліч різних процесів взаємодії людей, об'єктів і явищ, внаслідок яких утворюються джерела доказово та іншої інформації. У переважній більшості, процеси взаємодії мають досить складну структуру. Наукові розробки, особливо останніх років, свідчать про те, що пізнання учасників злочинної події, об'єктів і явищ розпочинається з аналізу цих процесів в явищі, що вивчається.

Люди, об'єкти і явища знаходяться в певних стосунках, що служать універсальною формою загального зв'язку, що включає поняття «взаємодія». Воно припускає таке співвідношення людей, об'єктів і явищ, при якому вони взаємно змінюються. Можна сказати, що механізм розкриття злочину є послідовним рядом процесів взаємодії, в результаті яких проявляються сліди-відображення, що містять, значиму інформацію про сам злочин і його учасників. Кожен окремий процес припускає наявність інших процесів або є їх спонукачем, надаючи усій системі стрункий, стійкий і динамічний характер [33, с. 198].

Виходячи з вищесказаного, пропонується розуміти під механізмом розкриття злочину систему процесів взаємодії учасників злочину, як прямих, так і непрямих, що пов'язані між собою і з матеріальним середовищем, з використанням відповідних знарядь, засобів і інших окремих елементів

обставин. Механізм злочину закономірно обумовлює виникнення криміналістично значимої інформації про сам злочин, його учасників і результати.

Таким чином, подальший розвиток вчення про спосіб злочину служить передумовою для виникнення державно-управлінського вчення про механізм державного управління з розкриття злочину. Виникнення цієї теорії зумовлене самим ходом і логікою розвитку державного управління криміналістичною сферою, а також обумовлено потребами цієї науки і вдосконаленням слідчої, експертної і судової практики.

Державне управління розвитком криміналістичної науки і досліджена нами практика свідчить про те, що організаційно-правовий механізм державного управління з розкриття злочину складається з певних взаємозв'язаних елементів і етапів його формування і функціонування.

Системне уявлення про елементи організаційно-правового механізму державного управління з розкриття злочину включає:

- особу, що реалізовує злочинний задум цілеспрямованою поведінкою (діями);
- спосіб злочину (підготовки, здійснення і приховування);
- потерпілого, його поведінку, пов'язану із злочином;
- предмет злочинного посягання;
- знаряддя, засоби злочину і інші предмети, які використовуються в злочинних цілях (наприклад, інструменти для виготовлення знарядь злочину);
- осіб, побічно пов'язаних із злочином (наприклад, ненавмисно надали допомогу в придбанні або прихованні знарядь або засобів злочину тощо);
- матеріальні обставини (середовище), в яких готувався, здійснювався злочин або приймалися заходи до його приховування: ділянки місцевості і приміщення (наприклад, місце облаштування схованки), предмети домашнього вжитку, залишені злочинцем або потерпілим на місці події, а також матеріальні процеси, що відбувалися під час злочину – вибух,

пожежа, аварія, виробничі процеси тощо [38, с. 239].

Треба відзначити, що серед елементів механізму державного управління з розкриття злочину необхідно виділити наступні:

- суб'єкт злочину;
- стосунки суб'єкта злочину до своїх дій, їхніх наслідків і співучасників;
- предмет посягання;
- спосіб злочину (як система детермінованих дій);
- злочинний результат;
- обставини злочину (місце, час та ін.);
- поведінка і дії осіб, що виявилися випадковими учасниками події;
- обставини, що сприяють або перешкоджають злочинній діяльності;

зв'язки і стосунки між діями (способом злочину) і злочинним результатом, між учасниками події тощо.

Закономірно і криміналістично значиме те, що основним, початковим в системі елементів організаційно-правового механізму державного управління з розкриття злочину, як правило, є сукупність взаємозв'язаних послідовних дій винного, пов'язаних з використанням знарядь і засобів, спрямованих на досягнення злочинного результату і його приховування, тобто діяльність злочинця, оскільки активність цієї особи зв'язує в єдиний ланцюг усі інші ланки системи злочину, виступаючи визначальною і систематизуючою ознакою.

Таким чином, викладене дає нам основу констатувати, що однією з форм реалізації низинних, збочених потреб людини є її злочинна діяльність. Вона може розглядатися в двох різновидах:

- а) діяльність як сукупність (комплекс) послідовних дій, об'єднаних загальним задумом, у рамках окремого злочину;
- б) діяльність як процес послідовної зміни дій (відносно тривалих в часі, а іноді і в просторі) у рамках сукупності злочинів, об'єднаних єдиним злочинним задумом.

Суб'єктом названої діяльності можуть бути: окрема особа, група осіб за попередньою змовою, організована група, злочинне співтовариство

(організація).

У першому випадку злочинна діяльність є одним з основних елементів механізму з розкриття окремого злочину. Ця діяльність не передбачає дії злочинця, що відносяться до формування у нього антигромадської установки, специфічних особових рис, навичок і умінь, оскільки вони безпосередньо не пов'язані із злочинною подією. В той же час, прийоми і хитрощі, вживані злочинцями, технічні і інші професійні знання і навички, проявлені ними при підготовці, здійсненні і прихованні злочину, повинні знайти своє місце як в частці – опису якостей і властивостей особи злочинця, так і в цілому – в механізмі здійснення ним злочину.

Одним з найважливіших напрямів науково-технічної революції в нашій країні і, зокрема, якісної зміни праці фахівців в усіх галузях науки і виробництва, збільшення творчого потенціалу людини є впровадження нових інформаційних технологій на основі ЕОМ (система передачі інформації, обраної користувачем при реалізації у своїй діяльності, яка працює в автоматизованому режимі на основі використання засобів обчислювальної і мікропроцесорної техніки) [47].

Останніми роками з'явилися передумови для повсюдного використання комп'ютерів в правоохоронній діяльності, у тому числі в розшуковій, слідчій і експертній. Відповідні програми і техніка застосовуються при проведенні попередніх досліджень носіїв криміналістично значимої інформації. За спеціальними програмами готуються співробітники слідчих і оперативних апаратів системи МВС, здійснюється розшук викраденого транспорту і злочинців, і так далі.

За останні роки комп'ютерна техніка знайшла застосування у проведенні експертних досліджень, що здійснюються при розслідуванні різних по складності злочинів. Тут машини виступають як сучасні науково-технічні засоби, що використовуються експертами і іншими фахівцями в процесі складних криміналістичних і інших досліджень та проводяться за постановою слідчого.

Створені останніми роками в слідчих, експертних і оперативних підрозділах органів внутрішніх справ на базі сучасних комп'ютерних систем інформаційно-пошукові системи націлені на акумуляцію, аналіз, систематизацію і видачу в необхідних випадках інформації, корисної для розкриття і розслідування злочинів.

У зв'язку зі збільшенням числа тяжких злочинів, здійснених організованими групами, фактів активної протидії розслідуванню, а також труднощами отримання орієнтуючої і доказової інформації про злочин і його учасників, відсутністю необхідних технічних можливостей, значними недоліками методичного плану, перед ученими і практиками постала проблема пошуку додаткових коштів, прийомів, методів розкриття і розслідування, а також вдосконалення правової бази їх використання в оперативній, слідчій і експертній діяльності.

Останніми роками в юридичній і іншій (у тому числі і спеціальній) літературі стали з'являтися повідомлення, судження або результати дискусій про використання засобів і методів розкриття і розслідування злочинів як традиційних, так і нетрадиційних (наприклад, залучення психоаналітиків, екстрасенсів, астрологів, фахівців в області одорології, застосування поліграфа тощо). При цьому слід зазначити, що з розвитком науки і техніки систематично збільшується число технічних засобів, використовуваних для встановлення, фіксації і збереження значимої для розкриття злочину інформації, які надалі стають традиційними.

Практика розслідування і розкриття злочинів показує, що будь-яка передкримінальна, кримінальна і посткримінальна діяльність осіб, що вчинили їх і сукупні з нею дії потерпілого і інших учасників злочинної події як процеси взаємодії, сфокусовані на події злочину, обов'язково залишають різні сліди, зміни на об'єктах контакту, що стають згодом джерелами інформації про механізм розкриття злочину в цілому.

Сферою інформаційного механізму державного управління з розкриття злочину може бути як нежива, так і жива природа. Якщо в неживій природі (на

об'єктах природного або штучного походження) відображення обмежується утворенням матеріально фіксованих слідів, змін, відбитків (носіїв інформації про зовнішню будову взаємодіючих об'єктів), то відображення, наприклад, на рівні свідомості людини (жива природа не обмежується людиною, його свідомістю, оскільки є і інші біологічні об'єкти-носії відображень, елементи флори або фауни) характеризується активністю, цілеспрямованістю дій суб'єкта, формуванням в його свідомості образів, включенням результатів відображення (інформації) в подальшу діяльність [51].

Інформація, отримана суб'єктом, що пізнає, в результаті його взаємодії з об'єктивним світом, є результат відображення, відомостями, знаннями про об'єктивну дійсність. За допомогою інформаційного механізму швидко і якісно вирішується широке коло управлінських, експертних, слідчих і різних криміналістичних завдань, пов'язаних з виявленням, розкриттям і розслідуванням різновидових злочинів. Управлінський апарат органів внутрішніх справ використовує комп'ютерну техніку для контролю роботи слідчих, оперативних, експертно-криміналістичних і інших підпорядкованих підрозділів.

Аналіз теорії і практики використання комп'ютерної техніки в криміналістиці показує, що вона переходить від окремих фрагментарних випадків до багаторівневого, багатоаспектного і комплексного їхнього застосування. Одним з таких напрямів є моделювання механізму з розкриття вчиненого злочину і подальшого його розслідування з використанням інформаційних технологій.

Практичні працівники і учені для вирішення цієї проблеми спочатку пішли шляхом створення різних інформаційно-пошукових систем: для обліку кримінальних справ, осіб, що скоїли злочини, викраденого майна і вогнепальної зброї, автотранспорту і так далі. На їхню думку, перспективними є застосування комп'ютерної техніки у сфері збору, аналізу інформації і забезпечення ухвалення рішення, а також створення і використання інформаційних систем, що мають довідковий характер.

За кордоном, зокрема в США і Німеччині, на початку 80-х років поліція пішла шляхом створення і використання інформаційних систем. Так, в поліції Нью-Йорка була впроваджена інформаційна система «СПРИНТ». Ця система при отриманні повідомлення про злочин інформувала оператора патрульних машин, поліцейські відділки і медичні пункти, розташовані поряд з місцем події (при цьому заносили в пам'ять комп'ютера інформацію, що поступила черговому оператору про подію, що сталася), а поліцейського – про затриманого водія і його автотранспорт та інші відомості, що забезпечують розкриття злочину [74].

З цього ж часу у ФРН діє поліцейська інформаційна система для підтримки боротьби із злочинністю. Ця система була призначена для підтримки процесу вирішення основних завдань німецької поліції по забезпеченню безпеки, а також боротьби із злочинністю і розкриттю злочинів. В основі лежить своєчасне представлення інформації з необхідною обробкою, реєстрацією і оцінкою важливих відомостей. Ефективність цієї системи, в першу чергу, залежала від швидкості формування масивів даних, які включали розшук осіб і речей, дані про злочинців і злочини, дактилоскопічний масив [107].

Ці системи складаються з підсистем, які мають інформацію про підоблікових осіб, раніше вчинених злочинах підобліковими особами, про зв'язки цих осіб, про осіб, що притягають до адміністративної відповідальності, про вогнепальну зброю, що знаходиться в користуванні громадян і організацій, про викрадені предмети, про осіб без вісті зниклих і непізнаних трупах, і так далі. Ці інформаційні підсистеми дають можливість слідчому отримати значиму для розслідування інформацію про окремі моменти вчиненого злочину, його учасників і побудувати модель з розкриття злочинної події.

Створені останніми роками в слідчих, експертних і оперативних підрозділах органів внутрішніх справ на базі сучасних ЕОМ інформаційно-пошукові системи, націлені на акумуляцію, аналіз, систематизацію і видачу в необхідних випадках корисної інформації для розкриття і розслідування

злочину [135, с .230].

За допомогою комп'ютерних систем швидко і якісно вирішується широке коло управлінських, експертних, слідчих і інших криміналістичних завдань, пов'язаних з виявленням, розкриттям розслідуванням вчинених злочинів. Управлінський апарат МВС в процесі діалогу з ЕОМ контролює роботу слідчих, оперативних, експертно-криміналістичних і інших підпорядкованих підрозділів.

У момент появи на другому етапі вирішення вищезазначеної проблеми і використання персональних комп'ютерів (які легко ставали професійними), сприятливо відобразився на створенні умов для інтенсивного проникнення ЕОМ в діяльність оперативних працівників, слідчих, експертів і суддів, а також на розширення кола додаткових можливостей машин.

Для побудови моделі злочинної події, що сталася, названі інформаційно-пошукові системи виявилися недосконали. У них відсутня важлива підсистема, яка повинна містити інформацію про механізми раніше вчинених, успішно розкритих, розслідуваних і досліджених злочинів. Так, наприклад, за ситуації, коли по злочинній події, що сталася, у слідчого мінімум криміналістично значимої інформації про злочин і його учасників, у зв'язку з чим розслідування ускладнене, йому допоможе такий ефективний метод попереднього слідства як аналогія. Цей метод полягає в пошуку схожої моделі механізму розкриття злочину і використання схеми розслідування (хоч би на первинному етапі) успішно застосованою у кримінальній справі, аналогічній даній. Створення підсистеми автоматизованого пошуку аналогічних злочинів вирішить, на наш погляд, цю проблему, хоча і не остаточно.

Для розробки і використання підсистеми автоматизованого пошуку потрібний банк даних про моделі механізмів з розкриття вчинених раніше злочинів. Банк даних має бути систематизований на основі криміналістичної класифікації механізмів злочинів. Він повинен складатися з таких напрямів:

а) способів підготовки, безпосереднього здійснення і приховування досліджуваного виду або криміналістично схожої групи злочинів і їхніх

наслідків;

б) детермінантів, що впливають на вибір злочинцем прийомів скоєння злочину;

в) дій потерпілих, у тому числі, що провокують злочини, і їхніх наслідків;

г) прийомів протидії розслідуванню і їхніх наслідків;

д) знарядь і засобів скоювання певних злочинів, наслідків їхнього застосування і так далі [167, с. 439].

У цю комп'ютерну систему мають бути включені модель механізмів державного управління з розкриття вчинених злочинів за відповідною класифікацією, а дача команди на пошук потрібної моделі повинна завершуватися демонстрацією на моніторі не лише текстової інформації, але і комп'ютерної графіки, фотозображень, схем, карт, мультиплікації тощо.

Створення вищеописаної підсистеми не вирішує остаточно саму проблему використання ЕОМ при моделюванні механізму з розкриття вчиненого злочину і подальшому розслідуванні. Для її дозволу необхідно розробити відповідну комп'ютерну програму, яка давала б можливість комп'ютеру одночасно моделювати програму подальшого розслідування, консультувати, робити розрахунково-логічні аналізи і формулювати висновки, а також вести діалог із слідчим з усього ходу виявлення, розкриття і розслідування конкретного злочину або їх групи. Без реалізації цього обов'язкового і надзвичайно відповідального підготовчого етапу, сучасна комп'ютерна система складне завдання з моделювання за виявленими на місці події матеріальними і інтелектуальними слідами механізму вчиненого злочину і поетапного розслідування не вирішить.

Окремі спроби моделювання процесів скоєння злочину, його розкриття і розслідування на початку і середині 70-х років мали місце в нашій країні і за кордоном, зокрема – в Німеччині Угорщині і Чехословаччині [162, с. 175]. Розробки криміналістів цих країн дозволяли по наявній у слідчого криміналістично значимої інформації встановити хід злочинної події, джерела

іншої криміналістично значимої інформації, істотні елементи злочинної діяльності винного, причини і умови, що сприяли їхньому здійсненню, а також аналізувати виконану роботу з розкриття злочину і виявляти недоліки проведення відповідних заходів.

Ученими цих країн велися роботи в плані загального моделювання процесу розкриття злочину, створення детальних моделей розслідування окремих видів і криміналістично схожих груп злочинів, а також криміналістичних комбінацій (операцій) і окремих слідчих дій. Такі моделі базуються на повторюваності в криміналістичній практиці конкретних операційних ланцюгів. Як приклад, можна показати модель процесу розслідування злочину (двох його етапів – первинного і подальшого), розроблену в 80-х роках німецькими, а потім нашими криміналістами. Ця модель виглядає таким чином. Розкриття і розслідування злочинної події, так чи інакше, пов'язані з пошуком різноманітних матеріальних носіїв інформації, дослідженням джерел криміналістично значимої інформації і отриманням відомостей передусім про механізм з розкриття вчиненого злочину. Змістом цієї діяльності є збирання, дослідження і оцінка доказів.

Щоб швидко і повно виявити необхідну інформацію про механізм з розкриття вчиненого злочину, слідчий повинен чітко уявляти наступне:

- а) про що потрібна інформація, для якої мети;
- б) в якій формі і в якому об'ємі;
- в) де і коли її шукати, з яких джерел можна отримати;
- г) що треба зробити для її отримання, які наявні технічні засоби застосувати;
- д) яким способом зафіксувати і зберегти отриману інформацію, зробити її доступною для подальшого сприйняття і оцінки іншими особами.

На виявлення інформації про механізм з розкриття вчиненого злочину із загального потоку відомостей, що поступають до слідчого, для створення криміналістичної моделі механізму досконалої злочинної події позитивно або негативно впливають суб'єктивні і об'єктивні чинники.

До суб'єктивних чинників, що визначають можливості отримання інформації про механізм злочину, відносяться:

- професійний досвід слідчого. У міру його накопичення у слідчого «виробляється своєрідна вибірковість спостереження, спрямована на відшукування доказів, на виявлення ознак – наслідків події, що розслідується, на встановлення певного роду зв'язків між явищами». Відповідно до цього, слідчий сприймає будь-яку інформацію про подію, що сталася, з точки зору оцінки її криміналістичного значення для розкриття і розслідування кримінальної справи, звертаючи уваги в першу чергу на такі ознаки, які дозволяють йому зрозуміти, що сталося в цьому місці, які дії і інші поведінкові акти учасників злочинної події і їхню роль в події тощо;

- укорінені у свідомості слідчого звичні погляди на певні факти і явища. У свідомості слідчого з часом виробляються певні установки і стереотипи, кожна ситуацію він осмислює під їхнім впливом;

- здатність слідчого: швидко зіставляти отриману інформацію зі своїми знаннями, оцінювати дійсну або можливу цінність отриманої інформації, бути уважним, швидко мислити і відділяти значиму від другорядної інформації [194];

- наявність і міра обізнаності слідчого про кількість і місцезнаходження матеріальних носіїв інформації про механізм з розкриття досліджуваного злочину;

- наявність прорахунків і характер помилок слідчого в оцінці отриманої і дослідженої інформації;

- наявність і характер протидії розслідуванню тощо.

До об'єктивних чинників такого роду відносяться:

1. По відношенню до слідчого:

- наявність у слідчого процесуального права збирати і досліджувати докази з конкретно вчиненого злочину;

- наявність і характер повідомлення або результатів попередньої перевірки приводу, що став, для порушення кримінальної справи;

- наявність у слідчого технічних і інших допоміжних засобів, які сприяли б використанню як можна більшого числа форм виявлення, збереження і збереження інформації;

- своєчасність збирання і дослідження доказів, обмеженість часу для ухвалення рішень і їхньої реалізації. Нерідко можливості слідчого обмежені невеликим періодом часу, впродовж якого він може практично отримати і оцінити ту або іншу інформацію про механізм з розкриття вчиненого злочину, в силу чого він вимушений звертати увагу і збирати тільки основну, на його думку, інформацію;

- наявність в слідчо-оперативній групі необхідних фахівців;

- збереження в незмінному вигляді обставин на місці вчиненого злочину;

2. По відношенню до носіїв інформації :

- наявність і характер матеріальних носіїв криміналістично значимої інформації про злочинну подію, що сталася;

- доступність інформації для фахівця;

- об'єктивні можливості збереження відомостей про механізм з розкриття вчиненого злочину і інтенсивність зникнення і знищення інформації на матеріальних носіях;

- час, що пройшов після здійснення або виявлення в діях суб'єкта ознак якого-небудь злочину, та інше.

Цей перелік чинників, що визначають можливості отримання інформації про механізм злочину, зрозуміло, не є вичерпаним і може включати:

- 1) Отримання початкової інформації, негайне виявлення свідків і вирішення питання про напрям розслідування;

- 2) Невідкладні криміналістичні заходи, охорона місця події, проведення комплексних заходів з перевірки заяви про вчинений злочин;

- 3) Висунення слідчих версій, планування розслідування, у тому числі визначення послідовності і тактики первинних слідчих дій.

- 4) Первинні слідчі дії і оперативно-розшукові заходи:

– робота на місці події (застосування при необхідності службово-розшукового собаки, виявлення і закріплення слідів, їх оперативна оцінка, виявлення очевидців того, що сталося і документальне оформлення отриманих результатів);

– інші криміналістичні дії (встановлення і перевірка підозрюваних, обшуки, визначення способу скоєння злочину, складання при необхідності композиційного портрета злочинця і опис його прикмету, допит свідків і пред'явлення ним підозрюваних для упізнання, призначення судових експертиз і оцінка висновків експертів, оперативна перевірка конкретних місць, приміщень, окремих категорій осіб).

5) Комплексна оцінка досягнутих результатів, аналіз способу дій злочинця, встановлення розміру заподіяного збитку.

Документальне оформлення усіх слідчих дій первинного етапу розслідування включає:

1) Реалізацію криміналістичних операцій і окремих слідчих дій для досягнення основних цілей розслідування;

2) Усебічне використання інформаційного потенціалу масивів кримінальної реєстрації;

3) Якщо злочинець не відомий, визначення кола підозрюваних, його поступове звуження і викривання винного.

4) Якщо злочинець відомий, то необхідно:

– переконатися, що саме він скоїв злочин, що розслідувався;

– вивчити особливості його особи і мотиви здійснення діяння;

– встановити вид і міру провини, а також обтяжливі і пом'якшувальні обставини;

– виявити інші латентні злочини;

– визначити конкретні причини і умови, що сприяли скоєнню злочину, що розслідувався.

5) Складання постанови про притягнення як обвинуваченого, а потім обвинувального висновку.

- б) Заповнення статистичних карток про результати слідства.
- 7) Формулювання висновків для поповнення криміналістичного досвіду.

За подібністю цієї моделі інші німецькі учені-криміналісти створили моделі процесів розслідування крадіжок із зломом, підпалів тощо [272, с. 79].

З вищеописаної моделі видно, що вона недосконала, слідчий не отримував якої-небудь інформації для здійснення пошуку, вона виглядала як звичайні плани розслідування, а головне – не використовувалася повною мірою потужність комп'ютерного потенціалу. Слідчому необхідно було варіювати, змінювати і доповнювати розслідування окремими криміналістичними операціями і комбінаціями, а також окремими слідчими діями і оперативними заходами. У моделі не враховувався механізм з розкриття вчиненого злочину, а у зв'язку з цим не визначалися необхідні тактичні операції (комбінації), а також порядок їхнього проведення. У відповідних програмах не враховувалися характер і зміст слідчих ситуацій, що склалися на певний момент розслідування, були відсутні програми реалізації цих ситуацій і подолання конфліктів і складнощів, що виникають в процесі розкриття і розслідування злочинів.

Впровадження автоматизованих навчальних систем дозволило в корені змінити зміст практичних занять за методикою розслідування вбивств, зґвалтувань, крадіжок, грабежів, розбійних нападів, бандитизму, кваліфікованого здирства, розкрадання зброї і так далі. Нині вони використовуються у багатьох освітніх установах МВС і інших відомств. Програми виробляють уявлення про окремі тактичні прийоми проведення слідчих дій, формують у них уявлення про методику розслідування окремих видів злочинів. В цілому, нині в Україні створено і використовується близько 20 імітаційних навчальних систем, що дозволяють автоматизувати процес відтворення на навчальних заняттях і ділових іграх ситуацію, близьку до реальної.

Створення нових програм, де основна увага приділяється розвитку «інтелектуальних здібностей» комп'ютерів з тим, щоб вони могли оперувати не

лише даними, але і знаннями, як це роблять фахівці (експерти) при виробленні висновків. Дослідження в цьому напрямі знайшли практичне застосування в діагностичних системах, що називаються експертними системами. Експертна система – це обчислювальна система, в яку включені знання фахівців про деяку конкретну проблемну область і яка в межах цієї області здатна приймати експертні рішення. У основі експертних систем знаходиться великий запас знань про конкретну проблемну область. У більшості випадків ці знання організовуються як деяка сукупність правил, які дозволяють робити висновки на основі початкових даних або припущень. У зв'язку з цим область застосування цих систем стала швидко розширюватися і нею зацікавилися правоохоронні органи. Проблема застосування ЕОМ в криміналістиці перейшла у свою третю стадію дозволу і розвитку.

У системі органів внутрішніх справ з кінця 80-х, початку 90-х років (на стадії дослідної експлуатації) знаходяться декілька, на наш погляд, експертних систем, що заслуговують на увагу, які вирішують в основному діагностичні завдання [281]. Для формування рішення про спосіб скоєння злочину в системі використовуються економічні, технологічні і бухгалтерські ознаки, а також відомості про причетних осіб і документи – носії інформації. Усі виводи системи будуються на основі бази знань, яка містить набір взаємозв'язаних правил, що дозволяють визначити можливості здійснення розкрадання тим або іншим способом по довільному набору ознак.

На наш погляд, практичним працівникам потрібна єдина експертно-криміналістична аналітична система з пакетом програм. Ця система, на наш погляд, повинна мати чотири компоненти: базу знань, машину виводу, модуль витягання знань, систему пояснення (інтерфейс).

Система повинна формувати по виявлених слідах і іншій інформації моделі механізму з розкриття вчиненого злочину і на її основі – програму подальшого розслідування (дати розумні поради користувачеві або прийняти розумне рішення).

У єдиній експертно-криміналістичній аналітичній системі має бути

використаний банк цих інформаційно-пошукових систем, а також оновні положення механізму з розкриття вчинених злочинів, включені раніше розрізнені експертні системи, що дозволяють проводити дослідження окремих носіїв і на основі виявленої первинної інформації моделювати механізм кримінальної події, що сталася. У вихідній програмі подальшого розслідування має бути врахований багаторічний слідчий, експертний і оперативно-розшуковий досвід практиків.

Єдина експертно-криміналістична аналітична система має бути адаптована до реальних досліджуваних подій злочинів. Система має бути динамічна і постійно поповнювана новою достовірною інформацією, сучасними методиками і експертними системами.

Видається цілком актуальною постановка питання про об'єднання зусиль наукових, педагогічних і практичних працівників для створення на базі даних про механізми державного управління з розкриття вчинених злочинів єдиного фонду експертно-аналітичних систем діагностичного, інтерпретаційного і інших типів, який повинен використовуватися у боротьбі із злочинністю. Він повинен об'єднати можливості автоматизованих інформаційних і імітаційних експертно-аналітичних систем і використовуватися для автоматизації процесу розкриття розслідування окремих видів злочинів.

Логіка роботи експертних систем повинна полягати в тому, що для кожної конкретної кримінальної ситуації, залежно від наявної інформації про механізм розкриття вчиненого злочину, вирішується проблема встановлення причинно-наслідкових і просторово-тимчасових зв'язків між способом скоєння злочину і діями осіб, причетними до злочинної події, між винним і конкретними особами, можливо причетними до здійснення діяння певним способом, між діями учасників події (як прямих, так і непрямих) і злочинним результатом, а також можливими слідами і так далі [283].

На наш погляд, експертні системи повинні вирішувати наступні завдання:

- реєстрацію вчинених злочинів та механізм з їхнього розкриття;
- збір, концентрацію і систематизацію даних про механізми з розкриття

вчинених і розслідуваних злочинів;

- збір, концентрацію і систематизацію механізмів слідоутворення і відповідних об'єктів взаємодії;
- реєстрацію проведених заходів і їхній аналіз;
- здійснення набору правил, знань;
- логічний аналіз інформації і формулювання висновків, пропозицій і рекомендацій;
- передачу завдань з розкриття і розслідування злочинів;
- здійснення аналітичної роботи за результатами, отриманими після виконання завдань;
- підтримку розслідування інформацією про розшук осіб і предметів, дактилоскопічними і іншими обліками;
- здійснення комп'ютерного зв'язку з іншими службами і органами внутрішніх справ;
- оперативний пошук іншої значимої для розслідування інформації.

Експертні системи в криміналістиці сьогодні мають велике майбутнє – це в частині обробки не лише емпіричного матеріалу, але і аналізу побудованих машиною моделей, «глибинних знань»; вирішення завдань попереднього слідства і судового розгляду на основі цих моделей. Такий підхід дозволяє скоротити простір пошуку і організацію рішень, коригувати судження і дії користувача.

Наявність факту повторюваності механізму з розкриття злочину. Особливе практичне значення такої ознаки механізму з розкриття злочину є у випадках скоєння декількох однорідних злочинів, з відтворенням його механізму, в цілому, і окремих його структурних складових, зокрема. Наприклад, здійснення розкрадання грошових коштів шляхом грабежу у типової жертви (зважаючи на властивості особи потерпілого) одним і тим же способом. Ці обставини, що характеризують однотипність механізму з розкриття вчинених злочинів, дають основу припускати, що злочинець, що їх чинив, відноситься до певної групи осіб або, що ці злочини можуть бути скоєні

однією і тією ж особою.

Відсутність напрямів державного управління криміналістичним систематизованим обліком механізмів з розкриття вчинених і розслідуваних злочинів і їхніх матеріальних наслідків чинить великі проблеми. Правильне накопичення, зберігання, обробка і використання цієї інформації буде необхідною передумовою для швидкого і повного розкриття і розслідування злочинів. Розробка і впровадження для цієї мети програм для комп'ютерних систем і централізованого криміналістичного обліку значно розширить можливість накопичення, систематизації, а головне – використання інформації про механізм з розкриття злочину.

Нині, з одного боку – істотні зміни в динаміці, структурі і характері злочинності (зокрема, зростання кількості злочинів, здійснених злочинцями-рецидивістами, професійними злочинцями, організованими групами або злочинними співтовариствами), з іншої – недостатній рівень технічного забезпечення, професійної майстерності працівників правоохоронних органів (зокрема, відсутність бази даних у відділах, відділеннях органів внутрішніх справ, ведення картотек за способом злочину і особи злочинця в міських і районних відділах внутрішніх справ в довільній формі і у край загальний характер інформації, які мають в розпорядженні комп'ютерні системи різних УВС відносно банку даних про способи скоєння злочину), привели до того, що інформаційно-пошукові системи, продуктивні на початку 2000 років, стали слабо «спрацьовувати» і, на жаль, мало сприяти виявленню окремих категорій осіб, схильних до здійснення певного виду, групи злочинів і, в цілому, розкриттю останніх. Це, у свою чергу, показало, що зміст названих систем вже не відповідає сучасним вимогам [306].

Орієнтуючу інформацію про механізм з розкриття вчиненого злочину слідчий може отримати шляхом аналізу: 1) чуток, думок, припущень, що пов'язаних з досліджуваною злочинною подією, мають місце серед населення і інформації, що поступає з різних джерел оперативним працівникам; 2) відомостей, отриманих зі змісту теле-, радіо інтерв'ю, репортажу з місця події,

різних нарисів, публікацій і так далі. Отримана таким чином інформація може бути використана в оперативно-розшуковій діяльності і для формування і висунення версій.

Знання механізму розкриття злочину як цілісної системи обставин, процесів і чинників, що зумовили виникнення матеріальних і інших носіїв інформації про сам злочин і його учасників, забезпечує можливість висунення загальних і приватних версій, планування розслідування, а отже, цілеспрямованого пошуку матеріальних наслідків злочину, встановлення злочинця, потерпілого та сприяє правильній кваліфікації злочинного діяння, дослідженню усіх обставин, що підлягають доведенню відповідно до вимог закону. Воно багато в чому зумовлює шляхи пошуку викраденого майна, відшкодування матеріального і морального збитку, виявлення організаторів, виконавців, посібників і осіб, випадково втягнутих в злочинну подію, в цілях встановлення слідчим об'єктивної істини у кримінальній справі. Таким чином, можна сказати, що вивчення механізму злочину – способів його підготовки, здійснення і приховування, а також дій інших учасників злочинної події; закономірностей, що зумовили виникнення слідів, обставин, що сприяють або перешкоджають його реалізації, наслідків злочинної діяльності – є умовою, яка робить можливою подальшу ефективну розробку засобів і методів боротьби із злочинністю.

Предметом вчення про механізм з розкриття злочину є група об'єктивних закономірностей, що визначають зміст механізму з розкриття злочину, його формування і реалізації. Це вчення формується на базі узагальненого досвіду розвитку і розробки проблеми і сучасної слідчої, експертної і судової практики. Воно досліджує закономірності процесів взаємодії учасників (прямих і непрямих) злочинної події між собою і з навколишнім матеріальним оточенням (середовищем), а також закономірності, що зумовили виникнення криміналістично значимої інформації про сам злочин і його учасників. На основі вивчення цих закономірностей формуються науково обґрунтовані концепції і рекомендації з метою:

- вдосконалення існуючих і розробки нових засобів і методів дослідження елементів механізму з розкриття злочину; встановлення їхнього взаємозв'язку і взаємозалежності в процесі розвитку злочину;
- вдосконалення існуючих і розробки нових засобів, методів і методик виявлення, розкриття і розслідування конкретних вчинених злочинів;
- вдосконалення різних форм боротьби із злочинністю з використанням криміналістичних засобів і методів.

Таким чином, назріла необхідність дослідити, розробити і сформулювати основні ідеї, які могли б лягти в основу криміналістичного вчення про механізм розкриття злочину. Це припускає:

- оцінку і узагальнення знань про механізм з розкриття злочину в цілому, його поняття, елементів, з яких він будується, і етапів формування;
- приведення в систематизовану систему накопиченого теоретичного і емпіричного матеріалу;
- аналіз і переосмислення теоретичних положень про механізм з розкриття злочину, їх коригування з урахуванням загальних теоретичних станів криміналістики, нових наукових розробок, а також положень і знань інших наук (кримінального права і процесу, теорії ОРД, кримінології, психології, соціології та ін.).

Слід повністю погодитися з Р. С. Белкіним, який розглядає приватні криміналістичні теорії, у тому числі і вчення про механізм розкриття злочину, в якості необхідних складових частин загальної теорії криміналістики і, в той же час, методологічної бази дослідження і розробки засобів, прийомів і методик виявлення, розкриття, розслідування і запобігання злочинам [314].

Державне управління процесом формування криміналістичного вчення про механізм розкриття злочину по праву повинне зайняти своє місце серед таких приватних теорій криміналістики, як криміналістична ідентифікація і діагностика, вчення про особу злочинця і потерпілого, вчення про слідчу ситуацію і криміналістичну характеристику видів злочину і інші, що вже отримали розвиток, обґрунтування і застосування.

Попереднє вивчення аспектів досліджуваної проблеми показує, що знання механізму з розкриття злочину можна покласти в основу створення багатьох криміналістичних методик попередження, розкриття і розслідування злочинів окремих видів.

5.3. Модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичних дій з розкриття злочину

Моделювання – загальнонауковий метод пізнання, що використовується як в державно-управлінській науці, так і в слідчій, експертній і судовій практиці, коли, наприклад, пряме дослідження фактів, що сталися у минулому, ускладнене. При моделюванні для дослідження об'єкту (явища) використовується не сам об'єкт (оскільки часто це неможливо), а замінююча його модель.

Реалізація цього методу пізнання полягає в побудові і вивченні моделі яких-небудь явищ, процесів, об'єктів або їхньої системи для ретельного дослідження.

Сучасне формування криміналістичної моделі організаційно-правового механізму державного управління є штучно створеною системою, відтворюючою з певною мірою схожості замінюваний нею об'єкт, явище або процес, пов'язані з досліджуваною злочинною подією. Вивчення і перевірка моделі дозволяє отримати нові знання про оригінал і використати їх для вирішення поставлених перед правоохоронними органами завдань з розкриття і розслідування злочинів [334].

Криміналістичні моделі підрозділяються на матеріальні, відтворюючі об'єкт в матеріально-фіксованому виді, і уявні, відтворюючі об'єкт (явище) у свідомості людини.

Як показала практика розслідування кримінальних справ, найчастіше в діяльності правоохоронних органів використовуються уявні моделі. Уявна модель об'єкту, явища або процесу, будучи системою інформації, а також

засобом отримання нової інформації про цей об'єкт (явище), здатна в ході дослідження замінити оригінал. Вона може бути матеріалізована у вигляді схеми, макету, креслення або опису.

Моделювання при провадженні попереднього розслідування або судового розгляду використовується для перевірки наявних і отримання нових доказів, висунення і дослідження версій в тих випадках, коли безпосереднє вивчення об'єкту, явища або процесу, пов'язаного із злочинною подією, неможливе або недоцільне. Частенько, вивчивши попередній матеріал про подію, що сталася, необхідно визначити:

- чи мав місце злочин або проступок;
- кримінально-правову кваліфікацію діяння правопорушника;
- шляхи розшуку його і викраденого ним майна тощо.

Оскільки використовуються об'єкти або досліджувані явища, що сталися у минулому, слідчий (інші учасники кримінального процесу, суддя) застосовує моделювання. Прийоми моделювання при розслідуванні різні – це уявне моделювання, матеріальна реконструкція (обставини місця події до скоєння злочину), математичне моделювання, виготовлення муляжів і зліпків, відтворення явища, що сталося, і фіксація його за допомогою фото-, кіно-, відеозйомки тощо

Моделі об'єктів можуть використовуватися разом з оригіналом. У цьому одна з особливостей моделювання в розслідуванні.

Створення (вибір) і використання будь-якої матеріальної, знакової, математичної або іншої моделі опосередковані уявним моделюванням. У свою чергу, уявні моделі-представлення можуть перевірятися і за допомогою інших видів моделювання.

Створення і вивчення моделей сприяє перевірці і отриманню нової інформації; дозволяє досліджувати і пояснити зв'язок між фактами і явищами, механізмом вчиненого злочину і наслідками, що утворилися; розкрити взаємозв'язок і взаємообумовленість дій як прямих, так і непрямих учасників злочинної події і так далі [339].

Необхідно відмітити, що природа уявного моделювання досить складна, але з урахуванням завдань попереднього розслідування і судового розгляду у кримінальній справі інтерес представляє розгляд уявної моделі об'єкту (явища) в якості образного інформаційного представлення, що має певну подібність з дійсністю. Головною відмінністю уявних моделей є їхня властивість бути аналогами деяких ще не пізнаних обставин, прихованих зв'язків і так далі.

Виходячи з того, що уявна модель по своїй формі – це психологічний образ, а в гносеологічному плані – засіб отримання нового знання і що вона є більш менш повним відтворенням оригіналу і відбиває його певний рівень, ми дійшли висновку, що така модель:

- формується для вирішення спеціального пізнавального завдання і пов'язана головним чином з опосередкованим дослідженням об'єктів;
- подібно до матеріальної моделі, є системою, але системою уявних елементів;
- за певних умов оцінюється як вірогідне або достовірне знання;
- допускає різні перетворення у формі уявного експерименту, порівняння з чуттєво сприйнятими фрагментами дійсності, аналізу і синтезу;
- може бути матеріалізована у вигляді схеми, плану, малюнка, макету, формули, опису;
- у пізнанні виконує функції відображення, інтерпретації фактів, наочного вираження уявлень, заміни оригіналу, опосередкованого джерела інформації.

Об'єктами криміналістичного моделювання можуть бути різні обставини, умови і стани, які допустимо підрозділяти на пізнавані об'єкти (явища) і об'єкти (явища), що виступають засобами пізнання.

Серед них можна назвати такі об'єкти, процеси і явища, як конкретний злочин і його механізм, окремі елементи механізму з розкриття досконалої злочинної події (раніше усієї дії злочинця або діяльність злочинної групи або злочинної організації), поведінкові акти потерпілого і інших учасників злочинної події, обстановка місця події, зовнішні ознаки відсутніх учасників

або очевидців злочину, знаряддя або засоби здійснення, викрадене майно і інші об'єкти, пов'язані з досліджуваною подією тощо.

Злочин як соціальне явище не може бути пізнане, якщо не розглядати його як певну систему, що складається з різних елементів, пов'язаних між собою специфічними взаємозв'язками і взаємозалежностями, підпорядкованих в ході свого зародження і розвитку своєрідним закономірностям. Це дозволяє виділити злочинну подію і його механізм з сукупності інших соціальних явищ, визначити його межі, зіставити з конкретними матеріальними об'єктами і пов'язаними з ними діями і наслідками. Отримана при цьому інформація може бути використана різними споживачами (законодавцем, слідчим, експертом, оперативним працівником, суддею, адвокатом, злочинцем тощо) для формування моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття злочину і її використання у своєю практичній (буденною) діяльності.

При підготовці кримінально-правового акту законодавець аналізує і усебічно оцінює усі елементи діянь винного і жертви, оскільки кримінальний закон створюється для охорони визначених соціально громадських стосунків, на які зазіхає злочинець. Найбільш ефективні для використання законодавцем моделі механізму одного виду (підвиду), групи злочинів, де відбиті в класичному виді правотворчі діяння учасників злочинної події, що цікавлять [342].

Модель організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину створюється (формується) і у свідомості слідчого (прокурора, судді), що розслідує кримінальну справу. На її основі слідчий визначає програму подальших слідчих і інших дій, а адвокат – доцільні прийоми захисту. Ця модель в процесі руху кримінальної справи поступово змінюється і уточнюється, наближаючись до свого прототипу – реального механізму злочину.

Модель організаційно-правового механізму державного управління з розкриття майбутнього злочину існує у свідомості злочинця. На її основі він

готує знаряддя і засоби досягнення злочинного результату, скоює злочин, постійно контролює плин події і при необхідності здійснює відповідні прийоми приховування самого злочину і негативних наслідків своєї злочинної діяльності.

Модель організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину, що більш менш відповідає дійсності, складається з осіб, що знають про скоєне, у потерпілих, свідків, експерта-криміналіста, з публіки в залі суду, родичів учасників злочинної події та ін.

Якщо матеріальна модель існує завжди в реальному, матеріально-фіксованому виді, то уявна модель – ідеальне відображення властивостей і якостей досліджуваного об'єкту або явища, що є абстракцією. У неї включається, на неї переноситься лише деяка частина властивостей досліджуваного об'єкту або явища, виділених, абстрагованих мисленням слідчого, властивостей і якостей найбільш суттєвих, що забезпечують необхідне для розслідування співвідношення подібності між моделлю і оригіналом. При цьому кожен елемент моделі повинен відповідати елементу оригіналу. Створена споживачем уявна модель є спрощеною подібністю певного об'єкту або явища. Тут мається на увазі не модель взагалі, а конкретна, відображаюча тільки ті властивості і якості об'єкту або явища, шляхом дослідження яких можна швидко і ефективно вирішити конкретні питання, що цікавлять його. Відображати ж в моделі безліч інших властивостей і якостей об'єкту або явища, якщо вони не впливатимуть на хід дослідження і не сприятимуть вирішенню цих питань, немає необхідності.

Створення уявної моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину – це не процес механічного копіювання досліджуваної злочинної події і його механізму, а виборчий процес, в ході якого, знаючи закономірності досліджуваного явища, процесу або об'єкту, суб'єкт кримінального процесу отримує уявлення про характер властивостей і якостей, що підлягають з'ясуванню в процесі розслідування за допомогою моделі.

Модель досліджуваного явища, процесу або об'єкту постійно уточнюється і удосконалюється. Вона пізнається і виступає засобом отримання криміналістично значимої інформації про сам злочин і його учасників. Тут інформація розуміється як виділена свідомістю суб'єкта кримінального процесу при рішенні конкретних завдань частина відомостей про об'єкт або явище, яка сприяє вирішенню завдань розкриття і розслідування злочинів.

Уявна модель є моделлю інформаційною, тобто накопичувачем інформації, а також змістовною, відбиваючою властивості досліджуваного явища, процесу або об'єкту. У ній знаходять відображення як якісні, так і кількісні характеристики явища, процесу або об'єкту. Вона замінює відсутні ланки, пропуски в поясненні фактів, сприяє відшукуванню доказів, їх дослідженню і, таким чином, розкриттю невідомого. Модель упорядковує отриману інформацію в певну систему і дозволяє тлумачити і оцінювати властивості і якості процесу, явища або об'єкту пізнання. При цьому вона є моделлю варіативною, оскільки допускає різне тлумачення цього об'єкту або явища, проте у міру свого розвитку формує достовірне уявлення про них.

Криміналістична модель організаційно-правового механізму державного управління розкриттям вчиненого злочину сприяє правильній кримінально-правовій кваліфікації події, що сталася; виявленню невідомих осіб, пов'язаних із злочинною подією і їхніх поведінкових актів; встановленню подій, які передували, супроводили злочин і послідували після нього; встановленню походження чинників і зв'язку між ними, їх тимчасових і просторових характеристик, усуненню протиріч між фактами; визначенню напряму пошуку невідомого і усього ходу розслідування і так далі.

Багато наукових методів, вивчаючи різні аспекти злочину, дають свою інформаційну модель цього явища. Так, елементи кримінально-правової характеристики окремого виду злочину в сукупності характеризують діяння як суспільно небезпечне, винне і каране, чим відрізняють злочини один від одного, від інших правопорушень, від дій, які правопорушеннями не є.

Характеристика кримінології певного виду злочину дає уявлення про

типовий механізм розкриття злочинної поведінки (про зв'язок і взаємодію зовнішніх чинників об'єктивної дійсності і внутрішніх психічних процесів і станів, що детермінують рішення скоїти злочин, направляють і контролюють його виконання), дозволяє врахувати типологію правопорушень і жертв, відповідні регіональні відмінності і інші кримінологічні дані, які можуть мати значення для практики розкриття, розслідування і запобігання злочину, і так далі [352, с. 75].

Основу характеристики кримінології складають узагальнені дані про соціальні явища, що вплинули на хід його злочинної діяльності на формування особливостей правопорушника. Характеристика окремого виду злочину дає уявлення про типові соціальні ситуації (сукупності об'єктивних і суб'єктивних умов і процесів), що детермінують характер протікання діяльності різних злочинних груп і індивідів в конкретний період часу.

Психологічна характеристика певного виду або групи злочинів дає уявлення про типові дефекти правової і моральної свідомості, потреби особи злочинця, особливості його характеру і емоційно-вольової сфери. Вона показує психологічні детермінанти механізму злочину, що найчастіше зустрічаються, і типову психологію правопорушників і жертв злочинної події [362].

Проте, щоб забезпечити повне і усебічне розслідування, слідчому необхідно звертатися передусім до криміналістичної моделі злочину. По своєму інформаційному насиченню вона повинна конкретизуватися, уточнюватися, доповнюватися кримінально-правовою, кримінологією, психологічною і іншими моделями державного управління в суспільстві. Йдеться про криміналістичний аспект злочину, значення якого полягає в інтерпретації елементів, що мають кримінально-правове і кримінально-процесуальне значення, і у включенні в модель злочину таких криміналістично значимих компонентів, як незлочинні поведінкові акти як прямих, так і непрямих учасників злочинної події, зміни, що середовища, що оточує злочин і злочинця, джерела і носії інформації про сам злочин і його учасників тощо.

Встановлення організаційно-правового механізму державного управління

з розкриття вчиненого злочину, його окремих елементів є окремим випадком, складовою частиною пошуково-пізнавальної діяльності слідчих підрозділів, експертних служб і судових органів. Використовуючи метод моделювання і достовірні фактичні дані, вони формують образ, уявну модель досліджуваної події, яка допомагає їм вирішити завдання швидкого і повного розкриття злочинів, викривання винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожен той, що скоїв злочин був підданий справедливому покаранню і жоден невинний не притягав до кримінальної відповідальності і засуджений.

У рамках кримінального судочинства процес моделювання механізму з розкриття злочину має наступні особливості:

- здійснюється в різних напрямках;
- проходить декілька стадій (етапів), які відповідають стадіям попереднього розслідування і судового розгляду.

Зважаючи на специфіку розслідування, нами розглянуто два основні напрями, в яких «працюють» матеріальні і уявні моделі і реалізуються їх властивості і функції. Такими напрямками ми вважаємо ретроспективне – обернення в минуле, скоєння злочину, і перспективне – звернене до дослідження його наслідків. На наш погляд, є ще один важливий напрям – поточний, звернений до дійсності поточного дня, коли слідчий моделює різні процеси і явища, що відбуваються в конкретний момент, а також можливі рухи і вчинки осіб, що беруть участь в процесі розслідування або протидії йому і їхні можливі результати.

У рамках першого напрямку нашої запропонованої моделі, пізнаючи факти, що містять ознаки злочину, слідчий звертається до минулого. Він безпосередньо знайомиться з обстановкою місця події, свідченнями учасників і очевидців про їхні власні і відомі їм поведінкові акти інших безпосередніх учасників злочинної події, а також з документами, речами, окремими вже сформованими матеріальними моделями досліджуваних об'єктів тощо.

Уявна модель організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину, що утворилася в результаті такої діяльності,

розкриває суть події, що сталася, її внутрішні процеси взаємодії і зв'язок між фактами. Ретроспективна модель є, з одного боку, засобом пізнання події, що сталася, оскільки виконує евристичну роль в пошуку і вивченні інформації про досліджувану подію, з іншої – результатом пізнання, оскільки у міру розслідування відбиває об'єктивний зміст встановлених фактів. Тут потрібно відмітити, що уся інформація про подію, що сталася, вивчається з позиції версії, але не уся отримує своє вираження в ретроспективній моделі. Послідовний аналіз і синтез, порівняння і оцінка інформації дозволяють інтегрувати розрізнені представлення в єдину систему знань, виділити головні, істотні риси події, досягти узагальнення події, що дозволяє скласти цілісну картину.

Уявне ретроспективне моделювання, на наш погляд, найбільш значимий, істотний засіб творчості у пошуково-пізнавальній діяльності слідчого з виявлення, розкриття і розслідування вчиненого злочину.

Не є спірним той факт, що з перших хвилин розслідування слідчий стикається із складнощами, пов'язаними зі значним дефіцитом інформації про подію злочину, його маскуванню, відсутність даних про злочинця або потерпілого і багатьох інших обставин скоєння злочину. Більше того, моделі, що будуються на первинному етапі розслідування, зазвичай містять розрізнені відомості, рясніють великою кількістю пропусків. Тільки у міру перевірки отриманої інформації про подію, що сталася, вони коригуються, уточнюються, удосконалюються.

Реалізуючи різні якості ретроспективної моделі, експерт-криміналіст, як правило, використовує її, заміщаючи досліджуване явище і його механізм, щоб отримати нову інформацію про злочин. Таке заміщення ретроспективною моделлю свого аналога – події, що вивчається – реалізується логічно за допомогою зіставлення з різними джерелами інформації, уявного експерименту, абстрагування. В цьому випадку уявна модель стає інформаційним фондом і тим засобом, який сприяє встановленню причинно-наслідкових і просторово- тимчасових зв'язків між елементами механізму державного управління з розкриття злочину, винної особи, а також

встановленню, в цілому, об'єктивної істини у кримінальній справі і швидкому і ефективному розкритті злочину [364].

Встановити причинно-наслідкові і інші зв'язки між елементами організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину і злочинних наслідків, між подією, що досліджується і місцем події, сформувавши ідеальну модель механізму з розкриття злочину, неможливо без абстрактного мислення, властивого високій мірі пізнання. Воно підкоряється загальним законам гносеології, законам і категоріям матеріалістичної діалектики, законам тотожності, протиріччя, виключення третьої, достатньої основи і інші, які в ході дослідження обставин скоєння злочину і їхніх наслідків, в ході створення і використання моделі механізму з розкриття вчиненого злочину, знаходять свій прояв в сходженні від живого відчуття, сприйняття і, в цілому, споглядання – до абстрактного мислення. Абстрактне мислення дозволяє з певною точністю підійти до фіксації властивостей і якостей досліджуваного оригіналу вчиненого злочину в обвинувальному висновку у кримінальній справі і в останній, найбільш наближеній до оригіналу, уявній моделі механізму державного управління з розкриття злочинної події.

Другий напрям уявного моделювання – це перспективне моделювання. Воно отримує своє вираження в плані розслідування – концентрованому уявленні слідчого про конкретні шляхи, засоби і методи виявлення, збирання, дослідження і використання доказів для встановлення істини у справі. Перспективна модель як і ретроспективна, має ту ж основу – фактичні дані про досліджувану подію, отримані при проведенні слідчих і інших дій, а також спеціальні знання і досвід слідчого. Цей напрям уявного моделювання в розслідуванні злочину тісно пов'язаний з вивченням системи протиправних, суспільно небезпечних дій правопорушника, що об'єктивно склалася, взаємозв'язаних з діями інших (як прямих, так і непрямих) учасників злочинної події і їхніх наслідків в конкретних умовах місця і часу. Ймовірно, не буде помилкою стверджувати, що уявна ретроспективна модель механізму з

розкриття злочину відображає вказану кримінальну ситуацію. А це призводить до висновку про те, що ретроспективне і перспективне моделювання тісно пов'язані між собою і їх розчленовування можна робити тільки умовно і тільки в наукових і практичних цілях.

Так, при ретроспективному моделюванні значима інформація отримується за допомогою вивчення моделі механізму з розкриття злочину, що замінює реальний об'єкт (явище). Система уявних форм, понять, що виникає при цьому, суджень про механізм події, що розслідується, нерозривно пов'язана з міркуваннями про способи встановлення істини, які отримують своє вираження в іншій уявній моделі – плані роботи у справі.

Формування уявної моделі з розслідування супроводжується одночасним відображенням ходу і результатів безпосереднього розслідування. На нашу думку перспективне моделювання підвищує результати пошукової діяльності, оптимізує організацію управління процесів розслідування і дозволяє скоротити його терміни, покращує розкриваність злочинів, забезпечує повноту, всебічність і об'єктивність розслідування [371].

В процесі перспективного моделювання слідчий та експерт-криміналіст чітко формують усі проміжні цілі і завдання, що ведуть до досягнення основного результату слідчої діяльності. Моделювання допомагає наочно представити спадкоємність між первинним і подальшим етапами розслідування. Слідчий визначивши перелік і черговість слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів, а також криміналістичних операцій або комбінацій, складових первинний, подальший і завершальний етапи розслідування, завчасно визначає або припускає про можливі конфліктні або несприятливі слідчі ситуації.

Третій, поточний, напрям звернений до безпосереднього робочого дня слідчого, коли він моделює предмети, об'єкти, явища, процеси, що відбуваються навколо нього, але в різних місцях. Наприклад, виконання оперативно-розшукових дій за його дорученням, допит учасника злочинної події іншим слідчим в сусідньому кабінеті тощо.

Уявне поточне моделювання отримує своє вираження в справжній, дійсній практиці і творчій діяльності слідчого з подальшого виявлення, дослідження і використання доказів. Застосування його створює можливість для регулярного і оперативного забезпечення учасників розслідування своєчасної і вичерпної інформації про фактичне положення справи в цей день розслідування, полегшує коригування приватних планів стосовно отриманих результатів, чим гарантується динамічність процесу планування і розслідування в цілому.

Моделювання організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину до досягнення оптимальної схожості з оригіналом проходить декілька стадій, що відповідають певним стадіям попереднього розслідування і судового розгляду. Адже спочатку створюється деяка схема ситуації, її уявний ескіз. Поступово вона наповнюється конкретним змістом за рахунок інформації, що поступає. При цьому модель не залишається пасивним її «акумулятором», навпаки, вона виконує орієнтуючу і евристичну функцію, допомагаючи у відборі фактів, мобілізує досвід і знання, активізує аналітичну діяльність, сприяє уточненню проблемної ситуації, допомагає визначити шляхи її вирішення, загострює оцінну діяльність [380].

У результаті розвитку уявна модель сприяє як найповнішому відображенню події, що вивчається. Коли ж у висновках у справі встановлена об'єктивна істина, тобто досягнуте знання, точно і повно (у межах, обкреслених законом) відбиває дійсність, уявна модель вичерпує свою пізнавальну функцію. Аналогія поступається місцем достовірному знанню, припущення – істині.

Виходячи з результатів проведеного дослідження, ми дійшли наступних висновків:

- найбільш значимою для оперативної, слідчої і експертної практики і часто використовуваної при пошуку невідомої інформації або плануванні подальшої роботи є модель механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину;
- з урахуванням якісної поетапної зміни цієї уявної моделі змінюються

і її споживачі, причому вони, як правило, отримують додаткову інформацію про подію, що сталася, від попереднього споживача.

Створення уявної моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину є складним поетапним розумовим процесом експерта (слідчого, прокурора, судді та ін.). В процесі моделювання він відштовхується від відомих йому закономірностей механізму з розкриття злочину більш високого рівня, визначальних характер взаємозв'язків і взаємодій різних елементів механізму з розкриття злочину, а також від конкретних відомих йому елементів, які можуть бути використані в якості деталей створюваної моделі. Причому побудова моделі механізму з розкриття вчиненого злочину вимагає знання усєї системи механізму з розкриття злочину в цілому, основних складових його елементів, характеру і спрямованості зв'язків між окремими елементами, групами елементів і усіма елементами, між кожним елементом і системою в цілому, знання про місце розташування кожного елемента в загальній структурі системи. Експерту-криміналісту необхідно також уявляти собі, як відсутність або зміна положення окремих елементів або їх груп відображаються на стані усєї системи.

Формування цілісної моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття події, що сталася, здійснюється поступово на основі отримання і інтеграції знань про його окремі елементи, зв'язки і стосунки. У ній у взаємозв'язку і взаємообумовленості мають бути відображені (до певної міри подібності з оригіналу) дії і вчинки учасників злочинної події, їхні ознаки і властивості тощо. Саме цілісна модель організаційно-правового механізму з розкриття вчиненого злочину, на наш погляд, допоможе співробітникам правоохоронних органів, а особливо – експерту-криміналісту або оперативному працівникові, вирішити наступні завдання:

- пояснити факти, явища, що сталися, і мають ознаки злочину;
- дати кримінально-правову оцінку досліджуваній події і відповідно правильно кваліфікувати діяння правопорушника;
- встановити і пояснити просторово-часові і причинно-наслідкові

зв'язки в події, що розслідується;

- встановити такі зв'язки між діями учасників події і тими змінами, які сталися в матеріальній обстановці;
- встановити і пояснити механізм слідовизначення;
- визначити напрям пошуку невідомих матеріальних наслідків, а по систематизованій інформації – злочинця, не встановлених свідків і непрямих учасників злочинної події або потерпілого;
- визначити напрям пошуку викраденого майна, речових доказів і інших носіїв криміналістично значимої інформації про сам злочин і його учасників;
- визначити програму розслідування на первинному, подальшому, а потім і на завершальному етапі і її тактику тощо.

Існують загальні вимоги до пізнання злочинної події, що сталася. Відповідно до них уповноваженими особами на місці злочину (події) і в середовищі, що оточує його, виявляються усі пов'язані з правопорушенням зміни, носії криміналістично значимої інформації. Вони по можливості фіксуються, вилучаються і досліджуються в цілях отримання інформації, яка надалі стане основою матеріальних і уявних моделей, подальшої пошуково-пізнавальної діяльності. Разом з доказовою інформацією для формування цілісної моделі організаційно-правового механізму з розкриття злочину збирається і використовується орієнтуюча інформація. Вона може бути отримана з різних джерел і різноманітними засобами і методами.

Орієнтуюча інформація хоча і не має доказового значення, але може бути використана для побудови різних уявних моделей, у тому числі і цілісної моделі досліджуваної події.

Необхідно відмітити, що вихідною точкою моделювання організаційно-правового механізму державного управління з розкриття злочину, що стався, є попередній етап перевірки матеріалів для вирішення питання про порушення кримінальної справи або його відмову. Початкова стадія моделювання характеризується наступними операціями:

- збирання, вивчення, логічне впорядкування і уявна переробка первинних фактичних даних;
- виділення з наявного інформаційного фонду відомостей, що відносяться до окремих елементів механізму з розкриття злочину, обставин, в якій здійснена кримінальна подія і особи злочинця та потерпілого;
- побудова системи версій про обставини скоєного і невідомі зовнішні ознаки злочинця або потерпілого;
- використання особистих криміналістичних знань і досвіду розслідування аналогічних справ для побудови уявної моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття злочину;
- використання криміналістичної характеристики цього виду (підвиду) злочину і типової моделі механізму з розкриття схожого злочину і так далі.

Ця модель формується оперативним працівником або слідчим на етапі збору і перевірки матеріалів для вирішення питання про порушення кримінальної справи і первинний етап розслідування, а потерпілим і очевидцями – відразу після скоєння злочину.

Далі слідчий формує уявні моделі про те, що відбувається поза його кабінетом – виконання оперативними працівниками його окремих доручень, дії осіб, протидіючих розслідуванню, і так далі.

Паралельно цьому і на основі моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину реалізується третій напрям, в якому «працюють» матеріальні і уявні моделі і формується перспективна модель майбутнього розслідування. Ця модель допомагає працівникові правоохоронного органу вирішити наступні завдання:

- за зовнішніми ознаками, викладеними у свідченнях очевидців і потерпілого, за ознаками способів скоєння злочину, предмета посягання, знарядь і засобів досягнення злочинного результату, встановити і ідентифікувати злочинця;
- організувати технічне, оперативне, організаційне, кадрове і інформаційне забезпечення планованої діяльності з розкриття і розслідування

злочину;

- оцінити хід і результати виконаної роботи, прийняти рішення про спрямованість, зміст і характер діяльності на наступному етапі розслідування і так далі.

Подальша стадія моделювання організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину характерна наступними операціями:

- уточнення ретроспективної моделі на основі встановлених в ході розслідування фактичних даних у справі або отриманій новій інформації про сам злочин або його учасників;

- моделювання не встановлених учасників злочинної події, предметів розкрадання, знарядь і засобів досягнення злочинного результату для їхнього подальшого пошуку;

- фіксація моделі механізму з розкриття вчиненого злочину (у текстуальній, графічній або іншій формах), вивчення моделі і її оцінка тощо.

Споживачами моделі на цій стадії є – експерт-криміналіст, слідчий, оперативний працівник, прокурор і інші учасники кримінального процесу.

Паралельно уточнюється перспективна модель розслідування :

- розробляється операція з пошуку злочинця, потерпілого або очевидця злочину;

- уточнюється на базі використання вказаної моделі програма збирання додаткових даних про предмет доведення, факти, що мають допоміжне значення, тощо. Тут модель є системою знань про те що, в якій послідовності, із залученням яких сил і засобів, на основі яких методів, слідчих дій і оперативних заходів, в які терміни і з дотриманням яких тактичних умов повинно бути вироблено у справі для зміни несприятливої (конфліктною, складною) слідчої ситуації в сприятливу (з точки зору слідства);

- вивчається, систематизується і подумки переробляється увесь комплекс зібраної у справі інформації;

- оцінюється хід і результати виконаної роботи, приймаються рішення

про характер і зміст роботи на завершальному етапі розслідування і при судовому розгляді у справі і так далі.

Завершальна стадія моделювання організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину характерна наступними операціями:

- доведення моделі до схожості з оригіналом;
- фіксація моделі і використання її в текстуальній формі, наприклад, в обвинувальному висновку, вирокі суду, позовах тощо.

На цьому етапі змінюються і споживачі моделі. Слідчий з урахуванням ретроспективної моделі вживає заходи до завершення процесу слідчої і техніко-криміналістичної ідентифікації, прокурор – стверджує обвинувальний висновок і виступає в суді як державний обвинувач, адвокат формує програму захисту свого підзахисного, суддя здійснює і завершує слухання у справі в суді і формує вирок і так далі. Споживачами є і учасники судового розгляду, а також особи, що розглядають різні клопотання, скарги, прохання, пов'язані з цією кримінальною справою.

Після порушення кримінальної справи пошуково-пізнавальна діяльність експерта та слідчого придбаває новий правовий статус. З цієї миті починається попереднє розслідування [384, с. 457].

Як відомо, якість попереднього розслідування злочинів є основою ефективності діяльності правоохоронних органів по встановленню істини у кримінальних справах, створенню умов для правильного застосування закону і його реалізації і так далі. Проте тут намітилися наступні стійкі негативні тенденції:

- зростання числа нерозкритих, переважно тяжких злочинів (при неухильному рості реєстрованих справ). Розкриття по країні за останні роки коливається на рівні 50%;
- зростання числа кримінальних справ, що повертаються прокурором і судом для провадження додаткового розслідування (від загального числа справ, що знаходилися у виробництві, складає близько 2%; щорічний темп приросту

складає близько 6%)

- зростання числа випадків незаконних арештів, затримань, обшуків (приріст складає 5-6%);

- через слабку юридичну підготовку слідчі і співробітники органів дізнання допускають помилки, що призводять до тяжких наслідків (наприклад, притягнення до кримінальної відповідальності і засудження невинних тощо).

Саме тому пропоновані нами прийоми і рекомендації з моделювання організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину спрямовані, в першу чергу, на запобігання тактичним прорахункам і іншим помилкам слідчого в пошуково-пізнавальній діяльності.

В процесі вивчення первинних матеріалів, огляду місця події, встановлення (виявлення) криміналістично-значимої інформації про найзлочиннішу подію і її учасників, дослідження просторово-часових і причинно-наслідкових зв'язків і з урахуванням закономірностей механізму з розкриття злочину, свого минулого досвіду і знань слідчому, на наш погляд, необхідно формувати уявну модель організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину. У таку інформаційну модель механізму з розкриття злочину, що розслідується, на наш погляд, повинна увійти передусім інформація, що включає :

- характер підходів до місця події, розташування самого місця і предметів на ньому, їхній опис;

- характер дій злочинця і його співучасників, опис їхніх дій і властивостей;

- характер дій потерпілого, опис його дій і властивостей;

- характер дій інших (випадково втягнутих в злочинну подію) осіб, опис їхніх дій і властивостей;

- характер використання окремих елементів обставин учасниками злочинної події, опис цих елементів;

- характер і напрям пересування кожного з учасників події і їх відходу з місця події;

- характер наслідків злочину тощо.

Способами збору інформації про сам злочин і його учасників, створення моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину на первинному етапі його розслідування є:

- огляд місця події з відповідними технічними засобами;
- прийняття заяви про явку з повинною і подальшою допит підозрюваного (за умови діяльного розкаяння і правдивого повідомлення про скоєне);
- затримання за гарячими слідами підозрюваного і його допит (за умови правдивості переданих відомостей);
- допит потерпілого або свідка-очевидця безпосередньо після здійснення злочинного діяння (за умови об'єктивності і правдивості переданої інформації) тощо.

Найбільш ефективним способом збору криміналістично-значимої інформації і створення, а потім уточнення моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину, у тому числі з матеріальних джерел, є ретельне дослідження обставин місця події. Причому після здійснення огляду місця події на думку опитаних слідчих в 71,4% випадків у них склалася неповна картина події, що сталася, в 17,9% – повна картина і лише в 10,7% випадків вони не могли чітко відповісти.

Оскільки уявна модель є відображенням властивостей і якостей об'єктів, процесів, явищ – елементів злочинної події, формування її відбувається у свідомості експерта-криміналіста через сприйняття матеріально-фіксованих відображень події в тій, що оточує злочин.

Для формування моделі досліджуваної події на місці слідчий та експерт-криміналіст вивчають усі предмети, речі, сліди, отримані зліпки і інші об'єкти, що мають просторово-часові і причинно-наслідкові зв'язки із злочинном, що розслідується. В процесі огляду слідчим встановлюються зв'язки між діями учасників події і тими змінами, які сталися, за словами учасників, в матеріальній обстановці місця події. Просторово-часові зв'язки допомагають

виявити причинно-наслідкові зв'язки між виявленими слідами і предметами і подією, що розслідується.

Просторовий зв'язок характеризує положення і взаємним розташуванням предметів, слідів і інших об'єктів на місці події, показує їх взаємозв'язок з подією, що розслідується. Вона обумовлена особливостями події, що розслідується, і обстановкою місця події і надає слідчому допомогу у визначенні самого механізму з розкриття злочину і, головне, меж огляду [393].

Створюючи модель організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину, слідчий моделює проникнення учасників події на місце майбутньої події, усю сукупність дій на місці події і видалення з нього цих осіб, коло предметів, що знаходилися в контакті у ході події, що розслідувалася, характер цих контактів, а також їх наслідки.

Таке моделювання дозволяє виявляти інформацію для формування моделі дій з урахуванням властивостей особи злочинця, потерпілого і інших (як прямих, таких непрямих) учасників злочинної події. При цьому слідчий, подумки ставлячи себе на місце злочинця або потерпілого, з'ясовує, з урахуванням виявлених слідів, що характеризують їх дії, як би він поступив в цих конкретних умовах, щоб досягти певної мети: який напрям обрав би, які дії і в якій послідовності зробив, якими особливостями обставин або умовами довкілля скористався, щоб, наприклад, непомітно і швидко проникнути в потрібне місце, вчинити необхідну дію, непомітно сховатися, чинити опір, або вчинити інші дії.

Якщо явища, що протікають у момент скоєння злочину, причинно пов'язані, то між ними існує тимчасова залежність. Тому, встановивши на місці події слідство, треба шукати його причину серед тих, що передували (при опосередкованій взаємодії) або серед супутніх (при безпосередній взаємодії) обставин.

Чинники, які не знаходяться в тимчасовому зв'язку з подією злочину, належить виключити як стосунки, що не мають до нього, оскільки факти, не пов'язані один з одним в часі, не можуть бути пов'язані і причинно. Річ у тому,

що між причиною і наслідком існує залежність в часі: причина завжди передує слідству, а воно йде за причиною. Слідство ніколи не може передувати своїй причині, але можливі випадки, коли причина і наслідок як би накладаються один на одного в часі [394].

Подію злочину і сукупність супутних йому обставин можна розцінювати як систему послідовних в просторі і часі дій злочинця, потерпілого і інших (як прямих, так і непрямих) учасників злочинної події, а місце події, з одного боку, як просторову категорію, з іншої – як місце здійснення події (виявлення його наслідків), що розслідується, в межах якої воно протікало.

Зміни, викликані злочином, несуть інформацію як про подію, що розслідується, так і про учасників. Тому в ході огляду важливо встановлювати не лише причинно-наслідкові, але і просторово-часові зв'язки між діями учасників події і тими змінами, які сталися в матеріальній обстановці за цей час. Визначення названих зв'язків в процесі огляду місця події служить одному із завдань пошуково-пізнавальної діяльності слідчого.

У момент дослідження місця події і формування моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину слідчому необхідно мати на увазі, що якщо місце події знаходиться на шляху пересування багатьох осіб, то речі і предмети, що зіграли певну роль в злочинній події, можуть бути помічені і підібрані кимось з перехожих або для передачі до відповідної установи, або для повернення власникові.

Може мати місце невідповідність отриманої інформації про властивості оригіналу дійсності або логіку міркувань слідчого про подію, що сталася; коли існуюче розташування об'єктів не дозволяє зрозуміти деякі виявлені обставини або суперечить точно встановленим фактам події. В цьому випадку має сенс на основі створеної попередньої моделі механізму події реконструювати обставини місця події в тому вигляді, якою вона була насправді до події, що сталася на ній [411]. Зробивши потім перестановку, відповідно до вказівок опитаних осіб, слідчий враховує особливості виявлених на місці слідів і інших обставин. Після цього, з урахуванням нового положення предметів, він

повторює огляд і вже по-новому оцінює виявлені обставини, їх роль в події і розвиток самої події, характер утворення деяких слідів і їх значення.

Увесь процес огляду місця події, і це потрібно підкреслити, здійснюється на основі початкових уявлень про механізм з розкриття злочинної події і його учасників.

Опитування співробітників правоохоронних органів, що безпосередньо здійснювали розслідування кримінальних справ, свідчить про те, що після вивчення первинних матеріалів про подію, що сталася, і виконання перших слідчих дій (у тому числі і огляду місця події) в 71,3% випадків у них сформувалося неповне уявлення про механізм з розкриття вчиненого злочину, в 21,6% – представлення взагалі не сформувалися, і лише в 7,1% слідчі отримали повне уявлення про механізм з розкриття злочинної події [418].

Оскільки модель організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину відбиває лише деякі частини інформації про усі об'єктивно існуючі властивості і якості досліджуваного явища, що цікавлять експерта-криміналіста, його завданням є встановлення за відбитими в моделі властивостями і якостями деяких інших, не відомих властивостях оригіналу.

Інші слідчі дії можна розчленувати на пошукові і перевірочні процесуальні дії. До першої групи слід віднести обшук, пред'явлення для упізнання, виїмку, а до другої – слідчий експеримент, перевірку і уточнення свідчень на місці, отримання зразків для порівняльного дослідження і призначення експертизи.

Серед названих пошукових і перевірочних процесуальних дій (з точки зору формування моделі механізму з розкриття злочину) найбільший інтерес представляє слідчий експеримент. Експеримент дає можливість слідчому на місці події (чи схожому з ним) уточнити уявну модель події, що сталася, поспостерігати і проаналізувати його течію в природних умовах з використанням справжніх предметів обставин або предметів-аналогів, за участю певних осіб (і неодноразово), вивчити досліджуване явлення у будь-

якому режимі протікання, виділити і досліджувати окремі сторони, елементи механізму з розкриття вчиненого злочину і так далі.

Слідчий експеримент дозволяє слідчому встановити вірогідність здійснення дії тією або іншою особою, окремі елементи механізму з розкриття злочинної події і утворення слідів.

При здійсненні перевірки і уточнення свідчень на місці слідчий (окрім перевірки інформації, яку виклав допитаний) може уточнити модель організаційно-правового механізму державного управління з досліджуваної події.

З'ясування інформації про нові властивості і якості об'єктів дослідження здійснюється на підставі вивчення інформації про відомі об'єкти і явища, їхні властивості і якості дедуктивним методом, який дозволяє провести лінію зв'язку від відомих властивостей з різних напрямів.

Отримане таким чином глибоке розуміння кожної властивості і якості цього об'єкту і усіх взаємозв'язків з його іншими властивостями і якостями полегшує розуміння напряму зв'язків з властивостями інших об'єктів, їх виявлення. При цьому слід мати на увазі, що встановлення зв'язку між різними об'єктами, їх властивостями і якостями повинне супроводжуватися визначенням характеру дії одних зв'язків на інші, розумінням, що зміна однієї властивості обов'язково спричинить істотну зміну інших властивостей, заміну їх новими властивостями. Будь-яка властивість виступає причиною деяких інших властивостей, а також досконалих на їх основі дій, подій, що сталися. В той же час будь-яка властивість – цей наслідок дії якихось інших властивостей.

Вивчивши властивості і якості окремих об'єктів злочинної події, встановивши характер взаємозв'язку між ними, слідчий може співвіднести їх з відомими властивостями і якостями механізму з розкриття злочину в цілому і побудувати модель.

З моменту створення початкової інформаційної моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину і на основі її осмислення слідчий моделює процес майбутнього і подальшого

розслідування в цілому і його окремих елементів (різних організаційних, слідчих, оперативно-розшукових і інших заходів).

Модель організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину в процесі розслідування уточнюється, розвивається за отримання вступу нової інформації, виявленої і встановленої в процесі дослідження кримінального явища. Значення отриманої інформації може бути усвідомлене слідчим відразу, у момент дослідження її носія, або в процесі подальшої діяльності.

Висновки до п'ятого розділу

Таким чином, проведене дослідження теоретичних і практичних аспектів формування комплексу інформаційного забезпечення експертно-криміналістичної служби та моделі організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину в науці і практиці дає можливість коротко підвести підсумки дослідження і сформулювати деякі висновки і пропозиції, що сприяють розвитку теорії і вдосконаленню практики державного управління реформуванням правоохоронних органів задля забезпечення державної безпеки і охорони громадського порядку.

1. Проведене дослідження дозволяє зробити загальний висновок про наявність достатніх підстав для впровадження державно-управлінської теорії та формування організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину. Цей висновок підтверджується результатами, отриманими в ході підготовки і здійснення практичної роботи експертно-криміналістичної служби України.

2. Наукове визначення про формування інформаційної системи експертно-криміналістичної служби та механізм з розкриття злочину можна визначити як систему наукових положень про закономірності формування і функціонування, обумовлені ознаками і властивостями діяльності і інших поведінкових актів учасників злочинної події, – як прямі, так і непрямі – і

закономірностях виникнення інформації про злочин і його учасників.

3. Державно-управлінська концепція формування організаційно-правового механізму державного управління з розкриття злочину пов'язана з фундаментальними положеннями криміналістики і передусім із закономірностями виникнення і розвитку зв'язків і стосунків в змісті діяльності суб'єкта злочину; закономірностями формування і реалізації способів підготовки, здійснення і приховування злочину; закономірностями виникнення і ходу пов'язаних із злочином явищ до і після кримінальної події (що мають значення для встановлення істини у справі); закономірностями утворення інформації про злочин і його учасників, яка використовується для розкриття і розслідуванні злочинів.

4. Предметом вчення про механізм з розкриття злочину є група об'єктивних закономірностей, що визначають зміст самого організаційно-правового механізму, його формування і реалізації. Вчення про механізм з розкриття злочину формується на базі узагальненого історичного досвіду розвитку і розробки цієї проблеми і сучасної слідчої, експертної і судової практики. Вказане вчення досліджує закономірності процесів взаємодії учасників (прямих і непрямих) злочинної події між собою і з навколишнім матеріальним оточенням (середовищем), а також закономірності, що зумовили виникнення значимої для слідства інформації про сам злочин і його учасників. На основі вивчення цих закономірностей формуються науково обґрунтовані концепції і рекомендації в цілях:

- вдосконалення і розробки нових засобів і методів дослідження елементів механізму з розкриття злочину, їхніх взаємозв'язків в процесі розвитку злочину;
- вдосконалення і розробки нових засобів і методів виявлення, розкриття і розслідування конкретних вчинених злочинів для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку;
- вдосконалення різних форм боротьби із злочинністю з використанням криміналістичних засобів і методів.

5. Люди, об'єкти і явища знаходяться в певних стосунках, що служать універсальною формою загального зв'язку, що включає поняття «взаємодія». Воно припускає таке відношення людей, об'єктів і явищ, при якому вони взаємно змінюються. Можна сказати, що організаційно-правовий механізм з розкриття вчиненого злочину є послідовним рядом процесів взаємодії, в результаті яких проявляються сліди- відображення, інформація про сам злочин і його учасників. Кожен окремий процес припускає наявність інших процесів, надаючи усій системі стрункий і динамічний характер .

6. Під функціональним механізмом з розкриття вчиненого злочину слід розуміти систему процесів взаємодії учасників злочину, як прямих, так і непрямих між собою і з матеріальним середовищем, пов'язаних з використанням відповідних знарядь, засобів і інших окремих елементів обставин. Це закономірно обумовлює виникнення інформації про сам злочин, його учасників і результати.

7. Подальший розвиток вчення про спосіб вчинення та розкриття злочину служить передумовою для виникнення криміналістичного вчення про організаційно-правовий механізм державного управління з розкриття злочину. Виникнення цієї теорії зумовлене самим ходом і логікою розвитку криміналістики, а також обумовлено потребами цієї науки і вдосконалення слідчої, експертної і судової практики.

8. Як система організаційно-правовий механізм державного управління з розкриття злочину складається з ряду підсистем, елементів, що виражають зміст його основних ознак. Кожна з цих підсистем має певну вираженість зовні і специфікою відображення в довкіллі.

9. Елементи організаційно-правового механізму державного управління з розкриття злочину знаходяться між собою у багатозначних зв'язках. Ці зв'язки виражають кореляційні залежності між елементами; вони можуть носити закономірний і випадковий характер. Основними елементами механізму необхідно вважати:

- діяльність суб'єкта злочинної події (рідше – його окремі дії і рухи,

здійснені певним способом);

- комплекс (сукупність) дій, вчинків і інших рухів жертви злочину;
- комплекс (сукупність) дій, вчинків і інших рухів осіб, що виявилися побічно пов'язаних із злочинною подією;
- окремі елементи обставин, використовувані учасниками злочинної події, включаючи предмет злочинного посягання.

10. Знання організаційно-правового механізму державного управління з розкриття вчиненого злочину як цілісної системи обставин, процесів і чинників, що зумовили виникнення матеріальних і інших носіїв інформації про сам злочин і його учасників, забезпечує висунення загальних і приватних версій, планування розслідування, а так само цілеспрямований пошук матеріальних наслідків злочину, встановлення злочинця, потерпілого, сприяє правильній кваліфікації злочинного діяння, дослідженню усіх обставин, що підлягають доведенню відповідно до вимог закону. Воно багато в чому зумовлює шляхи пошуку викраденого майна, відшкодування матеріального і морального збитку, виявлення організаторів, виконавців, посібників і осіб, випадково втягнутих в злочинну подію, в цілях встановлення слідчим об'єктивної істини у кримінальній справі та забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку.

11. Вивчення механізму з вчинення та розкриття злочину – способів його підготовки, здійснення і приховування, а також дій інших учасників злочинної події, закономірностей, що зумовили виникнення слідів, обставин, що сприяють або перешкоджають його здійсненню, наслідків злочинної діяльності – стало тією необхідною умовою, яка зробила можливою подальшу ефективну розробку засобів і методів боротьби із злочинністю.

12. Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що:

- поняттям «організаційно-правовий механізм державного управління з розкриття вчиненого злочину» позначає процес послідовних змін причинних, функціональних і інших взаємозв'язків, існуючих між різними процесами в ході виникнення і розвитку їх взаємодії при формуванні злочинної події;

- розвиток і функціонування злочинної діяльності суб'єкта і групи дій, вчинків і рухів інших, як прямих, так і непрямих учасників події здійснюються у ряді етапів, що закономірно змінюються;

- кожен етап злочинної події окремо і механізм в цілому мають циклічну організацію;

- механізм з розкриття злочину формується (складається) з трьох етапів: підготовка винного до здійснення або дії злочину, що потерпів по провокації - початковий етап; безпосереднє скоєння злочину – основний етап; завершення (припинення) злочинної діяльності, приховування наслідків і настання (у більшості випадків) злочинного результату – завершальний етап.

13. Організаційно-правовий механізм державного управління з розкриття злочину як наукова категорія тісно пов'язаний з багатьма базовими науковими поняттями криміналістики: її предметом, криміналістичною характеристикою окремих видів злочинів, слідчою ситуацією і іншими.

На основі цих даних нами сформульовані пропозиції і рекомендації для правоохоронних органів по вдосконаленню їхньої діяльності в розкритті і розслідуванні злочинів, а пропоноване вчення про організаційно-правовий механізм державного управління з розкриття злочину та формування інформаційної моделі взаємозв'язку підрозділів експертно-криміналістичної служби України дозволяє вирішити основні завдання науки і практики з підвищення ефективності боротьби із злочинністю задля забезпечення державної безпеки і охорони громадського порядку.

ВИСНОВКИ

У дослідженні запропоновано розв'язання актуальної для науки державного управління проблеми щодо оптимізації державного управління в галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України, а також розробки науково-прикладних технологій практичного використання отриманих результатів.

Отримані у процесі дослідження результати підтверджують загальну методологію, покладену в його основу, а реалізована мета і завдання дослідження дають можливість зробити у дисертації такі висновки:

1. Охарактеризовано теоретико-методологічні основи державного управління експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України. На основі проведеного аналізу уточнено сутності категорії «державного управління в галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки» крізь призму державного управління, що відрізняється обґрунтуванням виокремлення підходів до її дослідження залежно від видової класифікації (на рівневі та функціональні), а також важливості забезпечення в Україні балансу інтересів у цій сфері та пріоритетів державно-правового закріплення, а також фахового призначення персоналу щодо комплектування експертно-криміналістичної служби, гарантування її якісного функціонування та розвитку, з метою результативного вирішення завдань боротьби з організованою злочинністю, охорони громадського порядку та гарантування внутрішньої безпеки держави.

2. Обґрунтовано методологічні особливості експертно-криміналістичного дослідження для забезпечення державної безпеки України. Сформовано та систематизовано методичні напрями до наукової характеристики інноваційного підходу державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки, які, на відміну від наявних, передбачають обрання єдиної стратегії досягнення цього виду

безпеки, а також системне визначення на всіх рівнях державного управління синергетичних ефектів і значущих особливостей функціонування, з одного боку, експертно-криміналістичної служби України, а з другого – соціальної сфери, зокрема демократичності суспільного устрою, легітимності правової системи, національної єдності та згуртованості, наявності правової культури населення. Використання штучної класифікації в криміналістичній науці ми вважаємо доцільним і обґрунтованим. Проводячи наукове дослідження з метою забезпечення державної безпеки, не завжди вдається чітко відокремити істотне від несуттєвого, особливо в області складних і динамічних соціальних об'єктів і явищ.

Необхідно відзначити, всі масштаби, що розширюють застосування системних досліджень у криміналістиці, обумовлюють необхідність визначити наукові основи практичного використання криміналістичних систем у практичній правоохоронній діяльності та забезпеченні державної безпеки.

3. Систематизовано, на основі структурно-функціонального аналізу, зарубіжний досвід державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки. Визначено в ході проведеного дослідження, що концептуальні положення зарубіжного досвіду державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки та стратегічної міжнародної взаємодії органів внутрішніх справ, дають можливість, об'єднавши зусилля сторін, сформувати постійно діючі канали співробітництва та обмін досвідом з підготовки кадрів; проведення наукових досліджень; залучення міжнародних організацій до реалізації програм реформування експертно-криміналістичної служби України та передбачають модернізацію механізмів інформаційного забезпечення, опрацювання та реалізації в практичній діяльності науково обґрунтованих, передових методик і прийомів в управлінні, та підтримання професійних стандартів у роботі.

У ході порівняльного аналізу, констатовано, що Європейський Союз велику увагу приділяє організації діяльності експертів, а також приналежності

їх до певного відомства, тому що саме від останнього залежить, чи буде експерт збоку захисту або збоку обвинувачення.

Підвищення ефективності експертно-криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів однозначно пов'язане з вирішенням ряду організаційних проблем, у числі яких можна виділити й забезпечення відповідності законодавства й практики його застосування принципам і стандартам Європейського Союзу.

4. Проведено системний, комплексний аналіз організаційно-правового механізму державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки. На основі проведеного ретроспективного аналізу запропоновано державну уніфікацію експертних методик відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів на основі наукової парадигми розвитку організаційно-правового механізму державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки та припускає зіставлення криміналістичного знання з формою фіксації, які дають можливість забезпечити скоординовану, дієву та цілеспрямовану діяльність усіх підрозділів даних органів; належний організаційний та управлінський вплив на стан гарантування внутрішньої безпеки держави; проводити інституційну декомпозицію правоохоронної системи держави, забезпечуючи її адресність і цільовий характер функціонального впливу.

5. Розкрито сутність та напрями інноваційного підходу до державного управління експертно-криміналістичним забезпеченням державної безпеки. У ході дослідження нами системно оформлено комплексний підхід до визначення концепту підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення експертно-криміналістичної служби України, який передбачає: розроблення комплексу організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, методів і засобів, які забезпечують інформаційні зв'язки між елементами управлінської системи; утворення інформаційних багатоцільових підсистем функціонування органів внутрішніх справ; запровадження єдиної політики інформаційного забезпечення; централізацію банків даних щодо вчинення та

попередження вчинення злочинів, та інтеграцію інформації на всі рівні.

6. Сформовано чинники становлення кадрового потенціалу експертів-криміналістів. Визначено, що якість підготовки експертів-криміналістів залежить не тільки від вузькогалузевої компетентності викладача, але й від адекватності знань, відповідних до навичок і вміння. Прищепити навички й уміння практичної роботи – дуже складна проблема в процесі навчання курсантів і слухачів. Нами апробовано два варіанти, які могли б принести користь у цьому напрямку навчального процесу. Підготовка й перепідготовка експертів-криміналістів на курсах підвищення кваліфікації носить специфічний характер, у зв'язку з короткостроковістю їхнього навчання. Таким чином, нами розроблено компетентнісний підхід до оптимізації становлення кадрового потенціалу експертів-криміналістів та практичної реалізації положень сучасної освітньої парадигми, яка передбачає впровадження у процес професійної підготовки методів активізації внутрішньо мотивованих характеристик особистості з метою формування ситуативної, інтелектуальної, функціональної та соціальної компетентності, підвищення потенціалу та професіоналізму персоналу.

7. Окреслено сучасні напрями інтеграції інституційного механізму державного управління експертно-криміналістичної діяльності. Обґрунтовано методологічні положення інтеграції інституційного механізму державного управління експертно-криміналістичної діяльності, що враховують необхідність виконання багато комплексних завдань з охорони порядку громадян; забезпечують цілеспрямованість, системність і розподіл відповідальності та функцій. Тому розвиток науково-методичного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності залежить від ефективності наукових розробок в галузі судової експертизи і рішення актуальних експертних і експертно – криміналістичних завдань.

8. Визначено й науково обґрунтовано стратегічні напрями з формування інформаційної структури розкриття злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю пропонується розуміти під механізмом

розкриття злочину систему процесів взаємодії учасників злочину, як прямих, так і непрямих, між собою і з матеріальним середовищем, зв'язаних з використанням відповідних знарядь, засобів і інших окремих елементів обстановки. Механізм злочину закономірно обумовлює виникнення криміналістично значимої інформації про сам злочин, його учасників і результати.

Таким чином, подальший розвиток вчення про спосіб злочину служить передумовою для виникнення державно-управлінського вчення про механізм державного управління з розкриття злочину. Виникнення цієї теорії зумовлене самим ходом і логікою розвитку державного управління криміналістичною сферою, а також обумовлено потребами цієї науки і вдосконалення слідчої, експертної і судової практики.

9. Розроблено та науково обґрунтовано державно-управлінську сервісно-орієнтовану концептуальну модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичними діями з розкриття злочину що базується на гуманістично-правових принципах функціонування цільової, функціональної та адаптивної підсистеми управління кадрами, а також передбачає імплементацію закордонного досвіду реформування правоохоронної системи; впровадження правових регуляторів професійної поведінки співробітників правоохоронних органів; розробку стандартів, вжиття комплексу заходів з підвищення якості правового виховання та правової професійної культури.

На основі запропонованої моделі нами сформульовані пропозиції і рекомендації для правоохоронних органів по вдосконаленню їх діяльності в розкритті і розслідуванні злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абасов Г. Г. Міжнародні кримінально-правові основи боротьби з організованою злочинністю: порівняльний аналіз. *Форум права*. 2007. №3. С. 5–10.
2. Абрамов В. И. Безопасность. Государственное управление в сфере национальной безопасности : словарь-справочник / сост. : Г. П. Сытник, В. И. Абрамов, В. Ф. Смолянчук и др. ; под общ. ред. Г. П. Сытника. – Киев : НАДУ, 2012. С. 13–17.
3. Авакян Т. Виступ на прес-конференції в агентстві «Інтерфакс-Україна» URL: espresso.tv /.../ reforma_mvs_chyelnist_pravook (дата звернення 15.02.2019).
4. Аврутин Ю. Е. Эффективность деятельности органов внутренних дел (опыт системного исследования). Санкт-Петербург : Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. 470 с.
5. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ / за заг. ред. В. В. Коваленка, Ю. І. Римаренка, В. І. Олефіра. Тернопіль : Тернограф, 2011. 672 с.
6. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. А. Т. Комзюка. 3-е вид., доопр. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 90 с.
7. Адміністративна діяльність міліції: підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 448 с.
8. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підруч. / І. П. Голосніченко, Я. Ю. Кондратьев. Київ : УАВС, 1995. 177 с.
9. Адміністративні послуги ДМС та МВС: Аналіз правових засад надання та результати соціологічного дослідження : наук. – практ. видання Київ : МВС, 2013. 92 с.

10. Азаров М. Ю. Державне управління у сфері боротьби з організованою злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С.183–192.
11. Азаров Ю. Ю. Боротьба з легалізацією коштів, отриманих протиправним шляхом: стан і перспективи розвитку. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 346–352.
12. Актуальные проблемы повышения качества подготовки кадров для правоохранительных органов и их влияние на совершенствование правоприменительной деятельности: матер. науч.- практ. конф., май 2001 г. / А. В. Горожанин (общ. ред.). Самара, 2001. 172 с.
13. Александров Ю. В. Факторы, детерминирующие развитие профессиональной деформации сотрудников милиции. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ*. 2001. № 517. С. 7–9.
14. Амельчаков И. Ф. Взаимодействие милиции и общественности. *Вестник Московского университета МВД России*. 2007. № 1. С. 62–78.
15. Андреева Г. В. Наставництво як фактор мотиваційного впливу на молодих фахівців органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2010/ № 5 (37). URL : [www. nbuv.gov.ua / portal/soc_gum/pib/2010_5/PB5](http://www.nbuv.gov.ua / portal/soc_gum/pib/2010_5/PB5) (дата звернення: 13.11.2019).
16. Андреева О. Б. Система роботи з персоналом в органах внутрішніх справ України. *Форум права*. 2009. № 2. С. 13–17.
17. Андреева О. Б. Форми взаємодії органів внутрішніх справ з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування щодо профілактики правопорушень. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1998. Вип. 3–4. С. 65–72.
18. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва : Экономика, 1989. 358 с.
19. Антонов В. О. Проблема взаємодії органів виконавчої влади у сфері національної безпеки України. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 186–190.
20. Ануфрієв М. І. Органи внутрішніх справ на рубежі тисячоліть.

Науковий вісник Дніпропетровського юридичного університету МВС України.
2000. № 1. С. 3–15.

21. Ануфрієв М. І. Основні напрямки кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України : монографія. – Харків : НУВС, 2001. 236 с.

22. Ануфрієв М. І. Службова підготовка працівників органів внутрішніх справ : навч.-метод. посіб. Київ : РВВ МВС України, 2003. 440 с.

23. Аншютц Г. Полиция. *Журнал Министерства юстиции.* 1991. №7. С. 108–121.

24. Артем'єва Д. В. Поняття та основні напрямки інформаційного забезпечення діяльності міліції громадської безпеки. URL : radnuk.info/statti/.../14591-2011-01-18-06-28-03.html (дата звернення: 11.10.2019).

25. Астапенко П. Н. Институциональная эволюция ОВД в системе европейской модели государственного развития. *Закон и право.* Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. № 4. С. 36–38.

26. Астафьев А. Н. Основы работы и внутреннего устройства полиции в европейских странах и США. Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 2004. 198 с.

27. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций Москва : Омега-Л. , 2005. 584 с.

28. Афанасьев В. Г. Социальная информация. Москва : Наука, 1994. 201 с.

29. Баганець О. Стан злочинності в державі за 2015 рік та результати протидії їй збоку держави і як це пов'язано із реформуванням правоохоронних органів. URL : <http://www.baganets.com/blogs-baganets /stan-zlochinnost-v-derzhav-za-2015-r-k-t.html> (дата звернення: 15.10.2019).

30. Бабакін В. М. Діяльність транспортної міліції щодо охорони громадського порядку та громадської безпеки (проблема охорони громадського порядку та громадської безпеки на транспорті). *Забезпечення правопорядку та безпеки громадян у контексті реформування міліції громадської безпеки: матеріали науково-практичної конференції* (м. Харків, 17 березня 2006 року).

Харків, 2006. С. 136–141.

31. Бабаскін В. Проблемні питання інформаційного забезпечення діяльності ОВС. *Науковий вісник ЮА МВС*. 2005. № 3. С.32–38.
32. Бандурка О. М. Міліція і населення: Теорія і досвід партнерства : монографія. – Харків : вид. нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 199 с.
33. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : підруч. Харків : НУВС, 2002. 336 с.
34. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа, 1996. 398 с.
35. Бандурка О. М. Поліція в Україні: історико-правове дослідження (початок XVIII ст. – 1917 р.) : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 616 с.
36. Бандурка О. М. Професійна етика працівників міліції : навч. посіб., вид. 2-ге, доопр. Харків : ХНУВС, 2011. 262 с.
37. Бандурка О. М. Роль адміністративного законодавства в зміцненні правопорядку. *Проблеми охорони громадського порядку і вдосконалення законодавства* : матеріали науково-практичної конференції. Харків, 2001. С. 19–21.
38. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України. Харків : вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 780 с.
39. Бандурка О. М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ. Харків : НУВС 2000. 353 с.
40. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підруч. Харків : ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
41. Барко В. І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід) : монографія. Київ : Ніка центр, 2003. 448 с.
42. Бахрах Д. Н. Административное право : учебник. Общая часть. Москва : изд. БЕК, 1993. 724 с.
43. Беспалова О. І. Правові засади реалізації державної політики у правоохоронній сфері. *Право і Безпека*. 2012. № 3 (45). С.87–91.
44. Белкин Р. Криминалистическая энциклопедия. Москва : Мегатрон

XXI, 2000, 334 с.

45. Бесчастний В. Взаємодія міліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку. *Віче*. 2013. №12.

46. Бесчастний В. Міжнародний досвід у діяльності міліції України. *Віче*. 2009. № 24.

47. Бесчастний В. М. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів охорони правопорядку в Україні і зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. Донецьк : «Вебер», 2007. 132 с.

48. Бесчастний В. М. Механізми державного управління підготовкою співробітників органів внутрішніх справ : автореф. дис. канд. наук з держ. управління. 25.00.02. Донецьк : Донецький держ. ун-т., 2005. 20 с.

49. Бесчастний В. М. Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України: теорія, методологія та практика : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 458 с.

50. Бесчастний В. М. Система підготовки працівників міліції (поліції) в зарубіжних країнах. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011 №1. С. 73–80.

51. Битяк Ю. П. Переконавання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність : конспекти лекцій. Харків : Укр. юрид. академія, 1994. 44 с.

52. Бідюкова М. С. Правове регулювання матеріального забезпечення працівників ОВС : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.05. Харків, 2008. 85 с.

53. Білас І. Г. Тероризм та міжнародно-правові основи боротьби з ним: навч. посіб. Київ : нац. академія Збройних Сил України, 2004. 178 с.

54. Білий П. Про правову культуру працівників ОВС. *Право України*. 1997. № 14. С. 40–41.

55. Білик В. М. Порівняльно-правовий аналіз функцій поліцейських апаратів зарубіжних країн та міліції України в умовах європейської інтеграції. *Бюлетень обміну досвідом МВС України*. 2008. № 174. С. 155–161.

56. Білоконь М. В. Правове регулювання управлінської діяльності МВС України у сфері охорони та захисту громадського порядку. Київ : Атіка, 2004. 129 с.
57. Блюдова С. В. Матеріально-технічна та фінансова складова адміністративної діяльності міліції щодо забезпечення екологічної безпеки. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 25 (64). 2012. № 2. С. 259–266.
58. Богданович В. Ю. Підхід до розробки теоретичних засад стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки держави. *Стратегічна панорама*. 2006. № 2. С. 21–35.
59. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / главн. науч. ред. и сост. С. Ю. Солодовников. – Минск : МФЦП, 2002. 1008 с.
60. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки. *Проблеми законності*. 2009. № 100. С. 305–312.
61. Босак Х. З. Професійна підготовка як різновид вдосконалення службової діяльності співробітників органів внутрішніх справ України. *Митна справа*. 2011. № 4 (76). С.154–161.
62. Брисковська О. М. Кадрове забезпечення діяльності поліції зарубіжних країн – один із чинників успішного удосконалення правопорядку. *Науковий вісник НАВСУ*. 2003. Вип. 2. С. 312–319.
63. Буданов А. В. Педагогика личной профессиональной безопасности сотрудников органов внутренних дел. Москва : Академия МВД России, 1997. 132 с.
64. Быков А. В. Система обеспечения внутренней безопасности государства : монография. Москва : ВНИИ МВД России, 2007. 226 с.
65. Валевський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства : монографія. Київ : вид-во НАДУ, 2007. 217 с.

66. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада : США, Великобритания, Франция, Германия. Москва : Логос, 1998. 168 с.
67. Василенко И. А. Административно-государственное управление как наука. *Социологические исследования*. 1993. № 8. С. 12–16.
68. Васютин В. О. О некоторых аспектах обеспечения общественного порядка за рубежом. *Экономика и право*. 2012. № 2. С.154–164.
69. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
70. Венедиктов В. С. Організаційно-правові засади проходження служби в органах внутрішніх справ України : наук.-практ. посіб. Харків : НУВС, 2003. 212 с.
71. Венедіктов В. С. Організаційно-правові питання підбору персоналу на службу в ОВС України. *Вісник національного університету внутрішніх справ*. 2001. №14. С. 151–156.
72. Венедіктов В. С. Проблеми реформування системи МВС України : монографія. Ужгород : ВАТ «Патент», 2005. 216 с.
73. Венская Декларация и Программа действий, принята 25 июня 1993 года Всемирной конференцией по правам человека. Нью-Йорк : Организация Объединенных Наций, 1995. 60 с.
74. Верченко Л. С. Система та компетенція правоохоронних органів США, які протидіють злочинності. *Право і суспільство*. 2009. № 5. С.143–147.
75. Верховна Рада України восьмого скликання. Коаліційна угода 2014 р. URL : http://www.afo.com.ua/doc/Coalition_Agreement_2014.pdf (дата звернення: 21.12.2019).
76. Витрук Н. В. Реализация прав и свобод личности как процесс. Москва : Юриздат, 1983. 483 с.
77. Вишня В. Б. Застосування сучасних інформаційних технологій в діяльності ОВС. *Вісник Запорізького юридичного університету ДДУВС*. 2008. №3. С.233–238.

78. Відбулось чергове засідання РНБОУ з питання реформування правоохоронних органів. URL: www.rainbow.gov.ua/news/275.html. – 07.09.2005 (дата звернення: 05.08.2019).

79. Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповіді на виклик XXI століття: прийнята на Десятому Конгресі ООН з питань попередження злочинності та поводженням із правопорушниками. – Відень, 10-17 квітня 2000 р. URL: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?Nreg=995-443 (дата звернення: 13.06.2019).

80. Власюк Л. Про перетворення української міліції на цивілізовану поліцію європейської держави. URL: www.golos.com.ua/article/1188561604.html (дата звернення: 01.03.2019).

81. Вовк О. Концепція національної безпеки України: теоретичний аспект. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія Юридичні науки*. 2011. № 89. С. 77–81.

82. Волинець В. В. Організаційно-правові напрями обміну досвідом у сфері боротьби з організованою злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011 № 25. С.200–209.

83. Ворушило В. П. Інформаційна підтримка ОВС України з боку ЗМІ у протидії та запобіганні правопорушень. *Форум права*. 2010. № 4. С. 156–162.

84. Выступление Генерального секретаря Интерпола на совещании «ЕвропаЛезинг 1995». *Информационный бюллетень НЦБ Интерпола*. 1995. № 14. С. 13–14.

85. Гавдьо Ю. Р. Боротьба з тероризмом: міжнародно-правове співробітництво. *Бизнес и безопасность*. 2010. №6. С. 16–17.

86. Гавловський В. Д. Поступ України до інформаційного суспільства. *Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф.* (Київ, 15 бер.2001 р.). Київ: НАВСУ, 2002. С. 100–104.

87. Гаврилюк В. І., Дубина В. І., Данилюк М. П. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України на напрямку

протидії торгівлі людьми. Київ : Цифра, 2007. 171 с.

88. Гаврилюк Т. Становлення відносин між поліцією та населенням у європейських країнах : історичні передумови та сучасні тенденції. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 3 (15). С.54–62.

89. Галузь науки «Державне управління» в Україні : стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. Київ : НАДУ, 2012. 184 с.

90. Галунько В. В., Єщук О. М. Проблеми законодавчого врегулювання охоронної діяльності в Україні. *Актуальні проблеми адміністративного законодавства України: матеріали III Міжн. наук. – практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 4-5 червня 2010 р.)*. Івано-Франківськ : ПЮІ ЛьвДУВС, 2010. С. 295–301.

91. Галючек А. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативнорозшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю ОВС : метод. рекомендації. Запоріжжя : Запорізький юрид. ін.-т ДДУВС, 2008. 59 с.

92. Гаращук В. М. Сутність, принципи та гарантії законності. *Проблеми законності: Республіканський міжвідомчий науковий збірник*. Харків : НЮАУ, 2000. Вип. 42. С. 106–112.

93. Герасимов А. П. Местное самоуправление и местная полиция во Франции. Москва : Акад. МВД РФ, 1992. 26 с.

94. Гессен В. М. Лекции по полицейскому праву, читанные в 1901-1902 гг. в Александровской военно-юридической академии. Санкт-Петербург : типогр. Север, 1902. 146 с.

95. Гіда О. Ф. Деякі аспекти організації виховної роботи в органах внутрішніх справ України. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 64 с.

96. Гіжевський В. К., Головченко В. В., Ковальський В. С. Популярна юридична енциклопедія. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.

97. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

98. Горбулін В. Сектор безпеки: стан і напрями реформування. *День*. 2009.
99. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Засади національної безпеки України : підруч. Київ : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
100. Горожанин А. В. Государство и полиция : монография. Санкт-Петербург : Спб ун-т, 2001. 303 с.
101. Горожанин А. В. Кадры органов внутренних дел: современные проблемы обеспечения. Санкт-Петербург : Санкт-Петербур. ун-т МВД России, 1999. 166 с.
102. Громадське формування «Козацька варта» створено на Чернігівщині. URL : <http://val.ua/politics/region/203842.html> (дата звернення: 14.05.2019).
103. Громадські формування допомагають у підтриманні громадського порядку. URL : http://meria.sumy.ua/ua/archive/news_municipal/2011/01/28/druginiki.400 (дата звернення: 14.05.2019).
104. Грохольський В. Організаційно-правові засади міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми. *Вісник Академії управління Міністерства внутрішніх справ*. 2008. № 3. С.95–104.
105. Губанов А. В. Полиция государств Западной Европы: основные черты организации и деятельности : учеб. пособ. Москва : МВД СССР, ВНИИ, 1990. 64 с.
106. Губанов А. В. Полиция Запада: основы деятельности по охране правопорядка. Москва : ВНИИ МВД РФ, 1993. 158 с.
107. Губанов А. В. Полиция зарубежных государств: организационно-правовые основы, стратегия, тактика, кадровое обеспечение деятельности, международное полицейское сотрудничество. Москва : Академия МВД России, 2001. 220 с.
108. Губанов А. В. Полиция зарубежных государств: основные черты организации и деятельности. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1990. 64 с.
109. Губанов А. В. Эволюция теории и практики института полиции в

зарубежных государствах. Москва : Академия МВД России, 2003. 107 с.

110. Губерная Г. К., Ильюшенко В. Г. Власть и управление. *Менеджер : вестник ДонДУУ*. Донецк, 2003. № 2 (24). С.7–17.

111. Гузьман О. А. Соціальна робота в органах внутрішніх справ як фактор підвищення ефективності професійної діяльності. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: Зб. наук. пр. Харків : вид. центр ХНУ, 2003. С. 430–433.

112. Гук Б. М. Правове забезпечення взаємодії державної виконавчої служби України з органами внутрішніх справ. *Адміністративне право України: сучасний стан та шляхи розвитку. Матер. наук.-практ. конф. (Харків, 27 квітня 2012 р.)*. Харків : ХНУВС, 2012. С.37–39.

113. Гусар Л. В. Тенденції розвитку злочинності в Україні. *Науковий Вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 578. Правознавство. С. 104–108.

114. Гусаров С. М. Захист прав та свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ. *Вісник Академії управління МВС*. 2008. № 4. С. 6–14.

115. Гуторова Н. О. Проблеми кримінальної відповідальності за торгівлю жінками, вчинену організованими групами. Боротьба з торгівлею жінками: проблеми вдосконалення законодавства та завдання органів внутрішніх справ України. *Вісник університету внутрішніх справ*. Харків, 1999. С. 26–28.

116. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. Київ : Либідь, 1991. 344 с.

117. Данільян О. Г., Дзьобан О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посіб. Харків : Фоліо, 2002. 285 с.

118. Дашо Т. Ю. Роль і місце органів внутрішніх справ України в умовах формування громадянського суспільства : дис. канд. юрид. наук 12.00. 01. Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 198 с.

119. Декларация принципов и программа действий программы

Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Приняты резолюцией 46 /152 Генеральной Ассамблеи от 18 декабря 1991 года. URL : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/crime91.shtml (дата звернення: 13.06.2018).

120. Демків Р. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності міліції України в умовах побудови правової держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 4. С. 100–102.

121. Демократичне поліціювання : Збірка наукових статей / за заг. ред. О. М. Бандурки та Дж. Перліна. Львів : Астролябія, 2011. 492 с.

122. Демський О. Голодна жebraчка міліція справді небезпечна для суспільства. *Віче*. 2011. № 21.

123. Денисов С. Ф., Юрасов А. В. Розвиток спеціального законодавства з питань запобігання злочинності в Україні. *Держава та регіони: Серія право*. 2009. № 4. С. 35–42.

124. Державна політика : аналіз та механізм її впровадження в Україні : навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. Київ : УАДУ, 2000. 232 с.

125. Державна політика протидії тероризму : пріоритети та шляхи їх реалізації : зб. матер. «круглого столу» / за ред. М. Г. Гуцало. Київ : НІСД, 2011. 120 с.

126. Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2011 р. № 1240. *Урядовий кур'єр*. 2011. 21 груд. № 238.

127. Державне управління та державна служба : слов.-довід. / укл. О. Ю. Оболенський. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.

128. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко. за ред. А. Ф. Мельник. Київ : ЗнанняПрес, 2003. 343 с.

129. Державне управління : слов.-довід. / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

130. Державне управління : теорія і практика / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
131. Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / науковий-редкол. : І. А. Грицяк (співголова), Ю. П. Сурмін (співголова), О. М. Руденко [та ін.]. Київ : НАДУ, 2011. 761 с.
132. Джафарова О. В. Громадська думка як критерій оцінки ефективності діяльності ОВС. *Вісник національного університету внутрішніх справ*. Вип. 16. 2001. С. 217–220.
133. Джурканин Т. Кадровое обеспечение полиции США : монографія; под ред. А. В. Негодченко. Харьков : изд-во національного ун-та внутр. дел. : Литра ЛТД, 2003. 398 с.
134. Дзюба І. Напрямки діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія юридичні науки*. 2007. №.77–78. – С.96–98.
135. Дзьобань О. П. Національна безпека України в умовах соціальних трансформацій (Методологія дослідження та забезпечення) : монографія. Харків : «Константа», 2006. 438 с.
136. Диденко А. А. История органов внутренних дел. Белгород : ООНИРИД БелЮИ МВД России, 2005. 230 с.
137. Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ, затверджений Указом Президії Верховної Ради УРСР від 29.07.91. *Збірник нормативних актів України з питань правопорядку*. Київ, Либідь, 1993. 960 с.
138. Діденко І. В. Шляхи вдосконалення правового забезпечення роботи з кадрами в органах внутрішніх справ України. *Науковий Вісник НАВС*. 2011. № 3. С. 33–42.
139. Діденко Н. Г. Організаційно-правові засади правоохоронної діяльності в ЄС: регіональний аспект. *Державне будівництво*. 2013. С. 1–10.
140. Діяльність поліції в посткомуністичних суспільствах / Нільс Уільдрікс, Піт ван Реєнен ; пер. з англ. Київ : Атіка, 2006. 248 с.
141. Дмитренко М. А. Суспільні трансформації та політичні аспекти

загроз національній безпеці України. Київ: Знання України, 2006. 348 с.

142. Довгань О. І. Особливості механізму системи управління якістю в діяльності органів внутрішніх справ України. *Право і безпека*. 2010. № 5 (37). С. 112–116.

143. Довідка про діяльність прес-центру ДЗГ та МД МВС України. URL : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control> (дата звернення: 13.09.2019).

144. Документы Европейского Союза / под ред. Ю. А. Борко. Москва : Право, 1994. Т. 2. 271 с.

145. Долгова А. И. Криминология. Москва : издат. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 272 с.

146. Дроздов В. А. Организация работы по правовому воспитанию сотрудников, укреплению служебной дисциплины и законности в их деятельности. Организация работы с кадрами в органах внутренних дел : курс лекций. Москва : Академия управления МВД России, 1997. С. 207–228.

147. Дугенец А. С., Мухортов А. А. Организационно-правовые формы деятельности полиции России в конце XVIII века. *Административное право и процесс*. 2007. № 5. С. 23–25.

148. Думко Ф. К., Ульянов О. І., Ярмакі Х. П. Адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі. Одеса, 1999. 122 с.

149. Дунина А. Берегись автомобиля угнанного. URL : <http://glavred.info/archive/2005/08/19/180735-0> (дата звернення 10.02.2018).

150. Егоров А. А. Министр наполеоновской полиции Фуше. *Новая и новейшая история*. 1990. № 4–5. С.121–137.

151. Езеров А. А. Объект и содержание конституционной безопасности. *Науковий юридичний журнал*. 2011. № 1 (1). С 50–54.

152. Експрес-інформація МВС України про стан злочинності в Україні 2017–2018 рр. URL : www.mvs.gov.ua (дата звернення: 14.05.2019).

153. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Національного акад. держ. упр. при Президентові України ; Науковий-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. 748 с.

154. Етичний кодекс працівника органів внутрішніх справ України, схвален. Колегією МВС України 5 жовтня 2000 р. URL : www.ukr.kadry-gumvd.kharkov.ua (дата звернення: 14.05.2019).
155. Жаглин А. В. Правовое регулирование вопросов обеспечения национальной безопасности в некоторых зарубежных странах. *Вестник ВИ МВД России*. 2007. №4. С.41–44.
156. Жалгунова С. А. Проблемні питання інформаційного забезпечення діяльності ОВС. *Науковий Вісник ДА МВС*. 2005. № 3. С.32–38.
157. Жданова І. В. Мотиваційна складова професіоналізму працівників органів внутрішніх справ. *Вісник національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 28. С. 351–356.
158. Желудкова Т. И. Основные направления деятельности полиции дореволюционной России по охране феодального и буржуазного порядка. Москва : Акад. МВД СССР, 1977. 39 с.
159. Жербер М. Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні. URL : <http://policereform.org/news/ekspert-proektu-vropejskogo-soyuzu-pidgotuvav-komentari> (дата звернення: 13.06.2019).
160. Жовнір О. Проблеми правового забезпечення суспільства у протистоянні організованій злочинності та корупції. *Віче*. 2010. № 4.
161. Забезпечення захисту прав і свобод людини шляхом реалізації громадянами права на звернення до органів МВС України : сучасний стан та шляхи покращення якості. Одеська правозахисна група «Верітас». Харків : Права людини, 2010 р. 60 с.
162. Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку. Ч. 1. Київ : НАВСУ, 2001. 460 с.
163. Загуменна Ю. Законність у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ в Україні: зміст, проблеми визначення, концепції. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). С. 51–55.
164. Загуменна Ю. О. Особливості реалізації правоохоронної функції

держави.органами внутрішніх справ України. *Європейські перспективи. Право.* 2010. № 4. С. 188–194.

165. Загуменна Ю. О. Пріоритетні напрями діяльності Кабінету міністрів України у сфері забезпечення громадської безпеки. *Адміністративне право України: сучасний стан та шляхи розвитку. Матер. Науковий – практ. конф. (Харків, 27 квітня 2012 р.).* Харків : ХНУВС, 2012. С.51–53.

166. Загуменна Ю. О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. *Право і безпека.* 2010. № 3 (35). С. 145–150.

167. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика: у 3 кн. Київ : видав. Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

168. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. *Голос України.* 2015. 8 серп.

169. Закони України. Міжнародні договори України. Київ : Верховна Рада України, Інститут законодавства, 1998. Т. 14. 808 с.

170. Законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань діяльності органів внутрішніх справ : довід. видання. / відп. ред. М. В. Білоконь : упоряд. С. М. Гусаров, В. Г. Слободянюк, С. М. Калюк. Київ : вид. компанія «Воля», 2003. 584 с.

171. Законодательство Петра І. / под ред. Т. Е. Новицкой, А. А. Преображенского. Москва : Юридическая литература, 1997. 880 с.

172. Запорожцев Є. Г. Проблеми реалізації законодавства про участь громадськості в охороні правопорядку. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ.* 2002. № 1. С. 38–43.

173. Заросило В. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення участі працівників органів внутрішніх справ України в міжнародних миротворчих операціях : монографія. Черкаси : ПП Беденко В. П., 2009. 413 с.

174. Заросило В. О. Зобов'язання України як члена ООН щодо участі в міжнародних миротворчих операціях та їх практичне виконання. *Вісник Запорізького юридичного інституту.* 2005. № 2. С. 148–153.

175. Заросило В. О. Історичні та геополітичні передумови участі України в міжнародних миротворчих операціях. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць*. Донецьк, 2008. № 4. С. 75–86.

176. Заросило В. О. Кінологічний миротворчий підрозділ МВС України в Косово: наближення до ідеальної організації діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 9–11.

177. Заросило В. О. Організаційно-правові основи миротворчої діяльності МВС України : навч. посіб. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2008. 200 с.

178. Заросило В. О. Спеціальна підготовка кандидатів до міжнародних миротворчих місій та її значення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 2. С. 16–22.

179. Заросило В. О. Централізація та децентралізація в роботі міліції України та поліції зарубіжних країн. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. №3. С. 76–80.

180. Зарубіжний досвід організації підготовки кадрів для поліцейських служб. URL : http://www.pravo.vuzlib.net / book_z809 _page_ 69.html (дата звернення: 21.07.2019).

181. Зауваження до Концепції реформування системи МВС, Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України та проекту Постанови Кабінету Міністрів України щодо знаків розрізнення працівників органів внутрішніх справ були винесені на розгляд Уряду від 22.10.2014. URL : <https://www.facebook.com/police.reform.ua/posts/399233910234136> (дата звернення: 13.02.2019).

182. Захаров В. П. Інформаційне забезпечення оперативнорозшукової діяльності підрозділів ОВС у боротьбі зі злочинністю. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 2. URL : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pppd/2009_2/. 408 (дата звернення: 13.02.2019).

183. Захарченко В. Очередная реформа в Украине : До 2015 г. милиция

будет реорганизована в полицию. URL : www.rbc.ua/.../ocherednaya-reforma-v-ukraine-do-2015-g-militsiya-bud (дата звернення: 13.02.2019).

184. За роки незалежності в Україні загинуло 1016 працівників міліції. URL : http://dt.ua/UKRAINE/za-roki-nezalezhnostiv-ukrayini-zaginulo-1016-pracivnikiv-militsiyi-127132_.html (дата звернення: 13.02.2019).

185. Збірка договорів Ради Європи. Київ : Парламентське видавництво, 2000. 656 с.

186. Збірка договорів Ради Європи : Українська версія / під ред. Є. М. Вишневського. Київ : Парламентське видавництво, 2000. 654 с.

187. Збірник нормативних актів України з питань правопорядку. Київ : Либідь, 1993. 960 с.

188. Збірник нормативно-методичних актів. Організація діяльності патрульної служби МВС України / Ю. Г. Сіденко, М. Д. Зінченко, С. П. Шибіко. Київ : ВПЦ МВС України, 2006. 343 с.

189. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином : Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 р. URL : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi (дата звернення: 13.02.2019).

190. Зозуля Є. Економічна злочинність на сучасному етапі розвитку державотворення в Україні. *Схід*. 2010. № 2 (102). С. 107–111.

191. Зозуля Є. В. Європейська модель поліції (міліції) як мета сягання у реформуванні ОВС України: доктринальний підхід. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. № 19. С. 177–189.

192. Зозуля Є. В. Історико-правовий огляд становлення нормативноправової бази та напрямів організаційного забезпечення міжнародного співробітництва МВС України у боротьбі зі злочинністю. *Проблеми правознавства та права*. 2010. № 4. С.147–153.

193. Зозуля Є. В. Міжнародне співробітництво у сфері підготовки кадрів та професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. № 4. С. 78–85.

194. Зозуля Є. В. Міліція України в умовах становлення незалежної держави (90-ті рр. ХХ ст.) : монографія. Донецьк : Науковий – досл. та ред. – вид. відділ Донецьк. юрид. ін-ту МВС, 2004. 188 с.

195. Зозуля Є. В. Основні напрями діяльності МВС щодо організаційного та правового забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2010. № 3. С. 143–149.

196. Зозуля І. В. Організаційно-правові засади контролю діяльності та реформування силових і правоохоронних структур України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 17. С. 239–253.

197. Зозуля І. В. Оцінювання відповідності органів внутрішніх справ України вимогам континентально-європейської моделі поліцейської організації. *Наука і правоохорона*. 2009. № 1–2. С.57–63.

198. Зозуля І. В. Реформування системи МВС України: можливість виправлення організаційно-правових помилок. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. Том 23 (62). 2010. № 1. С.188–194.

199. Зозуля І. В. Стан і шляхи реформування системи МВС України: тези до сучасного моменту. *Форум права*. 2012. № 1. С.344–357.

200. Зозуля І. В. Теорія і практика реформування системи МВС України : монографія. Харків : Харків юридичний інститут, 2008. 480 с.

201. Ибрайбеков С. Р. О сущности милиции общественной безопасности и некоторых проблем ее деятельности. *Вопросы совершенствования работы подразделений милиции общественной безопасности : Сборник*. Москва : ГУООП МВД РФ, ВНИИ МВД РФ. 1996. № 3. С. 12–15.

202. История государства и права России в документах и материалах. С древнейших времен по 1930 г. / автор-сост. И. Н. Кузнецов. 2-е изд. Минск : Амалфея, 2003. 640 с.

203. История полиции России. Краткий исторический очерк и основные

- документи : учеб. пособ. / под ред. В. М. Курицына. Москва : Щит, 1998. 200 с.
204. История правовых основ органов внутренних дел : учеб. пособ. / сост. В. А. Лысенко, К. В. Буняева, Э. В. Богмацера. Белгород : ООНИиРИД БелЮИ МВД России, 2009. 74 с.
205. История советских репрессий : т. 2 / Ю. И. Стецовский; отв. ред. Л. Исакова. Москва : Общественный фонд «Гласность», 1997. 433 с.
206. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови: Близько 7000 слів. ст. Харків : Фоліо, 2005. 766 с.
207. Ільницький М. С. Організація фінансового та матеріально-технічного забезпечення органів внутрішніх справ України. *Форум права*. 2009. № 1. С. 222–230.
208. Інструкція із здійснення підрозділами державної служби охорони заходів майнової та особистої безпеки громадян з використанням технічних засобів охорони : затв. наказом МВС України від 25 листоп. 2003 р. № 1429. *Офіційний вісник України*. 2004. № 30. Ст. 2054.
209. Інструкція по роботі дільничного інспектора міліції: Наказ МВС України від 16 січня 1992 року № 22. Київ : МВС України, 1992. 20 с.
210. Інструкція про відбір кандидатів на службу в органи внутрішніх справ: затверджена наказом МВС України від 31 січня 1996 р. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 18.05.2019).
211. Інструкція про порядок призначення працівників на посади номенклатури Міністерства внутрішніх справ: Наказ МВС України від 01.12.2008, № 650. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 18.05.2019).
212. Інтерв'ю О. Мартиненка кореспонденту SETimes. URL : ukraine.setimes.com/uk/articles/.../feature-01 (дата звернення: 18.05.2019).
213. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій / за заг. ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеця. Запоріжжя : Просвіта, 2007. 52 с.
214. Інформаційне забезпечення державного управління (на прикладі органів внутрішніх справ). URL : www.vuzlib.su/beta3/html/1/15754 (дата

звернення: 18.05.2019).

215. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики / за ред. Р. Калюжного та В. Шамрая. Київ : АДПС України, 2002. 296 с.

216. Інформаційні підсистеми ОВС України. URL : http://www.naiu.kiev.ua/biblio/books/Kriminal_inform/tema_3/htm (дата звернення: 18.05.2019).

217. Історико-правові аспекти становлення та розвитку місця і ролі парламенту в сфері забезпечення національної безпеки та оборони / О. І. Масензов. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 238–243.

218. Казанцев Н. М. Толковый словарь правового содержания понятий государственной службы. Москва : РАГС, 1996. 350 с.

219. Казанчук І. Д. Паблік рилейшнз в діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Харків : Держ. спец. вид-во «Основа», 2003. 198 с.

220. Калашник М. В. Взаємодія міліції зі структурами громадянського суспільства як підґрунтя реформування органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2011. № 3. С. 183–188.

221. Каляянов Д. П. Поліцейська діяльність демократичних держав та застосування її досвіду в організації роботи органів внутрішніх справ України : монографія. Одеса : НДРВВ ОЮІ ХНУВС, 2007. 248 с.

222. Калюжный С. М. Правоохранительная деятельность в зарубежных странах. Москва : ИНИОН, 1991. 345 с.

223. Кальман О. Г. Проблеми вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення протидії злочинності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 16.

224. Карпенко О. С. Протидія торгівлі людьми як функція державного управління: сучасні проблем и і тенденції. *Державне управління та місцеве самоврядування: історія та сучасність: збірник тез Науковий-практичної конференції за підсумками стажування слухачів, 21 вересня 2011 р.* Харків : вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. С.149–152.

225. Карпов О. Н. Стан та перспективи розвитку міжнародного співробітництва у сфері протидії нелегальному автомобільному бізнесу. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 15. С.32–38.
226. Касаткина А. А. Особенности функционирования полицейского механизма Итальянской Республики. *Полицейская деятельность*. 2012 . № 3. С. 53–57.
227. Катеринчук І. П. Актуальні проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних органів України. *Форум права*. 2011. № 2. С. 376–380.
228. Київець О. Україна в контексті відмивання коштів. *Юридичний журнал*. 2004. № 7. URL : www.justinian.com.ua (дата звернення: 18.05.2019).
229. Кикоть-Глуходедова Т. В. История возникновения, становления и развития полицейской системы США. *Полицейская деятельность*. 2011. № 6. С. 62–72.
230. Кириченко І. Г. Освіта МВС : закономірності формування та перспективи розвитку. *Іменем закону*. 2002. № 15. С. 4–7.
231. Ківалов С. В., Дрьомін В. Н. Кримінологічна політика у сфері боротьби з організованою злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2001. № 4. С. 28–33.
232. Кісіль З. Р. Професійний ризик в діяльності працівників органів внутрішніх справ України. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 1. С. 195–203.
233. Кісіль З. Р. Професіоналізація – основа державної кадрової політики в Україні. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 2. С. 111–120.
234. Кісіль М. В. До питання філософії стандартів у галузі вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. Науковий праць*. Вип. 12 (25). Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. С. 207–214.
235. Ключев О. М. Щодо професіоналізму працівників ОВС України.

Форум права. 2011. № 2. С. 399–403.

236. Кобозев А. А. Профессиональная подготовка руководящих кадров полиции в странах Европы: особенности и тенденции развития. *Право и образование*. Москва, 2010. № 1. С. 4–27.

237. Коваленко В. В. Поєднання інтересів влади та суспільства як умова подолання організованої злочинності й корупції. *Науковий Вісник КНУВС*. 2010. № 2. С. 4–7.

238. Коваленко О. І., Присяжний С. В., Сущенко В. Д. Сучасний процес управління в органах внутрішніх справ : монографія. Київ : НАВСУ, 1999. 352 с.

239. Ковалів М. В. Інформаційно-аналітична робота в ОВС. *Проблеми інформаційного забезпечення діяльності практичних підрозділів ОВС та впровадження інформаційних технологій в навчальний процес*. Львів : [б.в.], 2004. С. 126–134.

240. Ковалів М. В., Паньонко І. М., Скиба Я. Д. Основи управління в органах внутрішніх справ : посібник. Львів : Львів. юрид. ін-т МВС України. Афіша, 2004. 171 с.

241. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади. *Теорія та практика державного управління : збірник наукових праць*. Харків : вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. № 1 (113). С. 223–226.

242. Ковальська В. В. Місце та роль міліції, як органу виконавчої влади, в системі правоохоронних органів держави. *Форум права*. 2008. № 3. С. 224–228.

243. Ковальська В. В. Нормативно-правове регулювання та механізм взаємодії правоохоронних органів держави. *Вісник Харків. національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2009. № 41. С. 167–172.

244. Ковальська В. В. Організаційно-правові засади діяльності міліції в системі правоохоронних органів держави : монографія. Харків : вид-во Золота миля, 2008. 504 с.

245. Ковбасюк Ю. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій. *Вісник НАДУ*. 2012. Вип. 1. С. 5–20.
246. Ковтун І. Організаційно-аналітичне забезпечення діяльності кримінальної міліції: проблемні аспекти. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. №3. С.72–80.
247. Когут Я. М. Інформаційне забезпечення діяльності підрозділів місцевої міліції. *Проблеми підготовки та вдосконалення професійної діяльності працівників міліції громадської безпеки: Міжнародна Науковий-практич. конф. Івано-Франківськ, 19 травня 2006 р.* Івано-Франківськ : Прикарпатський юрид. ін-т МВС України, 2006. С. 236–240.
248. Когут Я. М. Шляхи реформування міліції громадської безпеки. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. № 1. С. 163–169.
249. Кодекс поведінки державного службовця : Загальні правила поведінки державного службовця. *Урядовий кур'єр*. 2000. 17 лист.
250. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку : Прийнято резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р. *Права людини: зб. докум. / укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін.* Харків : ун-т внутр. справ, 1997. С. 155–159.
251. Кодекс України про адміністративні правопорушення : науково-практичний коментар / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 781 с.
252. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Харків : Одіссей, 2011. 248 с.
253. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні : монографія. Київ : Видавництво НАДУ, 2007. 284 с.
254. Колпаков В. К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
255. Колпаков В. К. Взаимодействие милиции и общественности в сфере

правопорядка : учеб. пособ. Киев : Укр. акад. внутр. дел, 1993. 80 с.

256. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

257. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. *Case of Conka v. Belgium*, № 51564/99, February, 2002.

258. Коненко С. Я. Реорганізація системи МВС України на сучасному етапі державотворення : (із досвіду реорганізації поліції Німеччини). Київ : Знання України, 2006. 44 с.

259. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I / упоряд. Г. Друзенко ; за заг. ред. Т. Качки. Київ : вид. «Юстініан», 2005. 512 с.

260. Конституція України. Київ : Парламентське видавництво, 1996. 52 с.

261. Концептуальні засади реформування правоохоронних органів в Україні. *Голос України*. 2012. 24 лист.

262. Концептуальні засади реформування системи правоохоронних органів України : Проект від 06.09.2005 р. (офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України). URL : www.rainbow.gov.ua/news/274.html (дата звернення: 02.02.2018).

263. Концепція боротьби з корупцією на 1998-2005 рр. : Указ Президента України від 24 квітня 1998 р. № 367/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 17. Ст. 14.

264. Концепція державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку від 27.04.2006 р. URL : castle.minjust.gov.ua/0/7425 (дата звернення: 02.02.2018).

265. Концепція реформування органів правопорядку в Україні. URL : police-reform.info/.../2014_05_06. 416 (дата звернення: 02.02.2018).

266. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Указ Президента України від 24 травня 2011 року № 597. URL : mvs.gov.ua (дата звернення: 02.02.2018).

267. Концепція розвитку органів внутрішніх справ України в XXI

столітті / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : НАВСУ, 1999. 27 с.

268. Копиленко О. Законотворчий процес в Україні. До проблеми науково-правових засад. *Інститут законодавства Верховної Ради України: збірник наукових праць*. Київ : Реферат, 2005. С. 5–6.

269. Коренев А. П. Административное право : учеб. в 3-х частях. Часть I. Москва : Изд-во Щит-М, 1999. 280 с.

270. Кормич Б. А. Поняття національної безпеки та проблеми її нормативноправового регулювання. *Науковий практикум Одеської національної юридичної академії*. Том. 1. Одеса : Юрид. література, 2002. С. 190–199.

271. Корнев А. В. Полицейское государство : идеи и практика : учебное пособие. Москва : Академия управления МВД России, 1998. 96 с.

272. Корнієнко М. В. Протидія організованих злочинності в країнах ЄС та США. Київ : НТВ «Правник», 2002. 291 с.

273. Костина Л. Н. Из опыта подготовки и повышения квалификации сотрудников дорожной полиции в Германии. *Наука и практика*. 2012. № 1 (50). С.147–152.

274. Кравчук Н. С. Проблема нелегальної міграції та незаконного транспортування людей в Україні : масштаби, наслідки, шляхи вирішення. *Вісник технологічного університету Поділля*. Ч. 2. Економічні науки. 2003. № 1. С. 32–35.

275. Кравчук О. В. Розвиток експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України: державноуправлінський аспект : монографія. НУЦЗУ, 2020. 308 с.

276. Кравчук О. В. Побудова інформаційної моделі формалізації експертно-криміналістичних даних в органах державного управління. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. – 2019. Т. 30 (69). № 2. С. 55–57.

277. Кравчук О. В. Напрями застосування спеціальних методів криміналістики у процесах забезпечення державної безпеки. *Інвестиції*:

практика та досвід. 2019. № 6. С. 104–107.

278. Кравчук О. В. Формалізація інформаційного механізму державного управління у сфері охорони громадського порядку (на прикладі розслідування злочинів). *Вісник Житомирського державного технологічного університету: Серія: економіка, управління та адміністрування*. №1 (87). С. 185–189.

279. Кравчук О. В. Державне управління забезпечення державної безпеки в умовах цифровізації. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : електронне наукове фахове видання ХНТУ*. 2019. № 1. URL : [http:// http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/18.pdf](http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/18.pdf).

280. Кравчук О. В. Шляхи вдосконалення організаційного забезпечення експертно-криміналістичної діяльності в Україні в контексті забезпечення державної безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 3. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1402> (.

281. Кравчук О. В. Об'єктивна необхідність створення єдиної державної експертно-криміналістичної служби в Україні. *Держава та регіони*. 2019. № 2. С.72–76.

282. Кравчук О. В. Особливості застосування криміналістичної техніки у процесах державного управління експертно-криміналістичною діяльністю. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 1 (10). С. 303–308.

283. Кравчук О. В. Організаційний механізм перетворення системи регіональних експертно-криміналістичних підрозділів. *Право та державне управління*. 2019. № 2. С.211–214.

284. Кравчук О. В. Структурування процесу розкриття злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019 . № 11. С. 103–105.

285. Кравчук О. В. Досвід європейських країн стосовно державного управління у галузі експертно-криміналістичного забезпечення. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (35). Т. 2. С. 63–67.

286. Кравчук О. В. Сучасні підходи до розвитку криміналістичної науки,

як складової у забезпеченні державної безпеки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. №10. С. 154–158.

287. Кравчук О. В. Розробка моделі дослідження механізму злочину в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 14. С. 45–47.

288. Кравчук О. В. Дослідження криміналістики як об'єкту державного управління. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 11. С.15–17.

289. Кравчук О. В. Побудова інформаційної структури розкриття і розслідування злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 15. С. 90–93.

290. Кравчук О. В. Проблеми державної уніфікації експертних методик відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. № 12. С.38– 40.

291. Кравчук О. В. Державне техніко-криміналістичне забезпечення: форми та специфіка застосування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського Серія «Державне управління»*. 2019. Т. 30 (69). № 4. С.73–75.

292. Кравчук О. В. Методологические основы государственного управления криминалистики в Украине. *East Journal of Security Studies*, 2018. № 3. С.21–27. URL : <http://nuczu.edu.ua/ukr>.

293. Кравчук О. В. Особенности аттестации судебных экспертов в государственном управлении экспертно-криминалистической деятельностью. *East Journal of Security Studies*, 2018. № 1(3). С. 252–258. URL : <http://nuczu.edu.ua/ukr>.

294. Кравчук О. В. Теоретико-методологические проблемы государственного управления развитием научной криминалистики для обеспечения безопасности общества. *სამეცნიერო ჟურნალი „ხელოვნება და საზოგადოება (ისტორია, თეორია, პრაქტიკა)» Scientific magazine «Authority and society*. № 1 (49) 2019, Т. III. С.187–196.

295. Кравчук О. В. Здійснення експертно-криміналістичної діяльності в Україні в контексті забезпечення державної безпеки. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми економіки, управління та фінансів»*. 19 травня 2019 р. Дніпро. С. 174–176.

296. Кравчук О. В. Теоретичні основи дослідження державного управління розвитком криміналістичної галузі України. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, 17–18 травня 2019 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. С. 92–94.

297. Кравчук О. В. Щодо розвитку криміналістичної науки, як складової забезпечення державної безпеки. *Засади функціонування кримінальної юстиції : збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року)*. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 67–70.

298. Кравчук О. В. Розвиток криміналістики як засіб забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю відродження та 450-річчю утворення Національного університету «Острозька академія» (14 червня 2019 р.)*. Острог : Національний університет «Острозька академія», 2019. С. 211–214.

299. Кравчук О. В. Розвиток криміналістичної науки, як складової у забезпеченні державної безпеки. *Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року, Мелітополь, Україна)* / відп. ред. Ортіна Г. В. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. С. 332–334.

300. Кравчук О. В. Окремі питання управління криміналістичної галузі в умовах цифровізації. *Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання»*

(м. Хмельницький, 25 жовтня 2019 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 522–525.

301. Кравчук О. В. Інформаційне застосування спеціальних методів криміналістики у процесах забезпечення державної безпеки. *Сучасні тенденції організаційно-методологічного забезпечення підготовки фахівців: проблеми та шляхи їх вирішення в умовах глобалізації та євроекономічної інтеграції: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної інтернет - конференції з проблем вищої освіти і науки (18 листопада 2019 р.)*. Харків : ХНАДУ, 2019. С. 370–374.

302. Кравчук О. В. Державне регулювання розвитку криміналістичних технологій для забезпечення державної безпеки. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної заочної конф., (29 листопада 2019 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 108-110.

303. Криволапчук В. Порівняльний аналіз змісту основних прав людини на життя та здоров'я, свободу пересування, вільний вибір місця проживання в міжнародних документах і законодавстві України. *Наука і правоохорона*. 2009. № 3 (5). С. 111–116.

304. Криворучко Л. С. Міжнародна діяльність підрозділів спеціального призначення правоохоронних органів. *Європейські перспективи*. 2007. № 1. С. 50-55.

305. Криворучко Л. С. Місце і роль суб'єктів професійної підготовки в службовій діяльності органів внутрішніх справ. *Наше право*. 2008. № 1. С. 66–70.

306. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

307. Криміналістика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. Москва : НОРМА (НОРМА–ИНФРА М), 2001. 990 с.

308. Криштанович М. Державне управління процесом розробки стратегії реформування органів внутрішніх справ в контексті національної безпеки (1996- 2006 рр.). *Ефективність державного управління: зб. наук .пр.* – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 37. С. 26–33.

309. Криштанович М. Діяльність ОВС щодо захисту прав і свобод людини як важлива умова забезпечення національної безпеки України. *Демократичне врядування*. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 12. URL : www.Lvivacademy.com/visnik12.

310. Криштанович М. До питання про завдання і напрями сучасного реформування органів внутрішніх справ України / М. Криштанович // *Ефективність державного управління: зб. Науковий пр.* – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2015. – Вип. 42.– С.162-168.

311. Криштанович М. Еволюція державного управління діяльності органів внутрішніх справ по забезпеченню національної безпеки (XX-поч. XXI ст.) / М. Криштанович // *Демократичне врядування*. [Електр. Науковий зб.]. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2013. – Вип. 11. – URL : www.Lvivacademy.com/visnik11 (дата звернення: 02.02.2020).

312. Криштанович М. Зарубіжний досвід державного управління діяльністю поліції і можливості його використання в Україні. *Ефективність державного управління: зб. наук .пр.* Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 32. С.59–67.

313. Криштанович М. Нормативно-правове регулювання діяльності ОВС у сфері забезпечення національної безпеки України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. ДРІДУ НАДУ. 2014. Вип. 1. (20). С. 165–174.

314. Криштанович М. Організаційно-правові та фінансові засади матеріально-технічного забезпечення діяльності ОВС України. *Демократичне врядування*. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. Вип. 14. URL : www.Lvivacademy.com/visnik14 (дата звернення: 02.02.2020).

315. Криштанович М. Основні засади антикорупційної діяльності ОВС України в контексті національної безпеки. *Ефективність державного*

управління: зб. *Науковий пр.* Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. Вип. 38. С. 177–183.

316. Криштанович М. Основні напрямки процесу оптимізації кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України. *Актуальні проблеми державного управління. Зб. Науковий пр. ОРІДУ.* 2014. Вип. 4 (60). С.103–106.

317. Криштанович М. Особливості становлення та розвитку державного управління органами внутрішніх справ щодо забезпечення державної безпеки. *Ефективність державного управління: зб. наук .пр.* Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 36. С. 45–51.

318. Криштанович М. Реалізація державного управління органами поліції: європейський досвід для України. Україна-Польща Європейський Союз. З досліджень системної трансформації на рубежі ХХ і ХХІ століть : колективна монографія / за ред. Г. Стронського, Я. Голоти, О. Красівського. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. С. 477–481.

319. Криштанович М. Роль державного управління у розвитку організаційних і функціональних основ діяльності органів внутрішніх справ України. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр.* Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 30. С. 205–211.

320. Криштанович М. Система матеріального забезпечення персоналу ОВС як важливий фактор вирішення завдань національної безпеки України. *Ефективність державного управління: зб. наукових пр.* Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. Вип. 39. С. 152-158.

321. Криштанович М. Участь громадськості в процесі сучасного реформування органів правопорядку. *Демократичне врядування.* Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2015. Вип. 15. URL : www.Lvivacademy.com/visnik15 (дата звернення: 02.02.2020).

322. Криштанович М. Ф. Державне регулювання діяльності органів внутрішніх справ щодо охорони громадського порядку в контексті завдань національної безпеки. *Університетські наукові записки Хмельницького університету управління і права.* 2013. Вип. 4 (48). С. 489–494.

323. Криштанович М. Ф. Державне регулювання нормативно-правових

засад діяльності ОВС у сфері забезпечення національної безпеки України / М.Ф. Криштанович // Актуальні проблеми державного управління: зб. Науковий пр. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2014. Вип.1 (45). С. 262–269.

324. Криштанович М. Ф. Державне управління діяльністю органів внутрішніх справ у боротьбі з організованою злочинністю як важлива умова забезпечення національної безпеки України. *Теорія та практика державного управління: зб. наукових пр.* Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2013. Вип. 3 (42). С. 350–357.

325. Криштанович М. Ф. Державне управління інформаційно-аналітичним забезпеченням діяльності органів внутрішніх справ України: стан і перспективи розвитку. *Теорія та практика державного управління: зб. наукових пр.* Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. Вип. 4 (39). С. 104–111.

326. Криштанович М. Ф. Європейський досвід державного управління системою підготовки поліцейських кадрів та можливості його використання у контексті забезпечення національної безпеки України. *Модернізація системи державного управління: теорія і практика. Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю 11 квітня 2014 р. У 2 ч. Ч. 2.* Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. С.44–48.

327. Криштанович М. Ф. Місце і роль ОВС в системі забезпечення національної безпеки України. *Актуальні проблеми державного управління: збірник наукових праць.* Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2013. Вип. 2 (44). С. 144–151.

328. Криштанович М. Ф. Наука державного управління про роль і місце державних інституцій в процесі забезпечення національної безпеки України. *Освіта і наука в Україні. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 21-22 черв. 2013 р. НметАУ.* Дніпропетровськ, 2013. Ч.2. С. 61–63.

329. Криштанович М. Ф. Роль європейських стандартів державного управління органами поліції для реформування ОВС України. *Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: матеріали щоріч.*

Всеукр. науково-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 25 квіт. 2013 р.). у 2 т. – Київ : НАДУ, 2013. Т.1. С.350–352.

330. Криштанович М. Ф. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні національної безпеки України. *Наука України. Перспективи та потенціал. Збірник матеріалів VI Всеукраїнської Науковий-практичної заочної конференції (Запоріжжя, 22–23 лютого 2013 р.).* Запоріжжя, 2013. С. 54–56.

331. Криштанович М. Ф. Формування сучасної моделі управління персоналом ОВС України. *Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку. Збірник матеріалів XV Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції (м. Запоріжжя, 25–26 липня 2014 р.).* Запоріжжя, 2014. С. 84–86.

332. Криштанович М. Ф. Шляхи удосконалення матеріально-технічного і фінансового забезпечення органів внутрішніх справ України. *Модернізація системи державного управління: теорія та практика. Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю, 5 квітня 2013 р. у 2 ч. Ч. 1.* Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. С. 154–158.

333. Кудінов В. А. Оцінка ефективності комплексної системи захисту інформації в системі оперативного інформування МВС України. *Сучасна спеціальна техніка.* 2011. № 1. С. 91–96.

334. Кузьминых А. Л. Эволюция системы НКВД-МВД СССР (1934–1956 гг.). *Вестник института: преступление, наказание, исправление.* 2010. № 10. С. 71–78.

335. Куличенко В. В. О нравственной обоснованности профессионального риска в деятельности сотрудников органов внутренних дел. *Милицейская этика и проблемы нравственного воспитания сотрудников органов внутренних дел: межвуз. сб. науч. трудов.* Киев : НИиРИО КВШ МВД Украины, 1991. С. 94–102.

336. Кульман А. Экономические механизмы : [пер. с франц.] / под общ. ред. Н. И. Хрустальной. Москва : Прогресс; Универс, 1993. 192 с.

337. Кульчинський Р. Універсальний мент. *Український тиждень.* 2008. 8 лют.

338. Куприц Н. Я. Государственные идеи «просвещенного» абсолютизма в наказе Екатерины II. *Вестник МГУ. Сер. 10. Право.* 1962. № 4. С. 72–73.
339. Курило С. К. Правове забезпечення взаємодії органів внутрішніх справ з органами місцевої влади. *Право і безпека.* 2010. № 2. С. 88–92.
340. Курило С. Л. Поняття та система принципів взаємодії органів внутрішніх справ з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки. *Адміністративне право України: сучасний стан та шляхи розвитку. Матеріали науково-практичної конференції (Харків, 27 квітня 2012 р.).* Харків : ХНУВС, 2012. С. 119–121.
341. Курс – на євроінтеграцію : Департамент зв'язків з громадськістю МВС України. 2007. 31 лип.
342. Кьяромонте К. Пути повышения эффективности специальной подготовкм личного состава полиции. *Матер. междунар. научно-практ. конфер. «Подготовка полицейских кадров. Проблемы и пути развития в общеевропейском масштабе».* Москва : ЮНИТИ, 2000. С. 6–10.
343. Лазнюк Н. В. Види нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади. *Науковий Вісник НАВС України.* 2001. № 3. С. 46–53.
344. Лазнюк Н. В. Забезпечення законності нормативно-правових актів МВС України. *Правничий часопис Донецького університету.* 2001. № 1 (6). С. 79–83.
345. Лазнюк Н. В. Регулятивні особливості нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України. *Вісник національного університету внутрішніх справ.* 2001. № 14. С. 158–162.
346. Ласкін Є. Громадське формування «Каскад» на варті правопорядку. URL : [http:// www. umvs. mk. ua/ ua/news/4960](http://www.umvs.mk.ua/ua/news/4960) (дата звернення: 13.05.2019).
347. Левицька М. Б. Проблеми нормативно – правового регулювання в галузі національної безпеки України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України.* Київ, 2000. С. 243–246.
348. Левицька М. Б. Реформування органів внутрішніх справ для забезпечення національної безпеки України. URL : www.

naiau.kiev.ua/tslc/pages/.../levizka.Htm (дата звернення: 13.05.2019).

349. Левицька М. Б. Тероризм як загроза міжнародній і національній безпеці України. *Актуальні проблеми держави та права*. Одеса, 2000. Вип.8. С. 219–224.

350. Леженіна О. І. Аналіз та напрями розвитку інформаційного забезпечення міжнародної правоохоронної діяльності ОВС України: організаційно-правовий аспект. *Право і безпека*. 2002. №4. С. 106–108.

351. Леженіна О. І. Концептуальні засади управління органів внутрішніх справ України міжнародною правоохоронною сферою. *Матер. Всеукраїнської Науковий-практ. конф. «Актуальні проблеми державотворення в умовах адміністративної реформи» 11-12 квітня 2003 р. м. Запоріжжя*. Запоріжжя : Юридичний ін-т МВС України, 2003. С. 38–40.

352. Леженіна О. І. Правові засади участі ОВС України у міжнародній правоохоронній діяльності. *Наше право*. 2003. № 3. С. 48–54.

353. Леонов Б. Д. Запобігання та протидія тероризму: теоретичні підходи. *Часопис національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 2 (6). URL : oa. edu.ua. /articles/2012/n2/121bdttp (дата звернення: 13.05.2019).

354. Леонтьев А. И. Образование приказной системы управления в Русском государстве. Москва : изд-во Моск. ун-та, 1961. 198 с.

355. Леплі П. Звіт про оцінку правоохоронних органів України та процесу їхньої модернізації й реформування: *PCRED/DGI/EXP* (2006). 1969. Страсбург, 2006. 41 с.

356. Леухіна А. Інтерв'ю кореспонденту SETimes. URL : ukraine.setimes.com/ru/articles/uwi/features/ 2014/ 11/ 19/feature-01 (дата звернення: 13.05.2019).

357. Лисюченко В. П. Теорія управління органами внутрішніх справ: навч. посіб. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2004. 128 с.

358. Литвин О. П. Поняття загальної безпеки та інші види безпеки. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2011. №1. С. 99–106.

359. Лихачов С. Національна безпека України як об'єкт державного управління. *Право України*. 2009. № 10. С. 182–189.
360. Ліпкан В. А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України. *Право і безпека*. 2003. № 2'4. С. 57–60.
361. Ліпкан В. А. Проблеми законодавчого забезпечення національної безпеки. *Українське право*. 2003. № 1 (16). С. 107–120.
362. Ліпкан В. А. Управління системою національної безпеки України. Київ : КНТ, 2006. 68 с.
363. Лузан Т. Поняття «ротація» державних службовців у науковому дискурсі. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 3 (14). С. 232–239.
364. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посіб. / В. Я. Малиновський. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. університету ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.
365. Малиновський В. Я. Державна служба: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 160 с.
366. Мартиненко В. М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : монографія. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2003. 220 с.
367. Мартиненко О. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ. URL : zib.com.ua/.../101834-strategiya_rozvitku_organiv. 23.09.14 (дата звернення: 13.05.2019).
368. Мартинов М. Д. Оптимізація взаємодії територіальних органів внутрішніх справ України з населенням. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). С. 56–59.
369. Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины. Харьков : изд-во ХНУВС, 2005. 468 с.
370. Маруховська О. Етнополітична безпека як різновид національної безпеки. *Демократія і державність в Україні: проблеми гармонізації*. Київ :

Логос, 1997. С. 61–62.

371. Матеріали брифінгу в МВС України. *Іменем Закону*. 2007. № 1. С. 5–6.

372. Матіос А. В. Генезис адміністративно-правового статусу посадової особи. *Право України*. 2006. № 1. С. 33–37.

373. Матюхіна Н. П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління : монографія / за ред. О. М. Бандурки. Харків : Консум, 2001. 131 с.

374. Матюхіна Н. П. Управління персоналом органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07; національного ун-т внутр. справ. Харків, 2002. 446 с.

375. Матюхіна Н. П. Управління персоналом органів внутрішніх справ: концептуальні засади. *Актуальні проблеми управління персоналом органів внутрішніх справ України: матеріали науково-практичної конференції* – Харків : національного ун-т внутрішніх справ, 2002. С. 19–22.

376. Машницька Н. В. Поняття адміністративної діяльності міліції: історія і сучасність. *Право і Безпека*. 2012. № 3 (45). С. 208–212.

377. МВД России 200 лет. История, развитие, перспективы : Труды Академии управления МВД России. Москва : Академия управления МВД России, 2003. 248 с.

378. МВС виконало всі поставлені завдання із забезпечення правопорядку в державі під час Євро-2012. URL : <http://www.mvs.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2019).

379. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом : сб. док. / сост. В. В. Овчинский. Москва : ИНФРА-М., 2003. 480 с.

380. Международные документы по правам человека / сост. В. М. Тертышник. Харьков : РИФ Арсис, ЛТД, 2000. 288 с.

381. Мельник Д. С. Протидія нелегальній міграції як одному з проявів транснаціональної організованої злочинності. *Актуальні проблеми політики: зб. наукових праць*. Одеса : Фенікс, 2004. Вип. 20. С. 236–245.

382. Мельник К. Ю. До проекту Концепції соціально-правового захисту персоналу органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми управління персоналом органів внутрішніх справ України: Матеріали науково-практичної конференції*. Харків : вид-во національного університету внутр. справ., 2002. С. 121–125.

383. Мельник К. Ю. Конкурсний відбір до правоохоронних органів. *Право і безпека*. 2010. № 1 (33). С. 115–120.

384. Мельник К. Ю. Окремі аспекти соціального захисту осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2011. № 5. С. 180–184.

385. Мельник Р. С. Взаємодія поліції та населення: деякі аспекти українських реалій та американського досвіду. *Науковий Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2007. № 1. С. 189–195.

386. Мельник Р. С. Поняття громадська безпека та громадський порядок у німецькій та українській науці і законодавстві. *Право і безпека*. 2009. № 2. С. 24–30.

387. Мещерякова О. В. Генеза законодавства України щодо участі України в міжнародних миротворчих операціях. *Право і безпека*. 2009. № 4. С. 38–42.

388. Миронова Н. С., Нікітін В. В. Організаційно-правові засади державного управління. Харків : вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2005. 96 с.

389. Міліція України : історичний нарис, портрети, події : наук. попул. вид. Київ : МВС України, Ін Юре, 2002. 885 с.

390. Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями: прийн. 31 липня 1957 р. *Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій*. Амстердам – Київ, 1996. С. 174–188.

391. Мінц М. О. Злочинність серед неповнолітніх та заходи щодо її профілактики. *Наукові праці. Соціологія*. 2011. Вип. 144. Том 156. С. 76–79.

392. Міністерство юстиції України. Звіт про результати проведення

заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2013 році – квітень 2014 р. 74 с.

393. Мовчан А. В. Актуальні проблеми підготовки фахівців у галузі застосування сучасних інформаційних технологій. URL : nbuv.gov.ua / portal / soc_gum/Nvkn (дата звернення: 13.05.2019).

394. Модельный закон про поліцію (міліцію), прийнятий на 20-ому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД [у м. Санкт-Петербурзі], затверджений постановою від 7 грудня 2002 р. № 20-12. URL : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin / laws / main. cgi?nreg=997_a06 (дата звернення: 13.05.2019).

395. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : наук. доп. / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2013. 120 с.

396. Момоток Т. П. Протидії торгівлі людьми на сучасному етапі розвитку цивілізації. Черкаси : ЧОШОПП, 2010. 80 с.

397. Морозов В. М. Социальные проблемы подготовки кадров правоохранительных органов: сравнительный анализ отечественного и зарубежного опыта. Автореф. дис. докт. соц. наук. Москва : Академия управления МВД России, 2000. 55 с.

398. Мотиль І. І. Функція забезпечення законності та правопорядку в діяльності міліції України: поняття і значення. *Право та управління*. 2011. № 1. С. 289–296.

399. Музичук О. М. Особливості державно-службової діяльності працівників органів внутрішніх справ. *Форум права*. 2006. № 3. С. 93–98.

400. Мухортов А. А. Тенденции развития полиции в начале XX века. *История государства и права*. 2007. № 11. С. 14–17.

401. На з'їзді керівників поліцій держав Європи. *Іменем закону*. 2011. № 27.

402. Наилучшая практика построения партнерства между полицией и обществом. Вена : Отдел стратегических вопросов полицейской деятельности

ОБСЕ, 2008. URL : <http://polis.osce.org/library> (дата звернення: 13.05.2019).

403. Наказ МВС України 16.05.2013 № 460. Про затвердження Змін до наказу МВС України від 12 жовтня 2009 року № 436. URL : <http://www.mvs.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2019).

404. Настанова з організації професійної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх прав України: наказ МВС України від 25 листопада 2003 р. № 1444. URL : www.zakon1.rada.gov.ua (дата звернення: 13.05.2019).

405. Наумов А. М. Полиция зарубежных стран. Москва : изд-во Луч, 1993. 294 с.

406. Національна антикорупційна стратегія на 2011-2015 роки: Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011. *Урядовий кур'єр*. 2011. 27 жовт.

407. Національна безпека і оборона. *Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова*, № 2-3 (151-152). 2015. URL : <http://www.razumkov.org.ua> (дата звернення: 13.05.2019).

408. Національна безпека України: стан, кризові явища та шляхи їх подолання. *Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 8 грудня 2005 р.* / редкол. : С. А. Єрохін, С. І. Пирожков, В. А. Гошовська, В. Ф. Погорілко та ін. Київ : національного академія управління. Центр перспективних соціальних досліджень, 2005. 400 с.

409. Національна безпека України: стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації: матеріали «круглого столу» / за заг. ред. О. В. Литвиненка. Київ : НІСД, 2011. 64 с.

410. Національна безпека: навч. посіб. / Я. Й. Малик, О. І. Береза, М. Ф. Криштанович. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 280 с.

411. Національна безпека: нормативно-правові акти / авт.-упор. Я. Й. Малик, О. І. Береза, М. Ф. Криштанович. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 556 с.

412. Національна та регіональна безпека: погляд України /

С. І. Пирожков. *Нова безпека*. 2009. № 2. С. 9–16.

413. Небеська М. С. Умови реалізації методів ОВС щодо захисту прав і свобод людини у сфері охорони громадського порядку і громадської безпеки. *Право і безпека*. 2011. № 1. С. 155–159.

414. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини : монографія. Дніпропетровськ : вид-во Дніпропетр. університету, 2003. 448 с.

415. Негодченко О. В. Функції органів внутрішніх справ у контексті забезпечення прав і свобод людини. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ*. 2003. № 1. С. 176–185.

416. Нефедова Н. А. Інформаційне забезпечення спеціальної поліцейської діяльності. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 2(8). С. 167–173.

417. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. / за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.

418. Нижник Н. Р. Система національного законодавства протребує професійного аналізу. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 6–12.

419. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посіб. Київ : вид-во УАДУ, 1998. 160 с.

420. Нікітенко О. І. Деякі особливості протидії організованій злочинності. *Науковий Вісник Дніпропетр. держ. університету внутрішніх справ*. 2007. № 2. С. 173–178.

421. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ : Аконіт, 1998. Т. 1. 912 с.

422. Новицький Г. В. Система законодавства у сфері забезпечення національної безпеки України. *Науково-аналітичний бюлетень Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України «Євроатлантикінформ»*. 2007. № 2–3 (14–15). С. 54–57.

423. Новік О. Правоохоронна діяльність: її бачення крізь призму людини. *Право України*. 2003. № 9. С. 121–124.
424. Нормативні акти України щодо охорони правопорядку / В. А. Зубчук та ін. (уклад.). Луганськ: РВВ ЛІВС МВС України, 2000. 334 с.
425. Нормативно-правові акти з питань діяльності органів внутрішніх справ / довід. видання.; відп. ред. М. В. Білоконь; упоряд. С. М. Гусаров, В. Г. Слободянюк, С. М. Калюк. Київ : Видав. компанія «Воля», 2004. С. 378–414.
426. Нормотворча діяльність: зб. норм.-прав. актів / Міністерство юстиції України. Київ : вид. Дім «Ін Юре», 2001. 261 с.
427. Общеправовые основы управления органами внутренних дел : курс лекций. Москва : Академия управления МВД России, 2004. 168 с.
428. Озірська С. М. Системи державної служби європейських країн: науковий-аналіт. дослідж. Київ : вид-во ЖДХ 1999. 163 с.
429. Особливості підготовки фахівців з політичної аналітики для потреб державного управління в сучасній Україні. *Вісник державної служби України*. 2006. № 3. С. 47–52.
430. Опалев А. О некоторых базовых категориях теории обеспечения национальной безопасности. *Вестник Российской академии естественных наук*. 2004. № 3. С. 3–8.
431. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : заг. част. : підруч. / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський ; за ред. Л. В. Бородича. Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. 390 с.
432. Опришко В. Конституція – основа подальшого розвитку законодавства і правової системи України. *Право України*. 1996. № 9. С. 45–46.
433. Организационно-управленческая деятельность в Японской полиции. *Организация и деятельность органов внутренних дел зарубежных стран*. 1976. Вып. 2. С. 6–12.
434. Організація діяльності поліції зарубіжних країн : навч. посіб. /

Зарасило В. О., Басс В. О., Курилін І. Р., Братков С. І. Київ : Акад. управління МВС, 2007. 250 с.

435. Орлов М. Взаємодія органів виконавчої влади у сфері охорони правопорядку. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012, вип. 3 (14). С. 107–115.

436. Ортинський В. Л. Національній безпеці України – належне наукове підґрунтя. *Психологічні аспекти національної безпеки: міжнар. Науковий-практ. конф., 22–23 берез. : тези допов.* Львів : вид. ПП «Арал», 2007. С. 9–10.

437. Ортинський В. Л. Організаційні засади управлінської діяльності в органах внутрішніх справ : навч. посіб. Львів : ЛІВС, 2006. 281 с.

438. Ортинський В. Л. Організаційно-економічні механізми зниження рівня тінізації економіки в підприємницькій діяльності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02. Львів, 2000. 18 с.

439. Ортинський В. Л. Поліція США : посіб. Львів : Львів. ін-т внутр. справ при НАВС України, 2003. 140 с.

440. Осипов Ю. И. Организация и деятельность службы полиции за рубежом : учеб. пособ. Москва : ВНИИ МВД России, 1992. 196 с.

441. Основи управління в органах внутрішніх справ : навч. посіб. / О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, В. М. Василенко та ін. Харків : ХНУВС, 2011. 591 с.

442. Основні завдання Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України. URL : <http://www.mvs.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2019).

443. Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка (восьмой конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями). *Права людини і професійні стандарти для юристів у документах міжнародних організацій*. Київ : Сфера, 1999. С. 170–174.

444. Остапенко О. І. Адміністративно-правовий захист встановленого порядку в Україні : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008.

345 с.

445. Павленко С. В. Організаційно-правові питання формування та діяльності міліції місцевого самоврядування. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2006. Вип. 33. С. 464–471.

446. Пагон М. Сущность полицейской реформы в Словении. *Реформирование полиции в странах Центральной и Восточной Европы: процесс и прогресс*. Киев : Задруга, 2005. С. 98–100.

447. Панов М. І. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 3 (22). С. 10–16.

448. Парламентські слухання «Про реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України і впровадження європейських стандартів 5 жовтня 2011 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5.10.-2011> (дата звернення: 13.05.2019).

449. Партнерство та співробітництво міліції з населенням: стан, проблеми, рекомендації / Ю. О. Свеженцева, А. М. Черноусов, В. О. Болотова та ін.; за заг. ред. В. О. Соболева, Ю. О. Свеженцевої. Харків : Поларт, 2005. 240 с.

450. Парубін К. О. Нормативно-правове забезпечення інформатизації міліції України. *Право і безпека*. 2012. № 1 (43). С. 168–171.

451. Парубчак І. О. Державне регулювання діяльності правоохоронних органів у сфері національної безпеки: нормативно-правовий аспект. *Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць ОРІДУ НАДУ*. Одеса, 2015. Вип. 4 (64). С.109–115.

452. Парубчак І. О. Реформування системи органів внутрішніх справ у державній стратегії національної безпеки України. *Теорія та практика державного управління та місцевого самоврядування: електр. Науковий фах. вид. Херсонського національного технічного університету*. 2015. № 2. URL : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2019).

453. Пейн Т. Права людини : монографія ; пер. з англ. І. Савчак. Львів :

Літопис, 2000. 283 с.

454. Петренко О. І. Державна правова організація профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Сучасні правові проблеми профілактики та розкриття злочинів, які скоюються неповнолітніми : матеріали 433 міжвуз. науково-практ. конф.* Донецьк : ДІЗС, 2002. С. 95–97.

455. Петрів І. Конституційно правове поняття національної безпеки. *Право України*. 2005. № 5. С. 106–108.

456. Петков С. В. Ефективний менеджмент в органах внутрішніх справ. Сімферополь : Таврія, 2004. 564 с.

457. Пилипчук В. Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека». *Стратегічна панорама*. 2006. № 2. С.17–21.

458. Питання Міжвідомчої комісії з питань реформування правоохоронних органів : Указ Президент України: від 23.05.2005 р., № 834. *Урядовий кур'єр*. 2005. 1 черв.

459. Питання службового етикету працівників органів внутрішніх справ України : Директива МВС України від 28.05.2004 р. № 8. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 13.05.2019).

460. Пікуля Т. О. Правоохоронні органи України в механізмі держави : монографія. – Тернопіль : Астон, 2005. 199 с.

461. План заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011–2015 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2010 р. № 2140-р. URL : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/ (дата звернення: 13.05.2019).

462. План модернізації державного управління: пропозиції щодо приведення державного управління та державної служби України у відповідність із принципами і практиками демократичного урядування / А. Вишневський (кер. авт. колективу), В. Афанасьєва, Р. Гекалюк та ін. ; за заг. ред. Т. Мотренка. Київ : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2010. 396 с.

463. Плішкін В. М. Деякі проблеми реформування системи органів внутрішніх справ України. *Ідеологія державотворення в Україні : історія і сучасність (матер. науково-практ. конф. 22–13 листопада 1996 р.)*. Київ : Генеза, 1997. С. 227–332.

464. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підруч. Київ : НАВСУ, 1999. 702 с.

465. Плохой І. І. Поняття та зміст громадської безпеки у європейському вимірі. *Наше право*. 2009. № 4. Ч. 1. С. 10–12.

466. Плывачевский В. Реформирование полицейской системы Польши. *Реформирование полиции в странах Центральной и Восточной Европы: Процесс и прогресс*. Киев : Задруга, 2005. С. 81–96.

467. Поволоцький О. В. Професіоналізм міліції: сучасний стан та нові вимоги. *Вісник національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 28. С. 396–405.

468. Погорецький М. А. Організована злочинність в Україні: тенденції розвитку та заходи протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 16. С. 99–110.

469. Погорецький М. А. Підвищення ефективності боротьби з сучасною контрабандою. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 18–21.

470. Подоляка А. М. Взаємодія державних органів в охороні громадського порядку. *Форум права*. 2009. № 2. С. 338–344.

471. Полиция Финляндии : пер. с англ. Москва : Академия МВД РФ, 1994. 28 с.

472. Політичний вимір діяльності Міністерства внутрішніх справ України (відповіді на виклики ХХІ століття): монографія / за ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва. Київ : НАВС України, 2003. 292 с.

473. Положення про Головне управління Державної автомобільної інспекції Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 30 травня 1992 р. № 322. Київ : МВС України, 1992. 18 с.

474. Положення про інформаційну раду управління Міністерства

внутрішніх справ України в Тернопільській області. Затверджено наказом № 421 УМВС України в Тернопільській області від 27.07.2010 р. URL : <http://umvsu.gov.te.ua/?menu=info&id=1> (дата звернення: 13.05.2019).

475. Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Івано-Франківській обласній державній адміністрації: Розпорядження голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 05.06.03 р. № 513. URL : // www.gov.if.ua (дата звернення: 13.05.2019).

476. Положення про Координаційну раду щодо боротьби з корупцією та організованою злочинністю при виконавчому комітеті Львівської міської ради: Розпорядження міського голови міста Львова від 02.07.03 р. № 388. URL : // www.city-adm.lviv.ua (дата звернення: 13.05.2019).

477. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : затв. Указом Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 383/2011. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 71.

478. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: затв. розпорядженням Президента України від 7 жовтня 1992 р. *Голос України*. 1992. 20 жовт.

479. Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 1991 р. №114. *Офіційний Вісник України*. 1998. 9квіт.

480. Полтавець С. МВС : дискусії навколо реформи. URL : www.nbuviar.gov.ua/index.php?...reformi (дата звернення: 13.05.2019).

481. Полтараков О. Ю. Національна безпека в дефініційних вимірах. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 4 (17). С. 8–13.

482. Поляков Э. А. Формирование у курсантов и слушателей образовательных учреждений МВД России модели правомерного применения огнестрельного оружия для обеспечения личной безопасности в экстремальных ситуациях. *Наука и практика*. 2012. № 1 (50). С.160–162.

483. Польські правоохоронці поділились досвідом з львівськими колегами. *ВЗГ ГУМВС України у Львівській області 17.09.2014*. URL : mvs.gov.ua (дата звернення: 13.05.2019).

484. Пономаренко Г. О. Адміністративно-правові засади управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави : дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків : НУВС України. 2008. 442 с.

485. Пономаренко Г. О. Діяльність відомчих вищих навчальних закладів щодо реалізації кадрової політики МВС України. *Вісник Харків. національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 45. С. 6–13.

486. Пономаренко Г. О. Система управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки в державі. *Вісник Харків. національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 37. С. 177–182.

487. Пономаренко Г. О. Управління внутрішніми справами як напрямок забезпечення внутрішньої безпеки держави. *Право і безпека*. 2009. № 2. С. 4–7.

488. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади : монографія. Харків : Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2007. 448 с.

489. Потапенко С. В. Система принципів адміністративного процесу України та проблеми їх класифікації. *Форум права*. 2010. № 2. С. 403–408.

490. Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. Амстердам-Київ, 1996. 227 с.

491. Права людини у діяльності міліції : навч. посіб. / кол. авт., за заг. ред. проф. О. О. Погребного та співголови Харківської правозахисної групи канд. техн. наук Є. Ю. Захарова. Харків : вид-во Харк. національного університету внутр. справ, 2006. 216 с.

492. Права людини : збірник документів / укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. Харків : ун-т внутрішніх справ, 1997. 184 с.

493. Правила поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України

- від 437 22 лютого 2012 р. № 155. *Офіційний вісник України*. 2012. № 36, Ст. 342.
494. Правове забезпечення оперативно-службової діяльності : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійного діючого Науковий-практ. семінару, 25 трав. 2012 р. *Служба безпеки України, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ, НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого»*. Харків : Оберіг, 2012. Вип. 3. 408 с.
495. Правові основи міжнародної діяльності МВС України: збірник міжнародно-правових документів у 2-х т. МВС України. Відділ міжнародних зв'язків. Київ : МВС України, 1997. Т. 1. 345 с., Т.2. 262 с.
496. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі : навч. посіб. / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. Київ : Атіка, 2000. 512 с.
497. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика / відп. ред. : Ю. І. Римаренко. Київ : КНТ, 2006. 740 с.
498. Принцип верховенства права : проблеми теорії та практики : у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка; ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Кн. 1. Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Вид-во Юрид. думка, 2008. 344 с.
499. Приходченко Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник НАДУ*. 2009. № 2. С. 105–112.
500. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 1 грудня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 52. Ст. 455.
501. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 5 жовтня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 34. Ст. 266. 474. Київ : Парламент. вид-во, 2015. 27 с.
502. Про вдосконалення взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації : Наказ МВС України № 88 від 23 березня 2010 р. URL : <http://mvs.gov.ua>. 438 (дата звернення: 13.05.2019).
503. Про вдосконалення організації психопрофілактичної роботи з

працівниками органів та підрозділів внутрішніх справ: вказівка МВС України № 410 від 28.04.2009. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 13.05.2019).

504. Про взаємодію правоохоронних органів та інших державних органів України у боротьбі із злочинністю: інструкція МВС України, СБУ, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Митного комітету України, Національної гвардії України, Міністерства оборони України та Міністерства юстиції України від 10 серп. 1994 р. № 4348/4348/138/151/11-2-2870. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/0225-94> (дата звернення: 13.05.2019).

505. Про взаємодію працівників ОВС із журналістами: звернення Міністра внутрішніх справ до особового складу ОВС від 8 груд. 2011 р. URL : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/709257> (дата звернення: 13.05.2019).

506. Про виклики та загрози національній безпеці України: Указ Президента України від 10.12.2010 р. № 1119/2010. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/1119/2010 (дата звернення: 13.05.2019).

507. Про вступ України до Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.1992 р. за № 555. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/555-92-п> (дата звернення: 13.05.2019).

508. Про громадські об'єднання : Закон України № 406-VII від 4 липня 2013 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 22. Ст. 216.

509. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : Закон України від 22 лютого 2006 р. № 3460-IV. *Офіційний вісник України*. 2006. № 12. Ст. 791.

510. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

511. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом : Закон України від 28.11.2002 р. № 249.

Відомості 439 Верховної Ради України. 2003. № 1. Ст. 2.

512. Про затвердження змін до Інструкції з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів органів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань : Наказ МВС України від 19 жовтня 2012 р. № 923. URL : www.mvs.gov.ua (дата звернення: 13.05.2019).

513. Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю: Наказ МВС України та СБУ від 10 черв. 2011 р. № 317/235. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11> (дата звернення: 13.05.2019).

514. Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення комплексних інспектувань, цільових та контрольних перевірок службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 21.08.2013 № 808. URL : <http://www.mvs.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2019).

515. Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування особового складу органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 22 березня 2005 р. №181. URL : www.zakon1.rada.gov.ua (дата звернення: 13.05.2019).

516. Про затвердження кодексу честі працівника органів внутрішніх справ: наказ МВС України від 11 січня 1996 року № 18. URL : www.bc-mvs.gov.ua/index.php?id=34 (дата звернення: 13.05.2019).

517. Про затвердження Комплексної програми кадрової політики в органах внутрішніх справ та забезпечення законності і дисципліни на 2001-2005 роки : Наказ МВС України від 30 черв. 2001 р. № 515. Київ : МВС України, 2001. 25 с.

518. Про затвердження норм витрат палива при експлуатації транспортних засобів та норм втрат нафтопродуктів при прийманні, зберіганні, відпуску і транспортуванні : Наказ МВС України від 17.07.1996 № 489. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489.-1996.440> (дата звернення: 13.05.2019).

519. Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 років: Наказ МВС України № 347 від 29 липня 2010 р. URL : <http://www.mvs.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2019).

520. Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 № 2154-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2154-2010-p> (дата звернення: 22.01.2019).

521. Про затвердження плану першочергових заходів з подолання корупції: розпорядження Кабінету Міністрів України № 647 р. від 2 липня 2014 р. URL : zakon.rada.gov.ua/go/647-2014-p (дата звернення: 22.01.2019).

522. Про затвердження положення про Департамент зв'язків із громадськістю та міжнародної діяльності Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України № 51 від 08.02.2008 р. URL : <http://www.mvs.gov.ua> (дата звернення: 22.01.2019).

523. Про затвердження Положення про Департамент матеріального забезпечення МВС: Наказ МВС України від 3 серп. 2011 р. № 510. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS263.html (дата звернення: 22.01.2019).

524. Про затвердження Положення про Департамент профілактики правопорушень: наказ МВС України від 09.06.2011 року № 312. URL : www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/628033 (дата звернення: 22.01.2019).

525. Про затвердження Положення про Департамент фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку : наказ МВС України від 17 серп. 2011 р. № 573. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS265.html (дата звернення: 22.01.2019).

526. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України № 436 від 12 жовтня 2009 р. URL : <http://www.mvs.gov.ua>. (дата звернення: 22.01.2019).

22.01.2019).

527. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ 441 України: Указ Президента України № 1138 від 17 жовтня 2000 р. *Офіційний вісник України*. 2000. № 42. Ст. 1774.

528. Про затвердження Положення про організацію виховної роботи з особовим складом органів і підрозділів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 17 червня 2000 р. № 385. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

529. Про затвердження положення про організацію наставництва в органах внутрішніх справ: Наказ МВС від 09.02.2011 № 28. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

530. Про затвердження Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 24 верес. 2010 р. № 456, зареєстр. в Мін'юсті 24 січ. 2011 р. за № 105/18843. *Офіційний вісник України*. 2011. № 8. Ст. 395.

531. Про затвердження Положення про приймальню Міністерства внутрішніх справ України та порядку особистого прийому громадян у приймальні МВС України : Наказ МВС України від 24 трав. 2005 р. № 500. *Офіційний вісник України*. 2005. № 42. Ст. 40.

532. Про затвердження порядку отримання органами та підрозділами внутрішніх справ благодійних внесків, грантів та дарунків від фізичних та юридичних осіб: Наказ МВС України від 05.11.2010 № 643. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/489.-1996> (дата звернення: 22.01.2019).

533. Про затвердження Програми діяльності органів внутрішніх справ щодо поліпшення правопорядку в Україні на початку третього тисячоліття: Рішення колегії МВС України від 28 груд. 1999 р. №8км/1. Київ : МВС України, 1999. 24 с.

534. Про затвердження Програми розвитку партнерських відносин між міліцією і населенням на 2000-2005 роки : Рішення колегії МВС України від 16 груд. 1999 р. № 8/км. Київ : МВС України, 1999. 27 с.

535. Про затвердження Річної національної програми на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору. Указ Президента України від 03.02.2010 р., № 92/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 8. Ст. 382.

536. Про затвердження системи оцінки діяльності підрозділів органів внутрішніх справ України на основі нових критеріїв: наказ МВС України від 29.06.2010, № 279. URL : umdpl.info/files/docs/1288080842.doc (дата звернення: 22.01.2019).

537. Про затвердження Типового положення про правління (відділ) кадрового забезпечення Головного управління, Управління Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України № 251 від 27 травня 2011 р. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

538. Про заходи щодо реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України: Указ Президента України від 20.03.2008 р. № 245/2008. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 8. Ст. 405.

539. Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 17 березня 2011 р. № 3165-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 9. ст.58.

540. Про Комітет з питань реформування правоохоронних органів : Указ Президента України від 6 квітня 2012 р. № 252/2012. URL : zakon.rada.gov.ua/go/252/2012 (дата звернення: 22.01.2019).

541. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України від 21 жовт. 2011 р. № 1000/2011. URL : www.president.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

542. Про Концепцію Державної цільової правоохоронної програми встановлення сучасних систем безпеки, застосування засобів зовнішнього контролю (спостереження) та швидкого реагування на період до 2016 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2013 р. № 51-р. URL : <http://www.mvs.gov.ua> (дата звернення: 22.01.2019).

543. Про Концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1996 року № 456. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 22.01.2019).

544. Про ліквідацію Комісії з розроблення проекту Концепції реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України: Указ Президента України від 02.04.2010 р. № 497. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/497/2010 (дата звернення: 22.01.2019).

545. Про ліквідацію Національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права. Указ Президента України від 02.04.2010 р., № 478. URL : [www.president.gov.ua / documents/ 10783.html](http://www.president.gov.ua/documents/10783.html) (дата звернення: 22.01.2019).

546. Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції: Указ Президента України: від 17.04.2008 року, № 370/2008. *Офіційний вісник України*. 2008. № 18. Ст. 565.

547. Про міліцію: Закон України : від 20.12.1990 р., № 565-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №4. Ст. 20.

548. Про Національне центральне бюро Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 р. за № 220. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/220-93-п> (дата звернення: 22.01.2019).

549. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. ст. 238.

550. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки : Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011. URL : www.president.gov.ua/documents/14092.html (дата звернення: 22.01.2019).

551. Про Національну комісію із зміцнення демократії та утвердження верховенства права : Указ Президента України: від 05.07.2005 р., № 1049. *Урядовий кур'єр*. 2005. 13 лип.

552. Про недоліки в оперативно-службовій діяльності органів внутрішніх справ і завдання щодо забезпечення прав і законних інтересів

громадян, підвищення авторитету міліції : Наказ МВС України від 30.04.2011 №746. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

553. Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України: Указ Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012. *Урядовий кур'єр*. 2012. 26 черв.

554. Про оголошення рішень судів щодо притягнення до кримінальної відповідальності колишніх працівників міліції : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.01.2013 № 79. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

555. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, надзвичайні ситуації й інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 22 жовтня 2012 р. № 940. URL : www.mvs.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

556. Про організацію службової діяльності міліції охорони Державної служби охорони при МВС України: Наказ МВС України від 25.11.2003 р. № 1433. URL : [zakon2.rada.gov.ua / laws/ show /z0627-04](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0627-04) (дата звернення: 22.01.2019).

557. Про основи національної безпеки України: Закон України № 964-ІУ від 19 червня 2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. ст.351.

558. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів : Закон України від 8 лип. 2011 р. № 3673-VI. *Голос України*. 2011. 10 серп.

559. Про охоронну діяльність : Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 2. Ст.8.

560. Про підсумки роботи органів внутрішніх справ за 2000 рік та завдання відповідно до вимог Президента України, Уряду щодо поліпшення боротьби зі злочинністю та посилення охорони громадського порядку : Рішення Колегії МВС України № 9 від 18 грудня 2000 р. URL : www.mvs.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

561. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №49. Ст. 299.

562. Про привілеї і імунітети Європолу, членів його органів, заступників його директора і його співробітників : Протокол від 19.06.1997 р. *Official Journal of 445 the European Union*. 1997. № 7. P. 221–222.

563. Про прийняття за основу проекту Закону України про протидію торгівлі людьми : Постанова Верховної Ради України від 05.07.2011 р. № 3556-VI. URL : [zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin / laws /main.cgi?nreg=3556-17](http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3556-17) (дата звернення: 22.01.2019).

564. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. ст. 237.

565. Про ратифікацію Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом : Закон України від 17 грудня 1997 року № 738/97-ВР. *Урядовий кур'єр*. 1998. 1 січ.

566. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : Закон України від 7 верес. 2005 р. № 2824-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 5-6. ст. 71.

567. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму : Закон України від 31.07.2006 року № 54-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 340.

568. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Закон України від 21 вересня 2010 р. № 2530-VI. URL : [zakon.rada.gov.ua /laws/show/ 2530-17](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-17) (дата звернення: 22.01.2019).

569. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 03.07.2014 № 1565-VII. URL : [http: // www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua) (дата звернення: 22.01.2019).

570. Про реформування системи органів МВС України і впровадження європейських стандартів. Парламентські слухання 5 жовтня 2011 р. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

571. Про стан відомчої освіти, заходи щодо її вдосконалення та покращання якості підготовки фахівців для системи МВС України : Рішення колегії МВС України від 05.02.2007 року. URL : www.446.mvs.gov.ua (дата звернення: 22.01.2019).

572. Про створення Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 18 липня 2003р. №786 . – URL : <http://www.mvs.gov.ua> (дата звернення: 15.08.2019).

573. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України № 105/2007 від 12.02.2007 року. *Стратегічна панорама*. 2007. № 1. С. 3–13.

574. Про схвалення засад антикорупційної політики : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2009 р. № 1688-р. *Урядовий кур'єр*. 2010. 9 лют. № 32.

575. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-p (дата звернення: 15.08.2019).

576. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22 червня 2000 р. *Відомості верховної Ради України*. 2000. № 40. Ст. 338.

577. Провідні експерти та науковці обговорили пріоритети забезпечення національної безпеки України. URL : www.academy.gov.ua/.../news_2012_03_0. (дата звернення: 15.08.2019).

578. Проект Закону про концепцію реформування правоохоронних органів України (реєстр. № 5446 від 17.12.2009). URL : gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=36724 (дата звернення: 15.08.2019).

579. Проекти реформування і розвитку органів внутрішніх справ. URL : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1410945097> (дата звернення: 15.08.2019).
580. Проневич О. С. Моделі управління поліцією: аналіз зарубіжного досвіду. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 1. С. 145–167.
581. Проневич О. С. Німецька та польська моделі партнерської взаємодії поліції та населення на локальному рівні. *Форум права*. 2011. № 4. С. 600–606.
582. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України : порівняльно-правовий аналіз : монографія. Харків : Ніка Нова, 2011. 509 с.
583. Проневич О. С. Поліцейська діяльність як вид державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 350–356.
584. Проневич О. С. Функції поліції (міліції): нормативно-доктринальна інтерпретація. *Право і безпека*. 2010. № 4. С. 141–146.
585. Пропозиції і зауваження від експертів з України та інших країн в процесі підготовки Проекту Закону «Про поліцію і поліцейську діяльність» URL : <http://police-reform.info> (дата звернення: 15.08.2019).
586. Протидія злочинам, що пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом : науково-практ. посіб / С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук, А. Г. Семчук та ін. Київ : КНТ, 2006. 374 с.
587. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи (сутність, стан, проблеми) : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2005. 456 с.
588. Радецький В. С. Національне центральне бюро Інтерполу – щит на шляху міжнародної злочинності. *Адвокат*. 1997. № 1. С. 32–35.
589. Радченко П. И. Полиция Канады: история и современность. Москва : Дело, 1993. 213 с.
590. Раєцька Л. В. Організована злочинність і наркобізнес. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 69–76.

591. Раєцька Л. В. Попередження злочинності у сфері економіки як засіб забезпечення економічної безпеки держави. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 274–281.

592. Райт Г. Государственное управление / пер. з англ. В. Івашка, О. Коваленко, С. Соколик. Киев, 1994. 191 с.

593. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року. *Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію*. Київ : Школяр, 1999. 480 с.

594. Расследование торговли людьми : методика, тактика, специальные познания : учеб. пособ. / под ред. С. Ю. Журавлева. Москва : изд-во «Юрлитинформ», 2010. 296 с.

595. Расюк Е. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному наркобізнесу в Україні : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Расюк Едуард Вікторович. – К.: НАВСУ, 2005. – 20 с.

596. Ратушняк В. І. До питання взаємодії підрозділів міліції громадської безпеки між собою та з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С.95–100.

597. Рафальський О. Етнополітична ситуація а Автономній Республіці Крим як чинник стабільності в Україні. *Центр інформації та документації кримських татар*. URL : www.cidct.org.ua/uk / documents/ (дата звернення: 15.06.2019).

598. Резников А. А. Органы внутренних дел СССР в первые послевоенные годы. *Российские гуманитарные и социальноэкономические науки в новом тысячелетии: сборник научных трудов*. Москва : Экслибрис–Пресс, 2011. С. 332–340.

599. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи країнамучасникам стосовно системи ув'язнення та поводження з небезпечними злочинцями від 24 верес. 1982 р. URL : zakon.rada.gov.ua. (дата звернення: 15.06.2019).

600. Реформирование полиции в странах Центральной и Восточной Европы: Процесс и прогресс / под ред. М. Капарини, О. Маренина. Киев : Задруга, 2005. 296 с.

601. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / наук. кер. В. В. Цветков. Київ : Оріяни. 1998. 364 с. 575.

602. Решение Будапештской встречи Совета министров о модели общей и всеобъемлющей безопасности дня Европы XXI века: новая концепция для нового столетия. *Дипломатический вестник*. 1996. № 1. С. 14–15.

603. Решетов П. А. Подготовка кадров полиции зарубежных страню Воскресенск : Позитив, 2010. 76 с.

604. Рибалкін А. О. Проблеми систематизації нормативних актів органів внутрішніх справ. *Вісник національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 14. С 128–133.

605. Римаренко Ю. І. Кондратьев Я. Ю., Кириченко І. Г. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку : документально-джерелознавчий довідник. Київ : Центр з прав людини. НАВСУ. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. 128 с.

606. Рішення Конституційного Суду України від 06.10.2010 р. № 21-рп/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 80. Ст. 2835.

607. Розин В. Методология: становление и современное состояние : учеб. пособ. Москва : МПСИ, 2005. 414 с.

608. Роль і місце органів внутрішніх справ України в умовах формування громадянського суспільства : монографія / Т. Ю. Дашо, Т. З. Гарасимів. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.

609. Романов О. Національна безпека: сучасний стан і перспективи. *Юридичний журнал*. 2005. № 4. С.74–75.

610. Романюк Б. В. Організована злочинність і корупція небезпечні суспільні явища. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 3–14.

611. Романюк Б. В. У боротьбі з організованою злочинністю та корупцією важливі конкретні дії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2004. № 9. С. 20–26.

612. Романюк Т., Білокопитов М. Європейські поліцейські готові допомагати. *Віче*. 2014. 17 груд.

613. Рудакевич М. І. Етика державної служби (зарубіжний досвід) : монографія. Київ : Ультра, 2002. 109 с.

614. Рудой К. М. Впровадження в практичну діяльність ОВС міжнародних правових актів. *Матеріали міжнародної Науково-практичної конференції «Основні напрямки реформування ОВС в умовах розбудови демократичної держави» 14–15 жовтня 2006 р.* Одеса, 2004. Ч. 1. С. 103–105.

615. Руколайніна І. Є. Поняття та основні напрями матеріально–технічного та фінансового забезпечення в діяльності ОВС. *Форум права*. 2011. № 3. С. 675–678.

616. Руколайніна І. Є. Принципи матеріально–технічного та фінансового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2011. № 2 (39). С. 144–147.

617. Руколайніна І. Є. Сучасний рівень і стан матеріально–технічного та фінансового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2012. № 1. С. 177–180.

618. Рутецька-Ошуркевич О. І. Загальновизнані норми й принципи міжнародного права в законодавстві України. *Актуальні питання реформування правової системи України: Збірник наукових статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Луцьк, 2-3 черв. 2006 р.* У 2-х т. / уклад. Т. Д. Климчук, І. М. Якушев. Луцьк : РВВ «Вежа», 2006. Т.1. С.184–188.

619. Рушайло В. Б. Основы оперативно–розыскной деятельности : учеб. / под общ. ред. В. Б. Рушайло. Санкт-Петербург : Лань, 2000. 720 с.
620. Самойленко Е. А. Киевская городская полиция в середине XIX начале XX вв. Киев : «София», 2000. 186 с.
621. Сборник важнейших документов по международному праву. Ч. 1 Общая : учеб.-метод. пособ. / сост. М. В. Филимонова; Ин–т междунар. права и экономики. Москва : ИМПЭ, 1996. 491 с.
622. Сборник законодательных документов по вопросам организации и деятельности Советской милиции. 1917-1934 гг. Москва : изд-во Высш. школы МВД СССР, 1957. 246 с.
623. Свон Р. Д. Эффективность правоохранительной деятельности и её кадровое обеспечение в США и России / под общ. ред. В. П. Сальникова. Санкт-Петербург : Санкт-Петербург. ун-т МВД России, изд-во «Алетейя», 2000. 288 с.
624. Седой С. Яка міліція нам потрібна? *Дзеркало тижня*. 2010. 22 січ.
625. Селиванов М. П., Хруппа М. С. Антинаркотичне законодавство України. Історія, теорія, коментар. Київ : Юрінком, 1997. 351 с.
626. Селіванов В. Національна безпека України та її забезпечення (концептуальний підхід). *Право України*. 1992. № 7. С. 8–12.
627. Сергеев А. В. Муніципальна, провінційна та федеральна поліція Канади: компетенція та співвідношення. *Актуальні проблеми державного управління*. 2003. № 1 (15). С. 133–138.
628. Серебряк В. В., Єнна О. А. Гуманізація та демократизація діяльності міліції як складова забезпечення національної безпеки України. URL : [archive.nbuv.gov.ua /portal /.../Serebr.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/.../Serebr.pdf) (дата звернення: 06.07.2019).
629. Серєгин А. В. Сущность общественного порядка и общественной безопасности как объектов административно–правовой охраны. *Актуальные проблемы совершенствования охраны общественного порядка и общественной безопасности в условиях перестройки*. Москва, 1989. 25 с.

630. Сидорчук Л. А. Дотримання конституційних принципів прав і свобод людини в діяльності кримінальної міліції. *Науковий Вісник НАВС України*. 1999. № 2. С. 139–149.

631. Синявська О. Ю. Методи управління забезпеченням життєдіяльності персоналу ОВС. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Вип. 37. 2007. С. 190–197.

632. Синявська О. Ю. Соціальна робота в органах внутрішніх справ. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2004. №4 (29). С. 83–93

633. Синявська О. Ю. Удосконалення нормативного регулювання фінансового забезпечення органів внутрішніх справ України як чинних їх життєдіяльності. *Наше право*. 2003. № 4. С. 101–103.

634. Сировой О. В. Кадрове забезпечення управління інформаційними ресурсами ОВС України. *Актуальні проблеми управління персоналом ОВС України. Матеріали науково-практичної конференції*. Харків : НУВС, 2002. С. 189–191.

635. Система інформаційного забезпечення ОВС України : навч.-практ. посіб. / за ред. Л. В. Бородича. Київ : Ред.-вид. відділ МВС України, ТОВ «АНТЕКС», 2000. 144 с.

636. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України : монографія. Київ : вид-во НАДУ, 2004. 408 с.

637. Ситник Г. П. Державний суверенітет та державні інтереси в контексті забезпечення національної безпеки. *Актуальні проблеми внутрішньої політики*. 2004. № 1. С. 95–102.

638. Ситник Г. П. Методологічні аспекти формування понятійно-категорійного апарату національної безпеки. *Вісник УАДУ*. 2000. № 2. С. 19–27.

639. Ситник Г. П. Щодо проблеми сучасного кадрового забезпечення у сфері національної безпеки: матеріали семінару 21.09.12. №1. URL : nationalsecurity.org.ua/2012/10/2481 (дата звернення: 06.07.2019).

640. Сіцінський А. С. Система управління персоналом та вдосконалення кадрової роботи у правоохоронних органах держави. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3 (23). С. 104–108.

641. Січкач В. О. Використання досвіду поліції зарубіжних країн в діяльності міліції України по забезпеченню прав та свобод людини (організаційноправовий аспект) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 Національний ун-т ДПС України. Ірпінь, 2007. 187 с.

642. Скакун О. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Х : Консум, 2001. 656 с.

643. Сливка С. С. Професійна культура працівників міліції : монографія. Львів : [б.в.], 1995. 90 с.

644. Словарь административного права / кол. авт. Москва : Фонд «Правовая культура», 1999. 320 с.

645. Смирнов М. П. Зарубежная налоговая и криминальная полиция и их оперативнорозыскная деятельность. Москва : Изд-во МГУ; 2000. 583 с.

646. Смирнова І. В. Стан протидії наркотичній злочинності в Україні та шляхи її нейтралізації. *Інформаційний бюлетень*. 2006. № 2. С. 71–92.

647. Соболев В. О., Попова Г. В., Соболев В. О, Московец В. І. Міліція і населення – партнери / за заг. ред. проф. О. Н. Ярмиша. Харків : ун-т внутр. справ, 2000. 93 с.

648. Собрание законов и распоряжений Рабоче–крестьянского правительства СССР. Москва : Госполитиздат, 1948. 560 с.

649. Соколовський О. В. Організаційно-правові засади тактики та інформаційно–аналітичного забезпечення діяльності ОВС України в протидії злочинам, пов'язаним з тероризмом. *Форум права*. 2010. № 2. С. 467–476.

650. Соціальна робота в органах внутрішніх справ України : навч. посіб. / кол. авт., керівник д-р соціол. наук, проф. В. О. Соболев; передм. О. Н. Ярмиша. Харків : вид-во національного університету внутр. справ, 2006. 328 с.

651. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 416 с.
652. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України: схвалена Європейською Радою 11.12.1999 р.. URL : [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) (дата звернення: 06.07.2019).
653. Стан інформаційно–аналітичного забезпечення ГУМВС України в Харківській області. URL : [http:// www. police. kharkov. ua](http://www.police.kharkov.ua) (дата звернення: 06.07.2019).
654. Стародубцев А. А. Етапи службової кар'єри в органах внутрішніх справ. *Форум права*. 2012. № 2. С. 654–658.
655. Статистика МВС «Стан та структура злочинності в Україні у 2011 році». URL : [www. mvs. gov. ua/mvs/ control /main/uk/publish/article/519179](http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/519179) (дата звернення: 06.07.2019).
656. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ : Центр політико–правових реформ. 2013. 588 с.
657. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атака, 2007. 192 с.
658. Стратегія державної кадрової політики на 2012-2020 роки: схвалена Указом Президента України від 1 лютого 2012 року № 45/2012. URL : www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 06.07.2019).
659. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/201. URL : www.mig.com.ua/.../6021-poroshenko-utverdil-strategiyu-natsionalnoj-bez (дата звернення: 06.07.2019).
660. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 12.02.2007 р. №105. *Офіційний вісник України*. 2007. № 11. Ст. 389.
661. Суббот А. Фінансове та матеріально–технічне забезпечення правоохоронних органів як складові їх безпечної діяльності. *Віче*. 2012. 24 груд.
662. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : піроч. / О. С. Захарова, В. Я. Карабань, В. С. Ковальський (кер. авт. кол) та інші.; відп. ред. В. Маляренко. Київ : Юрком Інтер, 2004. 376 с.

663. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. *Верховний суд України*. URL : www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf (дата звернення: 06.07.2019).

664. Сунгуровський М. В. Методологічний підхід до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2001. № 3-4. С. 43–53.

665. Татаров О. Ю., Чернявський С. С., Цуцкірідзе М. С. Зарубіжний досвід протидії злочинності та його використання в Україні. *Право і Безпека*. 2012. № 4 (46). С.185–191.

666. Теличкін О. О. Актуальні питання правового забезпечення участі працівників органів внутрішніх справ України в міжнародних операціях з підтримки миру. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. № 23. С. 122–126.

667. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах : монографія / В. Ю. Богданович, А. І. Семенченко, А. І. Єгоров та ін. Київ : Кий, 2007. 370 с.

668. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : монографія / Г. В. Новицький. Київ : Інтертехнологія, 2008. 496 с.

669. Теоретичні засади державного управління : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко, Л. М. Усаченко, О. В. Червякова; за заг. ред. Л. М. Усаченко. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. 174 с.

670. Терещенко В. В. Проблеми та перспективи використання сучасних інформаційних технологій у правоохоронній діяльності. *Перша всеукраїнська науково-практична конференція «ІТ-Перспектива» 2014 : Тези доповідей*. Кременчук : Кременч. національного ун-т ім. Михайла Остроградського, 2014. С. 11–14.

671. Термінологічний словник з управління персоналом органів внутрішніх справ України / укл. Н. П. Матюхіна; за заг. ред. проф. О. М. Бандурки. Харків : ун-т внутр. справ, 2000. 120 с.

672. Тимошенко В. А. Державна політика у сфері контролю за наркотиками: стан та проблеми. Аналітичний огляд. URL : www.mif-ua.com/archive/article/30988 (дата звернення: 06.07.2019).

673. Тлумачний словник української мови / укладачі: Ковальова Т. В., Коврига Л. П. Харків : Синтекс, 2005. 672 с.

674. Торкайло Ю. С. «Вузькі місця» шляхів оптимізації взаємодії міліції з органами публічної влади. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2011. Вип. 3(54). С. 28–32.

675. Трофимук М. Латинсько-український словник / М. Трофимук, О. Трофимук. Львів : ЛБА, 2001. 694 с.

676. Турчинов А. И. Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теория и практики. Москва : Флинта, 1998. 271 с.

677. Тюрин А. Г. Реформы второй половины XIX века в России и формирование новой системы государственных органов противодействия преступности. *Мир юридической науки*. 2010. С. 30–37.

678. У комітетах Верховної Ради. Міліцію радянського типу замінить поліція європейського зразка. *Голос України*. 2012. 21 верес.

679. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. URL : <http://www.zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.07.2019).

680. Уільдрікс Н. Діяльність поліції в посткомуністичних суспільствах / Н. Уільдрікс, П. Ван Реенен. пер. з англ. Київ : Атіка, 2006. 248 с.

681. Управління персоналом органів внутрішніх справ України (Теоретичні та прикладні аспекти) : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : вид-во університету внутр. справ, 1999. 287 с.

682. Уряд подає законопроект про створення Національної поліції. *День*. 2014. 9 груд.

683. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. *Демократичне врядування*. 2008. № 1. URL : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/0_Fedorchak.pdf (дата звернення: 06.07.2019).

684. Федченко О. Структура поліцейських органів держав ЄС та правове регулювання їх діяльності. *Актуальні проблеми управління та службово-оперативної діяльності органів внутрішніх справ у сучасний період розвитку державності України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 26 жовт. 2007 р.* Київ : МП Леся, 2008. С. 72–77.

685. Філашкін В. С. Протидія торгівлі людьми на міжнародному рівні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 24. С. 237–242.

686. Фролова О. Г. Про сучасне інформаційно–методичне забезпечення управління в ОВС. *Держава і право*. 2001. Вип. 13. С. 171–176.

687. Хартия европейской безопасности (Стамбул, 19 ноября 1999 г.). *Независимая газета*. 1999. 23 ноября.

688. Цветков В. Державне управління : теорія, методологія, практика. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 254–272.

689. Цивільний контроль за діяльністю міліції: організаційно–правові питання : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. М. І. Іншина, О. М. Музичука, Р. С. Веприцького. Харків : вид-во Харк. національного університету внутр. справ, 2007. 206 с.

690. Циндря В. М. Надання адміністративних послуг органами внутрішніх справ України : шляхи удосконалення. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nashp/2011_1_2/458_Cindrya.pdf (дата звернення: 06.07.2019).

691. Чабан В. Нормативно–правове забезпечення міжнародного співробітництва ОВС у боротьбі з організованою злочинністю. *Закон и жизнь*. 2012. № 3. С.42–46.

692. Червінська Н. В. Ефективність законодавства: сутнісні характеристики та напрями підвищення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2015. 19 с.

693. Чернявський С. С. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події забезпечення. URL : [ovu.com.ua / .../843-pravove-ta-organizatsiynе-z](http://ovu.com.ua/.../843-pravove-ta-organizatsiynе-z) (дата звернення: 06.07.2019).

694. Шалягин Д. В. Комунальная служба местной полиции США. *Право и жизнь*. 1996. № 9. С. 163–167.

695. Шапочка С. Багатовекторна миротворча діяльність МВС України. *Голос України*. 2013. 30 берез.

696. Шаріпов Р. Україна робить перші кроки на шляху реорганізації органів правопорядку. URL : [// ukraine.setimes.com/uk/articles/.../feature-01](http://ukraine.setimes.com/uk/articles/.../feature-01) (дата звернення: 06.07.2019).

697. Шармар О.М. Правові засади діяльності Державного політичного управління УСРР (1929–1934 рр.). *Науковий Вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 5. С. 245–251.

698. Широкая К. Ю. К вопросу о формах и методах деятельности КМДН УМВД Украины в Луганской области. *Проблеми взаєморозуміння ОВС з населенням: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, Донецьк, 26 жовтня 2001 р.* Донецьк : ДІВС, 2002. С. 273–276.

699. Шпилевский М. М. Полицейское право как самостоятельная отрасль правоведения. *Одесса* : [б.и.], 1875. 357 с.

700. Шрамко С. С. Громадськість як суб'єкт запобігання злочинності ; сучасне розуміння. *Право і безпека*. 2012. № 12 (44). С.133–138.

701. Шушкевич И. Ч. Взаимодействие с населением важнейшая задача милиции/полиции. *Закон и право*. 2001. № 7. С. 42–44.

702. Энциклопедический словарь / изд. : Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. Санкт-Петербург : Типография акц. общества «Брокгауз и Ефрон», 1893. Т. 3. 492 с.

703. Этика сотрудников полиции в зарубежных странах : сб. науч.-метод. матер. / Г. В. Дубов. Москва : МА МВД РФ, 2002. 35 с.

704. Юнін О. С. Діяльність поліцейських органів провідних країн Європейського Союзу : навч. посібн. / О. С. Юнін, О. М. Сиченко. Кіровоград : Кіровоградський інститут ХНУВС, 2007. 72 с.
705. Юхно О. Актуальні проблеми координації діяльності правоохоронних органів у стратегії і тактиці держави щодо боротьби зі злочинністю. *Вісник прокуратури*. 2009. № 6. С.98–107.
706. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX на початку XX ст. : монографія. Харків : Консул, 2001. 288 с.
707. Alderson J. C. *Principled Policing: Protecting the Public with Integrity* / J. C. Alderson. Winchester : Waterside Press, 1998. 185 p.
708. Barnett H. *Constitutional and Administrative Law*. 2nd ed., Cavendish Publishing Limited. 1998. 1102 p.
709. Berg B. L. *Policing in Modern Society* / B. L. Berg. Boston : Butterworth, 1999. 212 p.
710. Bittner E. *The functions of the police in modern society: A review of background factors, current practices, and possible role models*. Cambridge : 460 Oelgeschlager, Gunn & Hain, 1979. 161 p.
711. Cain M. *Indicators of Neighborhood Satisfaction with Police in New York City*. N.Y. : Plenum Press, 2002. 112 p.
712. Chmielewski R., Dzielinski W., Majer P. Centralizacja a decentralizacja. *Gazeta policyjna*. 2003. № 48.
713. Chmielewski R. Policja 1990–1999. *Przegląd Policyjny*. 1999. №. 1–2. S. 145–150.
714. *Core issues in policing* / Ed. by Leisman F., Loveday B., Savage S. 2 nd . ed. Harlow, 2000. 337 p.
715. Cox C. *Police : Practices, perspectives, problems*. Boston : Allyn and Bacon, 1996. 252 p.
716. Decyzja nr. Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie zakresu czynności Sekretarza Stanu oraz Podsekretarcy Stanu Ministerstwa Spraw

Wewnętrznych i Administracji w z 21 października 2009 r. *Dzennik Urzędowy MSWiA*. 2009. №. 11. Poz. 65.

717. Dialogue Police. Experiences, observations and opportunities April RPS Rapport 2010:4. Mode of access : <http://www.polisen.se>.

718. European Code of Police Ethics (Rec (2001) 19.09). Mode of access : www.bc-mvs.gov.ua/.../etichni-kodeks-prats.

719. Funk A. Community Policing in den USA. *Burgerrechte & Polizei*. Heft 64. 1999. № 3. P. 14–18

720. Haselow R. Der Wandel der Volkspolizei zu einer rechtsstaatlichdemokratischen Polizei. Lübeck : Verlag Schmidt-Römhild, 2000. 176 s.

721. Hassemer W. Policja w państwie prawa. *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*. Kraków : Kantor Wydawniczy Zakamycze, 2002. S. 29–59.

722. Integracja RP z Unią Europejską. Zadania Straży Granicznej / Praca zbiorowa pod red. A. Tkacza. Ketzyn, 2000. 213 s.

723. Julio de Anton. Historia de la Policía Española. Madrid : Literatura Española, 2000. 178 p.

724. Kravchuk O., Pestsov R., Ryabovolenko I. Kitsan Y. Magistrate's Courts in the Criminal Justice System. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Volume IX, Winter 7(37). 2018. 2414 – 2418. URL : <http://journals.aserspublishing.eu/jarle/index> (включено до міжнародної наукометричної бази Scopus).

725. Kravchuk O., Khalymon S., Polovnikov V. Forensic Economic Examination as a Means of Investigation and Counteraction of Economic Crimes in East Europe (example of Ukraine). *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* (включено до міжнародної наукометричної бази Scopus). 2019. Vol. 22. № 3 URL : <https://www.abacademies.org/articles/forensic-economic-examination-as-a-means-of-investigation-and-counteraction-of-economic-crimes-in-east-europe->

example-of-ukraine-8263.html (включено до міжнародної наукометричної бази Scopus).

726. Кравчук О. В., Луценко Ю. В., Циганюк Ю. В., Клименко С. В. Правовое регулирование государственной безопасности: обзор современных тенденций зарубежного законодательства. *Всероссийский криминологический журнал*. 2019. Т. 13. № 4. С. 680–690. URL : <http://cj.bgu.ru/reader/article.aspx?id=23062> (включено до міжнародної наукометричної бази Scopus).

727. Newborn T. Policing the Streets. *Research Bulletin, Home Office Research and Statistic Department*. London, 1980. № 29. 42 p.

728. Neyroud P. Policing, Ethics and Human Rights. Cullompton : NPIA, 2001. 235 p.

729. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford, 1995. 1062 p.

730. Police Force, police service. Care and control in Britain / Edited by M. Stephens and S. Becker. London : Blackstone, 1994. 168 p.

731. Report of the Commissioner of Police of the Metropolis 1995/96. London : Secretary of State for the Home Department, 1996. 152 p.

732. Rozporzdzenie Ministra Spraw Wewnetrznych i Administracji w sprawie szczegolowych warunkow porozumienia i tryby przeprowadzenia kontroli urzedu obslugujacego Ministra Spraw Wewnetrznych i Administracji oraz organow i jednostek organizacyjnych podleglych, podporz^dkowanych i nadzorowanych przez Ministra Spraw Wewnetrcznych i Administracji z dnia 29 marca 2001 r. *Dziennik Ustaw*. 2001. №. 67. Poz. 11.

733. Saffell D. C. State and local government: politics and public policies. New York : McGraw-Hill Publishing Company, 1990. 317 p.

734. The Globalization of Crime. A Transnational Organized Crime Threat Assessment / United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna, 2010. 303 p.

735. The Swedish Police an intrpduction. Swedish national police board. 108 s.

736. The World Book encyclopedia. Chicago etc. : World Book, 1994. Vol. 15. P. 620–626.

737. Thomas C. W. Crime, Criminal Law and Criminology. Dubuque. Hepburn. W.M.C. Brown Publishing Company, 1994. 297 p.

738. Villiers P. Philosophy, Doctrine and Leadership: Some Core Beliefs. *Police Leadership in the Twenty-First Century. Philosophy, Doctrine and Developments* / ed. by R. Adlam, P. Villiers. London : Waterside Press, 2003. P. 21–28.

739. Walker S. A critical history of police reform / Samuel Walker. Toronto : Lexington books, 1977. 382 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Довідки про впровадження



**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників
органів державної влади, органів місцевого самоврядування,
державних підприємств, установ і організацій**

вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, 29013; тел. /факс (0382) 79-59-72, тел. 71-81-44, 70-14-70,
E-mail: cpk-metod@univer.km.ua, cpk@univer.km.ua Код ЄДРПОУ 26292968

26.12.2019 №396/01-23/2019

ДОВІДКА

про впровадження дисертаційного дослідження
докторанта Національного університету цивільного захисту України
Кравчука Олега Вікторовича «Державне управління розвитком експертно-
криміналістичного забезпечення державної безпеки України» на здобуття наукового
ступеня доктора наук з державного управління

Результати наукового дослідження підготовленого докторантом Національного університету цивільного захисту України Кравчуком Олегом Вікторовичем використовуються у науково-навчальній діяльності Хмельницького центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організації при виконанні державних та міжнародних програм, розробці методичних рекомендацій, підготовці навчальних посібників із зазначеної тематики.

Практична цінність наукового дослідження полягає у використанні розроблених дисертантом пропозицій та висновків для удосконалення нормативно-правової бази та інституційних заходів державного управління експертно-криміналістичного забезпечення та професійного розвитку працівників експертно-криміналістичної галузі в частині забезпечення державної безпеки; покращення якості надання послуг.

Отримані результати заслуговують на увагу та подальше впровадження при підготовці та виданні методичних розробок за спеціальними професійними та спеціальними короткостроковими програмами підвищення кваліфікації державних службовців та співробітників правоохоронних органів, зокрема таких як територіальні управління Державного бюро розслідувань та судових експертів Експертної служби МВС України.

Директор Хмельницького центру перепідготовки та підвищення кваліфікації, працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій
кандидат наук з державного управління



Микола БАЮК

Продовж. дод. А



**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ
ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

Героїв Майдану вул., буд. 8, м. Хмельницький, 29013. тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
e-mail: info@univer.km.ua Розрахунковий рахунок № 35426001003979 в ГУДКУ у Хмельницькій області
МФО 815013. Код ЄДРПОУ 14163438

08.01.2020 № 0004/20

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Ректор університету,
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України



О.М. Омельчук

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Кравчука Олега Вікторовича на тему «Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України» поданої на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку

Комісія у складі: голови – заступника завідувача кафедри публічного управління та адміністрування, кандидата економічних наук, доцента, Щепанського Е. В., членів комісії: декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук, Крушинського С. А., доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук Копанчука В. О. та доцента кафедри публічного управління та адміністрування, кандидата наук з державного управління Кінзерського С. А. склала цей акт про те, що теоретичні, методологічні та практичні положення й висновки з проблем державного управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України розроблені Кравчуком Олегом Вікторовичем, знайшли своє застосування у рамках науково-дослідної теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова: «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927).

Рекомендації автора використовуються у навчальному процесі в навчально-методичних та довідкових матеріалах для студентів

Продовж. дод. А

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова при викладанні навчальних дисциплін:

- «Національна та громадська безпека», «Публічна політика» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»;

- «Криміналістика», «Судова експертологія», «Застосування криміналістичної техніки при проведенні слідчих (розшукових) дій» за спеціальністю 081 «Право»;

- «Управління правоохоронними органами» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність».

Голова комісії:

Члени комісії:



Е. В. Щепанський

С. А. Крушинський

В. В. Копанчук

С. А. Кінзерський

Продовж. дод. А



ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, 29000 тел. 79-59-11, факс 72-08-02, e-mail: nadpsu@dpsu.gov.ua

№ _____ від _____ 2020 р.

На № _____ від _____ 2020 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник ректора (проректор)

з наукової роботи,

доктор педагогічних наук, полковник



Сергій БІЛЯВЕЦЬ

АКТ

про реалізацію результатів наукового дослідження
Кравчука Олега Вікторовича на тему: «Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку в освітньому процесі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Комісія у складі: голови комісії – начальника науково-дослідного відділу кандидата педагогічних наук, доцента, полковника Юрія ДЕМ'ЯНЮКА; членів комісії: начальника факультету правоохоронної діяльності кандидат юридичних наук, доцента, полковника Валерій КУХАРА; професора кафедри прикордонної безпеки, доктора наук з державного управління Генадія МАГАСЯ; доцент кафедри управління оперативно-розшуковою діяльністю, доктора юридичних наук, доцент, полковника Сергій ХАЛИМОНА, склала цей акт про те, що наукові публікації за результатами дослідження Олега КРАВЧУКА на тему: «Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення

Продовж. дод. А

державної безпеки України» використовуються в освітньому процесі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького а саме під час читання лекційних та проведення семінарських та практичних занять з наступних навчальних дисциплін «Охорона та захист державного кордону», «Оперативно-службова діяльність» «Національна безпека», «Безпека державного кордону»; «Криміналістика», «Процесуальні документи у кримінальному судочинстві» «Методика розслідування окремих кримінальних правопорушень»; «Кримінальний аналіз та оперативно-технічне забезпечення», «Організація судових та правоохоронних органів».

Результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в навчально-методичних та довідкових матеріалах для курсантів і слухачів факультету підготовки керівних кадрів.

Голова комісії:

начальник науково-дослідного відділу
кандидат педагогічних наук, доцент полковник

Юрій ДЕМ'ЯНЮК

Члени комісії:

начальник факультету правоохоронної діяльності
кандидат юридичних наук, доцент, полковник

Валерій КУХАР

професор кафедри прикордонної безпеки,
доктор наук з державного управління

Геннадій МАГАСЬ

доцент кафедри управління
оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, доцент, полковник

Сергій ХАЛИМОН

Продовж. дод. А



**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР**

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Кравчука Олега Вікторовича на тему «Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку

Матеріали дисертаційного дослідження докторанта Національного університету цивільного захисту України Кравчука Олега Вікторовича за темою: «Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України» – використовуються у процесі управлінської діяльності та науково-дослідної роботи підрозділів Експертної служби МВС України.

Проведені здобувачем дослідження дозволили надати усебічну загальнонаукову характеристику вказаного аспекту експертно-криміналістичної діяльності, оскільки саме проведення судових експертиз та техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій є найбільш складними як в плані їх організації, так і безпосередньо в процесі розслідування злочинів. Позитивної оцінки заслуговують пропозиції автора роботи стосовно удосконалення законодавства і шляхів розвитку організаційних засад у галузі судово-експертного забезпечення державної безпеки.

Розглянуті у дисертації питання щодо вироблення положень теорії, методології та єдиних науково-методичних підходів до виконання судово-експертних досліджень та застосування їх у практичну діяльність Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України разом з формуванням висновків, рекомендацій, запропонованих автором дисертації, сприяють впровадженню новітніх підходів до вирішення проблем, які існують в цій галузі.

Потреби практики і сучасний стан криміналістичної теорії вимагають серйозного осмислення, теоретичного аналізу і узагальнення, та обумовлюють актуальність представленого Кравчуком О.В. дисертаційного дослідження.

Продовж. дод. А

2

Проведене дослідження дозволяє зробити загальний висновок про наявність достатніх підстав для впровадження державно-управлінської теорії та формування організаційно-правового механізму державного управління при розкритті злочинів.

Сформульована й науково обґрунтована державно-управлінська сервісно-орієнтована концептуальна модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичних завдань в зазначеній сфері є своєчасною за для підвищення ефективності експертно-криміналістичного забезпечення при виявленні, розкритті, розслідуванні, попередженні злочинів та однозначно пов'язана з вирішенням ряду організаційних проблем, у числі яких можна виділити й забезпечення відповідності законодавства та практики його застосування сумісно з принципами і стандартами Європейського союзу.

З огляду на зазначене, заслуговує на увагу розроблена Кравчуком Олегом Вікторовичем концептуальну модель організаційно-правового механізму державного управління експертно-криміналістичних дій в розкритті злочинів, тому і являються своєчасними та змістовними пропозиції автора дисертаційного дослідження стосовно розробки державної уніфікації експертних методик відповідно до загальноприйнятих міжнародних стандартів, а їх використання є перспективним. Пропозиції автора корисні та можуть застосовуватись в роботі Експертної служби МВС України.

Б. Заєць

Директор ДНДЕКЦ МВС



Сергій КРИМЧУК
Б.Б. Теплицький

Продовж. дод. А



ДЕРЖАВНЕ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ
Територіальне управління Державного бюро розслідувань,
розташоване у місті Хмельницькому
вул. Пилипчука, 28, м. Хмельницький, 29001, код ЄДРПОУ 42335958

від 28. 12. 2019 р. № 13994/1-02

ДОВІДКА

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження

Матеріали дисертаційного дослідження докторанта Національного університету цивільного захисту України на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку Кравчука Олега Вікторовича на тему: *«Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України»* використовуються в практичній діяльності Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у місті Хмельницькому (да ТУ ДБР у м. Хмельницькому).

У результаті детального вивчення, з метою подальшого впровадження відповідних матеріалів, зроблено висновок, що окремі пропозиції, викладені у дисертаційному дослідженні, вже використовуються в системі підготовки та практичної діяльності керівного складу, слідчих та оперативних підрозділів ТУ ДБР у м. Хмельницькому.

Попередні підсумки використання на практиці рекомендацій, що містяться у наукових розробках та публікаціях Кравчука О. В., підтвердили їх необхідність та ефективність в управлінському, техніко-криміналістичному та судово-експертному забезпеченні виявлення,

Продовж. дод. А

розкриття та розслідування злочинів підслідних ТУ ДБР у м. Хмельницькому.

**Перший заступник директора
ТУ ДБР у м. Хмельницькому
начальник слідчого управління**



Сергій КУШНІР

Продовж. дод. А



КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

пл. Героїв Майдану, 1, м.Кропивницький-06, 25006, тел. 24-17-25,
e-mail: public@kr-admin.gov.ua, код в ЄДРПОУ 00022543

№ _____
на № _____ від _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження докторанта Національного університету цивільного захисту України Кравчука Олега Вікторовича "Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України" на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку

Актуальність отриманих теоретичних узагальнень, що визначається передусім їх фундаментальним значенням для системи криміналістичного наукового знання, яка розвивається, посилюється потребами сучасної практики боротьби із злочинністю: кількісне зростання злочинів, їх організований характер, появу нових видів злочинів пред'являють підвищені вимоги до організації самого процесу розкриття і розслідування злочинів, до його наукового забезпечення та має особливе значення для продуктивної роботи управління з питань цивільного захисту населення, взаємодії з правоохоронними органами Кіровоградської облдержадміністрації при проведенні громадської експертизи діяльності органів влади, формуванні громадських рад при органах влади; забезпеченні участі громадськості у формуванні та реалізації державної і регіональної безпекової політики розвитку гуманітарної сфери регіону.

У цілому дисертаційне дослідження Кравчука О.В. має суттєву практичну значущість та дозволяє вдосконалити процеси функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування відносно підтримки та вдосконалення належного рівня державної безпеки як в регіоні так і в країні.

Заступник голови обласної
державної адміністрації

Максим КАЛІНІН

Кіровоградська обласна державна адміністрація
01-25/8/0.1 від 08.04.2020



родовж. дод. А

**МВС УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО -
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ
ЦЕНТР**

вул. Ступана Будного, 48, м. Тернопіль,
46027, тел/факс (0352) 27-14-11
ternopol@dndek.mvs.gov.ua

№ 19/120-11430 від 28.12.2019

ДОВІДКА

про впровадження у практичну діяльність Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України результатів дисертаційного дослідження **Кравчука Олега Вікторовича** **докторанта Національного університету цивільного захисту України на тему: «Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України»**

Результати наукового дослідження Кравчука Олега Вікторовича знайшли своє відображення у практичній діяльності адміністративно-управлінського (керівного) персоналу та експертів-криміналістів під час проведення криміналістичних та інших видів судових експертиз та в подальшому можуть бути використані при складанні уніфікованих методик проведення експертних досліджень за окремими напрямками та за напрямками діяльності центру в частині організації та вдосконалення роботи з експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку правоохоронних органів в області.

Відповідні матеріали (наукові статті, тези доповідей) представлені здобувачем наукового ступеню доктора наук з державного управління виявили належний науковий та практичний рівень, ґрунтуються на значній кількості опрацьованих автором під час дослідження наукових та емпіричних джерел.

Виходячи із вище викладеного дисертаційне дослідження Олега Кравчука підготовлене на високому методологічному рівні, містить ґрунтовні теоретичні і практичні висновки та рекомендації, що доцільно використовувати у становленні, розвитку та організації наукових досліджень експертних підрозділів системи МВС України.

**Директор
Тернопільського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України**



Олександр ШРАМКО

Продовж. дод. А



УКРАЇНА
ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
 вул. Гагаріна, 3, м. Хмельницький, 29000
 тел (0382) 76-50-05, 76-50-86 факс 76-45-02
 E-mail: rada@khm.gov.ua, http:// www.khm.gov.ua
 Код ЄДРПОУ 04060772

від 08.04.2020 № 02-21-496
 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Кравчука Олега Вікторовича на тему: *«Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України»*

Результати дисертаційного дослідження Кравчука О. В. знайшли відображення та цінність у практичній діяльності в контексті використання в роботі відділу з питань оборонно-мобілізаційної і режимно-секретної роботи з правоохоронними органами Хмельницької міської ради.

Запропоновані автором напрями підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення експертно-криміналістичної служби України, які передбачають: розроблення комплексу організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, методів і засобів, що забезпечують інформаційні зв'язки між елементами управлінської системи; утворення інформаційних багаточільових підсистем функціонування органів внутрішніх справ; запровадження єдиної політики інформаційного забезпечення; централізацію баз даних щодо вчинення та попередження вчинення злочинів та інтеграцію інформації на всі рівні.

На особливу увагу заслуговують запропоновані заходи щодо розвитку комплексного моніторингу стану й динаміки національної безпеки, які дозволяють об'єктивно передбачити комплексний облік світоглядної, наукової та експертно-криміналістичної складової діяльності щодо впливу на державну і національну безпеку.

У цілому, дисертаційне дослідження Кравчука О.В. містить обґрунтовані результати, та відіграє значну роль у процесах державного управління у сфері національної та державної безпеки України.

Заступник міського голови

Анатолій НЕСТЕРУК

Продовж. дод. А



УКРАЇНА

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

Майдан Незалежності, Будинок рад, м. Хмельницький, 29005
тел. (0382) 76-47-00, факс 76-51-19, E-mail: hmns_ups@ukrpost.ua. Код ЄДРПОУ 14372969

08 квітня 2020 року №230

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження докторанта Національного університету цивільного захисту України Кравчука Олега Вікторовича «Державне управління розвитком експертно-криміналістичного забезпечення державної безпеки України» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.05 – державне управління державною безпекою та охороною громадського порядку

Актуальність отриманих теоретичних узагальнень, що визначається передусім їх фундаментальним значенням для системи криміналістичного наукового знання, яка розвивається, посилюється потребами сучасної практики боротьби із злочинністю: кількісне зростання злочинів, їх організований характер, появу нових видів злочинів пред'являють підвищені вимоги до організації самого процесу розкриття і розслідування злочинів, до його наукового забезпечення та має особливе значення для продуктивної роботи управління з питань цивільного захисту населення та відділу взаємодії з правоохоронними органами Хмельницької облдержадміністрації при проведенні громадської експертизи діяльності органів влади, формуванні громадських рад при органах влади; забезпеченні участі громадськості у формуванні та реалізації державної і регіональної безпекової політики розвитку гуманітарної сфери регіону.

У цілому дисертаційне дослідження Кравчука О.В. має суттєву практичну значущість та дозволяє вдосконалити процеси функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування відносно підтримки та вдосконалення належного рівня державної безпеки як в регіоні так і в країні.

Начальник управління з питань
цивільного захисту населення
облдержадміністрації



Юрій КОРЕВА

ЛУ00184